

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/338901735>

Labyrintem zločinu a chudoby: kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách

Book · January 2018

CITATIONS

12

READS

246

8 authors, including:

Laco Toušek

University of West Bohemia

16 PUBLICATIONS 72 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Václav Wlach

Charles University in Prague

28 PUBLICATIONS 97 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Petr Kupka

University of West Bohemia

28 PUBLICATIONS 142 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Katerina Tvrda

University of West Bohemia

19 PUBLICATIONS 57 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

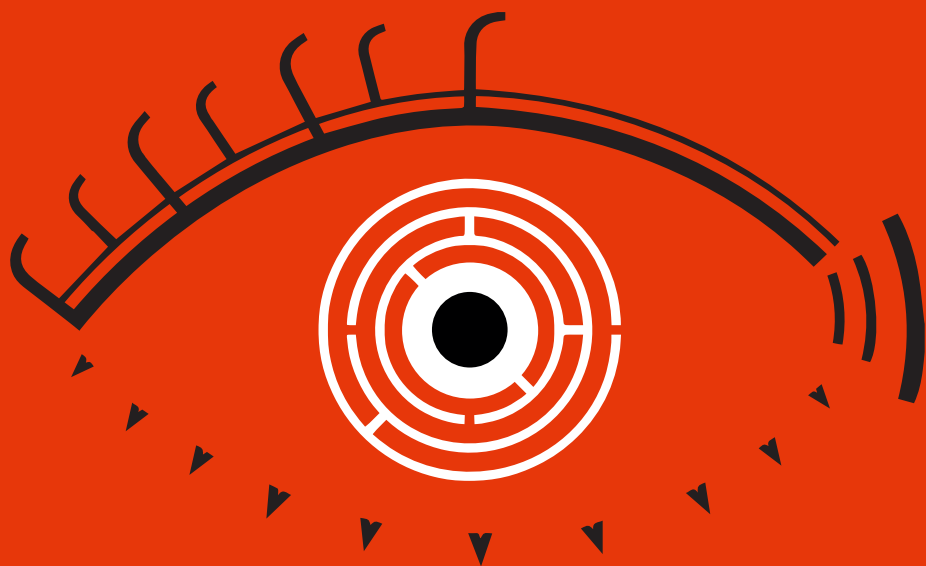
Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

BRIZOLIT Project [View project](#)

Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit: Vytváření znalostí a nástrojů pro management a prevenci kriminality (BRIZOLIT) [View project](#)

Kolektiv BRIZOLIT

**Labyrintem zločinu a chudoby
Kriminalita a viktimizace v sociálně
vyloučených lokalitách**

Společensko-ekologická edice
Nakladatelství DOPLNĚK

Labyrintem zločinu a chudoby

Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách

**Společensko-ekologická edice
Nakladatelství DOPLNĚK**

Labyrintem zločinu a chudoby

Kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách

**Laco Toušek, Václav Walach, Petr Kupka, Kateřina Tvrdá, Alica Brendzová,
Lubomír Lupták, Tereza Dvořáková, Ondřej Plachý, Klára Vanková**

DOPLNĚK
BRNO
2018

Vydání knihy je podpořeno z projektu Ministerstva vnitra „Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit: Vytváření znalostí a nástrojů pro management a prevenci kriminality“ (BRIZOLIT), identifikační kód: VI20152018022.

www.brizolit.org

Recenzenti:

Doc. PhDr. Mgr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M.

Mgr. Kamil Gregor, Ph.D.

Vzor citace: TOUŠEK, Laco, Václav WALACH, Petr KUPKA, Kateřina TVRDÁ, Alica BRENDZOVÁ, Lubomír LUPTÁK, Tereza DVOŘÁKOVÁ, Ondřej PLACHÝ a Klára VANKOVÁ, 2018. Labyrintem zločinu a chudoby: kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách. Brno: Doplněk.

© Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická, Katedra antropologie, 2018

ISBN 978-80-7239-340-4 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-7239-341-1 (e-kniha)

Obsah

Seznam grafů.....	7
Seznam tabulek.....	8
Seznam zkratk.....	13
Předmluva	15
Úvod	19
1 Teoretická východiska.....	25
1.1 Sociální vyloučení.....	25
1.2 Rezidenční segregace.....	26
1.3 Kriminalita, kriminalizace a viktimizace	27
2 Metodologie.....	31
2.1 Zkoumaná populace.....	31
2.2 Výběr vzorku	32
2.3 Nástroje výzkumu.....	33
2.4 Etnografická fáze	35
2.5 Základní údaje.....	35
3 Sociodemografické ukazatele	37
3.1 Věk a pohlaví	37
3.2 Rodinný stav	38
3.3 Vzdělání.....	38
3.4 Ekonomický status.....	40
3.5 Bydlení	42
3.6 Národnost a etnicita	45
3.7 Shrnutí.....	47
4 Strach z kriminality a sociální problémy.....	49
4.1 Společenské problémy.....	49
4.2 Vývoj kriminality v čase a prostoru	55
4.3 Znepokojení mírou kriminality.....	57
4.4 Strach v noci na ulici.....	64
4.5 Shrnutí.....	68
5 Důvěra, prevence a právní vědomí.....	71
5.1 Percepce činnosti institucí zajišťujících bezpečnost	71
5.2 Kontaktní osoba v případě nespokojenosti s bezpečností.....	78
5.3 Prevence a participace	81
5.4 Shrnutí.....	82
6 Viktimizace	85
6.1 Prevalence viktimizace	85
6.2 Míra viktimizace.....	90

6.3	Kategorie viktimizace	96
6.3.1	Viktimizace domácnosti a jedince	96
6.3.2	Majetková a násilná viktimizace	97
6.3.3	Viktimizace dle dílčích kategorií	98
6.4	Charakteristiky viktimizace	102
6.4.1	Místo viktimizace a čas viktimizace	102
6.4.2	Újma na zdraví či majetku	105
6.4.3	Použití zbraně	106
6.4.4	Nenávistná motivace viktimizace	106
6.4.5	Pachatel	108
6.5	Latence	113
6.6	Shrnutí	120
7	Násilí z nenávisti	125
7.1	Násilí z nenávisti – základní poznatky	126
7.2	Sociodemografické charakteristiky obětí násilí z nenávisti	128
7.3	Vnímání závažnosti napadení násilím z nenávisti	131
7.4	Čas a místo násilí z nenávisti	132
7.5	Pachatelé násilí z nenávisti	133
7.6	Ne/oznamování násilí z nenávisti	136
7.7	Shrnutí	138
8	Diskriminace	141
8.1	Celková diskriminace	142
8.2	Oběti diskriminace a jejich viktimizace	147
8.3	Sociodemografické charakteristiky obětí diskriminace	149
8.4	Oznamování diskriminace	151
8.5	Shrnutí	153
9	Kriminalizace a stigmatizace	155
9.1	Hlídkování policie	156
9.2	Kontrola totožnosti	159
9.3	Udělení pokuty	161
9.4	Kontroly sociálního odboru	163
9.5	Shrnutí	165
10	Self-report kriminalita	167
10.1	Pravomocně odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody	167
10.2	Překračování zákona	170
10.3	Zkušenost s užíváním „tvrdých“ drog	174
10.4	Shrnutí	175
	Závěr	177
	Summary	189

Bibliografie	200
Rejstřík	212

Seznam grafů

Graf 1: Společenské problémy a jejich hodnocení respondenty v % (SVL)	54
Graf 2: Znepokojení kriminalitou dle pohlaví v % (SVL a NESVL)	58
Graf 3: Znepokojení kriminalitou dle věku v % (SVL a NESVL)	59
Graf 4: Znepokojení kriminalitou dle viktimizace v % (SVL a NESVL)	60
Graf 5: Znepokojení kriminalitou dle počtu obyvatel obce v % (SVL)	61
Graf 6: Znepokojení kriminalitou dle podílu SVL populace v % (SVL)	62
Graf 7: Míra znepokojení kriminalitou dle indexu kriminality v % (SVL)	63
Graf 8: Znepokojení kriminalitou v obci dle etnicity/národnosti v % (SVL)	63
Graf 9: Strach v noci na ulici dle pohlaví v % (SVL a NESVL)	65
Graf 10: Strach v noci na ulici dle věku v % (SVL a NESVL)	65
Graf 11: Strach v noci na ulici dle viktimizace v % (SVL a NESVL)	66
Graf 12: Strach v noci na ulici dle počtu obyvatel obce v % (SVL)	67
Graf 13: Strach v noci na ulici dle podílu SVL populace v % (SVL)	67
Graf 14: Strach v noci na ulici dle etnicity/národnosti v % (SVL)	68
Graf 15: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, APK a místní samosprávou (SVL)	75
Graf 16: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, APK a místní samosprávou (NESVL)	76
Graf 17: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, samosprávou a APK podle národnosti či etnicity (SVL)	77
Graf 18: Hodnocení závažnosti viktimizace násilím z nenávisti za posledních 12 měsíců v % (SVL)	131
Graf 19: Spokojenost s vyšší přítomností policie v okolí bydliště (SVL)	157

Seznam tabulek

Tab.1: Sledované kategorie viktimizace	33
Tab.2: Počet dotazníků dle krajů (SVL)	36
Tab.3: Zkoumaná populace SVL dle věku a pohlaví	37
Tab.4: Populace SVL a NESVL a ČR dle rodinného stavu	38
Tab.5: Vzdělanostní struktura SVL a NESVL v porovnání s populací ČR.....	39
Tab.6: Vzdělání populace SVL dle věkových skupin	39
Tab.7: Ekonomický status (SVL a NESVL).....	41
Tab.8: Měsíční příjem domácnosti (SVL a NESVL).....	42
Tab.9: Srovnání populací SVL a NESVL dle typu bydlení	43
Tab.10: Počet členů bytových domácností v populacích SVL a NESVL.....	44
Tab.11: Délka bydlení v obci a na současné adrese u populace SVL a NESVL.....	45
Tab.12: Národnost či etnicita na základě u populace SVL a NESVL.....	46
Tab.13: Hodnocení sociálních problémů, průměrné hodnoty (SVL a NESVL)	54
Tab.14: Hodnocení vývoje kriminality v ČR dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL)	56
Tab.15: Hodnocení vývoje kriminality v obci dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL)	57
Tab.16: Znepokojení kriminalitou dle věku a pohlaví, průměrné hodnoty (SVL)	57
Tab.17: Znepokojení kriminalitou dle věku a pohlaví, průměrné hodnoty (NESVL).....	58
Tab.18: Znepokojení kriminalitou dle viktimizace, průměrné hodnoty (SVL a NESVL)	60
Tab.19: Znepokojení mírou kriminality dle počtu obyvatel obce, průměrné hodnoty (SVL).....	60
Tab.20: Znepokojení kriminalitou dle podílu SVL populace, průměrné hodnoty (SVL).....	61
Tab.21: Míra znepokojení kriminalitou dle indexu nápadu trestné činnosti, průměrné hodnoty (SVL).....	62
Tab.22: Znepokojení kriminalitou v obci dle etnicity/národnosti, průměrné hodnoty (SVL).....	64
Tab.23: Strach v noci na ulici dle pohlaví a věkové skupiny, průměrné hodnoty (SVL)	64
Tab.24: Strach v noci na ulici dle viktimizace, průměrné hodnoty (SVL a NESVL).....	66
Tab.25: Strach v noci na ulici dle počtu obyvatel obce, průměrné hodnoty (SVL).....	66
Tab.26: Strach v noci na ulici dle podílu SVL populace, průměrné hodnoty (SVL).....	67
Tab.27: Strach v noci na ulici dle etnicity/národnosti, průměrné hodnoty (SVL)	68
Tab.28: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, APK a místní samosprávou (průměrné hod- noty, SVL a NESVL).....	74
Tab.29: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, APK a místní samosprávou dle etnicity/ná- rodnosti (průměrné hodnoty, SVL).....	78

Tab.30: Kontaktní osoba v případě ohrožení bezpečnosti (SVL a NESVL)	79
Tab.31: Kontaktní osoba v případě ohrožení bezpečnosti dle národnosti či etnicity (SVL).....	80
Tab.32: Znalosti preventivních akcí v místě bydliště (SVL)	82
Tab.33: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL).....	86
Tab.34: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců bez osob viktimizovaných pouze v rámci kategorie „Násilí z nenávisti“ (SVL a NESVL).....	86
Tab.35: Prevalence viktimizace za pět let (SVL a NESVL)	87
Tab.36: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle věku (SVL a NESVL)	88
Tab.37: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle velikosti obce (SVL)	88
Tab.38: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle indexu kriminality (SVL)	89
Tab.39: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle podílu SVL populace (SVL).....	89
Tab.40: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle národnosti či etnicity (SVL).....	90
Tab.41: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle národnosti či etnicity (SVL) bez viktimizovaných pouze v rámci kategorie „Násilí z nenávisti“	90
Tab.42: Míra viktimizace dle počtu viktimizací včetně opakovaných viktimizací za po- sledních 12 měsíců (SVL a NESVL)	91
Tab.43: Míra viktimizace dle počtu viktimizací bez opakovaných viktimizací za posled- ních 12 měsíců (SVL a NESVL).....	91
Tab.44: Viktimizace dle počtu viktimizací včetně opakovaných viktimizací bez katego- rie „Násilí z nenávisti“ za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)	92
Tab.45: Celková míra viktimizace za 12 měsíců celkem a dle pohlaví (SVL a NESVL) ..	93
Tab.46: Celková míra viktimizace a míra viktimizace bez opakovaných viktimizací za 12 měsíců dle věku (SVL a NESVL)	93
Tab.47: Celková míra viktimizace za 12 měsíců dle etnicity či národnosti (SVL)	94
Tab.48: Celková míra viktimizace za 12 měsíců dle velikosti obce (SVL).....	94
Tab.49: Celková míra viktimizace za 12 měsíců dle indexu kriminality 2015 (SVL).....	95
Tab.50: Celková míra viktimizace za 12 měsíců dle poměru velikosti SVL k velikosti obce (SVL)	95
Tab.51: Prevalence viktimizace domácnosti a jedince za 12 měsíců (SVL a NESVL).....	97
Tab.52: Míra viktimizace domácnosti a jedince za 12 měsíců (SVL a NESVL).....	97
Tab.53: Prevalence majetkové a násilné viktimizace (SVL a NESVL).....	98
Tab.54: Míra majetkové a násilné viktimizace za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)	98
Tab.55: Prevalence kategorií viktimizace za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL).....	99
Tab.56: Míra viktimizace (včetně opakovaných viktimizací) dle kategorií za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)	100

Tab.57: Místo viktimizace obecně (SVL a NESVL).....	103
Tab.58: Místo viktimizace dle kategorie prostoru (SVL a NESVL).....	103
Tab.59: Místo viktimizace konkrétně (SVL a NESVL).....	104
Tab.60: Viktimizace dle části dne (SVL a NESVL)	105
Tab.61: Újma na zdraví (SVL a NESVL).....	105
Tab.62: Majetková škoda (SVL a NESVL).....	106
Tab.63: Ozbrojenost pachatele (SVL a NESVL)	106
Tab.64: Motivace pachatele z důvodů identity oběti dle kategorií viktimizace (SVL a NESVL)	107
Tab.65: Motivace pachatele z důvodů identity oběti dle národnosti či etnicity (SVL).....	108
Tab.66: Počet pachatelů (SVL a NESVL).....	108
Tab.67: Pachatelé dle pohlaví (SVL a NESVL).....	109
Tab.68: Pachatelé dle odhadovaného věku (SVL a NESVL).....	109
Tab.69: Pachatel/ka dle vztahu k oběti (SVL a NESVL).....	111
Tab.70: Osoba pachatele obecně dle kategorií viktimizace a celkem (SVL).....	111
Tab.71: Pachatelé dle připsané národnosti či etnicity (SVL a NESVL)	112
Tab.72: Pachatelé dle připsané národnosti či etnicity a místa viktimizace (SVL)	113
Tab.73: Oznámení viktimizace policii dle kategorií a celkem (SVL a NESVL).....	115
Tab.74: Oznámení viktimizace policii dle pohlaví a celkem (SVL).....	117
Tab.75: Oznámení viktimizace policii dle národnosti či etnicity (SVL).....	118
Tab.76: Důvody pro neoznámení případů viktimizace policii (SVL a NESVL)	119
Tab.77: Posouzení hlášené viktimizace jako trestného činu ze strany policie (SVL a NESVL)	120
Tab.78: Celoživotní prevalence a opakování násilí z nenávisti (SVL a NESVL).....	126
Tab.79: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti podle časového období (SVL a NESVL)	127
Tab.80: Opakovaná viktimizace násilím z nenávisti v posledních 12 měsících (SVL a NESVL)	127
Tab.81: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti za posledních 12 měsíců dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL)	129
Tab.82: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti z hlediska věku za posledních 12 měsíců (SVL).....	129
Tab.83: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti z hlediska rodinného stavu za po- sledních 12 měsíců (SVL)	130
Tab.84: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti z hlediska etnicity či národnosti za posledních 12 měsíců (SVL)	130
Tab.85: Viktimizace násilím z nenávisti za posledních 12 měsíců dle diskriminace (SVL).....	131
Tab.86: Viktimizace násilím z nenávisti z hlediska denní doby za posledních 12 měsíců	

(SVL).....	132
Tab.87: Místo viktimizace násilím z nenávisti obecně (SVL).....	132
Tab.88: Násilí z nenávisti z hlediska konkrétního místa viktimizace (SVL)	133
Tab.89: Viktimizace násilím z nenávisti dle kategorie prostoru (SVL)	133
Tab.90: Pachatelé násilí z nenávisti z hlediska jejich počtu za posledních 12 měsíců (SVL).....	134
Tab.91: Pachatelé násilí z nenávisti z hlediska pohlaví za posledních 12 měsíců (SVL)	134
Tab.92: Pachatelé násilí z nenávisti z hlediska věku za posledních 12 měsíců (SVL).....	135
Tab.93: Pachatelé násilí z nenávisti z hlediska vztahu k oběti za posledních 12 měsíců (SVL).....	135
Tab.94: Ozbrojení pachatelé násilí z nenávisti za posledních 12 měsíců (SVL).....	136
Tab.95: Oznámení viktimizace násilím z nenávisti za posledních 12 měsíců (SVL).....	136
Tab.96: Důvody neoznámení viktimizace násilím z nenávisti policii (SVL).....	137
Tab.97: Prevalence diskriminace za 12 měsíců dle věku, pohlaví a celkem (SVL).....	143
Tab.98: Prevalence diskriminace kdykoli během života dle věku, pohlaví a celkem (SVL).....	143
Tab.99: Počet diskriminací kdykoli během života dle věku a celkem (SVL).....	144
Tab.100: Diskriminace za posledních 12 měsíců dle oblasti života (SVL).....	146
Tab.101: Diskriminace kdykoli během života dle oblasti života (SVL).....	147
Tab.102: Prevalence diskriminace a viktimizace za 12 měsíců (SVL).....	148
Tab.103: Počet diskriminací kdykoli během života a průměrná míra viktimizace kdyko- li během života (SVL).....	148
Tab.104: Prevalence diskriminace dle kategorií viktimizace kdykoli během života (SVL).....	148
Tab.105: Prevalence diskriminace dle kategorií viktimizace v posledních 12 měsících (SVL).....	149
Tab.106: Diskriminace kdykoli během života dle etnicity/národnosti (SVL).....	150
Tab.107: Diskriminace kdykoli během života při hledání práce (SVL).....	150
Tab.108: Diskriminace kdykoli během života při hledání bydlení (SVL)	150
Tab.109: Hlášení diskriminace (SVL).....	151
Tab.110: Hlášení diskriminace dle etnicity/národnosti (SVL)	152
Tab.111: Četnost výskytu policie v okolí bydliště (SVL)	156
Tab.112: Četnost výskytu policie v okolí bydliště dle velikosti obce (SVL).....	158
Tab.113: Četnost výskytu policie v okolí bydliště dle poměru SVL populace (SVL)	158
Tab.114: Kontroly totožnosti v posledních 12 měsících dle etnicity a celkem (SVL).....	160
Tab.115: Kontroly totožnosti v posledních 12 měsících dle velikosti obce (SVL).....	161
Tab.116: Kontroly totožnosti v posledních 12 měsících dle poměru počtu obyvatel SVL (SVL).....	161
Tab.117: Udělení pokuty v posledních 12 měsících (SVL).....	162

Tab.118: Udělení pokuty v posledních 12 měsících dle velikosti obce (SVL).....	163
Tab.119: Udělení pokuty v posledních 12 měsících dle poměru počtu obyvatel SVL (SVL).....	163
Tab.120: Kontakt s OSPOD v posledních 12 měsících (SVL).....	164
Tab.121: Kontakt s OSPOD v posledních 12 měsících dle velikosti obce (SVL)	164
Tab.122: Kontakt s OSPOD v posledních 12 měsících dle podílu SVL obyvatel v obci (SVL).....	165
Tab.123: Kontakt s OSPOD v posledních 12 měsících dle kategorie bydlení (SVL)	165
Tab.124: Pravomocné odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL)	168
Tab.125: Pravomocné odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody dle etnicity či národnosti (SVL)	169
Tab.126: Kategorie trestných činů nepodmíněného odnětí svobody (SVL a NESVL) ..	169
Tab.127: Překročení zákona dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL).....	171
Tab.128: Překročení zákona dle kategorií self-report kriminality (SVL a NESVL).....	172
Tab.129: Překročení zákona dle frekvence (SVL a NESVL).....	173
Tab.130: Překročení zákona a viktimizace (SVL a NESVL)	173
Tab.131: Překročení zákona z hlediska etnicity/národnosti (SVL).....	173
Tab.132: Celková zkušenost s trestnou činností a jiným překročením zákona (SVL a NESVL)	174
Tab.133: Zkušenost s užíváním „tvrdých“ drog v současnosti či minulosti (SVL a NESVL)	175
Tab.134: Zkušenost s „tvrdými“ drogami podle druhů (SVL a NESVL)	175

Seznam zkratek

abs.	absolutní hodnota
APK	Asistent(i) prevence kriminality
BRIZOLIT	Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit (projekt č. VI20152018022)
CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights / Agentura Evropské unie pro základní práva
GAC	GAC spol. s.r.o.
KVOP	Kancelář veřejného ochránce práv
MP	městská (obecní) policie
NESVL	populace žijící vně sociálně vyloučených lokalit
NNO	nestátní (nevládní) neziskové organizace
OSPOD	orgán sociálně-právní ochrany dětí
p. b.	procentní body
PČR	Policie České republiky
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
sub.	subpopulace
SSP	státní sociální podpora
SVL	sociálně vyloučené lokality, sociální vyloučení

Předmluva

Tato kniha představuje jeden z výstupů výzkumného projektu Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit: Vytváření znalostí a nástrojů pro management a prevenci kriminality (BRIZOLIT). Projekt byl realizován v období od listopadu 2015 do listopadu 2018 pomocí smíšených metod (výběrové šetření, etnografie a analýza sociálních sítí). Jeho hlavním výzkumným cílem bylo objasnit problematiku kriminality v kontextu českých sociálně vyloučených lokalit.

Název knihy jsme zvolili tak, abychom zdůraznili, že témata zločinu a chudoby spolu úzce souvisejí. Jsou to právě lidé z nižších pater společenského žebříčku, kteří bývají kriminalitou postihováni nejvíce. Kromě toho název odkazuje k šíři způsobů, jimiž lze interpretovat získaná data. I když rozhodně netvrdíme, že z nich lze vyčíst cokoli, zastáváme názor, že existuje více možností, jak chápat prezentované hodnoty a jaké z toho lze vyvodit závěry. To je třeba při čtení této publikace zohlednit.

Kniha přináší komplexní pohled na viktimizaci a kriminalitu související se sociálně vyloučenými lokalitami, a to v situaci, kdy žádný jiný zdroj informací ohledně této problematiky není k dispozici. Věříme, že to nebude pohled jediný a že tato publikace zároveň poslouží jako pobídka k realizaci dalších výzkumů v dané oblasti. Z toho důvodu v ní klademe důraz na prezentaci získaných dat, a sice ve formě mnoha tabulek i grafů, které mohou budoucím výzkumům poskytnout jak možnost srovnání, tak určitý kontext pro tematicky úžeji zaměřené bádání.

V tomto ohledu bychom chtěli rovněž upozornit na další dva výstupy z projektu. Jedná se o studii *Dobývání kriminality: Reflexe viktimizačního šetření v českých sociálně vyloučených lokalitách*, jež byla publikována v časopise *Cargo: Journal for Cultural/Social Anthropology*, a *Metodiku prevence kriminality v sociálně vyloučených lokalitách*. Zatímco první z nich reflektuje realizované viktimizační šetření z konceptuálního a metodologického hlediska, druhý poznatky z tohoto šetření a etnografického výzkumu využívá k formulaci preventivních opatření. Jinými slovy, tato kniha představuje výsledek provedeného šetření, studie jeho reflexi, použitelnou při navrhování dalších viktimologických výzkumů v kontextu sociálně vyloučených lokalit či jiných marginalizovaných skupin, a metodika je výsledkem aplikace výzkumu. Z toho důvodu doporučujeme, aby tyto výstupy byly vnímány jako vzájemně propojené a aby tedy byly nejlépe čteny společně.

Vznik výše uvedených výstupů stejně jako této monografie není zásluhou pouze členů kolektivu BRIZOLIT. Na tomto místě chceme poděkovat všem osobám, se kterými jsme konzultovali teoretické i praktické otázky spojené s realizací výzkumu či přímo uskutečnili některé z jeho fází. Seznam je to dlouhý, a pokud jsme přesto na někoho zapomněli, hluboce se omlouváme.

Na prvním místě bychom rádi poděkovali kolegyním, které byly po určitý čas součástí projektového týmu: Petře Lupták Burzové, Markétě Kaizlerové a Barboře

Mendlové. Dále to jsou všichni tazatelé a tazatelky, kteří se podíleli na viktimizačním šetření. Jedná se především o studenty a studentky Katedry antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Za všechny děkujeme Jarce Cifrové, Ondřeji Dvořákovi, Barboře Glaserové, Zuzaně Gulové, Monice Hertlové, Adéle Košarové, Adéle Lachoutové, Anně Matušíkové, Tereze Nolčové, Marcelu Romanuttimu, Luboši Sálvi, Kataríně Sanchezové a Vítu Soumarovi. Někteří se rovněž podíleli na prepisování rozhovorů z etnografické fáze, za což jim zvláště děkujeme. A kromě nich děkujeme také Barboře Bírové, Vendule Divišové, Lence Hadarové, Nikol Holubové, Patriku Kaňovi a Michalu Lehečkovi, kteří se rovněž zúčastnili viktimizačního šetření.

V rámci projektu jsme provedli řadu výzkumných rozhovorů s odborníky na témata pokrývající různé aspekty sociálního vyloučení. Za ně děkujeme Daniele Büchlerové, Markétě Fridrichové, Radku Jiránkovi, Martinu Kahánkovi, Romanu Matouškovi, Michalu Kratochvílovi, Jakubu Michalovi a Petře Hubkové (všichni toho času z Agentury pro sociální začleňování), Karlu Čadovi (Univerzita Karlova), Michalu Krebsovi (La Strada), Lucii Matějovicové a jejím spolupracovníkům a spolupracovnicím z Obrnického centra sociálních služeb, Janu Ortovi (Univerzita Karlova), Štěpánu Ripkovi (Platforma pro sociální bydlení), Iloně Švihlíkové (Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů v Praze), Aně Tomić (dnes UCL Institute for Global Prosperity) a Lucii Trlifajové (Univerzita Karlova). V oblasti neméně odborné, tj. v případě asistence při bydlení v Obrnicích, děkujeme také Ivaně Grolmusové (OÚ Obrnice).

Součástí projektu BRIZOLIT bylo také uspořádání tří odborných workshopů, do nichž jsme aktivně zapojili jak odbornou veřejnost, tak obyvatele sociálně vyloučených lokalit. Za všechny naše hosty bychom rádi jmenovitě poděkovali alespoň těm zahraničním: Aně Ivasiuc (Philipps-Universität Marburg), Tommasu Vitalemu (Sciences Po), Enikő Vincze (Babes-Bolyai University Cluj) a Danielu Škoblovi (Ústav etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied). Spolu s nimi děkujeme také zaměstnancům a zaměstnankyním Agentury pro sociální začleňování, Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Ministerstva vnitra, Ministerstva práce a sociálních věcí, Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové závislosti, Policii České republiky, Kanceláři veřejného ochránce práv a dalších institucí. Speciální dík za účast pak patří komunitní skupině Společná cesta z Ostravy-Kunčiček.

Průběžné výsledky z výzkumu jsme prezentovali na mnoha českých i zahraničních konferencích, ale i v rámci osobních konzultací. Za konzultace a inspiraci děkujeme zejména, kromě již výše uvedených, Normě Baldino a Aide Esu (obě Università degli Studi di Cagliari), Rubenu Boersovi, Hester Brauer a Danielu Makransinghovi (všichni The Hague University of Applied Sciences), Grégoire Cousinovi a Didieru Fassinovi (oba École des hautes études en sciences sociales Paris), Jeffu Ferrellovi (Texas Christian University), Stevu Hallovi a Simonu Winlowovi (Teesside University), Keithu Haywardovi (University of Copenhagen), Donu Kalbovi (University of Bergen), Albě

Medda (Andalas de Amistade), Aidanu McGarrymu (Loughborough University London), Veronice Nagy (Utrecht University), Giovanni Pickerovi (Univeristy of Glasgow), Mario Polo Rodríguezovi a Jaroslavu Šotolovi (Univerzita Palackého v Olomouci), Sveinungu Sandbergovi (University of Oslo) a Danielu Sosnovi (Západočeská univerzita v Plzni).

Zvláštní poděkování zasluhuje naše projektová manažerka Marta Kollerová, bez níž by se kolektiv BRIZOLIT rozpadl týden po svém vzniku, případně by se jeho členové stali předmětem dalšího kriminologického výzkumu.

Vůbec největší poděkování nicméně směřujeme našim informantům a informantkám, resp. respondentům a respondentkám, kteří nám během realizace výzkumu důvěřovali natolik, že se s námi podělili o své každodenní i mimořádné starosti a problémy. Doufáme, že jejich důvěru nezklameme.

Úvod

V listopadu 2018, nedlouho poté, co byla dopsána tato kniha, uplynulo deset let od „bitvy o Janov“. Tato mediální nálepka označuje násilný střet policistů s ultrapravicovými aktivisty, kteří se po demonstraci svolané Dělnickou stranou na náměstí Míru v Litvínově vydali na sídliště Janov a pokusili se napadnout místní „Romy“¹ (Mareš 2011). Viděno zpětně, bitvu o Janov lze považovat za určitou přehru protiromských pochodů, které se mezi lety 2011 až 2013 konaly pravidelně. Rozmach těchto demonstrací byl natolik velký, že je německý deník Die Welt neváhal označit za „český národní sport“ (ČTK 2013).

Ačkoli se protiromské pochody v mnoha ohledech lišily, zpravidla upozorňovaly na násilí či jiné formy kriminality, včetně údajného „zneužívání sociálních dávek“. Toto rámování bylo do značné míry přebíráno novináři, politiky i představiteli veřejné správy (Křížková 2012; Nesehnutí 2016). Kromě nenávistných projevů byla v souvislosti s výše uvedenými demonstracemi tematizováno strukturální znevýhodnění některých regionů, stěhování chudých na periferii země, chudoba, sociální nerovnost, ztráta společenské soudržnosti a samozřejmě také kriminalita v souvislosti se sociálně vyloučenými lokalitami (dále jen „SVL“), které v nadprůměrné míře obývají právě „Romové“.

Jednou z odpovědí na protiromské pochody se stala tzv. nulová tolerance, která však spíše směřovala k trestání samotných obyvatel SVL. Jako by za nenávistné pochody a nepokoje s nimi spojené byli zodpovědní právě oni a ne jedinci s politickými ambicemi či předsudečnými názory. V tomto smyslu byla politika nulové tolerance realizována v litvínovském Janově, Duchcově či Havířově, avšak mluvilo se o ní také v jiných kontextech, včetně měst ve Šluknovském výběžku (srov. Trlifajová et al. 2015; Walach 2014). Rumburk, Šluknov a Varnsdorf se staly místy série protiromských a protivládních demonstrací, které zaujaly především tím, že nebyly – na rozdíl od Litvínova, ale i dřívějších případů v SVL (Walach 2013) – organizovány stoupenci krajní pravice (srov. Ministerstvo vnitra ČR 2011). Nepochybně i toto přispělo k jejich široké medializaci a nárůstu zájmu politických představitelů.

Jakkoli často se během protestů i po nich hovořilo o „romské kriminalitě“ a SVL byly dávány do souvislosti se zvýšeným nápadem kriminality na místní úrovni (srov. Kluknavská a Zagibová 2013), faktem je, že tuto spojitost nikdo nikdy na empirických datech nedoložil. Výjimku z pravidla zde nepředstavují ani případy, kdy byly za tímto účelem využívány policejní statistiky, neboť ty z mnoha důvodů, jak ukážeme dále, nelze považovat za zcela spolehlivý ukazatel. Samozřejmost, s jakou bylo k představě viny obyvatel SVL, ať už všech, anebo jen těch nově přistěhovalých, za nárůst

¹ Uvozovky ve vztahu k pojmům „Rom“, „Romka“, „Romové“ apod. používáme tehdy, pokud je tato identita připisována osobám zvnějšku. Uvozovky naopak nepoužíváme v těch případech, kdy se takto osoba či osoby samy identifikovaly.

kriminality přístupováno, je zarážející. A je to zarážející nejen proto, že nikdy nebyla empiricky podložena, ale také proto, že až příliš zjevně čerpala z protiromských předsudků a stereotypů, které jsou v české společnosti přítomny po staletí (srov. Davidová 2012; Šmídová et al. 2017; Weinerová 2014).

V kontextu našeho předchozího bádání, ale i jiných výzkumů v SVL (např. Růžicka 2012; Rydrych 2013; Topinka a Janoušková 2009) se představa o vyšším podílu obyvatel SVL na nápadu kriminality jeví jako problematická. A jako neméně problematický hodnotíme předpoklad, který se zpravidla objevoval za výše uvedenými diskusemi o rostoucí kriminalitě, totiž, že obyvatelé SVL vystupují výhradně v roli pachatelů, zatímco jejich oběti se řadí pouze k lidem žijícím vně těchto lokalit. Na oběti ze SVL by se však rozhodně zapomínat nemělo. Vzhledem k jejich znevýhodněnému společenskému postavení je třeba soustředit úsilí o prevenci kriminality a pomoc obětem naopak právě na ně.

Obě výše uvedené skutečnosti – obviňování obyvatel SVL z nárůstu kriminality a přehlížení obětí z jejich řad na úkor pachatelů – představují jeden z hlavních důvodů, proč jsme se rozhodli téma kriminality v kontextu SVL prozkoumat. Druhým hlavním důvodem byly naše předchozí zkušenosti s výzkumem v těchto lokalitách a zčásti také naše angažmá ve prospěch řešení problematiky sociálního vyloučení, ať už bylo realizováno v rámci nevládních neziskových organizací, anebo na aktivistické bázi.

Hlavním cílem této monografie je prezentovat závěry týkající se rozsahu a podoby viktimizace a dalších souvisejících fenoménů v kontextu SVL.² Tyto závěry byly vyvozeny na základě výzkumného projektu BRIZOLIT, sestávajícího ze dvou na sebe navazujících výzkumů. Především se jednalo o rozsáhlé výběrové šetření, které se zaměřovalo nejen na obyvatele SVL, ale také na lidi žijící mimo SVL, avšak ve stejných obcích a městech, kde se tyto lokality nacházely. Motivací pro zahrnutí této tzv. NESVL populace byla ambice vyhodnotit zjištění za obyvatele SVL v komparativní perspektivě. Na výběrové šetření navázal etnografický výzkum v prostředí dvou vybraných SVL. V Ostravě-Kunčickách a Obrnicích jsme se snažili získat informace o tom, jaké zkušenosti mají místní s kriminalitou, jejím řešením i předcházením. Tato kvalitativní fáze umožnila kvantitativní zjištění zasadit do širších společenských a biografických souvislostí.

Orientace na oběti z řad populace SVL a zkušenosti s viktimizací i souvisejícími společenskými jevy, kterou jsme v našem výzkumu zaujali, má dva důvody. Kromě snahy o změnu veřejného pojmání problematiky kriminality v kontextu SVL to byla reflexe našich předchozích výzkumů v dané oblasti. Na jejím základě jsme dospěli k závěru, že to jsou právě zkušenosti těch, jichž se kriminalita přímo dotýká, co tvoří nejprůměrnější způsob jejího poznávání. Tím nemá být řečeno, že v tomto úsilí nemají analýzy oficiálních kriminálních statistik, rozhovory s politiky, úředníky, policisty a jinými aktéry

² Viktimizace označuje proces, během něž se lidé stávají obětí kriminality v důsledku jednání či nejednání druhé osoby. Podrobněji k tomu viz kapitola Teoretická východiska.

veřejné správy, dotazníková šetření zaměřená na vnímání a hodnocení kriminality aj. žádné opodstatnění. Ostatně ani my jsme se těmto přístupům, resp. zdrojům nevyhýbali. Těžiště našeho výzkumu však leží jinde – ve zkušenostech populace, již lze považovat za sociálně vyloučenou.³

Jak je podrobněji uvedeno v první kapitole (Teoretická východiska), sociální vyloučení vyjadřuje odpojení určité skupiny osob od zbytku společnosti, které jsou a navzdory svému znevýhodnění zůstávají její součástí. Tato skupina bývá definována především s ohledem na socioekonomický status, resp. příjem a jedná se zpravidla o ty nejchudší v daných společnostech. Z kriminologických výzkumů je známo, že právě této skupiny, jež je často koncentrována v prostoru, se kriminalita dotýká nejvíce (např. Crawford 1990; Junger-Tas a Marshall 1999; Mawby a Walklate 1994; Nilsson a Estrada 2006). Nejenže jsou sociálně vyloučení častěji viktimizováni, případně mají větší strach z kriminality, ale také jsou více zastoupeni mezi pachatelé, alespoň co se oficiálních statistik kriminality a statistik vězeňské populace týče. Platí totiž, že na sociálně vyloučené se tradičně zaměřuje systém sociální kontroly a penálních institucí. Čím více pozornosti jim je věnováno, tím častěji je jejich jednání klasifikováno jako „nezákonné“. Tato forma kriminalizace tudíž musí být rovněž brána v potaz při kriminologickém výzkumu (srov. např. Fassin 2013; Goffman 2015; Wacquant 2009).

*

Kniha je rozdělena do deseti hlavních kapitol. Zaprvé je to již výše zmíněná kapitola Teoretická východiska, kde jsou definovány základní pojmy, na nichž byl projekt BRIZOLIT založen a s nimiž se v textu pracuje. Těmito pojmy jsou sociální vyloučení, rezidenční segregace a kriminalita, kriminalizace a viktimizace. Druhá kapitola je věnována metodologii výzkumu, z něhož tato publikace čerpá. Konkrétně se v ní zabýváme vymezením zkoumané populace, způsobem výběru jejího vzorku a nástroji kvantitativního výzkumu, resp. výběrovým šetřením provedeným mezi obyvateli SVL a jejich sousedy, jakož i základními údaji týkajícími se realizovaného šetření. Kromě toho je zde stručně popsána etnografická fáze výzkumu, z níž pocházejí citace informantů uvedené na některých místech monografie tak, aby lépe přibližovaly popisované fenomény.

Následující kapitoly se již soustředí na prezentaci výzkumných zjištění. Třetí kapitola pokrývá sociodemografické ukazatele. Je potřeba říci, že dosud existovaly ohledně sociodemografického složení sociálně vyloučené populace pouze odhady. Díky provedenému výzkumu jsme nyní schopni určit její složení mnohem přesněji. Specificky se jedná o charakteristiky jako rodinný stav, vzdělání, ekonomický status, bydlení

³ V knize jsou pojmy „sociálně vyloučení“ či „sociálně vyloučená populace“ používána jako synonyma k termínům jako „obyvatelé SVL“ nebo „populace SVL“. Děje se tak kvůli úspoře znaků, třebaže se jedná o zjednodušení. Ne všichni, které lze považovat za sociálně vyloučené, totiž žijí v oblastech, které stát rozeznává jako SVL (srov. GAC spol. s r. o. 2015).

a národnost či etnicita. Vůbec poprvé jsme tak schopni říci, kdo v českých SVL žije a jak se tato populace liší oproti svému okolí, majoritní populaci.

Čtvrtá kapitola se věnuje strachu z kriminality a vnímání sociálních problémů. Vedle kriminality jsme se zajímali o to, jak respondenti hodnotí sociální problémy, jako jsou ekonomika a životní úroveň, nezaměstnanost, politická situace, přistěhovalectví, školství, zdravotnictví a životní prostředí. Tato otázka nám umožňuje určit, jak velký problém představuje kriminalita v očích sociálně vyloučených. Dále jsme zjišťovali, jak respondenti vnímají kriminalitu z hlediska vývoje v čase a ve vztahu k prostoru ČR a k obci, kde respondenti žijí. A v neposlední řadě jsme se ptali na míru znepokojení kriminalitou v obci a na míru strachu z pobytu ve venkovním prostoru v místě bydliště v noci. Právě posledně uvedené téma lze považovat za nejvíce přijímaný ukazatel strachu z kriminality.

Pátá kapitola se týká oblasti důvěry, prevence a právního vědomí souvisejícího s institucemi zajišťujícími bezpečnost, tj. PČR, MP a APK, jakož i místní samosprávou. Kladli jsme si otázky, do jaké míry obyvatelé SVL těmto institucím důvěřují a jak moc jsou s jejich činností spokojeni. V případě právního vědomí jsme se zajímali jednak o to, na koho by se respondenti obrátili, pokud by se obávali o svou bezpečnost anebo bezpečnost svých blízkých, a jednak o to, zda znají nějaké preventivní aktivity týkající se bezpečnosti v obci. Obojí je podstatné z hlediska snižování míry neoznamované kriminality a zapojování obyvatel SVL do její prevence.

Viktimizace je analyzována v šesté kapitole, a to v několika ohledech. Zaprvé to je určení prevalence i míry viktimizace, které nám pomáhají zjistit, kolik obyvatel SVL je kriminalitou zasaženo a v jaké míře. Dále jsme viktimizaci analyzovali s přihlédnutím k jednotlivým kategoriím kriminality, resp. viktimizace, jako je krádež auta, vloupání, krádeže, fyzické napadení atd. Na tomto základě lze mimo jiné určit, s kterými kategoriemi se obyvatelé SVL potýkali nejčastěji. Charakteristiky viktimizace zahrnují místo a čas viktimizace a stejně tak i typ vzniklé újmy (na zdraví či majetku). Spolu s tím byly zkoumány odpovědi na otázky týkající se pachatele, tj. otázky směřující k zjištění jejich počtu, pohlaví, věku, vztahu k oběti, kategorie viktimizace a národnosti nebo etnicity. V neposlední řadě jsme se soustředili na latenci, resp. míru a podobu viktimizace neoznamované policii, včetně důvodů, proč viktimizace nebyla ohlášena, ale i toho, kolik z oznámených viktimizací bylo posouzeno jako trestná činnost.

Jednou z kategorií viktimizace bylo i násilí z nenávisti, což je násilí páchané z důvodu předsudků, které pachatel má vůči společenské skupině, k níž napadený podle pachatele náleží (viz např. Hall 2013). Oproti ostatním kategoriím viktimizace se tedy liší tím, že pro jeho identifikování není rozhodující ani tak způsob provedení, jako motivace pachatele. V samostatné kapitole je analyzováno nejen proto, že se jedná o vůbec nejčastější kategorii viktimizace, s níž měli respondenti z řad obyvatel SVL zkušenost (viz kapitola Viktimizace), ale také proto, že se hluboce dotýká jak důstojnosti oběti, tak hodnot

a principů, na nichž liberálně demokratické režimy stojí. Násilí z nenávisti je zkoumáno skrze proměnné uvedené v předchozím odstavci a také ve vztahu k sociodemografickým ukazatelům.

Obsahem osmé kapitoly je diskriminace. Tu s násilím z nenávisti spojuje skutečnost, že je motivována identitou oběti, resp. že je s někým zacházeno méně příznivě z nelegitimních důvodů, jako je rasa, národnost či etnicita, věk, pohlaví, zdravotní stav a jiné. Na rozdíl od násilí z nenávisti však diskriminace není považována za záležitost trestního práva, ale je upravena především tzv. antidiskriminačním zákonem. Ve viktimizačních dotaznících někdy bývají otázky na diskriminaci přítomny. My jsme je zde zařadili zejména proto, že se diskriminace nepochybně podílí na újmě vznikající obyvatelům SVL a přispívá k jejich sociálnímu vyloučení. Diskriminace v případě hledání zaměstnání, v práci, při hledání bydlení, pořizování zboží či služeb, u lékaře, ve škole či jinde je analyzována podobně jako viktimizace, avšak spolu s tím se zde pozornost soustředí na existenci souvislosti mezi viktimizací a diskriminací a také na její oznamování.

Kriminalizace a stigmatizace zastupuje oblast kontroly obyvatel SVL ze strany policie a OSPOD. Tyto otázky reagují na poptávku části veřejnosti, včetně části obyvatel SVL, po větším nasazení či intenzivnější práci kontrolních institucí. V tomto ohledu jsme se chtěli dozvědět, jak často vidávali policii obyvatelé SVL v místě svého bydliště, jak často byla zjišťována jejich osobní totožnost a kolikrát jim byla uložena pokuta. V případě OSPOD byli respondenti dotazováni, kolikrát jim byli kontaktováni a zda jim hrozilo odebrání dítěte.

Tématem poslední kapitoly je tzv. self-report kriminalita, tzn. kriminalita, k jejímuž spáchání se v rámci dotazování přiznali sami respondenti. Konkrétně jsme se ptali, zdali byli někdy pravomocně odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a pokud ano, tak za jaký typ trestné činnosti. Dále jsme zjišťovali, zda kromě toho někdy překročili zákon, a pokud ano, tak jakým způsobem. Nakonec nás zajímalo, jestli respondenti užívají nebo užívali „tvrdé“ drogy, včetně informace, o jaké se jedná či jednalo.

Zjištění, k nimž jsme dospěli, jsou komplexní a vzpírají se jednoduchým závěrům. Podrobně jsou vybrané poznatky interpretovány v jednotlivých kapitolách pokrývajících uvedená témata. V závěrečné kapitole jsou hlavní závěry výzkumu prezentovány na způsob otázek a odpovědí. Tento přístup nám připadá vhodný nejen proto, že je srozumitelný, ale také proto, že jasně naznačuje směry dalšího možného výzkumu.

1 Teoretická východiska

Před prezentací vlastních výsledků výzkumu viktimizace obyvatel SVL je třeba představit základní koncepty, s nimiž tento výzkum pracoval. V první části se pokusíme vymezit geografický a sociální kontext realizace výzkumu. SVL představují specifický socioprostorový útvar, který není snadné definovat. Definice používaná na úrovni veřejné správy sice umožňuje SVL částečně identifikovat v geografickém prostoru ČR, avšak potýká se s řadou problémů, na něž také dále poukážeme (Hurrle et al. 2016). Ještě předtím ovšem vymezíme dva pojmy, které se SVL souvisejí: sociální vyloučení a rezidenční segregace.

V další části této kapitoly pak vysvětlíme význam konceptů, jejichž prostřednictvím definujeme hlavní předmět našeho výzkumu. Jsou jimi: kriminalita, kriminalizace a viktimizace. V souvislosti se SVL se toho o kriminalitě napsalo a řeklo opravdu mnoho. Nejednou byly tyto lokality líčeny jako místa, kam se ze strachu před napadením či okradením „nechodí“. Podle některých zdrojů jsou SVL v krajích, jako je ten Ústecký, dokonce „hlavní příčinou vysoké kriminality“ (Krajský úřad Ústeckého kraje 2012). Pro chápání SVL jako míst s vyšší mírou kriminality a kriminalizace jejich obyvatel však existuje jen malá opora v datech. Výzkum, jenž by se pokusil systematicky prozkoumat kriminalitu ve vztahu k SVL, dosud neexistoval. Tato publikace chce tento nedostatek alespoň částečně napravit. Kriminalitou v SVL se zabývá z pohledu jejich obyvatel, resp. zkušeností se stáváním se obětí kriminality. Tento proces, kdy člověku vzniká újma v důsledku jednání nebo jednání fyzické či právnické osoby, se odborně nazývá *viktimizace*.

1.1 Sociální vyloučení

Sociální vyloučení představuje obtížně definovatelný koncept. Někteří autoři jej vymezují jako takřka univerzální princip sociální kontroly. Dříve byli jedinci, kteří zásadně porušili normy daného společenství, vykázáni za jeho hranice. Jednalo se o jeden z nejprísnejších trestů vůbec (srov. Mareš a Sirovátka 2008). V současných evropských společnostech je sociální vyloučení vnímáno spíše jako otázka porušování občanských práv. Je chápáno jako společenský problém, který vyžaduje řešení cestou veřejných politik. Sociální vyloučení nechrání jednotlivá společenství před svým rozvratem, jako tomu bylo v minulosti, ale naopak se samo stává příčinou tohoto rozvratu.

V tomto smyslu lze sociální vyloučení pojímat jako „proces (resp. průběžný výsledek procesu), během něhož jsou jednotlivci či celé skupiny obyvatel vytěsňováni na okraj společnosti a je jim omezován nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou ostatním členům společnosti dostupné“ (Růžicka a Toušek 2014, s. 121).

Jádrem konceptu sociálního vyloučení je představa znevýhodnění jedné části společnosti oproti jejímu zbytku. Toto znevýhodnění je vždy relativní. V každé společnosti nabývá různé míry a intenzity. Znevýhodnění neznamena pouze materiální depri-vaci, ať už je definována absencí zaměstnání, nedostatečným příjmem, či jinak. Jedním z důvodů, proč si koncept sociálního vyloučení získal poměrně širokou oblibu, byla jeho schopnost překonat pojetí znevýhodnění založené výhradně na nedostatečném množství ekonomických zdrojů.

Sociální vyloučení tedy zahrnuje více než jen ekonomickou dimenzi. V současných společnostech, kde je postavení jedince významně utvářeno s ohledem na jeho pozici na trhu práce, je však tato dimenze klíčová. Společně s ní je však třeba uvažovat také o vyloučení kulturním (nízké vzdělání, nízká jazyková kompetence), sociálním (omezená síť sociálních kontaktů), symbolickém (stigmatizace a diskriminace), politickém (nízká participace na veřejném dění) a v neposlední řadě prostorovém (rezidenční segregace).

1.2 Rezidenční segregace

Ve veřejném diskurzu je problematika sociálního vyloučení často redukována na problém koncentrace sociálně vyloučených v určitém geografickém prostoru. V českém kontextu se hovoří o tzv. sociálně vyloučených lokalitách, které jsou spojovány se sociálním úpadkem, chátráním bytového fondu, nepořádkem, kriminalitou a pocitem ohrožení. Tímto se vytváří dojem, že by v těchto oblastech nikdo kromě společenských „vyvrhelů“ nebydlel. Rezidenční segregace nicméně není pouze důsledkem sociálního vyloučení. Může být také jeho příčinou.

Odsunování lidí do horších částí obcí či měst nebo za jejich hranice je obvykle doprovázeno zhoršeným přístupem k občanské, komerční i volnočasové infrastruktuře. Nutnost vynakládat podstatně větší úsilí při uspokojování běžných potřeb se pak prolétá s dalšími dimenzemi vyloučení, jejichž účinek se tím násobí (srov. Růžicka 2011). Obyvatelé SVL se tak ocitají v situaci mnohačetného znevýhodnění, horším technickým stavem budov počínaje, zostoužením (stigmatizací) ze strany místního obyvatelstva konče.

Podle nedávné analýzy existovalo na území ČR v roce 2014 celkem 606 SVL. Ty byly definovány jako místa, kde dochází ke koncentraci více než 20 osob, které jsou závislé na pobírání příspěvku na živobytí a které obývají fyzicky či symbolicky ohraničený prostor (GAC spol. s r. o. 2015, s. 11). Převážná část SVL vznikla nebo byla významně dotvořena po roce 1989. Jejich vznik úzce souvisel s přechodem k tržnímu hospodářství, především se změnami v oblastech bydlení a zaměstnání. Restituce, privatizace a deregulace nájemného se spolu s předlužením podepsaly na nedostupnosti standardního bydlení pro znevýhodněné skupiny obyvatel.

Nejvíce SVL bylo v roce 2014 identifikováno v Ústeckém a Moravskoslezském kraji, v regionech s dlouhou průmyslovou historií. V průměrné SVL žilo v době šetření 167 obyvatel. K tomuto údaji je nicméně třeba podotknout, že přibližně 24 lokalit má počet obyvatel převyšující jeden tisíc a žije v nich více než polovina obyvatelstva SVL. Rozdíly mezi jednotlivými lokalitami jsou co do jejich velikosti (počtu obyvatel) poměrně nemalé, nemluvě o dalších charakteristikách, jako je míra prostorové segregace, typ vlastnictví bytového fondu, úroveň technického stavu budov, podoba vztahu místní samosprávy k problematice sociálního vyloučení aj. (Kupka a Walach 2017).

1.3 Kriminalita, kriminalizace a viktimizace

Stejně jako sociální vyloučení je i kriminalita konceptem krajně nejednoznačným. To vyplývá ze situace, kdy se v něm nevyhnutelně mísí a střetávají tři hlediska: legální, morální a útrpné (srov. Morrison 2009). Legální hledisko pokládá kriminalitu za takové jednání, které je prohlášeno za nezákonné v rámci trestního práva. Ústředním aktérem, jenž rozlišuje trestné jednání od toho netrestného, je zde stát. Naproti tomu z morálního hlediska zastupuje tuto úlohu jedinec. Nezákonnost je zde jen krajním vyjádřením názoru, podle nějž je některé jednání nepřípustné, protože je hodnotově nesprávné. Všechny státní zákony se v různé míře potýkají s vyhodnocováním své legitimacy. Co je legální, ještě nemusí být legitimní a obráceně.

O změnách v trestním právu pak můžeme hovořit jako o kriminalizaci či dekriminalizaci. Pokud dochází k rozšiřování skutkových podstat trestného jednání, jedná se o kriminalizaci. Jestliže jsou naopak některé druhy jednání z trestního zákona vyjímány, označujeme tento proces jako dekriminalizaci. Typickým příkladem jsou zde sexuální styky s osobou stejného pohlaví, které ve 20. století prošly významnou dekriminalizací v západních státech. Zákony trestající sexuální styky s osobou stejného pohlaví začaly být nahlíženy jako nelegitimní. V širším slova smyslu lze kriminalizaci chápat jako snahu o zvýšenou kontrolu a postihování specifických společenských skupin ze strany aktérů systému trestní justice. Nejedná se tedy pouze o existenci zákonů, ale také o způsob jejich vymáhání na straně policie a jiných státních orgánů. Pokud by se policie specificky soustředila speciálně na homosexuály a na jejich protiprávní jednání, byla by to kriminalizace v širším smyslu, a to také tehdy, pokud by zákony činící homosexualitu protiprávní zcela absentovaly.

Jednou z možností, jak přistoupit k hodnocení legitimacy zákona, je otázka újmy. Způsobuje-li některé jednání někomu jinému utrpení, potom jej lze považovat za nelegitimní, i když může být zcela legální. Újma pochopitelně představuje velmi subjektivní kategorii. Ačkoli existují snahy o objektivní stanovení vzniklé újmy na úrovni trestního práva, jejich stanovisko není vždy shodné s názory těch, jímž tato újma vznikla.

Procesem vzniku újmy neboli viktimizací se v sociálněvědním kontextu zabývá viktimologie (Karmen 2012; Mawby a Walklate 1994). Ta se rozvíjí po druhé světové válce s cílem prozkoumat kriminalitu z pohledu jejích obětí. Tento pohled se stává důležitým zejména ve vztahu k perspektivě státu. Informace státu o kriminalitě, získávané především ze statistik orgánů činných v trestním řízení, podávají totiž velmi zkreslený obraz toho, co se běžně kriminalitou rozumí. Vzhledem k tomu, že řada trestných činů zůstane neohlášena, jsou státní informace o kriminalitě nevyhnutelně neúplné. Přitom platí, že některé společenské skupiny jsou méně ochotné oznamovat svou viktimizaci než jiné. Především se to týká různých společenských menšin, které mají dlouhodobě „problematické“ vztahy s policií a dalšími státními orgány. Oficiální kriminální statistiky jsou tak zkreslené přinejmenším dvěma způsoby: část kriminality se do nich nikdy nedostane a tato část je tvořena spíše některými skupinami obětí než jinými.

Poměrně efektivním nástrojem, jímž se lze s těmito zkresleními vypořádat, jsou viktimizační šetření. Ta obvykle v zájmu větší srozumitelnosti opouštějí logiku a pojmosloví trestního práva a zaměřují se nejen na populaci dané země, ale také na její dílčí, početně méně zastoupené skupiny. Tazatelé se vybraných respondentů ptají na jejich zkušenosti s viktimizací, mimo jiné, a na základě odpovědí převedených do kategorií dotazníku konstruují specifický obraz kriminality. Ve Spojených státech amerických a Velké Británii se viktimizační šetření realizují pravidelně od 70., resp. 80. let 20. století. A jimi zaznamenávaná kriminalita je pravidelně na vyšší úrovni, než je tomu u oficiálních statistik. Je však třeba mít na paměti, že tyto kategorie kriminality se překrývají jen částečně a že tedy řada incidentů uvedených ve viktimizačním šetření by nemusela být kvalifikována orgány činnými v trestním řízení jako trestný čin.

Jakkoli mají viktimizační šetření ve srovnání s oficiálními způsoby zjišťování kriminality své výhody, mají také své nedostatky. Především to jsou problémy spojené s dotazníky obecně. Ideál náhodného výběru je obvykle nedosažitelný, čímž vzniká otázka po míře reprezentativnosti zjištěných poznatků. Závěry šetření mohou být poměrně zavádějící. Dále respondenti nemusejí vždy uvést správné informace, mohou na něco zapomenout nebo i lhát, což výpovědní hodnotu závěrů rovněž snižuje. To platí zvláště u těch částí viktimizačních dotazníků, které se týkají poměrně intimních záležitostí jako např. domácího násilí. Respondentovi mohou být některé otázky silně nepříjemné anebo se může obávat zneužití upřímných odpovědí, a tak raději odpovídá v rozporu se svou zkušeností.

Na druhé straně, ani zkušenost není, jak již bylo řečeno, neproblematickou kategorií. Je vždy sociálně konstruována, některé jednání nemusí být považováno za způsobující újmu, třebaže jinými, včetně orgánů činných v trestním řízení, by za takové považováno bylo. Lze si představit, že např. v prostředí s vysokou mírou přítomnosti násilí bude mnoho méně intenzivního násilí bagatelizováno či zcela přehlíženo.

Dalším způsobem, jak zkoumat kriminalitu, je tzv. self-reportová metoda. S oficiálními statistikami trestné činnosti a viktimizačními šetřeními patří mezi hlavní zdroje informací o kriminalitě. Podobně jako viktimizační výzkum self-reportové šetření umožňuje na rozdíl od statistik trestné činnosti zachytit také kriminalitu, kterou se nezaznamenaly orgány činné v trestním řízení. Oproti viktimizačnímu šetření má navíc self-reportová metoda tu přednost, že dovoluje lépe zohlednit formy kriminality, které „nemají“ žádnou oběť anebo je obtížné konkrétní oběť určit – např. u vandalismu veřejného majetku. Zároveň pomáhá určit charakteristiky pachatelů, sociodemografické i jiné, což nachází využití při testování kriminologických teorií, které se pokoušejí páčání kriminality vysvětlit (Moravcová et al. 2014, s. 13–17).

Self-reportová šetření, pokud jsou správně realizována, jsou považována za poměrně validní a reliabilní nástroj měření kriminality. Nicméně jako všechny metody i tato má svá omezení. Obdobně jako u viktimizačních šetření také zde je validita zjištění dána mimo jiné schopností respondentů porozumět otázce, vzpomenout si na zkušenosti, které se této otázky týkají, správně je kategorizovat, spočítat a zařadit na časové ose. Vedle toho hrozí, že pachatelé budou své činy chtít zamlčet. Otázky na páčání kriminality jsou velmi citlivé povahy a respondenty mohou být vnímány jako potenciálně ohrožující. To se pochopitelně týká zejména pachatelů trestné činnosti. Na druhé straně, vyšší obavu v případě méně závažného jednání mohou vykazovat také příslušníci skupin, které jsou společensky stigmatizovány a/nebo mají tradičně nepříliš dobré vztahy s orgány činnými v trestním řízení či jinými státními institucemi. Svou roli sehrává i typ kriminality. U závažnější trestné činnosti mohou být respondenti méně náchylní k jejímu přiznání v self-reportovém šetření, avšak u méně závažných a často páchaných nezákonných skutků zase může být složitější jejich počítání a časové zařazení (srov. např. Tomášek 2013, s. 17–39).

2 Metodologie

2.1 Zkoumaná populace

Obyvatele SVL lze hned z několika důvodů označit jako tzv. *hard-to-survey* populaci (srov. Tourangeau et al. 2014), tj. populaci, která je obtížně dosažitelná pomocí standardních postupů a nástrojů kvantitativního dotazníkového šetření. Mezi hlavní důvody, naznačené v předchozí teoretické kapitole, patří obtížná identifikace této populace (*hard-to-identify*), potažmo definice SVL. Jedná se o analytickou kategorii, jež postrádá jednoznačné a běžně dostupné (ze sekundárních zdrojů) kvantitativní proměnné, na jejichž základě by mohlo k vnější identifikaci dojít. Logicky to platí i o složení a počtu jejich obyvatel, což vede k obtížím s konstrukcí zkoumaného vzorku (*hard-to-sample*). Stručně řečeno, pro kvantitativní výzkum uvedené populace chybí nejen opora výběru,⁴ ale i uspokojivé a dostupné proměnné, resp. data pro její jednoznačné vymezení (srov. Hurrell et al. 2016).

Předchozí výzkumy SVL definovaly (více či méně explicitně) zpravidla na základě *kvalitativního* (z)hodnocení jako rezidenční jednotky různé úrovně (domy, ulice, čtvrti, případně celé obce), u nichž se může projevat např. materiální chudoba, chybějící infrastruktura, prostorová izolace a primárně v nich dochází k soustředění obyvatelstva, kterému je *okolím připisována* odlišná sociální a/nebo etnorasová (romská) identita (např. Augur Consulting s.r.o. 2015; Dvořáková 2013; GAC spol. s r. o. 2006; Hirt a Jakoubek 2004; Kašparová et al. 2008). Případně docházelo ke kombinaci *kvantitativních* a *kvalitativních* ukazatelů a SVL byly vymezeny jako rezidenční jednotky, „kde dochází ke koncentraci více než 20 osob žijících v nevyhovujících podmínkách (indikováno počtem příjemců příspěvků na živobytí), které obývají fyzicky či symbolicky ohraničený prostor (indikováno vnější identifikací)“ (GAC spol. s r. o. 2015, s. 14).⁵

Pro účely námi realizovaného šetření jsme vyšli z podkladů k výše citované Analýze sociálně vyloučených lokalit v ČR (GAC spol. s r. o. 2015), které nám posloužily jako nejucelenější a de facto i jako jediný možný výchozí bod v podobě seznamu SVL na celostátní úrovni. Tento seznam jsme aktualizovali o dílčí údaje z dalších sekundárních zdrojů a o poznatky aktérů, kteří v dané oblasti působí. Jednalo se zejména o dílčí výzkumné zprávy realizované Agenturou pro sociální začleňování a osobní konzultace s pracovníky organizací působících na lokální úrovni (např. Člověk v tísni), jejichž cílovou skupinou jsou osoby ohrožené sociálním vyloučením.

⁴ Oporou výzkumu je myšlen seznam jednotek výzkumu, z něhož je možné je náhodně vybírat.

⁵ V citovaném zdroji se nicméně objevuje nejasnost v tom, zda na základě sekundárních dat o distribuci sociálních dávek (nejenom příspěvků na živobytí) získaných od MPSV došlo reálně k identifikaci konkrétních SVL, nebo pouze obcí jako celků, ve kterých se mohou potenciálně tyto lokality nacházet.

Ze seznamu SVL jsme vyřadili všechny lokality, jejichž odhadovaný počet obyvatel byl nižší než 26 osob, a rozdělili je do pěti kvantilů podle velikosti obcí, ve kterých se nacházely, a podle podílu obyvatel SVL na celkové populaci obce.⁶ Naším cílem bylo vybrat jednotlivé SVL pro výzkum tak, aby v každém z krajů (vyjma Prahy, kterou jsme záměrně z výzkumu vyřadili) byly zastoupeny všechny dostupné kombinace hodnot z obou kvantilů, pokud to bylo možné. Jinými slovy, záměrem bylo, abychom na úrovni jednotlivých krajů měli zastoupeny různě velké obce s různě vysokým podílem obyvatel SVL na celkové populaci. V průběhu realizace šetření byl nadále seznam SVL upravován podle aktuální situace v terénu. Některé lokality totiž již neexistovaly, nepodařilo se je nalézt a identifikovat, případně se objevily lokality nové. Z výzkumu jsme rovněž v průběhu šetření vyřadili všechny ubytovny, na kterých v době výzkumu nebydlely žádné rodiny s dětmi, resp. které ubytovávaly pouze zahraniční dělníky.

Vyjma populace SVL jsme za účelem srovnání vybraných dat prováděli i v menší míře šetření na populaci žijící vně SVL, avšak ve stejných obcích, kde se tyto lokality nacházely. Konstrukce vzorku probíhala obdobným způsobem, tj. na základě kvótního výběru. Stejně tak byly použity vůči této sekundární populaci stejné nástroje výzkumu, vyjma dílčích odlišností u otázek v hlavním dotazníku.

2.2 Výběr vzorku

S ohledem na charakter zkoumané populace a absenci opory výběru byly v rámci pilotáže, která proběhla ve vybraných obcích Karlovarského kraje v březnu 2016, testovány možnosti využití tzv. náhodné procházky. Náhodná procházka je způsob výběru, u něhož není třeba opory výzkumu a blíží se vlastnostem pravděpodobnostních výběrů. V akademické oblasti je náhodná procházka považována za vhodnější alternativu kvótního výběru a spočívá ve stanovení algoritmu, který zabezpečuje náhodný výběr rezidenčních jednotek v terénu, (bytových) domácností a následně i respondentů (Krejčí 2008, s. 60; v kontextu viktimizačních výzkumů viz United Nations Office on Drugs and Crime 2010, s. 35–36).

Metoda náhodné procházky se však ve vztahu ke zkoumané populaci ukázala jako značně problematická. Značná část SVL není dostatečně rozsáhlá na to, aby mohla být aplikována. Navíc, ne všechny domy či bytové jednotky byly obydlené. Na úrovni domácností pak byla vysoká míra odmítnutí nebo v domácnosti nebyl nikdo přítomen, a proto nebylo možné náhodně vybírat její členy. Stručně řečeno, tato metoda výběru se ukázala jako prakticky nepoužitelná pro výzkum prostorově omezených částí obcí,

⁶ To znamená, že jsme výchozí datový soubor rozdělili do pěti stejně velkých skupin dle velikosti obce a poměru obyvatel SVL na celkovém počtu obyvatel.

potażmo cílové populace a muselo být přístoupeno k alternativnímu řešení v podobě kvótního výběru.⁷

Výchozím předpokladem pro kvótní výběr je znalost složení zkoumané populace, které však ve vztahu k SVL není běžně dostupné. Hypotézou, která se potvrdila (viz následující kapitola), bylo, že sociálně vyloučená populace se sociodemograficky odlišuje od svého vnějšího okolí. Z uvedeného důvodu byly po konzultacích s ČSÚ, který nemohl poskytnout detailní informace o SVL na úrovni jednotlivých čísel popisných z důvodů ochrany osobních dat, vybrané shluky rezidenčních jednotek čítající více než 50 obyvatel. Za tyto jednotky byly získané základní demografické údaje o jejich složení na základě Sčítání lidu, domů a bytů 2011, které byly použité pro určení vázaných kvót v podobě věku a pohlaví.

2.3 Nástroje výzkumu

Zvolenou metodou vytváření dat byl strukturovaný rozhovor vedený prostřednictvím dotazníku tazatelem na základě osobního kontaktu s respondentem. Dotazník byl složen ze dvou částí. Hlavní část obsahovala otázky členěné do témat v podobě sociodemografických údajů; vnímání společenských problémů a kriminality, včetně strachu z ní; spokojenosti v oblasti formální sociální kontroly a zkušeností s diskriminací. Hlavní prostor byl však věnován otázkám na viktimizaci v rámci vymezených kategorií kriminality, resp. viktimizace, kterých bylo celkem 23 (viz tabulka č. 1). Většina těchto kategorií byla převzata ze zahraničních viktimizačních šetření a odpovídala běžně používanému standardu (srov. např. Daigle et al. 2016; National Criminal Justice 2014; United Nations Office on Drugs and Crime 2010; v kontextu ČR Martinková 2007) založenému na kombinaci legalistického a lidového chápání různých typů kriminality, tj. neodpovídajícímu nutně kategoriím trestných činů. Tyto kategorie byly rozděleny do dvou obecných skupin, a to týkající se domácnosti na jedné straně a jedince na straně druhé. Dále byla do dotazníku zařazena otevřená kategorie ostatní viktimizace ve snaze postihnout i ty případy, které se nekryly s žádnou z vymezených kategorií. Celkem hlavní část dotazníku obsahovala 138 otázek.

Tab.1: Sledované kategorie viktimizace

Viktimizace domácnosti	Viktimizace osoby
Krádež automobilu	Fyzické napadení
Krádež kola, motocyklu, mopedu	Korupce

⁷ K výhodám a nevýhodám kvótního výběru v tuzemském kontextu viz Krejčí 2008.

Viktimizace domácnosti	Viktimizace osoby
Krádež věcí z motorového prostředku či jeho součástí	Podvod
Pokus o vloupání do domu, bytu, chaty, garáže, sklepa	Krádež prostá
Vandalismus, poškození cizí věci nebo majetku	Lichva
Vloupání do domu, bytu, chaty, garáže, sklepa	Loupežné přepadení
Žhářství	Násilí z nenávisti
	Obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování
	Obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování
	Psychické násilí
	Sexuální obtěžování
	Sexuální zneužití, znásilnění
	Šikana, týrání
	Vydírání, vyhrožování
	Vyhrožování násilím
	Vystavení nelegálním drogám

V případě, že měl respondent zkušenost(i) s viktimizací v rámci jednotlivých kategorií viktimizace, byl dotázán, kolikrát se mu to přihodilo a zda se tomu tak stalo v posledních 12 měsících, v posledních pěti letech, nebo před více než pěti lety. Počet opakovaných viktimizací byl omezen horní hranicí pěti incidentů a jakýkoli počet přesahující tuto hranici byl chápán jako „pět a více“. V případě viktimizace v posledních 12 měsících byl respondent následně požádán o detailní informace k události a byl s ním vyplněn tzv. incidenční dotazník zahrnující 39 otázek zaměřených na detailní informace o daném případě viktimizace. Pokud byl respondent viktimizován v posledních 12 měsících vícekrát v rámci jedné kategorie viktimizace, byl s ním incidenční dotazník vyplněn pouze za jednu událost, a to za tu, kterou si nejlépe pamatoval, případně kterou považoval za nejdůležitější. V důsledku se tak počet získaných incidenčních dotazníků za posledních 12 měsíců neshoduje s celkovým počtem incidentů, které respondenti skutečně nahlásili a který je z důvodů omezení horní hranice nutno chápat jako minimální. Celkově bylo zjištěno u SVL populace 4 765 případů viktimizace (tzv. celková míra viktimizace) za posledních 12 měsíců, zatímco správně a úplně vyplněných incidenčních dotazníků bylo získáno 2 222 (341 u NESVL).

Tazatelé v terénu byli, vyjma členů řešitelského týmu projektu, studenti sociální a kulturní antropologie a příbuzných oborů, kteří prošli školením v oblasti teorie, metodologie, etiky a bezpečnosti výzkumu. Zároveň byl vyhotoven komplexní manuál k šetření, se kterým byli tazatelé seznámeni, a dále podklady k jednotlivým obcím na úrovni krajů, ve kterých výzkum probíhal, zahrnující prostorové vymezení SVL na úrovni čísel popisných, odhadovaný počet obyvatel SVL, počty respondentů dle kvót a základní údaje o SVL, resp. obcích.

2.4 Etnografická fáze

Součástí projektu, v jehož rámci bylo viktimizační šetření realizováno, byla i navazující fáze v podobě etnografického (kvalitativního) terénního výzkumu. Jakkoli je tato publikace zaměřena primárně na prezentaci výsledků kvantitativního šetření, považujeme za vhodné je místy doplnit i o některé poznatky, zejména citace z kvalitativní fáze, které budou zveřejněny v jiných publikacích. Pro etnografický stacionární výzkum byly na základě strukturálních ukazatelů a zjištění z viktimizačního šetření vybrány dvě obce, a to Obrnice (Ústecký kraj) a Ostrava-Kunčičky (Moravskoslezský kraj). Dílčí kvalitativní sondy byly provedeny i v dalších lokalitách, resp. obcích (Janov, Ostrava Bedřiška, Ostrava Muglinov, Brno Židenice, Nemanice, Trmice). Etnografický výzkum zahrnoval cca 2600 hodin strávených ve zkoumaném terénu, 158 rozhovorů (vyjma zúčastněného pozorování a neformálních rozhovorů), cca 123 hodin audio záznamu a 2500 stran přepisů. Takto získaná data byla na primární úrovni analyzována spolu s daty sekundární povahy prostřednictvím tzv. tematického kódování (viz Kuckartz 2014, kapitola 4), které sloužilo jako základ pro jejich další analýzu a použití v kontextu specifických výstupů.

2.5 Základní údaje

Terénní dotazníkové šetření se uskutečnilo mezi 19. dubnem a 28. srpnem 2016 v 13 krajích, 62 okresech, 131 obcích a 289 lokalitách prostorově vymezených na základě čísel popisných. Jednotkou pozorování byli jedinci starší 15 let žijící v lokalitách nejméně jeden měsíc (bez nutnosti trvalého pobytu). Celkem bylo získáno 2566 kompletních a jedinečných dotazníků, nejvíce z nich v Ústeckém, Moravskoslezském a Karlovarském kraji, ve kterých se nachází nejvyšší počet SVL (viz tabulka č. 2). Za účelem srovnání bylo dále získáno 590 dotazníků od respondentů žijících vně SVL, ale v obcích, kde se SVL nacházejí. Průměrná délka rozhovoru tazatele s respondentem byla 22 minut.

Míru odmítnutí (*non-response rate*) záměrně neuvádíme, jelikož ji není možné stanovit. Nemalá část respondentů poskytla rozhovor tazatelům až po určité době pobytu v terénu během dne, poté co se odbourala počáteční nedůvěra. Někdy k tomu došlo

až následující den, nebo byl poskytnut rozhovor jinému tazateli, než který byl prvně odmítnut. Nebylo tedy logisticky možné, resp. záhy přestalo dávat smysl, sledovat, kdy a kolikrát konkrétní respondent rozhovor odmítl.

Tab.2: Počet dotazníků dle krajů (SVL)

	abs.	%
Jihočeský	178	6,9
Jihomoravský	92	3,6
Karlovarský	295	11,5
Královéhradecký	135	5,3
Liberecký	255	9,9
Moravskoslezský	378	14,7
Olomoucký	149	5,8
Pardubický	132	5,1
Plzeňský	143	5,6
Středočeský	204	8,0
Ústecký	471	18,4
Vysočina	45	1,8
Zlínský	89	3,5
Celkem	2 566	100,0

3 Sociodemografické ukazatele

V rámci provedeného šetření jsme se zaměřili, vyjma otázek spojených s viktimizací a kriminalitou, i na vybrané sociodemografické charakteristiky zkoumané populace. Jak už bylo uvedeno výše, tato data nejsou s ohledem na její „skrytý“ charakter dostupná z běžných sekundárních zdrojů a doposud provedené výzkumy SVL je nezjišťovaly vůbec, nebo pouze na lokální úrovni a v malém rozsahu (srov. GAC spol. s r. o. 2006; 2015; Kašparová et al. 2008). Jedná se tedy o první přehled základních charakteristik sociálně vyloučené populace v ČR.

Ta zjištění, u kterých je to možné a smysluplné, srovnáváme stejně tak jako v následujících kapitolách s daty získanými od populace žijící mimo SVL (viz kapitola Metodologie) anebo se statistikami celkové populace ČR, pokud jsou dostupné. V prvním případě jde o data od osob, jež sice nežijí ve vyloučených lokalitách, nicméně žijí v obcích, kde se tyto lokality nacházejí, a zpravidla i v regionech, které samy o sobě trpí strukturálními sociálními a ekonomickými problémy a lze je označit jako tzv. vnitřní periferie či kapsy chudoby (Burjánek 1997; Musil 2008). V druhém případě jsou ke srovnání použity statistiky pocházející z jiného časového období, např. ze SLDB 2011. Tyto skutečnosti je třeba brát při interpretaci analytických závěrů v potaz, limitují totiž jejich výpovědní hodnotu.

I přes uvedená omezení můžeme jednoznačně konstatovat, že zkoumaná SVL populace se v zásadních sociodemografických ukazatelích odlišuje od ostatní populace a jako taková „reálně existuje“. Jinými slovy řečeno, jakkoli je vymezení SVL na základě vnějších sekundárních indikátorů problematické a je rozporována analytická i praktická užitečnost tohoto konceptu nejen odborníky (viz výše), ale i širší veřejností, tak tyto lokality sociodemograficky existují.

3.1 Věk a pohlaví

Vzorek populace SVL se sestával z 1 342 žen (52 %) a 1 224 mužů (47 %) od 15 do 95 let, věkový průměr činil 41 let. Nejvyšší zastoupení měla střední věková skupina v produktivním věku 30–44 let (26 %) a naopak logicky nejmenší s ohledem na věkový rozptyl nejmladší skupina 15–19 let (12 %).

Tab.3: Zkoumaná populace SVL dle věku a pohlaví

Věk	Muži		Ženy		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
15–19	161	13,2	142	10,6	303	11,8
20–29	241	19,7	284	21,2	525	20,5

Věk	Muži		Ženy		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
30–44	309	25,2	362	27,0	671	26,1
45–59	285	23,3	314	23,4	599	23,3
60+	228	18,6	240	17,9	468	18,2
Celkem	1 224	100,0	1 342	100,0	2 566	100,0

3.2 Rodinný stav

U rodinného stavu respondentů a respondentek je patrný první zásadní rozdíl oproti celkové populaci ČR. Významně vyšší, konkrétně o 23 procentních bodů (dále jen „p. b.“), je podíl svobodných osob, resp. nižší podíl (-24 p. b.) osob žijících v manželském svazku. U svobodných osob jsme navíc na rozdíl od dat ČSÚ zohledňovali, zda žijí v partnerském svazku, který tvoří či je součástí jedné domácnosti, nebo žijí bez druhá či družky. Celkem 20 % ze svobodných respondentů uvedlo „ano“ a 34 % „ne“ (viz tabulka č. 4). Rodinný stav je spolu s věkem, jak ukážeme dále, jedním z prediktivních faktorů viktimizace. To je do značné míry způsobeno i vztahem, který mezi věkem a rodinným stavem existuje.

Tab.4: Populace SVL a NESVL a ČR dle rodinného stavu

	SVL		NESVL		ČR ⁸	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Rozvedený/á	387	15,1	107	18,1	1 193 417	13,4
Svobodný/á	1 384 (511) ⁹	53,9 (19,9)	277 (68)	46,9 (11,5)	2 782 321	31,2
Vdovec/vdova	193	7,5	40	6,8	743 990	8,3
Ženatý/vdaná	602	23,5	166	28,1	4 211 817	47,2
Celkem	2 566	100,0	590	100,0	8 931 545	100,0

3.3 Vzdělání

Nízké vzdělání je jedním z nejpalčivějších problémů sociálně vyloučené populace a bariérou pro zlepšení její situace. Mnohé studie (European Union Agency for Fundamental Rights, 2016; GAC spol. s r. o. 2007; Morvayová 2008; Světová banka 2008; Svoboda a Morvayová 2010), ale i judikatura Evropského soudu pro lidská práva (Rada Evropy. Evropský soud pro lidská práva 2007) upozorňují, že tento problém je vedle relativní chudoby a nízkých vzdělanostních aspirací spojen s diskriminací a segregací ve školách na základě připsané „romské“ identity. Nízké vzdělání není jenom bariérou

⁸ Pramen ČSÚ 2017.

⁹ Z toho v partnerském vztahu.

v životních šancích, ale jak konstatují kriminologické studie (Crews 2009), je i faktorem zvyšujícím pravděpodobnost viktimizace a kriminalizace.

Získaná data prokázala, že vzdělanostní rozdíly mezi zkoumanou populací SVL a populací ČR jsou propastné. Jak ukazuje tabulka č. 5, celkem 63 % osob žijících v SVL má pouze základní vzdělání (ukončené, nebo neukončené), kdežto v běžné populaci je to jenom 18 % (rozdíl 45 p. b.).¹⁰ Jakkoli se od roku 1990 vzdělanostní úroveň obyvatelstva ČR obecně mezigeneračně zvyšuje (ČSÚ 2014), pro populaci SVL to neplatí. Naopak zaznamenáváme mezigenerační pokles vzdělanostní úrovně a prohlubování nerovnosti v této oblasti (srov. GAC spol. s r. o. 2015). Tabulka č. 6 pak dokládá, že se to týká zejména nárůstu základního či žádného vzdělání na úkor nematuritního středoškolského vzdělání, jakkoli u nejmladší (a potenciálně stále studující) věkové skupiny může ještě dojít v budoucnu k dosažení vyššího vzdělání.

Tab.5: Vzdělanostní struktura SVL a NESVL v porovnání s populací ČR¹¹

	SVL		NESVL		ČR ¹²	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Bez vzdělání; základní	1 613	62,9	94	15,9	1 613 986	18,0
SŠ bez maturity	740	28,8	192	32,5	2 952 112	33,0
SŠ s maturitou	183	7,1	244	41,4	2 790 112	31,2
VŠ	30	1,2	60	10,2	1 114 731	12,5
Nezjištěno	x	x	x	x	476 691	5,3
Celkem	2 566	100,0	590	100,0	8 947 632	100,0

Tab.6: Vzdělání populace SVL dle věkových skupin

	15–19		20–29		30–44		45–59		60+	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Bez vzdělání/ ZŠ	265	87,5	347	66,5	384	57,2	344	57,4	273	58,3
SŠ bez maturity	35	11,5	145	27,8	222	33,2	192	32,1	146	31,2
SŠ s maturitou	3	1,0	27	5,2	59	8,8	51	8,5	43	9,2
VŠ	0	0,0	6	1,5	6	0,8	12	2,0	6	1,2
Celkem	303	100,0	525	100,0	671	100,0	599	100,0	468	100,0

¹⁰ Studie *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů* (Světová banka 2008) uvádí 65 % osob se základním ukončeným, nebo neukončeným vzděláním. Studie byla provedena na populaci žijící v sociálně vyloučených lokalitách a identifikované výhradně jako „romská“.

¹¹ Odpověď na otázku: „Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?“

¹² Pramen: ČSÚ 2014 (vlastní kalkulace).

3.4 Ekonomický status

Vedle nízké vzdělanostní úrovně je ve vztahu k populaci SVL skloňována zejména problematika nezaměstnanosti. Některé zdroje uvádějí „nezaměstnanost“ až 85 % (viz např. GAC spol. s r. o. 2015, s. 12). Tyto odhady jsou však ze dvou zásadních důvodů zavádějící. První a často se opakující chybou je vytvoření odhadu „nezaměstnanosti“ na základě prostého podílu těch, kdo mají zaměstnání, k celkovému (skutečnému či odhadovanému) počtu osob žijících v lokalitě (či lokalitách). Mezi „nezaměstnané“ jsou tak počítány i ekonomicky *neaktivní osoby*, včetně důchodců, studujících apod. Druhou chybou je absence konceptualizace toho, co je „nezaměstnaností“ myšleno. Pouze implicitně se lze domnívat, že za „nezaměstnané“ jsou považovány všechny osoby, které jsou ekonomicky aktivní, ale legálně nepracují. Stručně řečeno, nesplňují nutně ani definici obecné *míry nezaměstnanosti*, ani *podílu nezaměstnaných osob*.

Oba uvedené a běžně používané ukazatele nezaměstnanosti jsou ovšem ve vztahu k populaci žijící v SVL a jejímu zkoumání nevhodné. Zaprvé, jejich použití je při terénním výzkumu obtížné kvůli jejich komplikované definici. Zadruhé, jsou natolik striktní, že zakrývají povahu daného problému, neboť z řad nezaměstnaných vylučují značnou část těch, kteří zaměstnání nemají, ale definici ukazatelů nesplňují (např. nejsou registrovaní na úřadu práce nebo aktivně nehledají zaměstnání).¹³ Proto jsme zvolili postup založený na sebeoznačení *ekonomicky aktivního* jedince podle toho, zda je, nebo není (legálně) zaměstnaný. Takový jedinec nemusí nutně splňovat jednu nebo druhou zmíněnou konceptualizaci nezaměstnanosti, ale pro účely daného výzkumu, resp. zkoumané populace to považujeme za užitečnější ukazatel.

Celkem 28 % respondentů uvedlo, že jsou zaměstnání (viz tabulka č. 7). Naopak 31 % že nikoli, ale jsou *ekonomicky aktivní*. Tyto výsledky odpovídají průzkumu FRA, který došel k hodnotám 29 %, resp. 32 % (European Union Agency for Fundamental Rights, 2016), avšak výhradně ve vztahu k populaci identifikované jako „romská“. V porovnání s populací NESVL je patrný značný rozdíl (25 p. b.) u kategorie osob „bez zaměstnání“, který v jejím případě činí 6 % z celku. Dodejme, že v době sběru dat byla obecná míra nezaměstnanosti v ČR 4 %.¹⁴ Rozdíly však nalezneme i u ostatních kategorií, zejména u počtu studujících osob (-11 p. b.) a osob ve starobním důchodu (-8 p. b.). Celkově můžeme za ekonomicky neaktivní označit 40 % respondentů ze SVL, v případě NESVL je to 48 %. Obecně lze dále konstatovat, že lidé žijící v SVL se z hlediska ekonomického statusu

¹³ Např. ojedinělá studie *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů* stanovuje míru nezaměstnanosti na základě definice Mezinárodní organizace práce mezi romskou populací na 5 % (!), zatímco 56 % z nich označuje za „nečinné na pracovním trhu“, mezi které ovšem spadají i ti, kteří nejsou *ekonomicky aktivní*, čímž dochází ke zkreslení daného jevu (Světová banka 2008).

¹⁴ Rozdíl 2 p. b. u NESVL populace oproti celkové nezaměstnanosti v ČR v době sběru dat můžeme připsat tomu, že obecná míra nezaměstnanosti je založena na definici, která je exkluzivnější než námi zvolený přístup, a dále skutečnosti, že výzkum probíhal v obcích, kde je tato míra obecně vyšší.

významně odlišují od populace ČR, a to nejen často zmiňovanou „nezaměstnaností“, ale i ostatními kategoriemi ekonomického postavení.

Tab.7: Ekonomický status (SVL a NESVL)¹⁵

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
„Bez zaměstnání“ ¹⁶	806	31,4	30	6,1
Starobní důchod	372	14,5	111	22,7
Dělník/dělnice nekval.	326	12,7	48	9,8
Mateřská, rodičovská	310	12,1	26	5,3
Dělník/dělnice kval.	191	7,4	81	16,6
Studující	188	7,3	87	17,8
Invalidní důchod	169	6,6	11	2,3
Ostatní zaměstnaný/á	172	6,7	60	12,3
OSVČ	32	1,3	36	7,4
Celkem	2 566	100,0	490	100,0

Uvedené platí i pro otázku příjmů domácností. Z důvodů obtížného určení přesné výše měsíčního příjmu domácnosti včetně sociálních transferů jsme se respondentů ptali na jejich odhady v rámci 11 možných intervalů (viz tabulka č. 8). To nám sice znemožňuje uvést průměrný příjem či jeho medián, ale na druhou stranu to zvýšilo pravděpodobnost získání odpovědi, resp. snížení počtu odpovědí „nevím“, které i tak dosáhly 11 % z celku.

Populace SVL se oproti populaci NESVL vyznačuje znatelně vyšším počtem osob žijících v jedné domácnosti (viz dále). Tento faktor se však na výši měsíčního příjmu domácností výrazněji neprojevuje, a to z důvodu vyššího počtu osob „bez zaměstnání“. Lidové stereotypy o tom, že „nezaměstnaní“ lidé jsou na tom díky sociálním dávkám a většímu počtu dětí lépe a pracovat se jim nevyplatí, se z tohoto pohledu ukazují jako mylné. Pokud porovnáme rozdíly ve výši měsíčního příjmu SVL domácností a NESVL domácností, dojdeme k závěru, že i přes značně vyšší počet členů domácnosti u prvně zmiňované skupiny jsou její příjmy zhruba o jednu třetinu nižší než u druhé skupiny.¹⁷ Téměř polovina (49 %) respondentů žijících v SVL uvedla výši měsíčního příjmu domácnosti do 17000 Kč, u NESVL populace tomu bylo 21 %.

Na základě zjištěných údajů o složení domácností můžeme odhadnout, kolik osob žije v domácnostech s příjmem pod hranicí příjmové chudoby (dle konceptualizace Eurostatu) po sociálních transferech. Zdůrazňujeme, že se jedná o hrubý odhad, který je založený na *dolní hranici intervalu deklarovaného příjmu včetně sociálních transferů bez*

¹⁵ Odpověď na otevřenou otázku: „Jaké je Vaše současné zaměstnání?“

¹⁶ Nesplňuje definici obecné míry nezaměstnanosti.

¹⁷ Je třeba připomenout, že obě zkoumané populace pocházejí ze stejných obcí, tj. nemohou zde hrát roli regionální rozdíly ve výši mezd.

znalosti intervenujících faktorů, které mohou, vyjma známého počtu osob v domácnosti a jejich věku, vstupovat do výpočtu.¹⁸ Při vědomí uvedeného omezení si troufáme tvrdit, že min. 65 % domácností ze SVL žije pod hranicí chudoby, oproti 9,7 % v celkové populaci v roce 2016 (Eurostat 2017).¹⁹

Tab.8: Měsíční příjem domácnosti (SVL a NESVL)²⁰

Příjem v Kč	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
do 6 000	142	5,5	8	1,4
6 001–8 000	129	5,0	10	1,7
8 001–10 000	216	8,4	19	3,2
10 001–12 000	242	9,4	27	4,6
12 001–14 000	213	8,3	28	4,8
14 001–17 000	324	12,6	32	5,4
17 001–20 000	300	11,7	51	8,6
20 001–25 000	272	10,6	75	12,7
25 001–35 000	230	9,0	102	17,3
35 001–50 000	79	3,1	73	12,4
50 001 a více	28	1,1	56	9,5
Neví	290	11,3	60	10,2
Odmítl/a uvést	101	3,9	49	8,3
Celkem	2 566	100,0	590	100,0

3.5 Bydlení

Oblast bydlení je médií, politickou reprezentací, ale i odbornou veřejností ve vztahu k populaci SVL v poslední době akcentována zejména v souvislosti s tzv. byznysem s chudobou. Tím je rozuměno zneužívání situace skupin obyvatel, kteří jsou znevýhodněni na běžném trhu s bydlením, a tak nemohou než přistoupit na placení nájmů a poplatků za ubytování ve výši, která neodpovídá jeho kvalitě a formě. Jako klíčový zdroj plateb zde figurují doplatky na bydlení alokované státem. Tato debata se často omezuje na ubytovny, kde jsou částky za ubytování zpravidla nejvyšší. Ty ovšem tvoří pouze vrcholek problémů v oblasti bydlení a sociálního vyloučení (viz níže).

Tabulka č. 9 ukazuje, že v současnosti žije v bytech ve vlastnictví obcí 29 % obyvatel SVL. Neexistují komplexní data, která by dovolila přesně říct, jakým způsobem se tento

¹⁸ Např. jsme nezjišťovali, zda osoby jmenované jako žijící ve stejné domácnosti splňují kritéria společně posuzovaných osob apod.

¹⁹ Studie FRA, která byla provedena výhradně na romské populaci, došla k hodnotě 58 % (European Union Agency for Fundamental Rights, 2016).

²⁰ Odpověď na otázku: „Mohl/a byste mi, prosím, sdělit celkový čistý měsíční příjem celé Vaší domácnosti, tedy včetně důchodů, sociálních příspěvků, stipendií atp.“

podíl vyvíjel v čase. Avšak na základě dílčích studií realizovaných v minulosti si dovolu-
jeme tvrdit, že ještě před deseti lety byla většina tehdy existujících SVL v majetku obcí.
Např. analýza SVL z roku 2006 uvádí podíl 58 % (GAC spol. s r. o. 2006, s. 16), tedy téměř
o 20 p. b. více, než je aktuální stav.

SVL vznikaly v minulosti v důsledku více či méně cílené a více či méně formální
bytové politiky samospráv, jakkoli některé mohly existovat již před převodem státního
bytového fondu v roce 1991. Obce do vybraných nemovitostí stěhovaly výhradně so-
ciálně slabé obyvatele, převážně „Romy“, na něž restrukturalizace ekonomiky dopadla
nejhůře (Baršová 2002). Tento fakt je nezpochybnitelný, neboť je statisticky nepravdě-
podobné, ba nemožné, aby „Romové“, bez ohledu na použitý způsob identifikace, tvořili
v určitých nemovitostech ve vlastnictví obce většinu. Časem však obce důsledek jejich
přístupu dostihl a ve snaze zbavit se „problémových lokalit“, jež mnohdy samy vytvořily,
je zprivatizovaly či jejich obyvatele vystěhovaly a těžiště problému se přeneslo do ob-
lasti soukromého vlastnictví (srov. např. Růžicka 2011; Toušek 2009; Toušek et al. 2007).

Tzv. obchodníci s chudobou v podstatě jen využili příležitosti na vzniklém sekun-
dárním trhu s bydlením, na kterém byla poptávka vytvořena jak obcemi a jejich bytovou
politikou, tak státem a jeho subvencemi. Nabídli bydlení v lokalitách se špatnou pověstí,
chátrajícím bytovým fondem, levnými nemovitostmi a v ubytovnách za nestandard-
ních podmínek těm, kteří ho kvůli svému ekonomickému postavení a etnorasové dis-
kriminaci najít na primárním trhu s bydlením nemohli, a to za tichého souhlasu všech
zúčastněných.

Tab.9: Srovnání populací SVL a NESVL dle typu bydlení

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Neurčeno k bydlení	8	0,3	2	0,3
Bez nájemní smlouvy	9	0,4	1	0,2
RD v nájmu	30	1,2	9	1,5
RD v osobním vlastnictví	86	3,4	103	17,5
Byt v osobním/družstevním vlast.	237	9,2	242	41,0
Ubytovna	407	15,9	3	0,5
Obecní byt v nájmu	735	28,6	92	15,6
Soukromý byt v nájmu	1 054	41,0	138	23,4
Celkem	2 566	100,0	590	100,0

Zatímco u populace ČR dlouhodobě stoupá počet osob žijících v bytech v osobním
vlastnictví, u sociálně vyloučené zůstává v posledních 10 letech stejný, tj. kolem 10 %
(srov. GAC spol. s r. o. 2006, s. 16). Naopak se u ní významně zvyšuje podíl těch, kteří
bydlí v soukromém nájemním bydlení (41 %), a to na úkor, jak už bylo řečeno, bydlení

obecního (viz tabulka č. 10). Uvedený počet (16 %) sociálně vyloučených bydlících na ubytovnách je třeba brát pouze jako orientační, resp. minimální, a to ze dvou hlavních důvodů. Prvním důvodem je, že některé bytové domy, ale i dílčí bytové jednotky jsou v SVL z právního hlediska provozovány jako ubytovny, ačkoli tuto představu zdánlivě neevokují. Osoby v nich bydlící mohou mít uzavřenou smlouvu o ubytování, nikoli smlouvu nájemní, aniž by to nutně rozlišovaly. Druhým důvodem je, že ne do všech identifikovaných ubytoven nám byl umožněn ostrahou přístup.

Populace SVL se neliší pouze z hlediska kategorií bydlení, ale i počtu členů domácnosti obývajících danou bytovou či ubytovací jednotku. Průměrný počet členů bytových domácností dosáhl 3,43 osob, oproti 2,47 osobám u populace ČR v roce 2011 (ČSÚ 2013). Jakkoli se na první pohled může zdát, že se nejedná o velký rozdíl (0,96), je třeba si uvědomit, že se jedná o průměrnou hodnotu odpovídající sociodemografickému trendu z 30. až 40. let 20. století.²¹ Rovněž je třeba odhlédnout od v některých aspektech zavádějícího průměru a povšimnout si, že 28 % všech SVL domácností je obýváno pěti a více osobami.

Tab.10: Počet členů bytových domácností v populacích SVL a NESVL²²

Počet osob	SVL		NESVL		ČR ²³	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	417	16,3	x	x	1 214 201	29,6
2	617	24,1	x	x	1 211 977	29,5
3	430	16,8	x	x	737 515	18,0
4	417	16,3	x	x	629 420	15,3
5+	685	26,7	x	x	311 522	7,6
Celkem	2 566	100,0	x	x	4 104 635	100,0
Průměrný počet	3,43	x	x	x	2,47	x

Jednou ze základních charakteristik SVL je jejich vnitřní i vnější dynamika. Většina z nich vznikla v posledních 20 letech (GAC spol. s r. o. 2006), některé zanikly, jiné se objevily. A jak bylo již řečeno, významně se změnila a mění se jejich vlastnická struktura. K migraci obyvatel dochází především na úrovni mikroregionů, u větších obcí v rámci jejich katastru. Mezi hlavní příčiny lze považovat kombinaci *push* a *pull* faktorů. Za *push* faktory lze považovat dluhy na nájemném, ale i např. formální a neformální politiky obcí.²⁴ Pull faktory jsou představovány cílenou nabídkou tzv. obchodníků s chudobou,

²¹ V roce 1930 byl v ČR průměrný počet členů domácnosti 3,67 a v roce 1950 3,14 (ČSÚ 2013).

²² Odpověď na otázku: „Pro představu, jak vypadá Vaše domácnost, můžete, prosím, vyjmenovat všechny její členy dle věku a pohlaví?“

²³ ČSÚ SLDB 2011.

²⁴ Nejsou výjimkou případy, kdy obec koupila nemovitosti v jiné obci a své občany tam přestěhovala.

kteří kupují levné nemovitosti, a vlivem příbuzenských sítí (viz např. Foldynová et al. 2016; GAC spol. s r. o. 2015; Grygar a Stöckelová 2006; Kafková et al. 2012; Kašparová et al. 2008).

O rezidenční dynamice sociálního vyloučení vypovídají i data z realizovaného šetření. Tabulka č. 11 ukazuje, že za posledních pět let změnilo svou adresu bydliště 58 % všech dotázaných a pouze 6 % z celku žije na stejné adrese od narození. Celkem 25 % všech respondentů se do obce, ve které žili v době sběru dat, přestěhovalo v posledních pěti letech.

Tab.11: Délka bydlení v obci a na současné adrese u populace SVL a NESVL

	Na adrese				V obci			
	SVL		NESVL		SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Méně než 1 měsíc	11	0,4	9	1,5	3	0,1	1	0,2
1 měsíc až 6 měsíců	331	12,9	35	5,9	122	4,8	8	1,4
6 měsíců až 1 rok	244	9,5	17	2,9	91	3,6	8	1,4
1 rok až 5 let	869	33,9	142	24,1	425	16,6	65	11,0
6 až 10 let	383	14,9	86	14,6	262	10,2	55	9,3
11 až 20 let	280	10,9	72	12,2	244	9,5	64	10,8
Více než 20 let	286	11,2	144	24,4	570	22,2	165	28,0
Od narození	162	6,3	85	14,4	849	33,1	224	38,0
Celkem	2 566	100,0	590	100,0	2 566	100,0	590	100,0

3.6 Národnost a etnicita

SVL bývají spojovány převážně s „romskou“ populací, a to nejen širokou veřejností, ale zpravidla i odborníky (Vacková et al. 2011). Takové tvrzení však v sobě skrývá nejen epistemologické, ale i etické problémy, které plynou z toho, jakým způsobem je národnostní romská (etnická) identita pojímána a určována (viz např. Klíčová 2006; Uherek 2010). Není naším cílem a ani nemáme prostor se této otázce podrobněji věnovat, a proto jen stručně.

Český právní systém rozeznává národnost na základě etnického původu, jazyka, kultury či tradic, a to na principu sebeidentifikace. Právo vlastní volby je zaručeno Listinou základních práv a svobod. Lapidárně řečeno, člověk má výlučně tu národnost, ke které se sám hlásí (doslova „projevuje přání“).²⁵ Logicky stejně konceptualizuje národnost i ČSÚ s tím, že od roku 2001 zavedl možnost hlásit se v rámci censu ke dvojí národnosti, aby tak zvýšil pravděpodobnost sebeidentifikace u skupin obyvatel, které jsou národnostně indiferentní.

²⁵ Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.

Podle některých odborných odhadů (Kalibová 2009) se však na základě sebeurčení hlásí k romské identitě jen zlomek „Romů“. Důvody jsou jmenované různé: strach z diskriminace a/nebo stigmatizace, etnická/národnostní indiference apod. Problém je v tom, že tyto odhady nejsou v důsledku založeny, stejně jako přístup sociálního okolí, na principu sebeidentifikace, ale na určení národnostní (etnické) identity zvnějšku, převážně na základě viditelných somatických znaků a jiných stereotypů, které jsou z podstaty problematické. Srovnávací studie navíc ukazují, že při vnější identifikaci jsou za „Romy“ označovány osoby, které tak samy sebe neoznačují, a naopak (Csepeli a Simon 2007).

Na druhou stranu je nutné připustit, že pokud je někdo okolím, byť na základě problematických kritérií, chápán jako „Rom“, tak se jím v důsledcích stává i bez ohledu na to, zda se tak sám chápe. Jinými slovy, identita každého člověka je vytvářena (připisována) na základě sociální interakce s druhými a mezi druhými, spíše než na základě vlastní volby. Z tohoto důvodu se často přistupuje k určování „romství“ tak, že jako „Romové“ jsou chápáni ti, kdo jsou okolím takto označováni nebo se tak sami označují, přičemž uvedená kategorie je chápána jako zastřešující pro různé skupiny (Olaši, Kalderaši, Sinti atd.), resp. pro různé slovní ekvivalenty („Cigáni“, „Cikáni“ atd.).

S ohledem na zvolený způsob sběru dat v podobě individuálního dotazníkového šetření jsme zvolili přístup na základě sebeidentifikace, který jsme považovali v daném kontextu za eticky a epistemologicky nejméně problematický. Jinak řečeno, ptali jsme se respondentů, ke které národnostní či etnické identitě se hlásí, aniž bychom jim dali na výběr z baterie možností. Na základě takto položené otázky se celkem 59 % z nich přihlásilo dobrovolně k české identitě a 30 % k romské (viz tabulka č. 12).²⁶ Můžeme jen předpokládat, že ne všichni dotazovaní, kteří se situačně v jiném kontextu za „Romy“ a „Romky“ mohou považovat, tak učinili, resp. že tak učinil pouze zlomek těch, kteří jsou takto označováni svým okolím.

Tab.12: Národnost či etnicita na základě u populace SVL a NESVL²⁷

	SVL		NESVL		ČR ²⁸	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká, moravská, slezská	1 514	59,0	x	x	7 245 639	69,4
Romská	778	30,3	x	x	5 135	0,1
Slovenská	123	4,8	x	x	147 152	1,4
Jiná/nezjištěno	151	5,9	x	x	3 038 634	29,1
Celkem	2 566	100,0	x	x	10 436 560	100,0

²⁶ Připomeňme, že v SLDB 2011 se k romské národnosti přihlásilo 5135 osob (0,049 % z celku) a kombinaci české a romské národnosti 7026 osob (0,067 % z celku).

²⁷ Volná odpověď na otázku: „Mohu se Vás zeptat, k jaké etnické nebo národnostní identitě se hlásíte?“

²⁸ ČSÚ SLDB 2011 (vlastní kalkulace).

3.7 Shrnutí

V této kapitole jsme představili vybrané sociodemografické charakteristiky zkoumané SVL populace a u těch ukazatelů, u kterých to bylo možné, jsme je srovnali s populací, která žije vně těchto lokalit, potažmo s celkovou populací ČR. Na základě zjištění můžeme konstatovat, že SVL populace se v základních sociodemografických ukazatelích odlišuje od svého okolí, resp. od celkové populace ČR.

Rozdíly jsou patrné zejména u následujících ukazatelů: rodinný stav; vzdělání; ekonomický status jedince a jeho domácnosti; typ bydlení, počet členů domácnosti a délka bydlení na dané adrese a v obci; národnostní či etnická sebeidentifikace. Jinak řečeno, obyvatelé SVL jsou častěji svobodní, mají významně nižší vzdělání, potýkají se s vyšší „nezaměstnaností“ a nižšími příjmy, žijí v domácnostech s vyšším počtem členů a častěji se stěhují. V neposlední řadě, jakkoli jde o ukazatel nejistý, se častěji hlásí k romské národnosti či etnicitě.

Některé uvedené poznatky nejsou nutně překvapující a odborná veřejnost je předpokládá, avšak zakládá je na kvalifikovaných odhadech či mikro studiích a dosud chyběla data, která by umožňovala kvantifikaci na celostátní úrovni (viz výše). Z tohoto důvodu bohužel nelze naše závěry systematicky srovnat s jinými tuzemskými výzkumy, a proto jsme tak učinili pouze okrajově a ilustrativně u některých ukazatelů. Stejně tak není možná komparace se zahraničními studiemi, a to z několika důvodů. Hlavním z nich je konceptuální nekonzistence. Zatímco v ČR se poměrně úspěšně etabloval koncept sociálně vyloučených lokalit, v zahraničí tomu tak není a studie marginalizovaných osob se v důsledku zaměřují na odlišné populace. Ty jsou například definované etnicky, jak je tomu i na Slovensku v případě „marginalizovaných romských komunit“ (Filadelfiová a Gerbery 2012; Mušinka et al. 2014; Radičová 2004), nebo na základě „materiální deprivace“, jak je tomu třeba ve Velké Británii (viz např. Esther 2017; Hardill et al. 2001). Neméně důležitým a souvisejícím důvodem je, že historický, sociální a politický kontext marginalizace v různých zemích je natolik odlišný, že je otázkou, zda je komparace kvantitativních ukazatelů sociodemografické povahy smysluplná.

4 Strach z kriminality a sociální problémy

Vyjma viktimizace je jedním ze základních témat viktimizačních šetření problematika pocitu bezpečí, potažmo strachu z kriminality. Ten bývá nejčastěji definován jako „emocionální reakce na kriminální jednání či na symboly s kriminalitou spojené“ (Ferraro 1995, s. XIII). Spíš než o jednotný koncept, vůči kterému se ozývají i některé kritické hlasy (Farrall a Lee 2008; Farrall et al. 2009; Lee 2001; 2007), se jedná o termín zastřešující různé otázky, indikátory a způsoby jejich měření, jež se k vnímání kriminality vztahují (srov. Vanderveen 2006).

V souvislosti se sociálním vyloučením jde o téma, které je zpravidla zkoumáno z vnější strany, tj. do jaké míry existence SVL zvyšuje obavy z kriminality u obyvatel žijících vně těchto lokalit. Příklady z realizovaných výzkumů v ČR ukazují, že pokud se v obci nachází SVL, je automaticky chápána jako „nebezpečná“ a pociťovaný strach z kriminality se u občanů výrazně zvyšuje, a to bez ohledu na nápad trestné činnosti (srov. např. Toušek a Ganický 2014; Toušek a Hejnal 2011c; 2011a). Následující část představuje vnímání kriminality z opačné strany, tedy ze strany těch, kteří v lokalitách, jež jsou z vnějšku chápány jako nebezpečné, žijí.²⁹

4.1 Společenské problémy

Kriminalita a viktimizace pochopitelně představují pouze jeden z negativních jevů, jimž obyvatelé (nejen) SVL čelí, a proto je vhodné posoudit míru jejich pociťované závažnosti v kontextu ostatních sociálních oblastí. Za tímto účelem bylo hodnocení kriminality srovnáváno s dalšími společenskými „problémy“, kterými byly: zdravotnictví, ekonomika a životní úroveň, životní prostředí, nezaměstnanost, politická situace, přistěhovalectví a školství.

Srovnání ukázalo, že kriminalita patří mezi oblasti, které respondenty ze SVL značně zneklidňují, a celkem 57 % respondentů ji hodnotilo negativně (viz graf č. 1). Vůbec nejvíce však respondenty znepokojovala „nezaměstnanost“, která je, jak bylo ukázáno v kapitole Sociodemografické ukazatele, v rámci SVL velmi vysoká a rovněž se v této oblasti respondenti setkávají často s diskriminací (viz kapitola Diskriminace), ale i viktimizací (viz kapitola Viktimizace).

Stejně tak informanti v rámci kvalitativní části výzkumu, bez ohledu na to, zda byli na sociální problémy přímo dotazováni nebo byli požádáni o vyjádření, hovořili o nezaměstnanosti jako o nejpalčivějším problému.

²⁹ Ke konstrukci (ne)bezpečnosti SVL nikoli ze strany veřejnosti, ale vládních dokumentů (srov. Walach 2016).

„A je tu hodně těch mladých, kteří vlastně nechodí do školy, vyjdou ze školy a jsou hned na pracáku. Je to tím, že tu není ta zaměstnanost. A tím, že ty děcka si zvyknou dostávat peníze zadarmo, tím potom nejsou zvyklý chodit do práce.“ (žena, 58 let)

„Já bych řekla, aby byli všichni zaměstnaní. Já říkám, že kdyby všichni chodili ráno do práce, museli ráno vstát, tak nemůžou večer otravovat. Jako to bylo dřív, že by se stíhali lidi, protože nepracují. Já vím, že to je, jak říkají, totalitní, ale říkám tohle jediný. Já jsem jednou slyšela takový názor, že to byla uměle vytvořená jako zaměstnanost, jo. Ale co je lepší, aby chodili ráno do práce a museli něco pro peníze udělat, tak leží dneska každý doma v posteli a nevyplatí se mu jít pracovat, protože dostane někde v práci o dva tisíce víc, tak co by vstával, on zase ty dva tisíce projezdí. Dá to, jako já nevím na tu cestu a... no tak, aby byli všichni zaměstnaní, to by bylo dobrý, jenže to je takový sci-fi, že jo, to, aby chodili do práce.“ (žena, 59 let)

Nezaměstnanost je navíc úzce spjata s problematikou předlužení, ale i diskriminace, neboť problém se sehnáním zaměstnání pro obyvatele SVL může být navázán mimo jiné: na (1) „špatnou adresu“ či barvu pleti (viz také kapitola Diskriminace) nebo na (2) trestní bezúhonnost.

„Málokde najdeš jako práci, že tě vezmou, třeba s čistým rejstříkem, když nemáš, máš smůlu... A já mám záznam, takže já to mám těžký hodně s tou prací. Třeba by mě vzali, jako do hodně prací, ale zažádají si rejstřík a jsem prostě v hajzlu. Mě nevezmou nikde, jako v takhle nějaký práci. To mám tu nevýhodu no.“ (muž, 19 let)

Přes dvě třetiny z dotazovaných v rámci kvantitativního šetření hodnotily nezaměstnanost negativně, konkrétně o 6 % více než druhou kriminalitu. Třetí pořadí zaujalo „přistěhovalectví“, které má dvě významové roviny. První souvisí s mediální konstrukcí „uprchlické krize“ (srov. Tkaczyk et al. 2015, s. 5), kterou někteří aktéři výzkumu reflektovali s obavami.

Druhá významová rovina tohoto „problému“ se týká přímo sociálního vyloučení a je spojena s vnitřní regionální migrací obyvatel mezi SVL, resp. nově příchozích obyvatel do SVL, kteří ztratili standardní bydlení. S poukazem na poznatky z další (kvalitativní) fáze výzkumu a řadu sekundárních analýz lze konstatovat, že na tomto základě se ve většině lokalit vytváří symbolická distance mezi „starousedlíky“ a skutečnými či domnělými „novousedlíky“.³⁰ Obyvatelé SVL důrazně a opakovaně definovali nesnášenlivost „starousedlíků“ vůči „novousedlíkům“, jak to ilustruje následující citace:

³⁰ V některých obcích dochází k vytváření této dichotomie bez ohledu na to, zda reálně k vnitřní migraci dochází, resp. bez ohledu na skutečnost, zda se jedinci označovaní za „novousedlíky“ skutečně do lokality přistěhovali v „nedávné“ době.

„Migrace je tady obrovská a starousedlíci nemají rádi ty nové rodiny, ty problémové rodiny. A jsou problémové rodiny a je úplně jedno, jestli jsou černí nebo bílí. A stejně tak s těmi starousedlíky. Přijde vám prostě Cigán jak poleno říct, že prostě ta nová rodina cikánská, to jsou degeši a nevím co všechno, že se neuměj chovat, mají bordel, děti věčně venku. A je úplně jedno, jestli to je černej nebo bílej.“ (žena, 45 let)

Kriminalita, potažmo problémy obecně, jsou přitom vnějším, ale i vnitřním okolím zpravidla spojovány s druhou skupinou (srov. např. Kafková et al. 2012; Sociofactor s.r.o. 2011; GAC spol. s r. o. 2009; Hruška a Ševčík 2016; Štěpánková a Lomozová 2013; Šťastná 2011; Sociotrendy 2011; Hajska et al. 2013; ICL Management v.o.s. 2013).³¹

„A teď to hlavní, tady byli Romové starousedlíci. A ti starousedlíci, s kterými já se velmi dobře znám, pokud tu jsou dodnes. Tak já jim klidně můžu dát klíče od baráku a řeknu: ‚Pohlídej mi to tady, nebo něco, rozumíme si.‘ Ti už byli domácí. A kdybyste s některými takovými dneska promluvil, tak vám řeknou to stejné co já. Ne, ne, to bohužel se tady nastěhovali, teď to řeknu přímo, Cigáni hlavně ze Slovenska. Ti jsou dneska největší rasisti. A ti jsou neintegrování a ti způsobují tady ten největší bordel. A ti domácí, jako ti integrování Cigáni, z těch jsou v těchto situacích pak největší rasisti.“ (muž, 64 let)

„Pak ty lidi, co tu jsou, co se sem přistěhovali. Zrušit jim smlouvu. Deportovat je někam pryč, aby tady nebyli. Nechat tady fakt jenom ty lidi, co jsme tady zůstali my starý.“ (muž, 30 let)

V rámci etnografického šetření spatřovali někteří obyvatelé z některých zkoumaných SVL jako negativní jev specifickou (zpětnou) migraci, tedy obyvatel SVL z Velké Británie zpět do lokalit v ČR.

„To taky možná udělala Anglie, protože v Anglii se děti nesmí vůbec bít to a oni tam všechno hází na zem. Co jsem viděla, my jsme tam byli jednou, tak všechno házej na zem, tam nejsou odpadkové koše. Takže oni, ty děti, jsou zvyklý vyjít z krámu, vezme obal, hodí to na zem, nikdo nic neřekne. To je nikdo neodnaučil. A to jsou ty, co se vrátili přece... Protože si také myslí bůh ví, co nejsou. Že poznali svět.“ (žena, 41 let)

„Ale minulé léto, to bylo prý hrozné, to přijeli na návštěvu z Anglie lidi. No a oni jsou vždycky namachrovaní, jak bych to řekla, a tady na náměstí kolikrát byly bitky, protože těm chalupářům, domkářům, jo těm, co tady mají baráčky, tak tím to strašně vadilo, že jim třeba i házeli nepořádek do zahrady a tak.“ (žena, 58 let)

³¹ Tomu odpovídá i trend ve vyhlašování „oblastí se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů“ v rámci tzv. návrhů opatření obecné povahy, ke kterému se obce uchylují ve snaze zabránit migraci obyvatel do SVL omezením výplaty doplatků na bydlení (viz Uhl 2017).

„Hele většinou z té Anglie, kdo chodí, to jsou většinou lidi, co tady bydleli... Sem přišli a pořádně neumějí číst, víš co. Anglicky když umí, tak umí anglicky úplně jinak, mají nějaký přízvuk nebo co, takže paní učitelka jako říká, že to je špatná angličtina.“ (muž, 35 let)

V každém případě platí, že mezi tři nejvíce zneklidňující sociální problémy byla řazena nezaměstnanost (63 %), kriminalita (57 %) a přistěhovalectví (52 %). Naopak nejméně respondenty zneklidňovalo školství, což je v ostrém protikladu k vzdělanostní struktuře populace SVL (viz kapitola Sociodemografické ukazatele), potažmo diskriminaci a nerovnosti v této oblasti, avšak v souladu s interpretacemi připisující referované populaci nízké vzdělanostní aspirace (viz např. Nekorjak et al. 2011).

Ve středu stupnice se umístila politická situace, ekonomika a životní úroveň. Jako zneklidňující je vnímala téměř polovina respondentů. Zneklidnění nad kategorií „Ekonomika a životní úroveň“ v rámci dotazníku se při etnografickém výzkumu v lokalitách odkrylo jako problém zadlužení obyvatel a obecně vysoký počet exekucí. Dluhová problematika v SVL je důležitým faktorem, který přesahuje dílčí témata a významně ovlivňuje kriminalitu a viktimizaci SVL v podobě lichvy a podvodných úvěrů či nezaměstnanost. Naši respondenti spatřovali zejména vztah mezi předlužením a nelegální prací, která se za jistých podmínek stává doslova existenční nutností:

„Ale teď ti řeknu upřímně tohle. Budeš mít rodinu, budeš jako já, budeš mít dvě děti, manželku, tady to. A z mládí prostě, já vím, že jsou to moje dluhy, je to moje chyba, já si je splácím, manželka je tady přihlášená dole, přijde mi papír nebo jí, okamžitě tam jde, i když jsou to dvě, tři stovky, něco platíme litr něco pětistovku, ale splácím si to, nechci mít dluhy. Ale budeš na sociálce, budeš mít dvě pětky, budeš mít dvacku, nebo půjdeš někam do práce, třeba sem na výbor budeš mít třeba, dejme tomu, dvanáct, a ještě tam skočí nějaká exekuce? To nemám ani na nájem, já bych nemohl mít ani na nájem. Já, když budu brát třeba dvanáct tisíc a sundají z toho, já nevím, dám příklad, dva tisíce nebo to záleží na tom exekutorovi, z čeho já zaplatím potom daně. Tak radši budu platit nájem pravidelně, elektriku budu platit pravidelně, exekuce budu splácet, po nějakých částkách, ale vím, že mám klid, že nikdo mi do bytu nemusí nic, a prostě splácím to. Hele já prostě vím, že dostanu tu sociálku, že nájem si zaplatím, sem tam něco koupím, něco prodám, já jsem většinou na blešáku na burze... no, různý bazoše jo, prostě koupím prodám, koupím, prodám, nedělám nic jako, určitě bych se nepouštěl do nějakých, za co bych měl dostat vězení nebo něco, chraň Bůh. Dostal jsem plno nabídek, ale nikdy v životě bych to neudělal. A mám na to, abych to dělal, ale nechci. Jo sem tam koupím vrtačku, sem tam koupím tady to, jo, oblečení, ručníky, starý povlečení. Dostanu sociálku, vydělám si z toho něco a vyžiju krásně, vyžiju krásně no.“ (muž, 35 let)

„Víte co, proč se vás lidi ptají na tu amnestii? Ptají se vás na to proto, že lidi by šli rádi do práce, ale vzhledem k tomu, že mají dluhy, exekuce a já nevím co všechno, tak se jim nevyplatí do té práce jít, protože oni když půjdou, řekneme, oni by všichni šli nejradši dělat do

Amazonu, protože si vydělají nějaký prachy, jenomže tam nepůjdou, protože jim všechno seberou a dostanou nějakých osm tisíc a mají tam výdělek, řekněme dvacet pět tisíc. Nemůžou, proto jsou na sociálce. Proto se ty lidi na to ptají, bude ta amnestie nebo nebude? Dluhová, oni chtějí dluhovou, oni nechťejí normální amnestii, dluhovou. Kdyby je nějakým způsobem oddlužili nebo něco takového vyhlásili, tak já jsem přesvědčený o tom, že celá lokalita půjde do práce, protože tady, řeknu, z 90 % jsou lidi zadlužení. Takže já jsem přesvědčený, že ty lidi do práce půjdou. Jenže ty lidi do práce nejdu, protože oni vědí, že se jim to nevyplatí, protože jim vlastně všechno seberou. Takže takhle je to tady.“ (muž, 56 let)

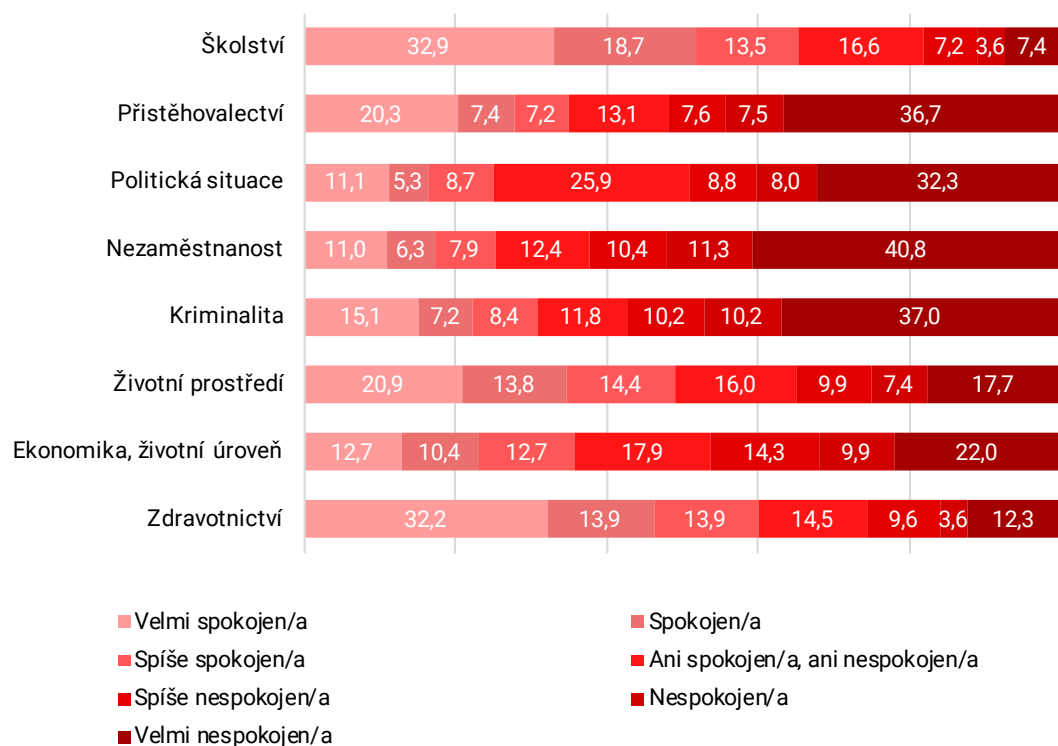
Chudoba trápí obyvatelstvo SVL více než školství, životní prostředí nebo zdravotnictví, resp. ji považují za všezahrnující a ovlivňující vše ostatní. Chudoba a sociální vyloučení obecně, omezuje přístup ke zdrojům, institucím a službám potřebným pro podílení se na sociálním, ekonomickém, politickém a občanském životě společnosti. Respondenti nezřídka spatřovali v chudobě klíčový problém, ovlivňující ty ostatní (bydlení, kriminalitu, viktimizaci, diskriminaci obyvatel apod.), jak ilustrují následující citace:

„Takže tady mají největší problém ohledně chudoby i peněz, takže jakoby hledají hodně práci, některý jsou... půlka lokality je na pracáku, takže hodně si hledají i práci, a jinak tady se jakoby dobře dá žít...“ (muž, 56 let)

„Jsou nejvíc ohroženy ty děti. Tohle to bych řekla, že je největší jako problém. Protože ty děti často potom nechodí do školy, špatné návyky prostě mají... Protože ty byty mají často plísň, netopí se tam nebo jim funguje špatně bojler nebo jsou odpojeni od teplé vody, takže mají špatné hygienické návyky. S tím souvisí, to je všechno se vším, že jo, dojdou peníze, neposílají je do školy. Ty děti potom škola nebaví, nevidí v tom prioritu, v tom vzdělání, takže si myslím, že nejvíc se to obrátí na těch malých dětech. Myslím, že tohle to je asi jako nejhorší, že se často stěhují, migrují... a tím, že se dostanou do dluhů, tak pak potom jakoby utíkají, a že tam není pevné zázemí pro tu rodinu a pro ty děti.“ (žena, 47 let)

Politickou situaci hodnotila neutrálně více než čtvrtina respondentů. Jednalo se o nejčastěji volenou neutrální odpověď na jednotlivé sociální problémy, což bylo doprovázeno poklesem pozitivního hodnocení v daném případě. Jinými slovy, ačkoli více než polovina respondentů nevnímala politickou situaci negativně, tak spolu s nezaměstnaností získala nejméně pozitivních odpovědí. To lze interpretovat jako projev lhostejnosti či odcizení od politické sféry na straně obyvatel SVL (viz kapitola Důvěra, prevence a právní vědomí), o čemž vypovídají i naše poznatky z kvalitativního výzkumu, stejně tak i např. volební účasti v SVL (srov. Ptáčková 2013; Trlifajová et al. 2015).

Graf 1: Společenské problémy a jejich hodnocení respondenty v % (SVL)

Tab.13: Hodnocení sociálních problémů, průměrné hodnoty (SVL a NESVL)³²

	SVL						NESVL					
	Muži		Ženy		Celkem		Muži		Ženy		Celkem	
	Ø	σ	Ø	σ	Ø	σ	Ø	σ	Ø	σ	Ø	σ
Zdravotnictví	3,21	2,03	3,11	2,08	3,15	2,06	3,33	1,71	3,65	1,73	3,49	1,73
Ekonomika a životní úroveň	4,29	2,05	4,28	2,02	4,28	2,03	3,77	1,66	4,07	1,67	3,93	1,67
Životní prostředí	3,60	2,08	3,85	2,15	3,73	2,12	3,16	1,68	3,32	1,80	3,24	1,74
Kriminalita	4,63	2,23	4,83	2,25	4,73	2,24	4,25	1,85	4,61	1,95	4,43	1,91
Nezaměstnanost	4,93	2,12	5,11	2,12	5,02	2,12	3,91	1,83	4,44	1,83	4,18	1,85
Politická situace	4,74	1,98	4,64	2,08	4,69	2,03	4,64	1,86	4,65	1,84	4,64	1,85
Přistěhovalectví	4,35	2,37	4,63	2,37	4,50	2,37	4,13	2,15	4,54	2,17	4,34	2,17
Školství	2,92	1,84	2,83	1,88	2,87	1,86	2,96	1,57	3,23	1,65	3,10	1,62

³² Odpověď na otázku: „Nyní vám přečtu různé společenské problémy, uveďte prosím na stupnici 1–7, jak dalece jste jimi zneklidněn/a či nikoliv. 1 = vůbec nejsem zneklidněn/a; 7 = jsem velmi zneklidněn/a.“

Srovnáváním názorů na sociální problémy mezi obyvateli žijícími v SVL a těmi, kteří žijí vně, lze odhalit několik rozdílů, byť nepříliš významných. Respondenti z NESVL byli více znepokojeni politickou situací než nezaměstnaností. Politickou situaci negativně hodnotilo 52 % respondentů mimo SVL (49 % v SVL), u nezaměstnanosti byl rozdíl v míře negativního hodnocení mnohem vyšší. Zatímco nezaměstnanost byla negativně hodnocena celkem 62,5 % respondenty ze SVL, u respondentů mimo SVL to bylo již jen 42 %. V tomto ohledu je nutné upozornit na to, že respondentky se cítily ohroženy nezaměstnaností více než muži jak v SVL, tak v NESVL. Nicméně základní odlišností, která se projevuje i u dalších ukazatelů, je, že respondenti ze SVL jsou k otázkám spojeným s kriminalitou konstantně negativnější než ti z NESVL populace, což je dáno jejich vyšší zranitelností, a to i v oblasti sociální a ekonomické (srov. Pantazis 2000).

4.2 Vývoj kriminality v čase a prostoru

Jedním z univerzálních paradoxů vnímání kriminality je její hodnocení v čase a prostoru. Obecně lidé tíhnou k názoru, že míra kriminality ve společnosti stoupá, a to bez ohledu na to, jaký je vývoj nápadu trestné činnosti (srov. Ferraro 1995, s. 41–52). Nejinak je tomu i u sledované SVL populace. Jakkoli registrovaná kriminalita v ČR od roku 2013 konstantně klesá (ČSÚ 2018), 63 % respondentů se domnívalo, že tomu je naopak (viz tabulka č. 14). Podíl respondentů ze SVL s tímto názorem byl o 10 p. b. vyšší než u respondentů žijících vně SVL, což je v souladu s negativnějšími postoji i u jiných ukazatelů vnímání kriminality (viz dále). Pro výpovědi informantů v lokalitách bylo typické, že pokud hovořili o zvýšení kriminality v lokalitě v čase, připisovali to migraci obyvatel (viz výše). „Noví“ obyvatelé lokality pak bývali obviňováni z hluku, z narušování veřejného pořádku, jejich děti z nepořádku či vandalismu a byli rámováni jako cizorodý element přinášející viditelnou změnu poměrů v lokalitě k horšímu:

„Protože my, co tu bydlí dlouho, my už jsme vlastně zapadli do těch usedlíků... a byli to Cigáni, tak už ty jejich děti a vnoučata se k nám takhle nechovali. Ale tím, že to tu začali sestěhovávat, tak prostě jsme začali pozorovat, že je tu moc rušno najednou. Že už to není takové, jako že jako přišel za vámi nějaký Cigán a věděl, že když vám řekne slušně, jo, tak, že mu pomůžete. Třeba půjčíte hrábě. My jsme ze zahrady nemuseli nic schovávat. No a teď ani hrábě na zahradě nemůžete nechat, natož tak něco nasadit. Začalo se to stupňovat a mě to trochu začalo zajímat, protože najednou se tu začalo moc malých dětí pohybovat a rozbíjely se ploty, okna, věčně bordel v chodbách, popelnice podpálené, jo, prostě začalo to být takové nenormální. Trošku hodně rušné a těch malých dětí je tu abnormálně hodně. Tak mě to začalo zajímat a tím, že vlastně člověk zůstal bez práce, tak to začal více pociťovat, tu rušnost, jak přes den, tak večer. Prostě tehdy to člověk začal více pociťovat. Najednou se vám dýně, která vážila 25 kilo, ztratila ze zahrady. Což na to jsme nikdy nebyli zvyklí. Když někdo přišel a řekl: ‚Ty dej mi to.‘ Nebo: ‚můžeš mi to dát.‘ Tak jako dáte, že. Než by to člověk měl vyhodit.

A tím, že začaly se podpalovat ty popelnice, rozhazovat z těch popelnic, tak prostě přicházíte na to, že něco se začíná dít a není to dobré.“ (žena, 58 let)

„No, většinou jako spíš ty, co tady jsou přistěhovalí, se jako tady perou jako, se rejpu, ty starý, co už tady bydlíme, tak to málokdo, ale většinou ty, co jsou tady přistěhovalí, ty úplně... jsem slyšela jako, nebyla jsem u toho, ale že se tady prali dole, asi tři dny.“ (žena, 19 let)

K názoru o zvyšující se kriminalitě se hlásily častěji ženy, a to u obou populací, což je též trend opakující se nejen u dalších ukazatelů v rámci šetření, ale i u jiných tuzemských i zahraničních výzkumů (Buriánek 2016; 2011; Matthews et al. 2016). I v rámci kvalitativního šetření hovořily často ženy o zvyšující se kriminalitě.

„[I] když už taky slyším od spousty lidí, že dřív se tady večer nebáli chodit a dneska už nemají dobrý pocit. Jo, třeba ženský starší nebo to...“ (žena, 40 let)

„To byly doby, kdy já jsem chodila s kočárkem s děckama třeba do obchodu, teď bych měla strach... ve dne. Teď už ne... To bylo takové klidné, krásné prostředí.“ (žena, 55 let)

„Tak jako já po nocích teda nechodím, dcera někdy občas, to já sem na mrtvici, jak jde třeba od autobusu... tak to by mě ranilo, jo, ale zatím to tak nevnímám. Je pravda, že tady jako jsme měli známé, už je to taky nějaký pátek zpátky, že třeba právě tam dole u té maringotky, že je tam přepadli, jo... To byl jaksi muž a žena a ti tam prostě se na ně vrhli a teď to tam máte ze všech těch baráků, jo, takže nic moc, no, ale nemám, nemám nějaké zatím, klepu to, nějaké takové ty zkušenosti.“ (žena, 52 let)

Tab.14: Hodnocení vývoje kriminality v ČR dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL)³³

	SVL						NESVL					
	Muži		Ženy		Celkem		Muži		Ženy		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Snižuje	138	11,3	102	7,6	240	9,4	46	16,0	14	4,6	60	10,2
Zvyšuje	734	60,0	893	66,5	1 627	63,4	128	44,4	186	61,6	314	53,2
Je stejná	316	25,8	292	21,8	608	23,7	109	37,8	91	30,1	200	33,9
Neví	36	2,9	55	4,1	91	3,5	5	1,70	11	3,6	16	2,7
Celkem	1 224	100,0	1 342	100,0	2 566	100,0	288	100,0	302	100,0	590	100,0

Stejná otázka, avšak vztáhnutá nikoli k ČR jako celku, ale k místu bydliště (obci), potvrdila další obecnou tendenci (viz Toušek a Ganický 2014; Toušek a Hejnal 2011c; Toušek a Vepřková 2009) významně pozitivnějšího pohledu na kriminalitu na lokální úrovni (viz tabulka 15). Konkrétně 39 % respondentů ze SVL (oproti 63 % ve vztahu k ČR) i vně SVL (oproti 53 % ve vztahu k ČR) se domnívalo, že kriminalita v obci se v posledních pěti

³³ Odpověď na otázku: „Máte pocit, že se míra kriminality v posledních pěti letech v ČR snižuje, zvyšuje nebo je stejná? Jedná se čistě o váš pocit, nikoli reálný odhad.“

letech zvýšila. Tento rozdíl v pohledu na vývoj kriminality v čase dle geografické úrovně může být interpretován tak, že na obecní úrovni vycházejí lidé ze své vlastní zkušenosti, potažmo zkušenosti svých blízkých, kdežto na celostátní úrovni jsou jejich názory utvářeny převážně mediálními sděleními, ve kterých je kriminalita, zejména některé její kategorie a některé oběti, nadreprezentována (srov. např. Flatley 2017; Chaplin et al. 2011).

Tab.15: Hodnocení vývoje kriminality v obci dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL)³⁴

	SVL						NESVL					
	Muži		Ženy		Celkem		Muži		Ženy		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Snižuje	240	19,6	160	11,9	400	15,6	52	18,1	29	9,6	81	13,7
Zvyšuje	453	37,0	546	40,7	999	38,9	102	35,4	127	42,1	229	38,8
Je stejná	455	37,2	534	39,8	989	38,5	121	42,0	129	42,7	250	42,4
Neví	76	6,2	102	7,6	178	6,9	13	4,5	17	5,6	30	5,1
Celkem	1 224	100,0	1 342	100,0	2 566	100,0	288	100,0	302	100,0	590	100,0

4.3 Znepokojení mírou kriminality

Další z otázek ve vztahu ke kriminalitě byla zaměřena na to, jak obecně respondenty znepokojuje kriminalita v obci, kde bydlí.³⁵ Vyšší míru znepokojení, jak naznačují průměrné hodnoty (viz tabulka č. 16), vyjadřovali opět respondenti ze SVL a ženy. Podrobnější pohled na frekvence odpovědí v rámci škály (viz graf č. 2) ukazuje, že celkem 45 % respondentů (40 % mužů a 49 % žen) jmenované populace se k míře kriminality v obci vyjádřilo negativně, kdežto u NESVL populace to bylo 40 % (35 % mužů a 45 % žen). Nejvyšší rozdíl mezi oběma populacemi na úrovni 10 p. b. lze najít v krajní negativní hodnotě „velmi znepokojen/a“, kterou zvolilo 27 % osob SVL populace a 17 % NESVL populace. Jinými slovy, respondenti ze SVL, kteří byli kriminalitou znepokojeni, častěji volili krajní hodnotu.

Tab.16: Znepokojení kriminalitou dle věku a pohlaví, průměrné hodnoty (SVL)

	Muži		Ženy		Celkem	
	ø	σ	ø	σ	ø	σ
15–19	3,59	2,25	4,07	2,37	3,83	2,31
20–29	3,97	2,26	4,19	2,29	4,08	2,28
30–44	3,78	2,19	4,43	2,27	4,10	2,23

³⁴ Odpověď na otázku: „Máte pocit, že se míra kriminality v posledních pěti letech v ČR snižuje, zvyšuje nebo je stejná? Jedná se čistě o váš pocit, nikoli reálný odhad.“

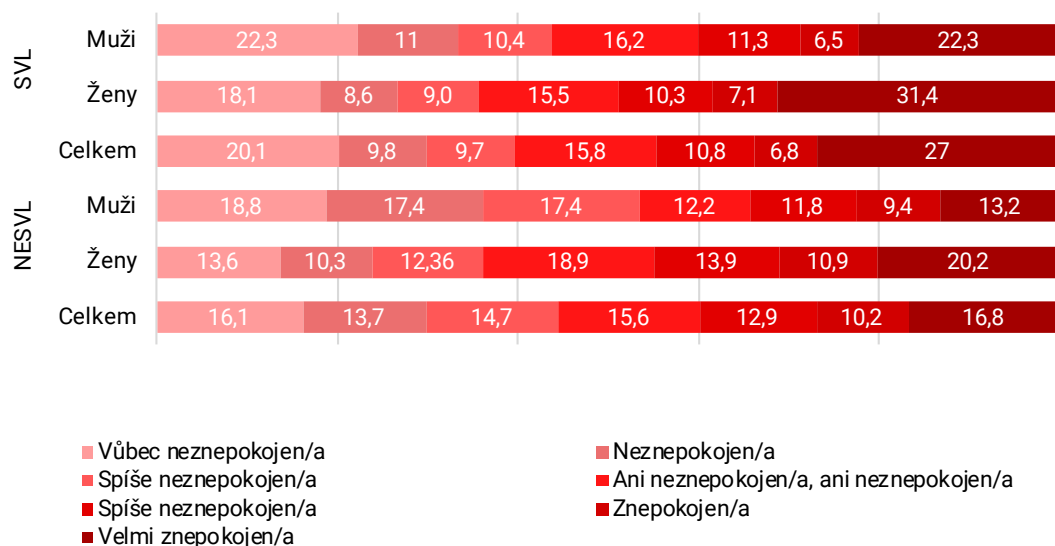
³⁵ Odpověď na otázku: „Obecně vzato, jak moc vás míra kriminality v (název obce) znepokojuje? Odpovězte mi prosím na stupnici 1–7, kdy 1 znamená ‚vůbec mne neznepekokuje‘ a 7 ‚velmi mne znepokojuje‘.“

	Muži		Ženy		Celkem	
	Ø	σ	Ø	σ	Ø	σ
45–59	4,11	2,24	4,54	2,24	4,32	2,24
60+	4,05	2,16	4,51	2,18	4,28	2,17
Celkem	3,90	2,22	4,35	2,27	4,12	2,25

Tab.17: Znepokojení kriminalitou dle věku a pohlaví, průměrné hodnoty (NESVL)

	Muži		Ženy		Celkem	
	Ø	σ	Ø	σ	Ø	σ
15–19	3,83	2,09	3,95	1,81	3,89	1,95
20–29	3,47	2,00	3,89	2,06	3,68	2,03
30–44	3,63	2,17	3,86	1,99	3,74	2,08
45–59	3,36	1,82	4,94	1,97	4,15	1,90
60+	3,87	2,03	4,41	2,08	4,14	2,05
Celkem	3,63	2,02	4,21	1,98	3,92	2,00

Graf 2: Znepokojení kriminalitou dle pohlaví v % (SVL a NESVL)

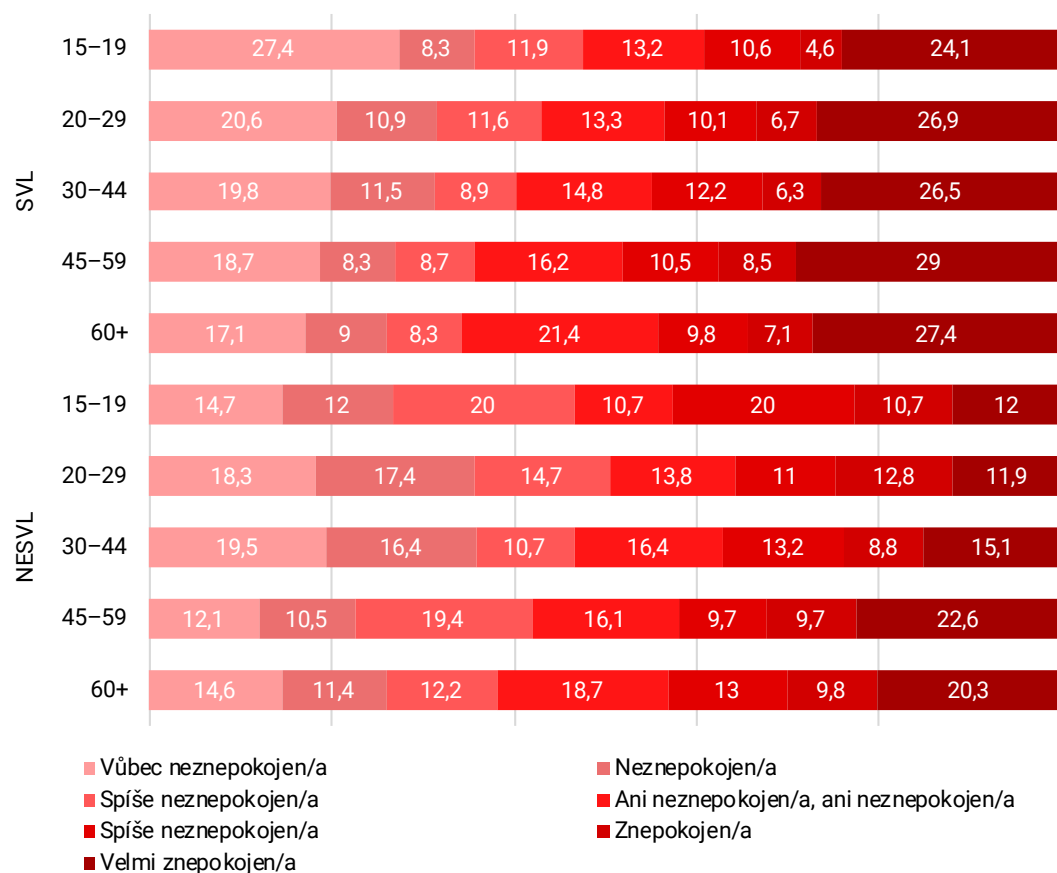

Z hlediska věkových skupin nejsou výsledky natolik jednoznačné. Průměrné hodnoty ukazují (viz tabulka č. 17), že nejméně byla mírou kriminality na úrovni obce znepokojena nejmladší věková skupina a naopak nejvíce dvě nejstarší věkové skupiny 45–59 let, resp. 60 a více let. Při bližším pohledu na frekvence odpovědí v rámci škály (viz graf č. 3) se však ukazuje, že nejstarší věková skupina v porovnání s ostatními volila nejčastěji středovou hodnotu (21 % z nich) a součet odpovědí „spíše znepokojen/a“ až „velmi znepokojen/a“ činí 44 %. U věkové skupiny 45–59 let to je 48 %, dále 45 %

u věkové skupiny 30–44 let, 44 % u skupiny 20–29 let a 40 % u nejmladší věkové skupiny 15–19 let.

Na to, že starší lidé i přes svou vyšší fyzickou a kognitivní zranitelnost nemají nutně větší strach z kriminality, upozorňují i některé zahraniční studie (analyticky viz Ferraro 1995, s. 67–84), ale i výsledky tuzemských šetření (Toušek a Ganický 2014; 2015). Posun strachu z kriminality od starších osob směrem k věkovým skupinám v produktivním věku může být interpretován tím, že dnešní generace osob v postproduktivním věku má relativně vyšší sociální a ekonomické jistoty než generace mladší. Tato interpretace se zdá velmi nosná i pro nejstarší skupinu SVL populace v ČR, neboť část svého produktivního života prožila před ekonomickou a sociální transformací české společnosti v 90. letech, která na danou skupinu dopadla nejtěživěji, v důsledku čehož mohou zažívat menší existenční starosti.

Graf 3: Znepokojení kriminalitou dle věku v % (SVL a NESVL)

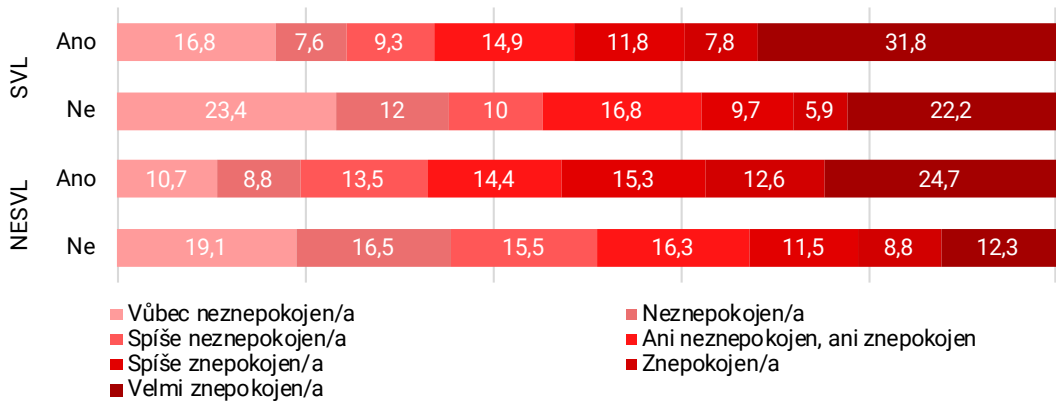
Mezi faktory, které mohou mít vliv na vnímání kriminality, patří zkušenost s viktimizací (srov. Matthews et al. 2016, s. 51). Srovnání průměrů odpovědí mezi SVL respondenty, kteří měli zkušenost s viktimizací v posledních 12 měsících, a těmi, kteří nikoli, ukazuje,

že první jmenovaná skupina byla v otázce znepokojení kriminalitou v obci kritičtější (viz tabulka č. 18). Celkem 51 % z nich volilo negativní odpovědi (spíše až velmi znepokojen/a), kdežto u těch, kteří nezažili viktimizaci, to bylo 38 % (viz graf č. 4).

Tab.18: Znepokojení kriminalitou dle viktimizace, průměrné hodnoty (SVL a NESVL)

	SVL		NESVL	
Viktimizace	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ
Ano	4,48	2,23	4,51	2,03
Ne	3,84	2,24	3,60	1,99

Graf 4: Znepokojení kriminalitou dle viktimizace v % (SVL a NESVL)

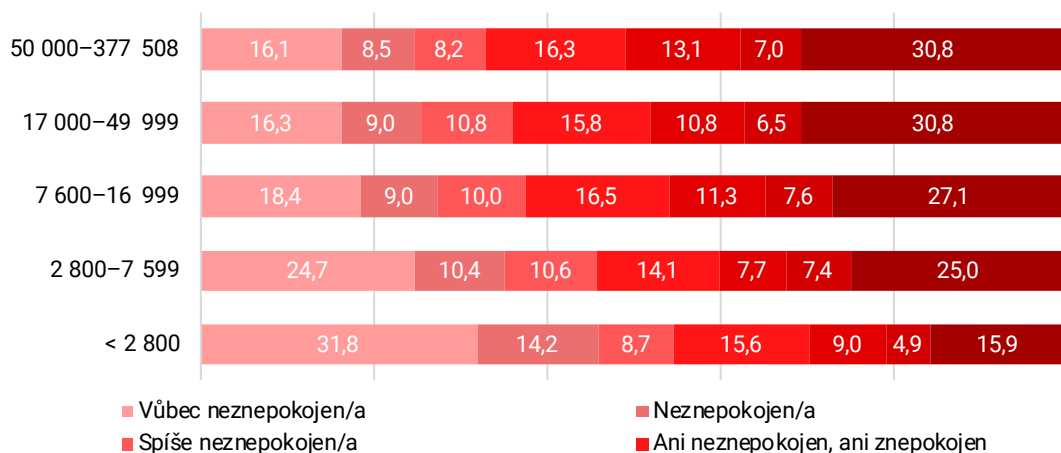
Za vůbec nejvýznamnější prediktor strachu z kriminality, vyjma pohlaví, je považována velikost obce, resp. počet obyvatel (Buriánek 2016; Toseland 1982; Liska et al. 1981). Tento trend se potvrdil i v případě SVL populace na základě rozdělení obcí do pěti kvantilů dle velikosti (viz tabulka č. 19 a graf č. 5).³⁶ U obcí do 2800 obyvatel bylo kriminalitou spíše až velmi znepokojeno 30 % dotázaných a míra znepokojení kontinuálně rostla k hranici 51 % u respondentů z měst nad 50 tis. obyvatel. Vysvětlení, které se nabízí, je, že se vzrůstající populací se logicky zvyšuje anonymita, klesá neformální sociální kontrola a stoupají kriminální příležitosti.

Tab.19: Znepokojení mírou kriminality dle počtu obyvatel obce, průměrné hodnoty (SVL)

Počet obyvatel	$\bar{x}$	σ
< 2 800	3,36	2,20
2 800–7 599	3,92	2,32
7 600–16 999	4,25	2,22
17 000–49 999	4,39	2,22
50 000–377 508	4,46	2,20

³⁶ Tento ukazatel prezentujeme pouze za SVL populaci, neboť velikost vzorku, resp. zastoupení NESVL respondentů v rámci obcí různé velikosti není dostatečně robustní.

Graf 5: Znepokojení kriminalitou dle počtu obyvatel obce v % (SVL)

V kontextu demografického složení obce se nabízí otázka, zda má na míru znepokojení kriminalitou u SVL populace vliv její velikost.³⁷ Tuto otázku lze uchopit v podobě podílu odhadovaného maximálního počtu obyvatel SVL vůči celkové populaci obce. Výsledky jsou však nejednoznačné (viz tabulka č. 20 a graf č. 6). Na první pohled se zdá být paradoxní, že zřetelně nejmenší znepokojení kriminalitou vykazují respondenti z obcí s nejvyšším podílem SVL populace od 10 % a více. V rámci vzorku do této kategorie spadají např. Rotava, Obrnice, Šluknov, Litvínov, Bílina, Rovná, Vřesová atd. Tedy obce, které jsou s ohledem na vysoký podíl SVL populace považované (byly považované) z hlediska bezpečnosti za „problematické“, a to jak médii, tak politickou reprezentací. Je třeba však vzít v potaz, že obce s nejvyšším podílem SVL populace mají oproti ostatním obcím zpravidla méně obyvatel a čím více klesá podíl SVL populace, tak roste variabilita obcí, co se týče jejich velikosti.³⁸ Lapidárně řečeno, obecně má na znepokojení kriminalitou primárně vliv velikost obce spíše než velikost SVL populace.

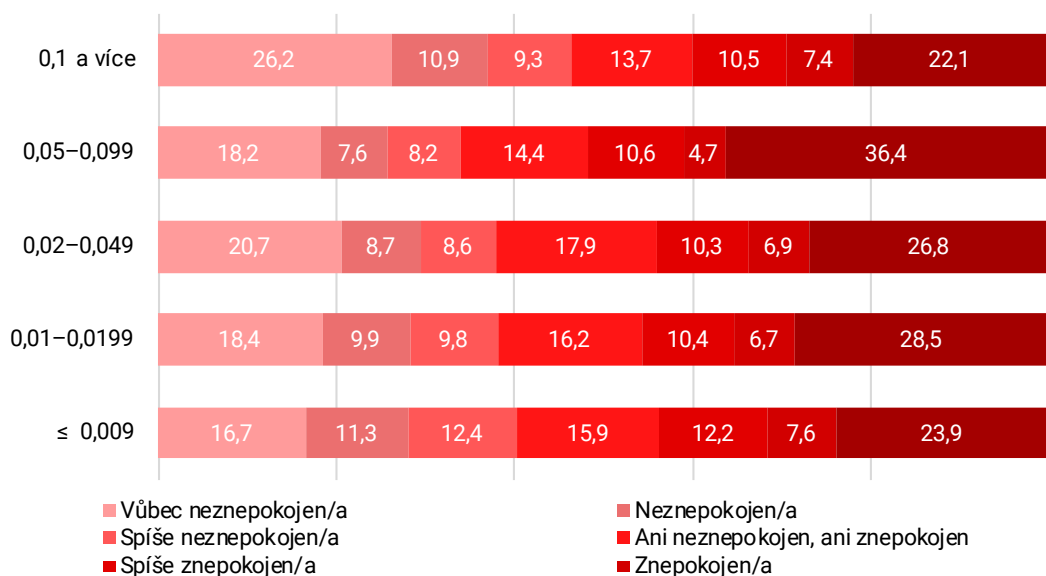
Tab.20: Znepokojení kriminalitou dle podílu SVL populace, průměrné hodnoty (SVL)

Podíl SVL populace	Znepokojení		Počet obyvatel			
	ø	σ	ø	medián	min.	max.
≤ 0,0099	4,14	2,16	58 570	45 453	4 153	168 034
0,01–0,0199	4,25	2,25	26 669	20 417	1 649	68 519
0,02–0,049	4,17	2,25	72 991	15 783	1 321	377 508
0,05–0,099	4,52	2,31	34 522	16 913	1 131	93 523
0,1 a více	3,82	2,29	6 926	2 565	187	25 140

³⁷ Výsledky ze stejných důvodů jako v předchozím případě uvádíme pouze za SVL populaci.

³⁸ Výjimkou je Litvínov, ale i Bílina, u kterých ovšem znepokojení kriminalitou výrazně roste nad průměr skupiny. Počet respondentů na úrovni jednotlivých obcí nám však nedovoluje dílčí analýzu.

Graf 6: Znepokojení kriminalitou dle podílu SVL populace v % (SVL)

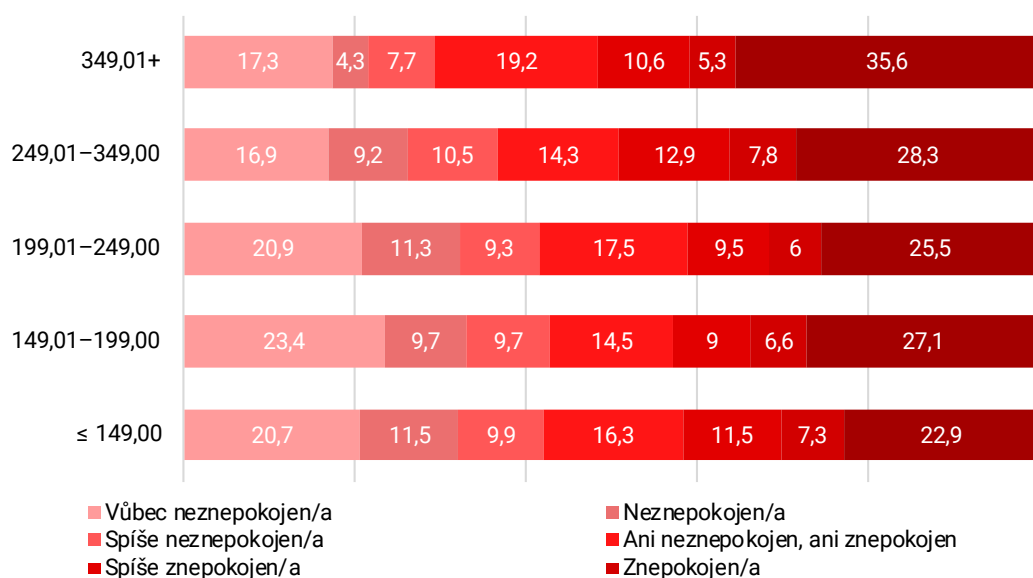
Šetření rovněž ukázalo, že mezi znepokojením kriminalitou a nápadem trestné činnosti není evidentní vztah. Pokud se podíváme na frekvence odpovědí respondentů (viz tabulka č. 21 a graf č. 7), můžeme sice vidět růst negativních odpovědí s tím, jak se zvyšuje index kriminality, ale ten je primárně způsoben růstem velikosti populace. Tento efekt bude ve skutečnosti mnohem silnější, protože značná část malých obcí spadá do širší územní působnosti policejních obvodů, ke kterým se data vztahují. Z důvodu nedostupnosti dat o nápadu trestné činnosti za jednotlivé obce není bohužel možná přesnější analýza, a to nejen ve vztahu k pocitu bezpečí, ale i samotné viktimizaci.

Tab.21: Míra znepokojení kriminalitou dle indexu nápadu trestné činnosti, průměrné hodnoty (SVL)

Index kriminality ³⁹	Znepokojení		Počet obyvatel			
	ø	σ	ø	medián	min.	max.
≤ 149,00	4,01	2,22	13 372	8 576	209	89 432
149,01–199,00	4,04	2,32	14 679	12 594	187	92 904
199,01–249,00	4,03	2,25	21 365	16 703	260	168 034
249,01–349,00	4,34	2,21	82 529	45 453	1 349	377 508
349,01+	4,59	2,24	94 426	89 432	3 875	295 653

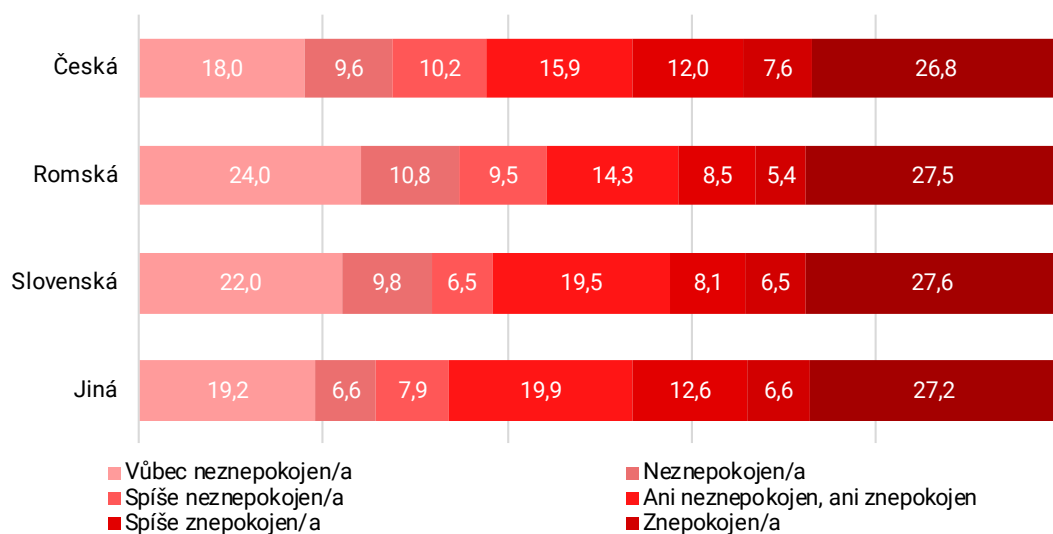
³⁹ Index nápadu trestné činnosti za rok 2015 dle územní působnosti policejních oddělení v přepočtu na 10 tis. obyvatel. Data www.mapakriminality.cz.

Graf 7: Míra znepokojení kriminalitou dle indexu kriminality v % (SVL)

Z hlediska etnicity/národnosti vyjadřovali mírně nižší znepokojení kriminalitou respondenti sebeidentifikující se jako Romové, o čemž vypovídají nejen zjištěné průměrné hodnoty jejich odpovědí (viz tabulka č. 22), ale také relativní četnosti jejich odpovědí na škále. Spíše až velmi znepokojeno bylo 41 % Romů, zatímco u respondentů hlásících se k české národnosti 46 % (viz graf č. 8).

Graf 8: Znepokojení kriminalitou v obci dle etnicity/národnosti v % (SVL)

Tab.22: Znepokojení kriminalitou v obci dle etnicity/národnosti, průměrné hodnoty (SVL)⁴⁰

	abs.	ø	σ
Česká	1 514	4,24	2,21
Romská	778	3,99	2,34
Jiná	151	4,28	2,20
Slovenská	123	4,12	2,30
Celkem	2 566	4,16	2,26

4.4 Strach v noci na ulici

Jedním z nejčastěji používaných indikátorů k zjišťování strachu z kriminality je otázka,⁴¹ do jaké míry se lidé bojí v noci na ulici v místě svého bydliště. Odpovědi na tuto otázku potvrdily tendence uvedené v předchozí části, tj. že vyšší míru strachu vyjadřovali obyvatelé SVL a dále ženy v rámci obou sledovaných populací, a to s ohledem na charakter otázky a vyšší zranitelnost, která jim je na základě konstrukce genderových rolí přisuzována, daleko silněji než u jiných otázek.

Konkrétně 45 % všech respondentů ze SVL populace vyjádřilo k pocitu bezpečí v noci na ulici v místě svého bydliště znepokojení, oproti 39 % v případě NESVL populace (viz graf č. 9). U obou populací dosáhly rozdíly v negativních odpovědích mezi muži a ženami shodně 31 %. Celkem 59 % žen oproti 28 % mužům v rámci SVL populace vyslovilo obavy o svoji bezpečnost, resp. 54 % oproti 23 % u NESVL populace.

Tab.23: Strach v noci na ulici dle pohlaví a věkové skupiny, průměrné hodnoty (SVL)⁴²

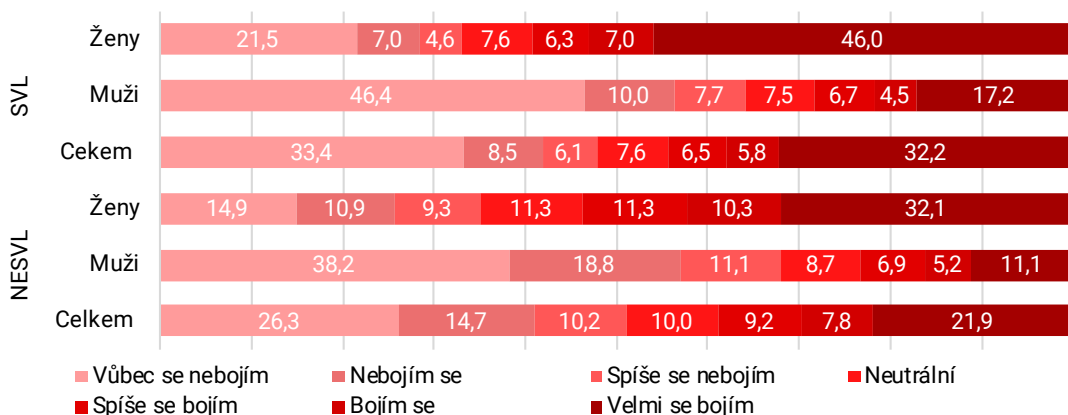
Věk	Muži		Ženy		Celkem	
	ø	σ	ø	σ	ø	σ
15–19	2,66	2,22	4,82	2,43	3,67	2,56
20–29	2,68	2,29	4,77	2,54	3,81	2,64
30–44	2,83	2,25	4,57	2,53	3,77	2,56
45–59	3,28	2,36	4,68	2,49	4,01	2,52
60+	3,46	2,46	5,04	2,38	4,27	2,54
Celkem	3,00	2,34	4,75	2,49	3,92	2,57

⁴⁰ U NESVL populace jsme kategorii etnicity/národnosti nesledovali.

⁴¹ Používaná např. v rámci The British Crime Survey (The Crime Survey for England and Wales) či National Crime Victimization Survey v USA.

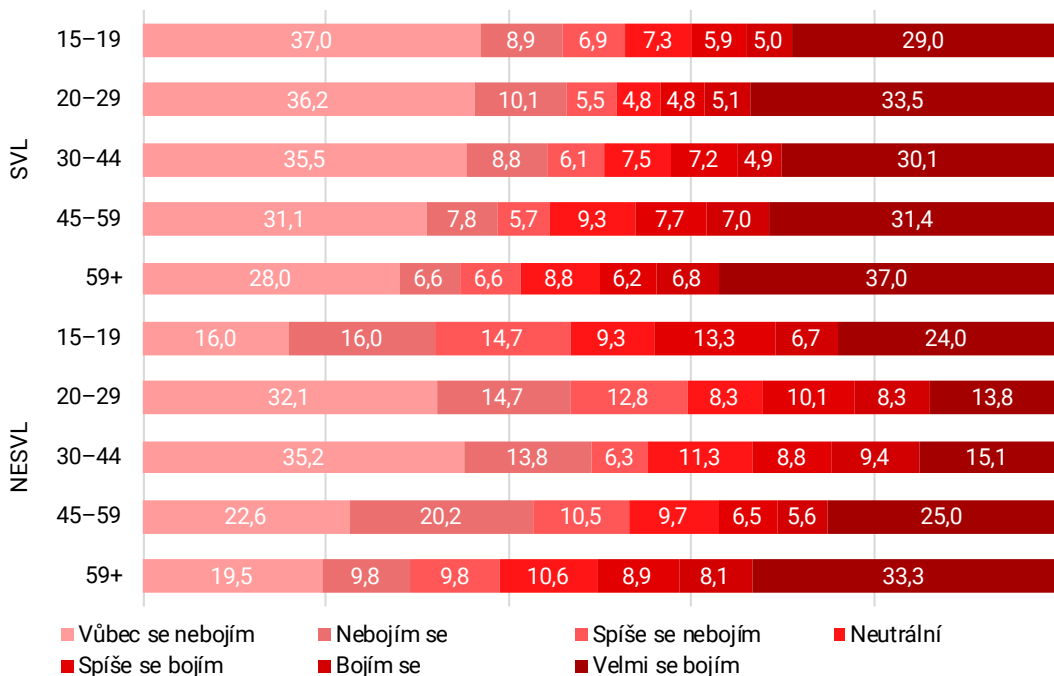
⁴² Odpověď na otázku: „Když jdete v noci sám/sama po ulici v okolí svého bydliště. Jak bezpečně se cítíte? Odpovězte mi prosím na stupnici 1–7, kdy 1 znamená ‚cítím se velmi bezpečně‘ a 7 ‚velmi mne znepokojuje‘“.

Graf 9: Strach v noci na ulici dle pohlaví v % (SVL a NESVL)

Větší míru strachu v noci na ulici u žen, ale v tomto případě i nejstarší věkové skupiny (viz graf č. 10), lze označit za jeden z tzv. paradoxů strachu z kriminality, neboť jak u žen, tak zejména u starších osob je nižší pravděpodobnost viktimizace ve veřejném prostoru. A naopak nejnižší míru strachu deklarují muži ve věku, u kterých je pravděpodobnost viktimizace nejvyšší. Jak bylo naznačeno výše, jde o důsledek konstrukce sociálních rolí, ale i mediální konstrukce kriminality, která je v případě skupin považovaných za tzv. zranitelné nadreprezentovaná (Jewkes 2004).

Graf 10: Strach v noci na ulici dle věku v % (SVL a NESVL)

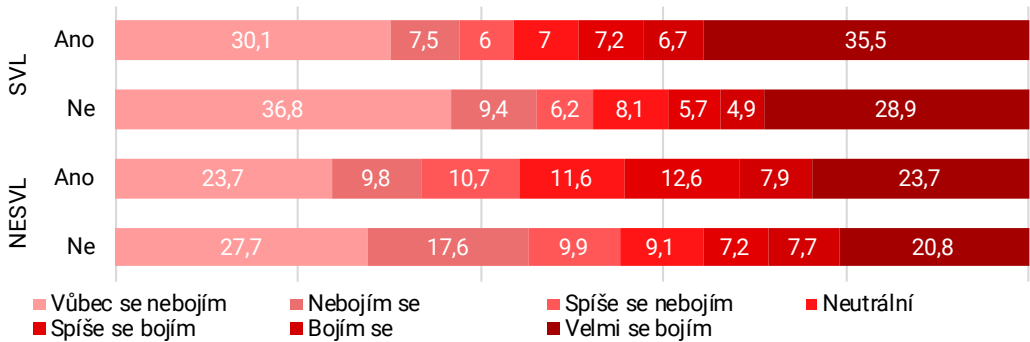

Další proměnné ve vztahu k strachu v noci na ulici vykazují obdobné tendence jako v předchozí otázce ohledně míry znepokojení kriminalitou v obci. Tj. více negativních odpovědí můžeme nalézt u respondentů, kteří byli v posledních 12 měsících viktimizováni (viz tabulka č. 24 a graf č. 11) a/nebo pocházeli z větších obcí (viz tabulka č. 25 a graf č. 12). Stejně tak nejnižší míra strachu v noci na ulici byla deklarována v obcích s nejvyšším podílem osob žijících v SVL (viz tabulka č. 26 a graf č. 13). Rozdíl je však úhrnem nižší v míře „negativity“ oproti předchozí otázce a naopak větším rozptýlu, resp. odchylce odpovědí. To je způsobeno značnými rozdíly v postojích mužů a žen (viz výše).

Tab.24: Strach v noci na ulici dle viktimizace, průměrné hodnoty (SVL a NESVL)

Viktimizace	SVL		NESVL	
	ø	σ	ø	σ
Ano	4,16	2,57	4,00	2,28
Ne	3,67	2,55	3,56	2,32
Celkem	3,92	2,57	3,72	2,31

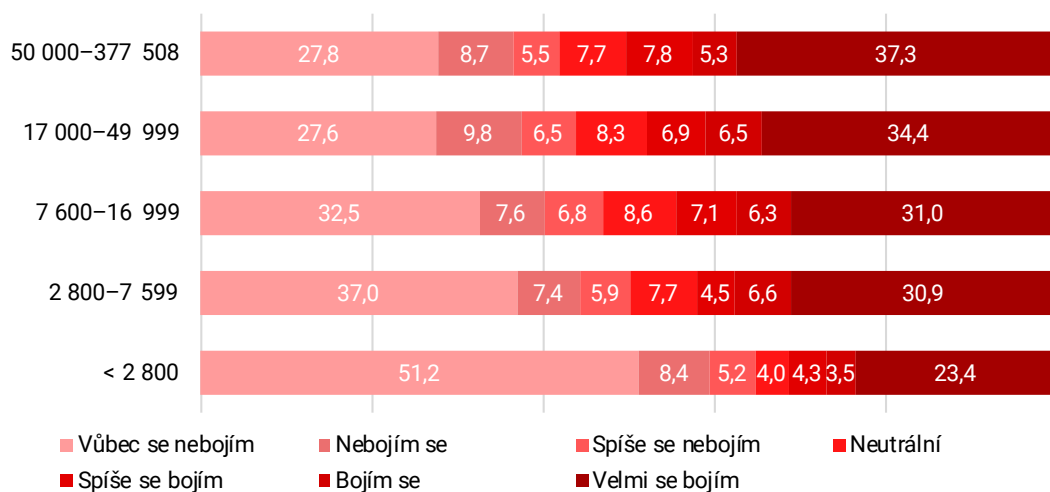
Graf 11: Strach v noci na ulici dle viktimizace v % (SVL a NESVL)

Tab.25: Strach v noci na ulici dle počtu obyvatel obce, průměrné hodnoty (SVL)

Počet obyvatel	ø	σ
< 2 800	3,06	2,53
2 800–7 599	3,79	2,60
7 600–16 999	3,93	2,53
17 000–49 999	4,14	2,52
50 000–377 508	4,24	2,55

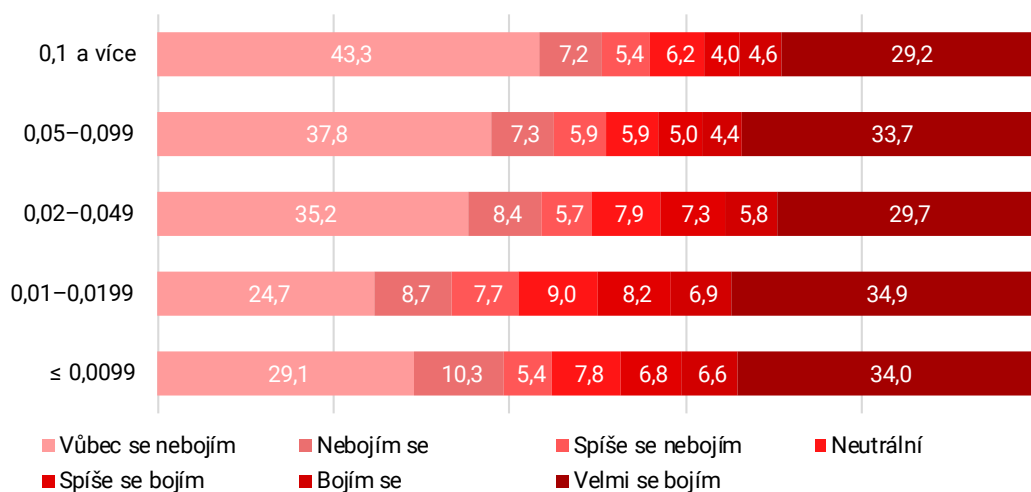
Graf 12: Strach v noci na ulici dle počtu obyvatel obce v % (SVL)

Tab.26: Strach v noci na ulici dle podílu SVL populace, průměrné hodnoty (SVL)

Podíl SVL populace	Znepokojení		Počet obyvatel			
	ø	σ	ø	medián	min.	max.
≤ 0,0099	4,09	2,55	58 570	45 453	4 153	168 034
0,01–0,0199	4,28	2,47	26 669	20 417	1 649	68 519
0,02–0,049	3,80	2,55	72 991	15 783	1 321	377 508
0,05–0,099	3,81	2,65	345 22	16 913	1 131	93 523
0,1 a více	3,51	2,62	6 926	2 565	187	25 140

Graf 13: Strach v noci na ulici dle podílu SVL populace v % (SVL)

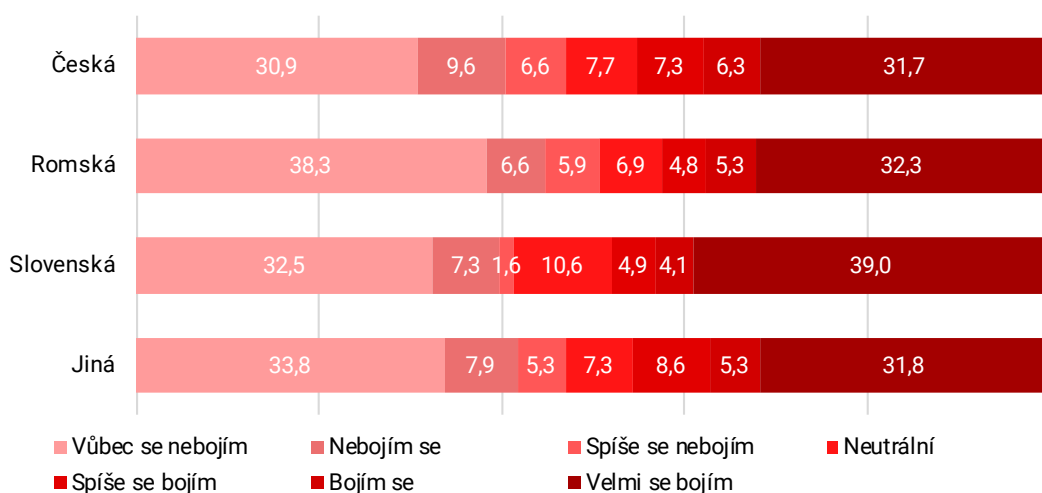

Rozdělení odpovědí dle etnicity/národnosti též kopíruje zjištěnou předchozí tendenci. Mírně menší obavy o vlastní bezpečnost v noci v místě svého bydliště deklarovali ti respondenti, kteří se hlásili k romské identitě (viz tabulka č. 27 a graf č. 14).

Tab.27: Strach v noci na ulici dle etnicity/národnosti, průměrné hodnoty (SVL)

	abs.	$\bar{x}$	σ
Česká	1 514	3,96	2,53
Romská	778	3,78	2,63
Jiná	151	3,92	2,57
Slovenská	123	4,16	2,64
Celkem	2 566	3,92	2,57

Graf 14: Strach v noci na ulici dle etnicity/národnosti v % (SVL)

4.5 Shrnutí

Vnímání kriminality ze strany občanů je téma, kterému je věnována v kriminologii, po-
tažmo v oblasti prevence kriminality, čím dál tím větší pozornost, a to i v ČR. Mezi
hlavní důvody patří rozdíl v tom, jak je kriminalita reprezentována statistikami krimi-
nality a prací policie na jedné straně a jak ji zažívají a interpretují občané na straně dru-
hé. Realizovaná šetření v rámci ČR se zaměřují zpravidla na vnější okolí SVL a ukazují,
jakým způsobem zvyšují strach z kriminality u občanů obcí, v nichž se SVL nacházejí
a jsou automaticky chápány jako „nebezpečné“. V této kapitole jsme se pokusili prezen-
tovat postoje ke kriminalitě a související jevy „z druhé strany barikády“.

Za tři nejvíce problematické a zneklidňující celospolečenské oblasti považují obyva-
telé SVL nezaměstnanost (spojenou mimo jiné s diskriminací a exekucemi), kriminalitu

a přistěhovalectví. Pokud však obyvatelé SVL hovořili o přistěhovalectví, hovořili spíše o regionální migraci mezi SVL, která vytváří velmi silnou symbolickou distanci mezi „starousedlíky“ a „novousedlíky“. Novousedlíci byli spojováni s kriminalitou, hlukem, nepořádkem a dalšími problémy v lokalitě. Za velmi zneklidňující považují občané SVL ekonomiku a životní úroveň (to je spjato také s již zmíněnou nezaměstnaností). Horší životní úroveň v lokalitách se projevuje vysokým zadlužením rodin či vysokým počtem exekucí v lokalitě. Chudoba a sociální vyloučení obecně, omezuje přístup ke zdrojům, institucím a službám potřebným pro podílení se na sociálním, ekonomickém, politickém a občanském životě společnosti. Chudoba tak ovlivňuje bydlení, kriminalitu, viktimizaci, diskriminaci obyvatel apod.

Politickou situaci hodnotí obyvatelé SVL neutrálně, což lze interpretovat jako projev lhostejnosti či odcizení od politické sféry na straně obyvatel SVL. Oproti tomu respondenti z NESVL byli více znepokojeni politickou situací než nezaměstnaností. Podstatný a základní rozdíl mezi obyvateli v SVL a vně vyloučených lokalit je, že respondenti ze SVL populace jsou k otázkám spojeným s kriminalitou negativnější, vyjma prezentovaného vlastního strachu než ti z NESVL populace, což je dáno jejich vyšší zranitelností, a to i v oblasti sociální a ekonomické.

Občané SVL (stejně jako NESVL obyvatelé) obecně tíhnou k názoru, že míra kriminality ve společnosti stoupá. Tento názor obyvatelé lokalit mívají tendenci vysvětlovat vysokou mírou migrace obyvatel mezi lokalitami. Obecně se k názoru o zvyšující se kriminalitě více přiklání ženy. Míra znepokojení kriminalitou v obci je vyšší u respondentů ze SVL než u respondentů NESVL a standardně je také vyšší u žen. Za vůbec nejvýznamnější prediktor strachu z kriminality, vyjma pohlaví, je považována velikost obce, resp. počet obyvatel – míra znepokojení kontinuálně roste s počtem obyvatel v obci, což může být dáno zvyšující se anonymitou a klesající neformální sociální kontrolou. Všeobecně lze také říci, že na znepokojení kriminalitou nemá vliv podíl SVL populace na celkovém počtu obyvatel obce.

Co se týče míry strachu z kriminality, potvrdily se výše popsané tendence, tedy že vyšší míru strachu vyjadřovali obyvatelé SVL oproti NESVL a dále ženy v rámci obou sledovaných populací, a to i přesto, že u žen a u starších osob je nižší pravděpodobnost viktimizace ve veřejném prostoru (tzv. paradox strachu z kriminality). Míra znepokojení kriminalitou a míra strachu v noci na ulici také úzce souvisí s viktimizací, tj. ti, kteří byli v posledních 12 měsících viktimizováni, jsou v obou otázkách kritičtější.

5 Důvěra, prevence a právní vědomí

Viktimizace, ale i sociální vyloučení obecně má za důsledek nízkou důvěru v demokratické instituce a právní stát, což se odráží v absenci participace na místních záležitostech. Nízká participace se pak může projevovat i v oblasti kriminality, protože za jeden z faktorů jejího výskytu je běžně považována slabá formální i neformální sociální kontrola (Harper et al. 1995, s. 9). Problémy spojené s důvěrou v policii spočívají v neoznámení trestných činů a řešení bezpečnosti mimo formální instituce, např. v rámci rodiny či komunity (viz kapitola Latence).

Obecně se hovoří o tom, že obyvatelé SVL mají nižší právní vědomí a důvěru v instituce, mezi něž patří i PČR a MP (viz Augur Consulting s.r.o. 2015). Nízká důvěra v policii (a obecně ve formální instituce) ovlivňuje participaci na veřejných záležitostech, neboť je způsobuje odcizení od většinové společnosti. Z těchto důvodů byly do výzkumu zahrnuty i otázky mapující právní vědomí, důvěru v instituce zajišťující bezpečnost a participaci na veřejných záležitostech.

Cílem této kapitoly je zmapovat důvěru obyvatel SVL v instituce zajišťující bezpečnost a jejich spokojenost s nimi a vysvětlit možné faktory nízké míry oznamování trestných činů, resp. vysoké míry latence viktimizace SVL populace. Dále se snažíme poukázat na některé významné sociodemografické charakteristiky ve vztahu k percepci výše uvedených institucí.

5.1 Percepce činnosti institucí zajišťujících bezpečnost

V rámci šetření byla respondenty hodnocena činnost (spokojenost) a skupinová důvěra v instituce formální sociální kontroly. Konkrétně respondenti hodnotili spokojenost s prací PČR a důvěru, kterou v ni kladou. Obě otázky byly položeny i ve vztahu k MP, pokud byla v dané obci zřízena. Dále jsme se ptali na důvěru v APK, jestliže v obci působili, a na spokojenost s činností místní samosprávy v oblasti bezpečnosti.

Ve vztahu k spokojenosti a důvěře v PČR a MP se respondenti ze SVL nejčastěji uchýlovali ke krajním hodnotám, tedy buď k maximální spokojenosti nebo důvěře, resp. k maximální nedůvěře a nespokojenosti (viz graf č. 15). Jinými slovy, docházelo k silné názorové polarizaci. Tato polarizace postojů se potvrzovala i v rámci etnografického šetření zejména ve vztahu k dobře viditelným (či slyšitelným) formám narušování veřejného pořádku. Policii (MP i PČR) někteří informátoři chápali jako bezmocnou nebo neochotnou řešit problémy spojené s veřejným pořádkem, jiní ale vyjadřují důvěru v její schopnost řešit problémy.

„Oni si pustí rádio v půlnoci, všechno možný, ale když stejně voláme policii řeknou: ‚No, my už jsme tady byli, co máme dělat. No jasný, no, co máme dělat.‘ Přijdou, oni to ztlumí, odjedou

a to mě právě štve (...). Tady jdu po tom jednom chodníčku, jdu zpátky a projíždějí policajti: ‚Dáme vám pokutu.‘ Tady dají ženský tisíc korun, chromá, invalidní, dají tisíc korun, že má takového psa, nemá ho na obojku jako jo.“ (muž, 69 let)

„Určitě volám (...) Na co? Tak na hlučnost, tady zvýšená hlučnost jistě. A navíc nejhorší je to v tom letním období, že jo, když jsou všichni venku, kdy prostě pak projdete a je hluk, všude vysedávají venku, no to mi vadí, no, že prostě jsou takoví hlučnější. Já je potkám a oni mě pozdraví, já je taky, jako jo, ale taky se mi stalo, že třeba, nevím, mladého kluka prostě oslovím: ‚Hele, děláš bordel nebo seber ten papír, co si upustil,‘ nebo něco. Ale jinak jsem neměla žádný jako incident zatím jako. A když, tak se nepáru, zavolám prostě městskou policii, ať prostě to řeší. Jo, když už vidím, že je někde nějaký konflikt, jako nějaká hádka, nějaký hlouček něčeho, nezasahuju, ale prostě jdu a zavolám 156 prostě, ať si přijedou, ať si udělají pořádek.“ (žena, 42 let)

Nejvyšší důvěru si podle zaznamenaných odpovědí vysloužili APK, u nichž jako u jediných počet kladných odpovědí převýšil 50 %. Naopak nejméně spokojení, ve srovnání s PČR a MP, byli respondenti v průměru s činností místní samosprávy v oblasti bezpečnosti. Při bližším pohledu na frekvenci odpovědí (viz graf č. 15) respondenti nejčastěji v tomto případě volili střední hodnoty, tj. že nejsou ani spokojeni, ani nespokojeni. To lze interpretovat jednoduše tak, že obyvatelé SVL o činnosti samosprávy v oblasti bezpečnosti nemají dostatek informací. Samosprávy obcí jsou přitom jedním z klíčových aktérů přispívajících k zajištění bezpečnosti na lokální úrovni a také jedním z důležitých bezpečnostní politiky, ať již represivního charakteru (posílení hlídek, politiky nulové tolerance či zavádění kamerových systémů), tak preventivního rázu (regulace provozování výherních automatů, sociálně aktivizační služby, programy pro rodiny a děti atd.). Místní samospráva zároveň přispívá k decentralizaci a realizaci zájmů obyvatel na lokální úrovni.

Důvěra v PČR byla průměrně ohodnocena 3,9, přičemž 46 % odpovědí bylo pozitivních, 14 % neutrálních a 40 % negativních. Důvěra v MP byla v průměru ohodnocena nepatrně lépe, a to hodnotou 3,8, přičemž 48 % respondentů MP důvěrovalo, 14 % se vyslovilo neutrálně a 38 % odpovědělo v otázce důvěry MP negativně (viz graf č. 15 a tabulka č. 28).

Mírně odlišné výsledky přinesl výzkum společnosti Augur Consulting (Augur Consulting s.r.o. 2015),⁴³ realizovaný na populaci žijící v SVL mezi výhradně „romskými“ respondenty, dle něhož důvěřují více PČR (42 % respondentů) než MP (36 % respondentů). Naopak dosažené hodnoty se v našem výzkumu blíží výsledkům z britských

⁴³ Výzkumný vzorek činil 4448 respondentů starších 15 let obývajících SVL a byl vybírán dle kvótního výběru (cca 350 respondentů na kraj, vč. hl. m. Praha). Cílovou skupinu tvořili výhradně Romové obývající SVL. Nicméně romská etnicita byla respondentům připisována nejen na základě sebevnímání, ale také zvnějšíku (Augur Consulting s.r.o. 2015, s. 57).

studií, kde se poměr respondentů důvěřujících policii pohybuje v rozmezí 47 % a 52 % (Chaplin et al. 2011, s. 87).

Nejlepšího výsledku ve vztahu k důvěře dosáhli APK s průměrnou hodnotou 3,5, kdy více než polovina respondentů vyjádřila důvěru (52 %), 17 % k nim zaujala neutrální vztah a 31 % jim (spíše či vůbec) nedůvěřovalo. APK byli tedy respondenty vnímáni jako nejdůvěryhodnější aktéři přispívající k bezpečnosti v SVL. Nicméně je třeba dodat, že z celkem 131 obcí s výskytem SVL, které jsme v rámci výzkumu navštívili, jich 97 projekt APK využívalo.

Co se týče spokojenosti s MP a PČR, výsledky z kvantitativního šetření byly velmi podobné jako v případě důvěry (viz graf č. 15 a tabulka č. 28). Nicméně v etnografickém výzkumu se ukázalo, že k důvěře v policii a spokojenosti s její prací mohou vést odlišné důvody. Nedůvěra v policii nejednou pramenila z vnímání její nečinnosti při vyšetřování kriminality, zdlouhavosti, neochotě či komplikovanosti procedur spojených s ohlašováním a dokumentací trestných činů a ze strachu z kriminalizace při ohlášení trestného činu v roli poškozeného.

„No a jednou mě okradli v Mostě. Zase. To se mnou byl syn a říkal mi, že: ‚To nemá cenu hlásit, mami, prosím tě.‘ Protože ale přijel policajt, tak jsem řekla: ‚Nebudu nic sepisovat, nebudu sedět támhle dvě hodiny. Stejně by se nic neudělalo.“ (žena, 58 let)

„[N]a domě je kamera, proto jsem tam nahoru parkoval auto, protože je na něm kamera. A někdo mě tam naboural to auto na tom parkovišti. Jsem měl takovou díru v nárazníku, normálně jako uřízný nožem, a bylo to modrý auto, že to tam bylo to... A nikdo s tím nic neudělal, tvrdili mi, že na kameře nic není. Já tam dával to auto právě proto, že tam ta kamera je. To vám chci říct, perlička, volal jsem na policii, přijeli, obešli mi auto a řekli mi: ‚Jste si jistý, že to chcete nahlásit?‘ ‚No, jsem.‘ Tak mi začal vyčítat folii na oknech, že mám sjetý gumy a takové věci, protože museli něco dělat. To jsem řekl, že už je v životě nezavolám. Začal mi vyčítat folie na oknech, který jsem musel nakonec sundat. Jasně, tehdy to nevadilo, ale pak vyšla nějaká vyhláška, že na předních oknech nesmí být, tak dobrý, jo, ale začali držkovat a tady to a nic se nedělo. Když jsem tam po nějakých časech volal, tak oni, že jsou to kamery městský policie, a začali si mě přehazovat a nic jsem se nedozvěděl.“ (muž, 31 let)

Naopak spokojenost s prací policie vztáhla jedna respondentka k (1) hodnocení fungování a financování policie a (2) (ne)přítomnosti a frekvence policejních hlídek v lokalitě.

„Co do role občana, tak nejsem spokojená vůbec a mám úplně stejný názor jak lidi ostatní, kteří tu žijí, ale když vím, jak to jakoby funguje z druhé strany, jak to funguje ohledně finančních věcí, kamerového systému, toho hlídání prostoru a tak, toho příjezdu do lokality, časového. Tak na rovinu tu nejsem spokojená, protože mi přijde, že městská policie se vymlouvá, že má osm obvodů a jedno stanoviště (...) Než jako přijedou do lokality, tak jako jim

to trvá, protože můžou být i u jiného zásahu a tak. Já si myslím, že když tu mají tady tuto služebnu, tak by tady klidně mohl někdo působit, když už do toho někdo narval tolik peněz a je to k ničemu. Jako z té druhé strany, z té pracovní, jak já vím, jak to je, tak si myslím, že toto je opravdu zbytečné tady, ty prachy mohli investovat možná úplně jinak, a když to tu je, tak by tu ten policajt měl být. A ne jenom v kanclu a řešit nějaké vztahové věci, přestupky, prostě běžně to, co může pochůzkář. Vlastně za poslední půlrok jsem tady neviděla ani jednoho pochůzkáře, ani jednoho, vždycky seděli v autě a jenom projížděli. Úplně tím pomalým, běžným krokem člověka, no ale sedí v autě. No co se týče státní policie, tak státní policie, ta tu jezdí, jezdí tu častěji, ale si myslím, že když přijedou, tak za určitým případem, ale není to tak, že by přišli a v lokalitě se prošli nebo jen tak projížděli, protože to mají v popisu práce, tady tu lokalitu. Třeba bych se cítila i víc bezpečnější, kdyby tu ta státní policie byla víc vidět.“ (žena, 42 let)

Tab.28: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, APK a místní samosprávou (průměrné hodnoty, SVL a NESVL)⁴⁴

	SVL		NESVL	
	ø	σ	ø	σ
Spokojenost s PČR	3,70	2,20	3,53	1,76
Důvěra v PČR	3,92	2,32	3,58	1,98
Spokojenost s MP	3,72	2,27	3,62	1,92
Důvěra v MP	3,83	2,33	3,60	2,00
Důvěra v APK	3,53	2,32	3,75	1,91
Spokojenost s místní samosprávou	3,77	2,14	3,42	1,77

Jak můžeme vidět na srovnání obou grafů (viz graf č. 15 a č. 16), populace z NESVL byla vůči PČR i MP mnohem vstřícnější. Ve všech čtyřech případech překročily kladné odpovědi 50 % a negativní se ani v jednom případě nedostaly k hranici 30 %.

Pro srovnání, důvěra v PČR se u celkové populace ČR pohybuje mezi 60 % (CVVM 2016a) až 61 % (CVVM 2016b; 2017). Zkoumaná SVL populace má tedy míru důvěry v PČR o 15 p. b. nižší (46 %). Z grafu č. 15 můžeme také pozorovat značnou polarizaci a variabilitu v odpovědích respondentů, tzn. že postoje vůči sledovaným institucím zkoumanou populaci rozdělují: buď jsou vůči nim spíše pozitivní, či spíše negativní. Obecně nicméně platí, že téměř každý třetí obyvatel SVL sdílí k institucím zajišťujícím bezpečnost (spíše) negativní postoje. Přestože rozdíly ve vnímání jednotlivých institucí (PČR, MP, APK či místní samosprávy) jsou malé, stejně jako rozdíly mezi hodnocením těchto institucí u zkoumané SVL a NESVL populace, můžeme vypořádat určité

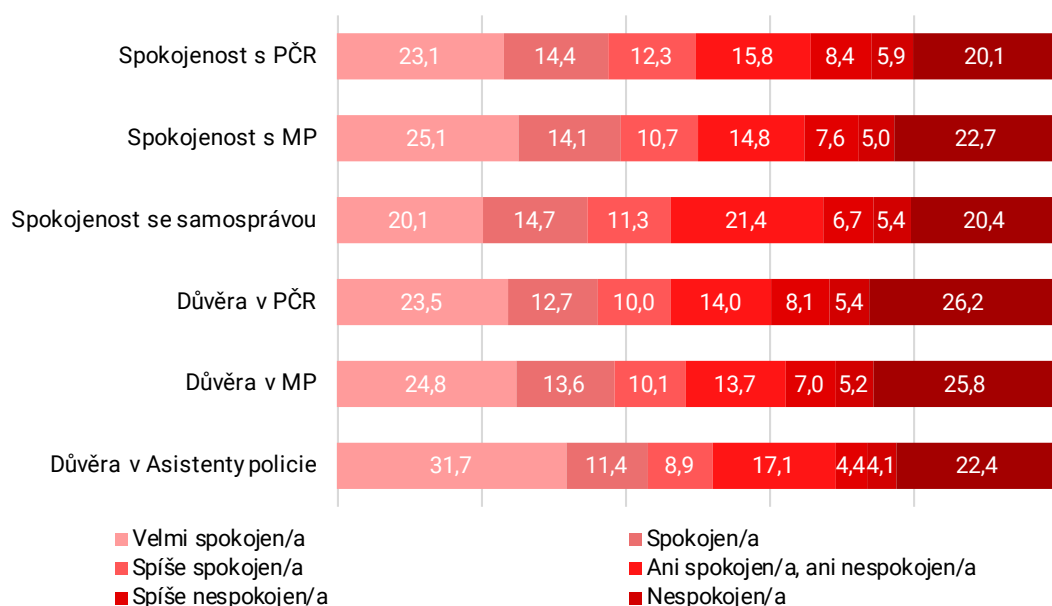
⁴⁴ Odpovědi na otázky: „Do jaké míry jste obecně spokojen/a s...? Odpovězte mi prosím na stupnici 1–7, kdy 1 znamená ‚velmi spokojen/a‘ a 7 ‚velmi nespokojen/a‘“ a „Do jaké míry důvěřujete...? Odpovězte mi prosím na stupnici 1–7, kdy 1 znamená ‚rozhodně důvěřuji‘ a 7 ‚rozhodně nedůvěřuji‘“

klíčové charakteristiky. Obecně totiž spokojenost s prací PČR, MP a místní samosprávy je u SVL populace nepatrně nižší než u NESVL populace.

Zároveň největší rozdíl v hodnocení institucí zajišťujících bezpečnost mezi SVL a NESVL populací je právě ve spokojenosti s místní samosprávou, což může naznačovat větší míru odcizení od politických a administrativních struktur na straně obyvatel SVL. A naopak nejmenší důvěra u NESVL je u APK, kterou můžeme vysvětlit jednak tím, že mají s fungováním APK menší či žádnou zkušenost, a jednak existujícími předsudky vůči SVL populaci ze strany majority. Nejvíce se postoje SVL a NESVL populace shodovaly v hodnocení spokojenosti s MP. Tyto výsledky ukazují na možný vztah mezi důvěrou a zkušeností v tom smyslu, že čím větší zkušenost s fungováním dané instituce je, tím požívá u obyvatel větší důvěru.

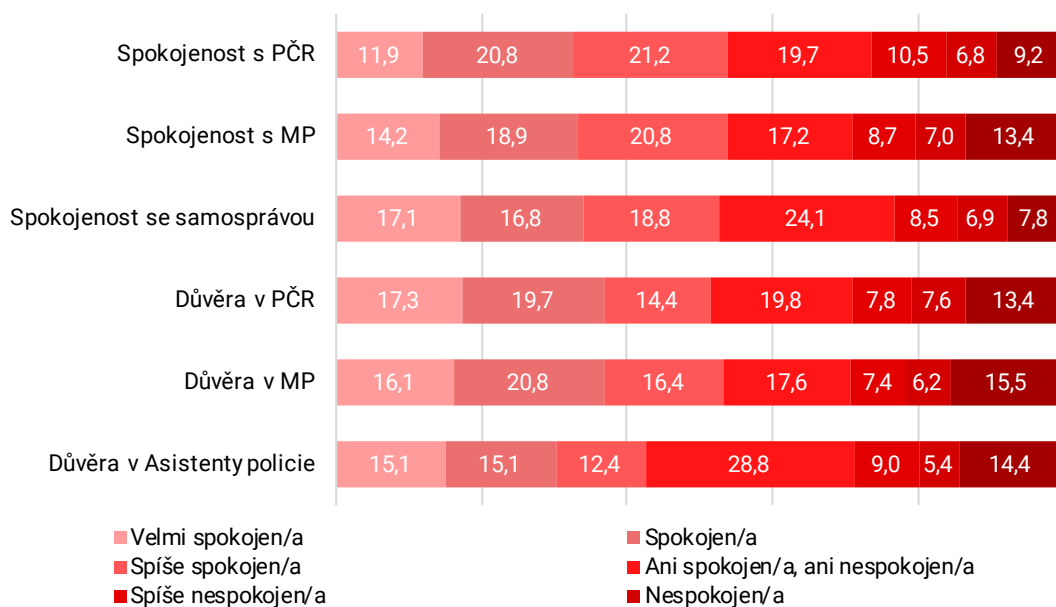
Dle Sztompkovy teorie⁴⁵ rozšiřujících se okruhů důvěry je důvěra ve formální instituce sociální kontroly vázána na obecnou důvěru v „druhé“. Obyvatelé SVL vykazují nižší míru důvěry v policii (téměř o 15 p. b. ve srovnání s celorepublikovým průměrem a 11 p. b. oproti NESVL populaci), na základě této teorie tedy lze předpokládat nižší důvěru v „druhé“ a obecně větší sociální dezorganizaci u SVL populace než NESVL populace.

Graf 15: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, APK a místní samosprávou (SVL)

⁴⁵ Piotr Sztompka (1999: 46) rozlišuje typy důvěry na osobní, kategoriální, poziční, skupinovou, institucionální, komerční a systémovou. Všechny typy důvěry se podle něj řídí stejnou logikou, neboť za všemi primárně stojí důvěra v lidi a v jejich jednání.

Graf 16: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, APK a místní samosprávou (NESVL)

Pokud zohledníme otázku etnicity/národnosti u SVL populace, pak výsledky nevykazují významný vztah mezi ní a postoji k sledovaným institucím, ačkoli určité nuance lze pozorovat. Nejvyšší důvěru v průměru mezi institucemi sociální kontroly používají APK u těch, kteří se přihlásili ke slovenské (58 %), romské (56 %) a české (50 %) etnicitě/národnosti (viz graf č. 17). Naopak respondenti hlásící se k jiné etnicitě/národnosti než české, slovenské nebo romské jsou obecně méně spokojeni a méně důvěřují formálním institucím (viz tabulka č. 29).

Podle výzkumu, jež prováděli Ort, Pospíšil a Ripka (Ort et al. 2016, s. 20–21), „romští“ respondenti očekávají u „romských“ policistů, strážníků a APK nestrannost, empatii a komunikační zdatnost, čímž přispívají k budování důvěry. Naopak u neromských zástupců bezpečnostních složek jsou očekávání nestrannosti a porozumění menší. V rámci etnografického šetření se ale několik respondentů vyjadřovalo o Romech v bezpečnostních složkách spíše nedůvěřivě či je chápali jako nadržující vlastní rodině či známým (srov. Ort et al. 2016, s. 31).

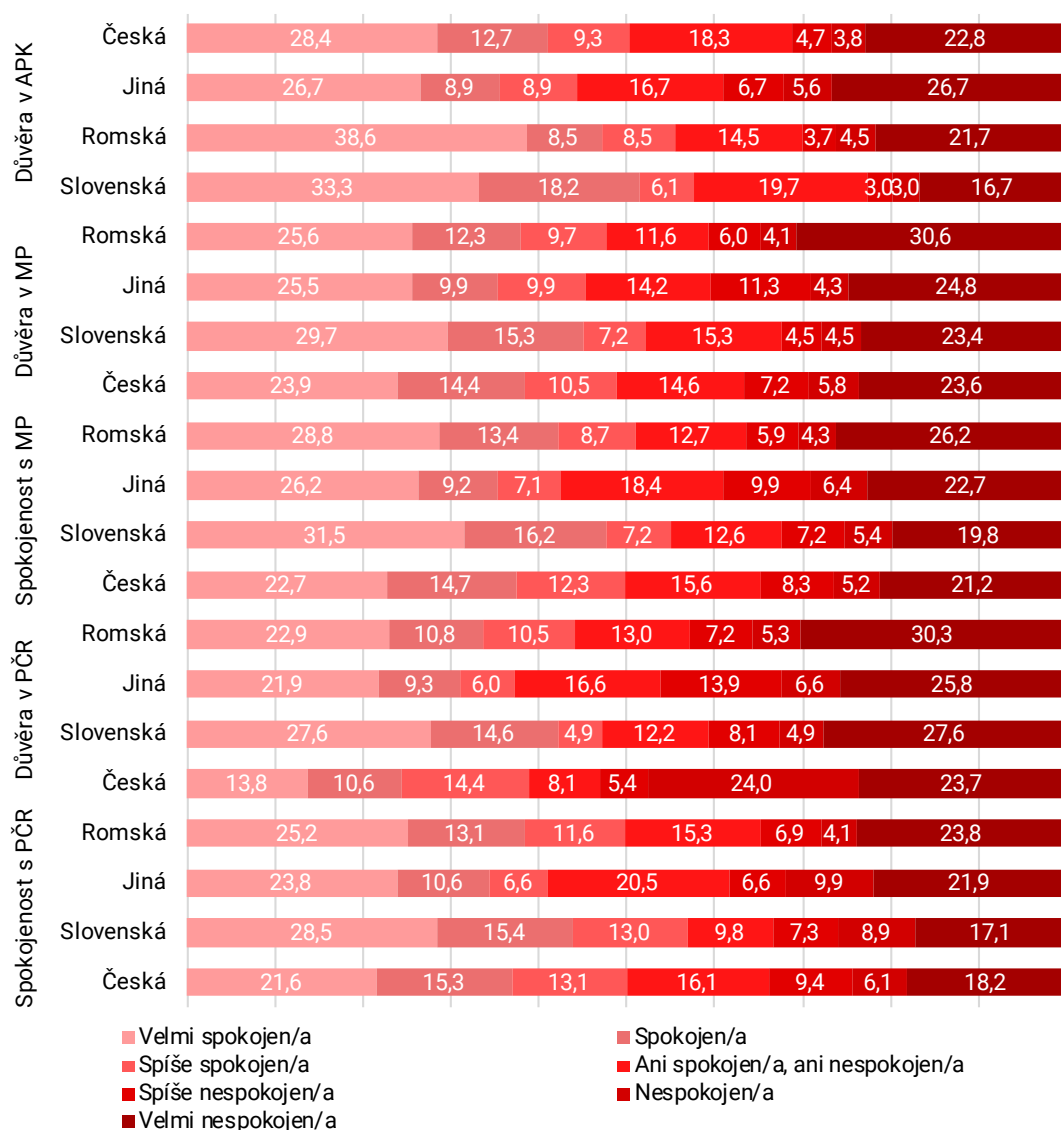
„No, ke mně se nechovají špatně, ale, jak to mám říct, mně nepřipadá, jakože prostě pohodový. Na každého se úplně jinak chovají (...) Já nevím, koho znají líp, tak se chovají úplně jinak než třeba k tomu, koho moc neznají.“ (muž, 19 let)

„Chodí mladí kluci (APK). No ale to jsou mladí, co takhle chodí. Ale oni jdou: „Ahoj, ahoj, ahoj“ (...) Že jsou spíš tak kamarádi, že oni by třeba druhého neudali třeba, kdyby něco viděli, tak oni třeba mávnou rukou. Protože, jo, bydlí v Kunčičkách. A to jsou kamarádi. Tak se znají, že jo, všichni dohromady. Tak měli dát tady cizího. Třeba z Ostravy. Co tady je nezná. Ale

když jsou tady v místě bydliště: „Ahoj, ahoj, jsme kamarádi.“ Tak co to je? Ruka ruku myje.“
(muž, 55 let)

Z hlediska kategorizace důvěry (a eliminace latence kriminality) pak musíme rozlišit důvěru v APK od důvěry v PČR obecně, neboť důvěra k APK má spíše interpersonální charakter, kdežto důvěra v PČR je systémová/institucionální. Podle Mullera a Seligson (1994, s. 647) je právě vyšší míra interpersonální důvěry charakteristická pro země s dlouhodobou demokratickou zkušeností. Obecně důvěra podporuje politickou angažovanost jak v jejím rozsahu, tak kvalitě (Putnam 2001), tudíž budování vztahu důvěry na osobních vztazích.

Graf 17: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, samosprávou a APK podle národnosti či etnicity (SVL)

Nicméně názory na zmiňované instituce jsou i zde polarizovány a u těch, kteří se přihlásili k romské etnicitě/národnosti, byly vykazovány mírně negativnější postoje k PČR (43 % nedůvěřuje, 35 % je nespokojeno) a MP (41 % nedůvěřuje, 36 % je nespokojeno) ve srovnání s těmi, kteří se považovali za Čechy (graf č. 17). Dle provedených výzkumů (Ort, Pospíšil, and Ripka 2016: 12, 14–15; Vaňková 2007) se „Romové“ žijící v SVL obávají, že policie obecně sdílí stejné předsudky jako veřejnost a uplatňuje vůči nim nerovné zacházení a diskriminaci. Např. byly zaznamenány rasistické útoky ze strany příslušníků bezpečnostních složek a neposkytnutí/odmítnutí pomoci, popř. předpojatost, kdy policie po přivolání nahlíží na obyvatele SVL jako na podezřelé a nikoli jako na oběti. Těmito procesy jsou Romové viktimizováni sekundárně. Toto jednání má negativní vliv na budování důvěry mezi policií a „romskou“ populací, oznamování trestných činů, řešení kriminality svépomocí atd. Nehledě na to, že „Romům“ přestávají být přístupné veřejné statky – zajištění bezpečnosti ze strany státu.

Tab.29: Důvěra a spokojenost s PČR, MP, APK a místní samosprávou dle etnicity/národnosti (průměrné hodnoty, SVL)

	Česká		Romská		Jiná		Slovenská	
	ø	σ	ø	σ	ø	σ	ø	σ
Spokojenost s PČR	3,68	2,14	3,73	2,28	3,93	2,26	3,47	2,24
Důvěra v PČR	3,82	2,29	4,08	2,37	4,15	2,27	3,84	2,43
Spokojenost s MP	3,73	2,21	3,71	2,39	3,87	2,28	3,43	2,31
Důvěra v MP	3,79	2,29	3,95	2,43	3,88	2,31	3,57	2,36
Důvěra v APK	3,61	2,29	3,37	2,38	3,91	2,36	3,17	2,19
Spokojenost se samosprávou	3,71	2,07	3,87	2,26	3,89	2,19	3,80	2,22

Naše analýza také ukázala, že důvěra v PČR, MP, APK a místní samosprávu v oblasti bezpečnosti a spokojenost s nimi není nijak zásadně ovlivněna žádnými objektivními proměnnými (index kriminality, velikost obce, míra nezaměstnanosti, počet příjemců dávek SSP, viktimizace v posledních 12 měsících). Toto zjištění nás vedlo k hledání souvislosti se subjektivními postojovými proměnnými (strach z kriminality, míra znepokojení kriminalitou, počet incidencí), nicméně i ty se prokázaly na hranici statistické významnosti. Vysvětlení je proto smysluplné hledat jinde a jinak: jednak na lokální úrovni, sledováním toho, jak se činnost a reprezentace činnosti sledovaných institucí odráží na každodennosti obyvatel; jednak na úrovni kognitivní, soustředěním se na to, jak vlastně vzniká individuální spokojenost či nespokojenost s těmito institucemi.

5.2 Kontaktní osoba v případě nespokojenosti s bezpečností

Při tvorbě dotazníku jsme předpokládali určitou míru latence viktimizace (viz kapitola Latence). Proto jsme se podrobněji zaměřili na to, na koho by se respondenti obrátili

v případě obav o svou bezpečnost, popř. bezpečnost svých blízkých. Respondenti byli vyzváni, aby volně jmenovali libovolnou osobu či instituci.

Ze všech SVL respondentů jich 43 % uvedlo, že by se obrátilo na PČR a 15 % by se bránilo svépomocí. Jako třetí nejčastěji zmiňovaná odpověď byla v 10 % případech jmenována MP. Každý dvanáctý SVL respondent netušil, na koho by se mohl obrátit. V neposlední řadě hrála roli i rodina a rodinné vazby. Celkem 7 % respondentů uvedlo, že by se v případě obav o bezpečnost obrátili na někoho ze svých příbuzných (viz tabulka č. 30).

Preferenci řešení bezpečnostní situace svépomocí či s pomocí blízkých výstižně shrnuje informátorka z etnografického výzkumu:

„My nemůžeme jít na policajty. Vy říkáte: ‚Na koho se máte spolehnout, na koho?‘ (...) na policajty se nemůžeme spoléhat. My se musíme sami na sebe spolehnout.“ (žena, 52 let)

Preference kontaktní osoby také ukazuje odlišný přístup k řešení bezpečnosti ze strany žen a mužů žijících v SVL. Nejčastěji zmiňovanou kategorií u obou pohlaví (muži 42 %, ženy 44 %) byla PČR (viz tabulka č. 30). Muži jako svou druhou nejčastější odpověď volili „svěpomoc“ ve 22 % případů a poté v 8 % MP. Naopak ženy na druhém místě označily MP (13 %) a na třetím místě „svěpomoc“ (10 %). Rozdíl mezi výpověďmi mužů a žen ohledně zajištění bezpečnosti je ovlivněn především genderovými rolemi, které společnost konstruuje.

Tab.30: Kontaktní osoba v případě ohrožení bezpečnosti (SVL a NESVL)⁴⁶

	SVL					
	Muži		Ženy		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
PČR	514	42,0	595	44,3	1 109	43,2
Svěpomoc	273	22,3	133	9,9	406	15,8
MP	92	7,5	178	13,3	270	10,5
Neví	81	6,6	128	9,5	209	8,1
Rodina, blízká osoba	79	6,5	90	6,7	169	6,6
Starosta, místostarosta	45	3,7	57	4,2	102	4,0
Obecní úřad	33	2,7	43	3,2	76	3,0
Kamarádi, známí	30	2,5	21	1,6	51	2,0
Jiné	28	2,3	31	2,3	59	2,3
Úřad samosprávy, státní správy	19	1,6	14	1,0	33	1,3
NNO, sociální pracovník	17	1,4	36	2,7	53	2,1
APK	13	1,1	16	1,2	29	1,1

⁴⁶ Odpověď na otázku: „V případě, že byste nebyl/a spokojen/a s bezpečností ve vaší obci, např. byste měl/a obavy o svoji bezpečnost nebo bezpečnost svých blízkých, na koho byste se obrátil/a?“

	SVL					
	Muži		Ženy		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Celkem	1 224	100,0	1 342	100,0	2 566	100,0
	NESVL					
	Muži		Ženy		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
PČR	144	50,0	161	53,3	305	51,7
Svépomoc	58	20,1	27	8,9	85	14,4
MP	17	5,9	27	8,9	44	7,5
Neví	16	5,6	15	5,0	31	5,3
Rodina, blízká osoba	14	4,9	32	10,6	46	7,8
Starosta, místostarosta	9	3,1	7	2,3	16	2,7
Obecní úřad	6	2,1	12	4,0	18	3,1
Kamarádi, známí	18	6,3	7	2,3	25	4,2
Jiné	5	1,7	4	1,3	9	1,5
Úřad samosprávy, státní správy	1	0,3	7	2,3	8	1,4
NNO, sociální pracovník	0	0,0	3	1,0	3	0,5
APK	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Celkem	288	100,0	302	100,0	590	100,0

Rozdíl mezi SVL a NESVL populací v kontaktování PČR v případě obav o bezpečnost činí 8 p. b., což poukazuje na nižší důvěru SVL populace k institucím zajišťujícím bezpečnost. Pokud se podíváme na výše uvedenou otázku z pohledu etnicity či národnosti, zjistíme, že z těch, kteří by kontaktovali PČR v případě nespokojenosti s bezpečností v SVL, se 47 % hlásilo ke slovenské, 45 % k české, 40 % k romské etnitě či národnosti a 38 % zvolilo možnost „jiná“ (viz tabulka č. 31). Tyto výsledky opět poukazují na určitou odcizenost mezi PČR a těmi, kteří se necítí být Čechy a Slováky.

Tab.31: Kontaktní osoba v případě ohrožení bezpečnosti dle národnosti či etnicity (SVL)

	Česká		Romská		Slovenská		Jiná	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
PČR	685	45,2	309	39,7	58	47,2	57	37,7
Svépomoc	228	15,1	125	16,1	17	13,8	36	23,8
MP	170	11,2	77	9,9	10	8,1	13	8,6
Neví	116	7,7	70	9,0	13	10,6	10	6,6
Rodina, blízká osoba	83	5,5	71	9,1	6	4,9	9	6,0
Starosta, místostarosta	58	3,8	36	4,6	4	3,3	4	2,6
Obecní úřad	52	3,4	16	2,1	3	2,4	5	3,3
Kamarádi, známí	35	2,3	10	1,3	1	0,8	5	3,3
Jiné	33	2,2	16	2,1	5	4,1	5	3,3

	Česká		Romská		Slovenská		Jiná	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
NNO, sociální pracovník	21	1,4	28	3,6	2	1,6	2	1,3
APK	17	1,1	10	1,3	2	1,6	0	0,0
Úřad samosprávy, státní správy	16	1,1	10	1,3	2	1,6	5	3,3
Celkem	1 514	100,0	778	100,0	123	100,0	151	100,0

5.3 Prevence a participace

Participací rozumíme prostředek k dosažení sociální inkluze a budování komunity. Vycházíme zde z představy, že sociální exkluzi lze překonat aktivizací SVL populace, stavěním na jejích vnitřních zdrojích a postupným rozvojem těchto zdrojů (srov. Bernard 2007; Crawford 1990, s. 196). Jedním z předpokladů úspěšného zapojení do veřejného života a zajištění bezpečnosti je dostatek relevantních informací o dění v obci.

S participací na veřejných záležitostech je spojeno i právní vědomí, které s ohledem na obecně nízkou míru vzdělání mezi obyvateli SVL může být poměrně nízké. Někteří obyvatelé tak nejsou bez pomoci schopni pochopit a zvládnout ani relativně banální procedury, což ilustruje následující citace:

„Protože já jsem byla u jednoho předávání sociálního bytu a ten nájemce mi říká: ‚Přelož mi to, já tomu nerozumím, co oni mně řekli, jo.‘ Prostě oni s ním úřednický mluvili a on to vůbec nevěděl prostě. Jo, nedokázal to pochopit. Tak my jsme, jak oni teď s námi začali chodit na ty domovníky, tak jsme jim prostě řekli, aby si uvědomili, že s nimi mají mluvit normálně. Že jim mají všechno polopatě vysvětlit (...) Já říkám: ‚Vy jste jim nevysvětlili, že oni jsou povinni si platit popelnice.‘ To jim nevysvětlili, tím pádem ti lidé se zase dostávají do dluhů. A takové základní věci. No, ale oni o tom vědí, že to mají dodržovat. Třebas jak já mám ty s těma deseti dětma, tu rodinu, tak oni mi, oni prostě mi říkali: ‚Jsme podepsali nájemní smlouvu a to máme.‘ A teď já říkám: ‚A víte, co v té nájemní smlouvě je?‘ Ne. Neví, tak já jsem to předčítala a ona po mě chtěla, ať jí to vysvětlím. Tak jsem jí to vysvětlila, že prostě může přijít návštěva, ale nesmí být hulákající, nesmí dělat něco navíc, nebo takové věci, které se nedělají.“ (žena, 58 let)

Obyvatelé SVL byli dotázáni, zda znají nějaké preventivní akce zaměřené na problematiku bezpečnosti v obci. Otázka nám měla napomoci odhalit, nakolik jsou obyvatelé SVL zapojeni a informováni o aktivitách probíhajících na úrovni obce/lokality v oblasti bezpečnosti. Kromě toho opatření týkající se prevence kriminality mohou být plně efektivní jen v případě, že se s nimi populace, které se týká, ztotožní a v ideálním případě na jejich realizaci spolupracuje.

Pět ze šesti obyvatel SVL populace o žádných preventivních akcích v místě jejich bydliště nevědělo (viz tabulka č. 32). Znalost nějakého preventivního opatření deklarovalo 17 % (425) respondentů. Nejčastěji uváděli blíže nespecifikované preventivní akce (4 %), APK (3 %) a přednášky o prevenci organizované různými subjekty (3 %).

Tab.32: Znalosti preventivních akcí v místě bydliště (SVL)

	abs.	%
Nespecifikované preventivní akce	112	4,4
APK	88	3,4
Přednášky o prevenci obecně	70	2,7
Kamerový systém	24	0,9
Hasiči (přednášky, hasičský den)	22	0,9
Dopravní prevence obecně	20	0,8
Nízkoprahové/komunitní centrum	18	0,7
Činnost NNO obecně	18	0,7
Preventivní akce MP obecně	15	0,6
Protidrogová prevence na školách	12	0,5
Kurzy sebeobrany	9	0,4
K-centrum	8	0,3
Tábory pro děti	7	0,3
Sportovní aktivity	2	0,1
Neodpověděl/a	12	0,5
Neví/nezná	2 129	83,0
Celkem	2 566	100,0

5.4 Shrnutí

Důvěra ve formální instituce sociální kontroly (jmenovitě: PČR, MP, APK, obecní samospráva), právní vědomí a znalost preventivních opatření proti kriminalitě vedou obecně ke snižování viktimizace a latence kriminality. Cílem dotazníkového šetření tak bylo objasnit vztah obyvatel SVL k těmto institucím.

Hodnocení institucí respondenty bylo v průměru neutrální, mírně převažující do negativního spektra s tím, že obyvatelé NESVL hodnotili instituce zajišťující bezpečnost o trochu přívětivěji než obyvatelé SVL. Při bližším pohledu respondenti ze SVL zaujímali ve vztahu k institucím zajišťujícím bezpečnost krajní postoje – buď maximální spokojenost nebo důvěru, či maximální nespokojenost a nedůvěru. U důvěry v PČR se pozitivně vyjádřilo 46 % respondentů ze SVL a negativně 40 %. MP důvěřují respondenti nepatrně lépe, 48 % odpovědí bylo pozitivních a 38 % negativních.

Nejvyšší důvěru mezi obyvateli SVL požívají APK, 52 % respondentů hodnotilo jejich působení pozitivně. Naopak nejméně pozitivně hodnocenou kategorií byla činnost místní samosprávy v otázkách bezpečnosti. Zároveň největší rozdíl mezi SVL a NESVL

populací v hodnocení institucí zajišťujících bezpečnost je právě ve spokojenosti s místní samosprávou a v důvěře v APK. NESVL respondenti byli ve srovnání s obyvateli SVL s činností místní samosprávy v oblasti bezpečnosti spokojeni více, naopak APK důvěřují méně.

Jako nejčastěji uváděná osoba nebo instituce, na kterou by se obyvatelé SVL v případě obav o bezpečnost svou či blízkých obrátili, byla PČR (43 %), svépomoc (16 %) a MP (10 %), nicméně 8 % respondentů uvedlo, že neví, na koho se obrátit. Ve srovnání s populací NESVL je zřetelná větší tendence řešit bezpečnostní problémy svépomocí. V rámci SVL by taktéž muži řešili bezpečnostní problémy častěji svépomocí než ženy. Také přes 80 % obyvatel SVL neví o žádných preventivních bezpečnostních akcích v místě bydliště. Mezi nejvíce rozpoznatelné preventivní bezpečnostní opatření v SVL byli zmiňováni APK.

Důvěra v PČR, MP, APK a místní samosprávu v oblasti bezpečnosti a spokojenost s nimi není zásadně ovlivněna žádnými objektivními proměnnými (index kriminality, velikost obce, míra nezaměstnanosti, počet příjemců dávek SSP, viktimizace v posledních 12 měsících), ani subjektivními postojovými proměnnými (strach z kriminality, míra znepokojení kriminalitou, počet incidencí). Je proto nutné hledat vysvětlení na lokální úrovni, sledováním toho, jak se činnost a reprezentace činnosti sledovaných institucí odráží na každodennosti obyvatel, ale také na kognitivní úrovni, soustředěním se na to, jak vlastně vzniká individuální spokojenost či nespokojenost s těmito institucemi.

6 Viktimizace

V této kapitole představíme základní zjištění týkající se samotné viktimizace zkoumané sociálně vyloučené populace v ČR. Mezi ně patří prevalence a míra viktimizace jak obecně, tak na úrovni dílčích kategorií, charakteristik a kontextu, ve kterém k viktimizaci došlo, a latence viktimizace ve smyslu toho, zda byla obětí nahlášena policii, případně někomu jinému. Tato zjištění se opět pokusíme konfrontovat s výsledky u populace žijící vně SVL, byť ne vždy je to s ohledem na velikost zkoumaného vzorku možné. Co se týče možností komparace na celostátní úrovni, sekundární data jsou bohužel dostupná jen výjimečně. Výsledky viktimizace populace SVL vycházejí z celkového počtu viktimizovaných respondentů (1302), počtu opakovaných (4765) a neopakovaných viktimizací (2474) a dále úhrnu viktimizačních (incidenčních) dotazníků za období posledních 12 měsíců (2222).

6.1 Prevalence viktimizace

Základními obecnými ukazateli viktimizačních výzkumů jsou tzv. *prevalence viktimizace* a (celková) *míra viktimizace*.⁴⁷ První je ukazatelem podílu viktimizovaných osob na celé (zkoumané) populaci za konkrétní období. Lapidárně řečeno, prevalence viktimizace nám říká, kolik lidí bylo viktimizováno v daném čase bez ohledu na to, kolikrát se tak stalo. Druhý ukazatel představuje podíl všech zjištěných viktimizací, včetně opakovaných vůči jedné osobě, na celkové (zkoumané) populaci za určité období. Míra viktimizace je proto logicky vyšší a odpovídá tomu, jakým způsobem je určován index nápadu registrované trestné činnosti, resp. „kriminality“.⁴⁸ Standardně se oba ukazatele sledují za posledních 12 měsíců, někdy též za šest měsíců, případně i za posledních pět let.⁴⁹ V našem případě byla sledována období posledních 12 měsíců, pěti let a více než pěti let.⁵⁰

⁴⁷ Definice obou ukazatelů se v některých viktimizačních výzkumech může lišit. Držíme se zde převládajícího standardu (viz např. Harper et al. 1995; National Criminal Justice 2014; United Nations Office on Drugs and Crime 2010).

⁴⁸ Index kriminality přepočítaný na 10 000 obyvatel na úrovni policejních obvodů a vyšších celků lze nalézt na <http://www.mapakriminality.cz/>.

⁴⁹ U pravidelně se opakujících viktimizačních šetření je sledované období logicky určeno jejich periodicitou, která je v případě těch nejrozsáhlejších a nejdéle se opakujících (*National Crime Victimization Survey* v USA a *Crime Survey for England and Wales* ve Velké Británii) roční.

⁵⁰ Období pěti let je problematické v tom, že se zvyšuje pravděpodobnost zapomnění samotné viktimizační události, její datace i jejího kontextu, a to zejména v případě bagatelní kriminality. Zároveň platí, že se nejedná o celých posledních pět let, ale o období do pěti posledních let bez posledních 12 měsíců. Z toho důvodu byly zjišťovány podrobnosti o viktimizaci prostřednictvím incidenčního dotazníku pouze za posledních 12 měsíců.

Prevalence viktimizace populace SVL za posledních 12 měsíců dosáhla 51 %. To znamená, že celkem 1302 respondentů uvedlo, že se v daném období stalo nejméně jedenkrát obětí některé ze sledovaných kategorií viktimizace, případně jiné formy kriminality, a to bez ohledu na to, jak je u viktimizačních výzkumů běžné, zda tato událost splňovala skutkovou podstatu trestného činu, případně přestupku.⁵¹ V rámci populace NESVL tento podíl dosáhl 36 % (214 respondentů) a rozdíl v prevalenci viktimizace obou populací je 15 p. b. (viz tabulka č. 33). Jak ukazují následující data o celkové míře viktimizace (viz tabulka č. 34), respondenti ze SVL byli častěji viktimizováni v rámci kategorie „násilí z nenávisti“. Nicméně v rozdílu prevalence viktimizace obou populací se to výrazně neprojevuje, neboť jen část z nich (96 osob) byla viktimizována „pouze“ touto kategorií a po jejich odečtení činí rozdíl v prevalenci stále 13 p. b.

Tab.33: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)

		Ano		Ne	
		abs.	%	abs.	%
SVL	Muži	621	50,7	603	49,3
	Ženy	681	50,8	661	49,3
	Celkem	1 302	50,7	1 264	49,3
NESVL	Muži	117	40,6	171	59,4
	Ženy	97	32,1	205	67,9
	Celkem	214	36,3	376	63,7

Tab.34: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců bez osob viktimizovaných pouze v rámci kategorie „Násilí z nenávisti“ (SVL a NESVL)

		Ano		Ne	
		abs.	%	abs.	%
SVL	Muži	584	49,2	602	50,8
	Ženy	623	48,5	661	51,5
	Celkem	1 207	48,9	1 263	51,1
NESVL	Muži	117	40,8	170	59,2
	Ženy	95	31,7	205	68,3
	Celkem	212	36,1	375	63,9

Komparace zjištěné prevalence viktimizace s její mírou na celostátní úrovni není bohužel možná, a to z důvodů absence relevantních dat z viktimizačních výzkumů, které se v ČR na rozdíl od jiných zemí systematicky nerealizují. Jediné a velmi omezené srovnání se nabízí s výzkumem provedeným v roce 2006 (Martinková 2007). Ten však

⁵¹ Na rozdíl od některých viktimizačních výzkumů (viz např. Truman a Morgan 2015) nerozlišujeme u prevalence viktimizace a míry viktimizace mezi viktimizací domácnosti a viktimizací osoby.

prezentoval celkovou prevalenci pouze za posledních pět let (2002–2006) a pouze na základě deseti sledovaných kategorií viktimizace, které se navíc mírně odlišovaly oproti kategoriím použitým v námi realizovaném výzkumu. Nicméně pouze pro ilustraci lze uvést, že míra pětileté prevalence viktimizace byla na vzorku 3 082 respondentů stanovena na 64 % (Martinková 2007, s. 50). V případě námi realizovaného výzkumu byla pětiletá prevalence viktimizace SVL populace 80 %, resp. 76 % u NESVL populace (viz tabulka č. 35). Z tohoto srovnání však nelze vyvozovat relevantní závěry.

Tab.35: Prevalence viktimizace za pět let (SVL a NESVL)

		Ano		Ne	
		abs.	%	abs.	%
SVL	Muži	984	80,4	240	19,6
	Ženy	1 060	79,0	282	21,0
	Celkem	2 044	79,7	522	20,3
NESVL	Muži	226	78,5	62	21,5
	Ženy	225	74,5	77	25,5
	Celkem	451	76,4	139	23,6

Zdánlivě se nabízí viktimizační prevalenci srovnat se statistikami obětí „kriminality“ v ČR, což ovšem nelze. Odlišná definice „kriminality“, která je na rozdíl od viktimizačních výzkumů v daném případě logicky založena na splnění skutkové podstaty trestného činu, není hlavní překážkou. Tou je neexistence kvalitních podkladů, neboť z dat o registrované trestné činnosti není možné paradoxně určit ani přesný počet obětí, natož jejich další charakteristiky (srov. Diblíková 2016, s. 85–86).⁵²

Při pohledu na prevalenci viktimizace dle dílčích sociodemografických ukazatelů se ukazuje následující. Zaprvé se projevuje jednoznačný trend poklesu její míry s přibývajícím věkem. U obou populací byla nejvyšší míra prevalence zaznamenána u nejmladších věkových skupin (20 až 29 let, resp. 15 až 19 let) a naopak nejnižší u nejstarší věkové skupiny, a to rozdílem 30 p. b. u SVL populace (viz tabulka č. 36). Tento trend je způsoben častější viktimizací mladších skupin specifickými kategoriemi viktimizace jedince v podobě fyzického napadení, vyhrožování, násilí z nenávisti, prosté krádeže apod. (viz dále). Zadruhé z hlediska pohlaví v případě SVL populace žádné rozdíly nejsou, zatímco u NESVL populace byli častěji viktimizováni muži (o 9 p. b.), což odpovídá i obecným trendům v odhadovaném počtu obětí trestné činnosti (Diblíková 2016, s. 86).

⁵² ČSÚ na základě dat Policejního prezidia ČR udává počet zjištěných obětí bez napadení skupin za rok 2015 v počtu 12 370 osob (ČSÚ 2016). Jiné zdroje na základě stejných dat odhadují *minimální* počet obětí (bez skupin) za stejné období v počtu 34 799 osob (Diblíková 2016, s. 85).

Tab.36: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle věku (SVL a NESVL)

		Ano		Ne	
		abs.	%	abs.	%
SVL	15–19	182	60,1	121	39,9
	20–29	326	62,1	199	37,9
	30–44	367	54,7	304	45,3
	45–59	287	47,9	312	52,1
	60+	140	29,9	328	70,1
	Celkem	1 302	50,7	1 264	49,3
NESVL	15–19	41	54,7	34	45,3
	20–29	58	53,2	51	46,8
	30–44	62	39,0	97	61,0
	45–59	28	22,6	96	77,4
	60+	25	20,3	98	79,7
	Celkem	214	36,3	376	63,7

Jak bylo uvedeno v kapitole Strach z kriminality a sociální problémy, velikost obce je jedním z hlavních prediktorů strachů z kriminality. Nicméně u prevalence viktimizace se růst počtu obyvatel neprojevuje, vyjma nejmenších obcí pod 2 800 obyvatel, kde je nejnižší (viz tabulka č. 37). Na druhou stranu prevalence roste s růstem indexu kriminality, avšak jen velmi mírně. Konkrétně, respondenti ze SVL, kteří spadali do policejních obvodních oddělení s indexem nápadu trestné činnosti nižším než 149, vykázali pouze o 6 p. b. nižší prevalence viktimizace než ti z lokalit s indexem 349 a více (viz tabulka č. 38). Mezi důvody nepoměru prevalence viktimizace (ale i její celkové míry, viz níže) a indexu kriminality mohou patřit následující faktory: vysoká míra latence kriminality; logika viktimizačních výzkumů zahrnující z podstaty vyšší míru bagatelní kriminality a kriminality nenaplňující skutkovou podstatu trestných činů, případně i absence prostorového vztahu mezi viktimizací a evidencí trestné činnosti dle vymezených policejních oddělení.

Tab.37: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle velikosti obce (SVL)

Počet obyvatel	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
<2 800	157	45,4	189	54,6	346	100,0
2 800–7 599	200	53,2	176	46,8	376	100,0
7 600–16 999	316	50,3	314	49,8	630	100,0
17 000–49 999	321	52,4	292	47,6	613	100,0
50 000–377 508	308	51,1	293	48,8	601	100,0

Tab.38: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle indexu kriminality (SVL)

Index nápadu t. č.	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
≤ 149,00	220	48,5	234	51,5	454	100,0
149,01–199,00	315	49,1	326	50,9	641	100,0
199,01–249,00	279	50,8	270	49,2	549	100,0
249,01–349,00	367	52,1	337	47,9	704	100,0
349,01+	121	55,5	97	44,5	218	100,0

Prakticky žádné rozdíly, případně velmi slabé, nejsou v prevalenci ani dle poměru mezi odhadovaným počtem obyvatel SVL a celkovým počtem obyvatel obce (viz tabulka č. 39). To znamená, že obecně v obcích, kde je vyšší relativní podíl SVL obyvatel, není vyšší podíl těch, kteří mají zkušenost s viktimizací.

Tab.39: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle podílu SVL populace (SVL)

Podíl SVL populace	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
≤ 0,0099	251	51,8	234	48,2	485	100,0
0,01–0,0199	326	52,2	298	47,8	624	100,0
0,02–0,049	308	49,8	311	50,2	619	100,0
0,05–0,099	167	49,0	174	51,0	341	100,0
0,1 a více	250	50,3	247	49,7	497	100,0

Z hlediska etnicity či národnosti byla mírně vyšší prevalence viktimizace u respondentů ze SVL, kteří se sami identifikovali jako Romové (viz tabulka č. 40). Rozdíl oproti těm, kteří se přihlásili k „české“ národnosti, činil 4 p. b. V podobném duchu se vyjadřoval i jeden z našich respondentů, který vnímá své romství jako klíčový důvod pro šikanózní jednání ze strany „bílých“:

„Po zkušenostech, kdy jsem bydlel vlastně mezi normální společností, mezi gádžama, a oni vypisovali stížnosti, hledali různé píčoviny, na které mě prostě chtěli jakože dostat. Vymýšleli si, jo. Neměli ani důvod, opodstatněný... Protože jsem černý, protože občas někdo za mnou přišel, nevím, že Cigánstvo něco... To ale je tím, že to byli jakože ti staří, nebo takhle jako, především staří lidé. Mají s tím problém jako, jo, mít v baráku Cigána. Ačkoliv mám stejné chování, stejně uvažování tak jak oni, že jo. Už tím, že jsem vyrůstal v dětském domově, tak vlastně mám gadžovskou výchovu.” (muž, 36 let)

Nicméně, pokud odečteme respondenty viktimizované pouze v rámci kategorie „násilí z nenávisti“, prevalence obou skupin se takřka vyrovná (viz tabulka č. 41). Lze tedy říci, že vyšší míra prevalence viktimizace u Romů je dána především útoky cílícími na skupinovou odlišnost, které souvisejí s existujícími etnorasovými (a obecně symbolickými)

hierarchiemi uvnitř společnosti a které přispívají k reprodukci podřízeného postavení Romů v ní (srov. Perry 2001).

Tab.40: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle národnosti či etnicity (SVL)

Národnost či etnicita	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	760	50,2	754	49,8	1 514	100,0
Romská	419	53,9	359	46,1	778	100,0
Slovenská	52	42,3	71	56,7	123	100,0
Jiná	71	47,0	80	53,0	151	100,0
Celkem	1 302	50,7	1 264	49,3	2 566	100,0

Tab.41: Prevalence viktimizace za posledních 12 měsíců dle národnosti či etnicity (SVL) bez viktimizovaných pouze v rámci kategorie „Násilí z nenávisti“

Národnost či etnicita	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	715	47,2	799	52,8	1 514	100,0
Romská	371	47,7	407	52,3	778	100,0
Slovenská	50	40,7	73	59,3	123	100,0
Jiná	71	47,0	80	53,0	151	100,0
Celkem	1 207	47,0	1 359	53,0	2 566	100,0

6.2 Míra viktimizace

Míra viktimizace, jak už bylo uvedeno výše, představuje podíl všech zjištěných viktimizací na celkové populaci za určité období. V rámci našeho šetření byli respondenti dotazováni, zda se stali obětí jednotlivých kategorií viktimizace (viz tabulka č. 1), a pokud ano, kolikrát a v jakém časovém období (12 měsíců, pět let, více než pět let). Horní hranice počtu viktimizací u každé z kategorií byla stanovena na pět, tj. jakýkoli vyšší počet viktimizací v rámci jedné kategorie byl přiřazen k hodnotě pět a více. Celkový zjištěný počet všech viktimizací (včetně opakovaných) je tedy nutné chápat jako *minimální*.

Důvody k omezení horní hranice počtu viktimizací byly dva. Prvním byla snaha vyhnout se záměrně přehnaným odpovědím („Stalo se mi to milionkrát“). Druhý staví na předpokladu, že schopnost určit přesný počet viktimizací a zařadit je do určitého časového období klesá s jejich rostoucím počtem. Např., pokud byl někomu vykraden automobil 11krát, zvyšuje se pravděpodobnost nepřesné odpovědi a určení, kolikrát se tak stalo v posledních 12 měsících nebo v pěti letech. Z uvedených důvodů dáváme přednost při prezentaci výsledků kratšímu časovému období 12 měsíců a hodnoty uvádíme jak s opakovanými viktimizacemi, tak i bez nich.

Celkový (minimální) počet všech viktimizací včetně opakovaných byl u populace SVL (2566 osob) za posledních 12 měsíců 4765, což odpovídá průměru 1,86 viktimizací na osobu. U populace NESVL (590 osob) bylo zjištěno 644 viktimizací, tj. 1,1 na osobu (viz tabulka č. 42). Při odečtení opakovaných viktimizací v rámci každé sledované kategorie dosáhla míra viktimizace u SVL populace 0,96 (2474 incidencí) a 0,6 NESVL populace (355 incidencí) (viz tabulka č. 43). Z celkového počtu všech viktimizačních událostí (4765) jich spadalo u SVL populace 19 % (906) do kategorie „násilí z nenávisti“ oproti 5 % (33) u NESVL populace (viz kapitola Násilí z nenávisti). Násilí z nenávisti lze považovat za specifickou kategorii viktimizace marginalizované populace, a proto celkovou míru viktimizace, tam kde je to podstatné, uvádíme i bez ní (viz tabulka č. 44), abychom zdůraznili případné rozdíly, které způsobuje.

Tab.42: Míra viktimizace dle počtu viktimizací včetně opakovaných viktimizací za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)

Počet viktimizací	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
0	1 264	49,3	376	63,7
1	502	19,6	84	14,2
2	253	9,9	43	7,3
3	111	4,3	22	3,7
4	52	2,0	6	1,0
5	120	4,7	31	5,3
6	71	2,8	8	1,4
7	50	1,9	7	1,2
8	27	1,1	2	0,3
9	15	0,6	4	0,7
10	24	0,9	3	0,5
11	14	0,5	1	0,2
12	5	0,2	1	0,2
13	10	0,4	1	0,2
14	3	0,1	1	0,2
15 a více	45	1,8	0	0,0
Celkem	2 566	100,0	590	100,0
Viktimizací celkem	4 765	x	644	x

Tab.43: Míra viktimizace dle počtu viktimizací bez opakovaných viktimizací za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)

Počet viktimizací	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
0	1 264	49,3	376	63,7
1	683	26,6	128	21,7

	SVL		NESVL	
Počet viktimizací	abs.	%	abs.	%
2	332	12,9	52	8,8
3	140	5,5	21	3,6
4	83	3,2	6	1,0
5	30	1,2	6	1,0
6	21	0,8	1	0,2
7	8	0,3	0	0,0
8	2	0,1	0	0,0
9	3	0,1	0	0,0
Celkem	2 566	100,0	590	100,0
Viktimizací celkem	2 474	x	355	x

Tab.44: Viktimizace dle počtu viktimizací včetně opakovaných viktimizací bez kategorie „Násilí z nenávisli“ za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)

	SVL		NESVL	
Počet viktimizací	abs.	%	abs.	%
0	1 360	53,0	379	64,2
1	524	20,4	86	14,6
2	237	9,2	42	7,1
3	116	4,5	21	3,6
4	52	2,0	5	0,8
5	86	3,4	31	5,3
6	60	2,3	7	1,2
7	34	1,3	7	1,2
8	18	0,7	3	0,5
9	4	0,2	5	0,8
10	18	0,7	2	0,3
11	7	0,3	1	0,2
12	8	0,3	1	0,2
13	8	0,3	0	0,0
14	3	0,1	0	0,0
15 a více	31	1,2	0	0,0
Celkem	2 566	100,0	590	100,0
Viktimizací celkem	3 859	x	611	x

U celkové míry viktimizace nedochází z hlediska pohlaví a věku ve srovnání s výše referovanou prevalencí ke změně trendů. Průměrná míra viktimizace mužů a žen ze SVL populace je velmi vyrovnaná, kdežto u NESVL populace byl vyšší průměrný počet viktimizací zaznamenán u mužů (viz tabulka č. 45). Mezi nejčastěji viktimizovanou věkovou skupinu patřili respondenti ve věku 15 až 19 let, resp. 20 až 29 let, a to u obou

sledovaných populací. Naopak vůbec nejméně byla u obou populací viktimizována nejstarší věková skupina „60 a více let“ (viz tabulka č. 46).

Tab.45: Celková míra viktimizace za 12 měsíců celkem a dle pohlaví (SVL a NESVL)

		Muži		Ženy		Celkem	
		abs.	Ø	abs.	Ø	abs.	Ø
SVL	Včetně opak. viktimizací	2 304	1,88	2 461	1,83	4 765	1,86
	Včetně opak. bez násilí z nenávisti	1 881	1,54	1 978	1,47	3 859	1,50
	Bez opakovaných viktimizací	1 196	0,98	1 278	0,95	2 474	0,96
NESVL	Včetně opak. viktimizací	378	1,31	266	0,88	644	1,09
	Včetně opak. bez násilí z nenávisti	359	1,25	252	0,83	611	1,04
	Bez opakovaných viktimizací	203	0,70	152	0,50	355	0,60

Tab.46: Celková míra viktimizace a míra viktimizace bez opakovaných viktimizací za 12 měsíců dle věku (SVL a NESVL)

	Věk	SVL		NESVL	
		abs.	Ø	abs.	Ø
Včetně opakovaných viktimizací	15–19	733	2,42	114	1,52
	20–29	1 288	2,45	236	2,17
	30–44	1 383	2,06	156	0,98
	45–59	954	1,59	74	0,60
	60+	407	0,87	64	0,52
	Celkem	4 765	1,86	644	1,09
Bez opakovaných viktimizací	15–19	399	1,32	71	0,95
	20–29	676	1,29	118	1,08
	30–44	673	1,00	85	0,53
	45–59	501	0,84	44	0,35
	60+	225	0,48	37	0,30
	Celkem	2 474	0,96	355	0,60

Obdobně byly potvrzeny trendy z prevalence i u celkové míry viktimizace z hlediska etnicity či národnosti. Slabě vyšší (o 0,25 incidencí) byla opět u respondentů označujících se za Romy, přičemž bez kategorie „násilí z nenávisti“ se rozdíl v průměru počtu viktimizací na osobu snížil na jednu desetinu, což platí i pro míru bez opakovaných viktimizací. Jinak řečeno, obecně byla kumulace viktimizací mírně častější u Romů, a to z důvodů vyšší viktimizace v rámci kategorie „násilí z nenávisti“. Opětovně je nezbytné upozornit, že etnická či národnostní příslušnost byla zjišťována na základě principu sebeidentifikace. Lze předpokládat, že kdyby bylo využito problematického způsobu vnější identifikace, byla by míra viktimizace u takto vymezené skupiny vyšší, neboť by byly do ní řazeny osoby naplňující lidový stereotyp „romství“ s ohledem na údajně typický vzhled (tj. „vypadá jako Rom“).

Tab.47: Celková míra viktimizace za 12 měsíců dle etnicity či národnosti (SVL)

	Národnost či etnicita	abs.	ø
Včetně opakovaných viktimizací	Česká	2 738	1,81
	Romská	1 605	2,06
	Slovenská	166	1,35
	Jiná	256	1,70
Včetně opakovaných bez násilí z nenávisti	Česká	2 260	1,49
	Romská	1 240	1,59
	Slovenská	128	1,04
	Jiná	231	1,53
Bez opakovaných viktimizací	Česká	1 422	0,94
	Romská	813	1,04
	Slovenská	94	0,76
	Jiná	145	0,96

Míra viktimizace dle velikosti obce a indexu nápadu trestné činnosti ve srovnání s prevalencí viktimizace nevykazuje žádné podstatné změny v tom ohledu, že by došlo k jejímu nerovnoměrnému nárůstu. To znamená, že ani u míry viktimizace se neprojevovala tendence jejího růstu s růstem počtu obyvatel obce (viz tabulka č. 48). Obdobně to platí i pro index nápadu trestné činnosti za obvodní oddělení, do kterého SVL lokality spadaly. Stručně řečeno, růst nápadu trestné činnosti dle oficiálních statistik neměl vliv, případně jen minimální, na růst míry viktimizace v SVL (viz tabulka č. 49).

Tab.48: Celková míra viktimizace za 12 měsíců dle velikosti obce (SVL)

	Počet obyvatel	abs.	ø
Včetně opakovaných viktimizací	<2800	565	1,63
	2 800–7 599	768	2,04
	7 600–16 999	1 093	1,73
	17 000–49 999	1 232	2,01
	50 000–377 508	1 107	1,84
Včetně opakovaných bez násilí z nenávisti	<2 800	447	1,29
	2 800–7 599	654	1,74
	7 600–16 999	913	1,45
	17 000–49 999	987	1,61
	50 000–377 508	858	1,43
Bez opakovaných viktimizací	<2 800	284	0,82
	2 800–7 599	393	1,05
	7 600–16 999	590	0,94
	17 000–49 999	627	1,02
	50 000–377 508	580	0,97

Tab.49: Celková míra viktimizace za 12 měsíců dle indexu kriminality 2015 (SVL)

	Index kriminality	abs.	ø
Včetně opakovaných viktimizací	≤ 149,00	856	1,89
	149,01–199,00	1 087	1,70
	199,01–249,00	1 007	1,83
	249,01–349,00	1 393	1,98
	349,01+	422	1,94
Včetně opakovaných bez násilí z nenávisti	≤ 149,00	686	1,51
	149,01–199,00	877	1,37
	199,01–249,00	826	1,50
	249,01–349,00	1 137	1,62
	349,01+	333	1,53
Bez opakovaných viktimizací	≤ 149,00	428	0,94
	149,01–199,00	584	0,91
	199,01–249,00	525	0,96
	249,01–349,00	717	1,02
	349,01+	220	1,01

Změnu oproti prevalenci viktimizace ukazuje celková míra viktimizace dle odhadovaného počtu obyvatel SVL vůči celkovému počtu obyvatel obce. Mírné snížení míry viktimizace zaznamenáváme u obcí s nejnižším odhadovaným poměrem obyvatel SVL k celkovému obyvatelstvu obce. To znamená, že v těchto obcích bylo o něco méně respondentů, u nichž docházelo ke kumulaci incidencí, ať už v rámci dílčích kategorií viktimizace, nebo napříč nimi. A naopak u obcí s vyšším podílem SVL osob bylo více respondentů s kumulací viktimizací. Tento vztah dostatečně ilustruje míra nárůstu absolutního počtu incidencí. U respondentů z obcí s podílem 0,1 a více počet incidencí oproti prevalenci vzrostl 3,8krát, u podílu 0,05–0,099 dokonce 4,2krát, zatímco u obcí s nejnižším podílem 3,2krát. Stručně řečeno, neplatí pravidlo, že se zvyšujícím se podílem obyvatel SVL na celkovém obyvatelstvu obce se zvyšuje pravděpodobnost viktimizace (prevalence). Platí však, že se zvyšuje pravděpodobnost opakované viktimizace, resp. počet jedinců, kteří zažili viktimizace vícekrát.

Tab.50: Celková míra viktimizace za 12 měsíců dle poměru velikosti SVL k velikosti obce (SVL)

	Podíl SVL populace	abs.	ø
Včetně opakovaných viktimizací	≤ 0,0099	804	1,66
	0,01–0,0199	1 220	1,96
	0,02–0,049	1 102	1,78
	0,05–0,099	697	2,04
	0,1 a více	942	1,90

	Podíl SVL populace	abs.	ø
Včetně opakovaných bez násilí z nenávisti	≤ 0,0099	641	1,32
	0,01–0,0199	971	1,56
	0,02–0,049	877	1,42
	0,05–0,099	580	1,70
	0,1 a více	790	1,59
Bez opakovaných viktimizací	≤ 0,0099	440	0,91
	0,01–0,0199	615	0,99
	0,02–0,049	589	0,95
	0,05–0,099	342	1,00
	0,1 a více	488	0,98

6.3 Kategorie viktimizace

V souladu s logikou viktimizačních výzkumů jsme sledovali viktimizaci na úrovni dílčích kategorií kriminality. Jak bylo uvedeno v metodologické části, celkem jsme jich vymezili 23 s tím (viz tabulka č. 1), aby co nejvíce odpovídaly kategoriím běžně používaným při obdobných výzkumech (srov. např. Daigle et al. 2016; Matthews et al. 2016; National Criminal Justice 2014; United Nations Office on Drugs and Crime 2010; v kontextu ČR viz Martinková 2007). Vyjma taxativně stanovených a vymezených kategorií byli respondenti dotázáni, zda se nestali obětí jakékoli jiné kriminality. Opět je nutné zdůraznit, že dané kategorie kriminality neodpovídají nutně trestným činům, resp. nejsou striktně založeny na legalistickém pojetí kriminality nebo na specifikách trestněprávní praxe v ČR.

6.3.1 Viktimizace domácnosti a jedince

Zvolené kategorie byly rozděleny, opět v kontextu používané praxe viktimizačních šetření, do dvou hlavních skupin: viktimizace domácnosti a viktimizace jedince. V případě první skupiny jde o kategorie, které působí v důsledku újmu všem členům domácnosti (např. vloupání do domu/bytu), kdežto v druhém případě jde o kategorie kriminality zaměřené na konkrétní osobu (oběť). Do viktimizace domácnosti patřily kategorie: krádež auta, krádež věcí z auta, krádež kola nebo motocyklu, vandalismus, vloupání, pokus o vloupání a zhářství. Ostatní kategorie byly zařazeny do kategorie viktimizace osoby. Podobně jako v ostatních kapitolách jsou výsledky populace SVL (2 566 osob) porovnány s respondenty žijícími mimo SVL (590 osob).

Srovnání prevalence dle uvedených skupin viktimizace je logicky v souladu s výše uvedenými poznatky o celkové prevalenci. Domácnosti i osoby z populace SVL byly častěji viktimizovány oproti NESVL populaci, a to rozdílem 9 p. b., resp. 11 p. b. (viz tabulka č. 51). Poměr viktimizace domácnosti a jedince byl u obou skupin velmi podobný,

jak ukazuje míra viktimizace bez opakovaných incidentů (viz tabulka č. 52), a to zhruba 1:3. Tento poměr se dále zvyšuje v neprospěch viktimizací jedince, pokud jsou brány v potaz i opakované viktimizace, a to o něco více u SVL populace. To znamená, že viktimizace jedince nemá jen vyšší prevalenci, ale též dochází k jejímu častějšímu opakování, a to z důvodů specifických kategorií, u kterých je pravděpodobnost opakování vyšší (viz dále).

Tab.51: Prevalence viktimizace domácnosti a jedince za 12 měsíců (SVL a NESVL)

		SVL		NESVL	
		abs.	%	abs.	%
Domácnost	Ano	592	23,1	81	13,7
	Ne	1 974	76,9	509	86,3
	Celkem	2 566	100,0	590	100,0
Osoba	Ano	1 037	40,4	171	29,0
	Ne	1 529	59,6	419	71,0
	Celkem	2 566	100,0	590	100,0

Tab.52: Míra viktimizace domácnosti a jedince za 12 měsíců (SVL a NESVL)

	SVL			NESVL		
	abs.	podíl %	ø	abs.	podíl %	ø
Domácnost bez opakovaných viktimizací	739	29,9	0,29	101	28,5	0,17
Jedinec bez opakovaných viktimizací	1 735	70,1	0,68	254	71,5	0,43
Celkem	2 474	100,0	0,96	355	100,0	0,60
Domácnost včetně opakovaných viktimizací	1 050	22,0	0,41	155	24,1	0,26
Jedinec včetně opakovaných viktimizací	3 715	78,0	1,45	489	75,9	0,83
Celkem	4 765	100,0	1,86	644	100,0	1,09

6.3.2 Majetková a násilná viktimizace

Jedním z dalších možných rozdělení viktimizace je, jak tomu bývá i u trestné činnosti, na majetkovou a násilnou. Do skupiny majetkové viktimizace byly pro tento účel zařazeny následující kategorie: krádež auta, krádež věcí z auta, krádež kola, motocyklu, krádež prostá, podvod, vloupání, pokus o vloupání, pracovní vykořisťování, korupce, lichva a vandalismus. Do násilné: násilí z nenávisti, vyhrožování násilím, fyzické napadení, sexuální obtěžování, šikana, vydírání, psychické násilí, obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování, loupežné přepadení a sexuální zneužití.

Z pohledu prevalence (viz tabulka č. 53), tak i míry viktimizace bez opakovaných incidentů (viz tabulka č. 54) převažovala u obou populací majetková viktimizace s tím rozdílem, že u SVL populace byl tento rozdíl nižší. Konkrétně byl tento rozdíl 6 p. b. u SVL oproti 13 p. b. u NESVL v případě míry viktimizace bez opakovaných viktimizací. Pokud

ovšem vezmeme v potaz i opakované viktimizace, situace se výrazně obrací v prospěch násilné viktimizace, a to výrazně u SVL populace. Zatímco bez opakovaných viktimizací byla míra majetková viktimizace u SVL populace o 6 % vyšší oproti násilné (13 % u NESVL), tak s opakovanými viktimizacemi je naopak o 15 % vyšší míra násilné viktimizace (u NESVL pouze 0,4 %). Jednak to potvrzuje výše uvedené, neboť do násilné kriminality spadají výhradně kategorie viktimizace jedince, a jednak to značí, že v případě SVL populace je nejen vyšší prevalence i míra násilné viktimizace (to koneckonců platí i u majetkové skupiny), ale též dochází k častější kumulaci násilných forem viktimizace, a to opět u specifických kategorií.

Tab.53: Prevalence majetkové a násilné viktimizace (SVL a NESVL)

		SVL		NESVL	
		abs.	%	abs.	%
Majetková	Ano	937	36,5	144	24,4
	Ne	1 629	63,5	446	75,6
	Celkem	2 566	100,0	590	100,0
Násilná	Ano	761	29,7	102	17,3
	Ne	1 805	70,3	488	82,7
	Celkem	2 566	100,0	590	100,0

Tab.54: Míra majetkové a násilné viktimizace za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)

	SVL			NESVL		
	abs.	podíl %	ø	abs.	podíl %	ø
Majetková bez opakovaných viktimizací	1 231	52,9	0,48	175	56,5	0,30
Násilná bez opakovaných viktimizací	1 096	47,1	0,43	135	43,5	0,23
Celkem	2 327	100,0	0,91	310	100,0	0,53
Majetková včetně opakovaných viktimizací	1 829	42,3	0,71	255	49,8	0,43
Násilná včetně opakovaných viktimizací	2 495	57,7	0,97	257	50,2	0,44
Celkem	4 324	100,0	1,69	512	100,0	0,87

6.3.3 Viktimizace dle dílčích kategorií

Viktimizaci dle dílčích kategorií považujeme za důležité opět prezentovat jak z hlediska její prevalence, tak i její míry, neboť – jak bylo již naznačeno výše – jsou zde důležité rozdíly, které v důsledku ovlivňují i celkovou podobu viktimizace. Ukazatel v podobě prevalence vyjadřuje podíl viktimizovaných osob na úrovni dílčí kategorie k celkové populaci, tj. těch, kteří se stali obětí té či oné kategorie nejméně jednou. Celkový počet všech viktimizovaných za všechny kategorie tedy odpovídá míře viktimizace bez opakovaných viktimizací (viz tabulka č. 55). Na druhou stranu míra viktimizace na úrovni

dílčích kategorií zahrnuje nezbytně i opakované viktimizace a je tedy souhrnem všech zjištěných viktimizací (nikoli obětí).

Prevalence i míra viktimizace byla u populace SVL nejvyšší v rámci kategorie „násilí z nenávisti“, tj. nejenže se dotkla nejvíce osob, ale také se nejčastěji opakovala. S násilím z nenávisti mělo zkušenost celkem 12 % respondentů (309), oproti 2,4 % u NESVL populace (14), u které se z hlediska četnosti výskytu ocitla zhruba v polovině „žebříčku“ viktimizačních kategorií. Celkový počet všech zaznamenaných incidencí (míra viktimizace) byl v rámci této kategorie 906 případů u SVL, což je 0,35 v průměru na osobu (0,06 u NESVL). Celkově se tato kategorie podílela na jejich viktimizaci 19 %, zatímco u NESVL populace 5 % (viz tabulka č. 56). Rozdíl mezi oběma populacemi v prevalenci a míře viktimizace násilím z nenávisti je očekávatelný a nabízí se takřka automaticky. Etnorasově stigmatizovaní (chudí, prostorově oddělení) obyvatelé SVL jsou podstatně pravděpodobnější obětí než lidé žijící mimo SVL, obzvlášť přihlédneme-li k tomu, že se značná část respondentů přihlásila k jiné než české národnosti, a k tomu, jak jsou obyvatelé SVL dlouhodobě reprezentováni v masmédiích či v politickém diskurzu. S ohledem na nejvyšší prevalenci i míru viktimizace na jedné straně a její bagatelizaci ze strany veřejnosti, médií, politické reprezentace, ale i institucí formální sociální kontroly na straně druhé považujeme za nutné se tématu násilí z nenávisti věnovat v samostatné kapitole (viz kapitola Násilí z nenávisti).

Tab.55: Prevalence kategorií viktimizace za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)

	SVL			NESVL		
	obětí abs.	obětí v %	kategorie v %	obětí abs.	obětí v %	kategorie v %
Násilí z nenávisti	309	12,0	12,5	14	2,4	3,9
Krádež kola, motocyklu	232	9,0	9,4	14	2,4	3,9
Krádež prostá	224	8,7	9,1	39	6,6	11,0
Vyhrožování násilím	220	8,6	8,9	35	5,9	9,9
Vandalismus	207	8,1	8,4	34	5,8	9,6
Vloupání	168	6,5	6,8	18	3,1	5,1
Pracovní vykořisťování	159	6,2	6,4	22	3,7	6,2
Podvod	150	5,8	6,1	22	3,7	6,2
Fyzické napadení	135	5,3	5,5	19	3,2	5,4
Vystavení drogám	122	4,8	4,9	44	7,5	12,4
Psychické násilí	86	3,4	3,5	10	1,7	2,8
Sexuální obtěžování	67	2,6	2,7	13	2,2	3,7
Lichva	63	2,5	2,5	4	0,7	1,1
Vydírání	52	2,0	2,1	9	1,5	2,5
Krádež věcí z automobilu	50	1,9	2,0	16	2,7	4,5
Pokus o vloupání	46	1,8	1,9	15	2,5	4,2
Šikana	45	1,8	1,8	7	1,2	2,0

	SVL			NESVL		
	obětí abs.	obětí v %	kategorie v %	obětí abs.	obětí v %	kategorie v %
Obchodování s lidmi	36	1,4	1,5	3	0,5	0,8
Jiná	25	1,0	1,0	1	0,2	0,3
Žhářství	22	0,9	0,9	0	0,0	0,0
Korupce	19	0,7	0,8	6	1,0	1,7
Loupežné přepadení	18	0,7	0,7	6	1,0	1,7
Krádež automobilu	14	0,5	0,6	4	0,7	1,1
Sexuální zneužití, znásilnění	5	0,2	0,2	0	0,0	0,0
Celkem	2 474	x	100,0	355	x	100,0

Tab.56: Míra viktimizace (včetně opakovaných viktimizací) dle kategorií za posledních 12 měsíců (SVL a NESVL)

	SVL			NESVL		
	abs.	%	ø	abs.	%	ø
Násilí z nenávisti	906	19,0	0,35	33	5,1	0,06
Vyhrožování násilím	438	9,2	0,17	73	11,3	0,12
Vystavení nelegálním drogám	365	7,7	0,14	131	20,3	0,22
Vandalismus	355	7,5	0,14	63	9,8	0,11
Krádež prostá	340	7,1	0,13	55	8,5	0,09
Krádež kola, motocyklu	300	6,3	0,12	14	2,2	0,02
Psychické násilí	267	5,6	0,10	27	4,2	0,05
Pracovní vykořisťování	243	5,1	0,09	33	5,1	0,06
Vloupání	223	4,7	0,09	30	4,7	0,05
Fyzické napadení	221	4,6	0,09	29	4,5	0,05
Podvod	212	4,4	0,08	23	3,6	0,04
Sexuální obtěžování	138	2,9	0,05	26	4,0	0,04
Šikana	129	2,7	0,05	21	3,3	0,04
Lichva	122	2,6	0,05	6	0,9	0,01
Vydírání	121	2,5	0,05	9	1,4	0,02
Jiná	76	1,6	0,03	1	0,2	0,00
Pokus o vloupání	75	1,6	0,03	23	3,6	0,04
Obchodování s lidmi	70	1,5	0,03	5	0,8	0,01
Krádež věcí z automobilu	60	1,3	0,02	21	3,3	0,04
Korupce	35	0,7	0,01	11	1,7	0,02
Žhářství	23	0,5	0,01	0	0,0	0,00
Loupežné přepadení	19	0,4	0,01	6	0,9	0,01
Krádež automobilu	14	0,3	0,01	4	0,6	0,01
Sexuální zneužití, znásilnění	13	0,3	0,01	0	0,0	0,00
Celkem	4 765	100,0	1,86	644	100,0	1,09

U některých dalších kategorií se pořadí a jejich a podíl na celkové viktimizaci z pohledu prevalence a míry viktimizace liší. Lapidárně řečeno, vyšší výskyt různých forem viktimizace v rámci populace nutně neznamená jejich častější opakování a naopak (srov. tabulku č. 55 a tabulku č. 56). Např. u SVL populace byla po násilí z nenávisti druhá nejvyšší prevalence viktimizace u kategorie „krádež kola, motocyklu, mopedu“, ale míra viktimizace u kategorie „vyhrožování násilím“, protože se častěji opakovala. Na místo podrobného popisu absolutních či relativních četností jednotlivých kategorií, které jsou uvedeny v tabulkách č. 55 a 56, považujeme za důležitější vyzdvihnout některé další odlišnosti z hlediska prevalence či míry, potažmo rozdílů mezi oběma populacemi.

Největší odlišnosti mezi mírou a prevalencí viktimizace byly u kategorií, se kterými měli respondenti z té či oné populace nejčastější zkušenost, což v případě SVL populace bylo výše uvedené násilí z nenávisti, resp. vystavení nelegálním drogám u NESVL. V obou případech jde o kategorie, jež mohou mít „pouze“ verbální povahu, stejně tak jako vyhrožování násilím. A jelikož nutně nevyžadují komplexnější jednání, je u nich vyšší míra opakování pravděpodobnější.

Avšak u vystavení nelegálním drogám je na první pohled překvapivé, že prevalence i míra byla vyšší u NESVL populace. Pohled na bližší charakteristiky těch viktimizací, u kterých byl vyplněn incidenční dotazník, nabízí možná vysvětlení. U NESVL populace byla pachatelem v 61 % případech cizí osoba (32 % známá osoba) a událost se stala nejčastěji na ulici mimo bydliště respondenta a pouze ve 2 % případů v soukromém prostoru (domov, domov někoho jiného, společné prostory domu apod.). U SVL populace převažovala známá osoba 47 % (cizí osoba 39 %) a incident se přihodil z 46 % v soukromém prostoru a rovněž častěji na ulici v okolí bydliště. Z toho lze vyvodit, že zatímco NESVL populace se více a častěji setkává s náhodnou nabídkou drog od neznámých dealerů, tak u SVL populace převažuje konkrétní nabídka od osob, které znají, a od osob blízkých.

Další rozdíl, který stojí za vyzdvižení, je u kategorie „krádež kola, motocyklu“, která měla u SVL osob s odstupem za násilím z nenávisti druhou nejvyšší prevalenci, nicméně její opakování bylo ve srovnání s některými kategoriemi („vyhrožování násilím“, „vystavení nelegálním drogám“, „vandalismus“, „krádež prostá“) méně časté, takže její míra viktimizace byla nižší. Nicméně její prevalence i míra byla u SVL vyšší ve srovnání s NESVL populací, což může být vysvětleno odkazem na specifické fungování prostoru SVL. Místa, kde se kola obvykle skladují (nejčastěji veřejný prostor domu nebo jeho okolí, uzamykatelná místnost pro skladování kol není běžná), jsou obvykle neudržovaná a přístupná jak obyvatelům daného bytového domu, tak i cizím lidem a kola jsou často nezamčená:

„Vlastně skoro celý život jsem bydlela na tom Zárubku. Tam se nestalo, že by nám něco vykradli ze sklepa, že by nám něco ukradli z bytu, že by jako cizí lidi, podotýkám cizí, ne vlastní rodina. Ale tady jsme se přistěhovali a během půl roku nám právě ze sklepa ukradli kola na

auto. A od té doby prostě už tam nedáváme takové drahé věci a musíme je prostě u neteře skladovat nebo prostě někde, kde ten prostor je jakoby možný.” (žena, 42 let)

„Jo, kradli nám, kradli nám uhlí, kradli nám dřevo. Jo čtyři kubíky, ne čtyřicet kubíků ukradli... ale to bylo v zimě, kdy jim byla zima, takže využili situace, že věděli, že mám ve sklepě uhlí a dřevo.” (žena, 42 let)

„Určitě je tu hodně krádeží. Dědovi se vykrádá sklep každý týden. Uhlí, dřeva, nástroje, pily a všechno za dvacet tisíc, a vůbec.” (žena, 17 let)

Jednou ze základních nevýhod viktimizačních šetření, což ovšem platí ještě více pro oficiální statistiky nápadu trestné činnosti, je předpokládaná latence viktimizace u některých kategorií a naopak nadreprezentace jiných (viz níže). Nadreprezentace je příznačná pro bagatelní kategorie viktimizace, např. prostou krádež, kdy nemusí být jisté, zda skutečně došlo k odcizení věci, nebo její ztrátě apod. Naopak latence se týká především těch typů újmy, které jsou citlivé, stigmatizující povahy a oběť se nimi i přes zaručenou anonymitu ve viktimizačním šetření nesvěří. Typicky se jedná o sexuální (pohlavní) zneužití či znásilnění, čemuž se dále věnujeme v podkapitole Latence.

6.4 Charakteristiky viktimizace

V incidenčních dotaznících, které byly vyplněny za vybrané viktimizace posledních 12 měsíců, jsme sledovali okolnosti, za kterých k nim došlo, kdy a kde se odehrály, kdo byl pachatelem, pachatelkou či pachateli, jaká byla jeho, její nebo jejich motivace, zda obětí byla způsobena zdravotní nebo majetková újma a zda viktimizaci někomu oznámily, případně proč nikoli. Celkový počet analyzovaných incidentů dosáhl počtu 2 222 u SVL populace a 341 u NESVL populace s tím, že počet odpovědí se u některých dílčích údajů může lišit, protože např. pachatelem viktimizace byla neznámá osoba apod.

6.4.1 Místo viktimizace a čas viktimizace

Naprostá většina viktimizací, u kterých byl vyplněn incidenční dotazník, se odehrála přímo v obci bydliště respondentů. Konkrétně se jednalo o 88 % (1 944) případů incidentů v SVL a 90 % (306) NESVL. Další 8,8 % (196), resp. 6 % (20) se odehrálo ve stejném kraji, ale v jiné obci. Pouze minimum viktimizací u obou populací se přihodilo v jiné části ČR, potažmo v zahraničí.

Tab.57: Místo viktimizace obecně (SVL a NESVL)⁵³

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
V obci bydliště	1 943	87,4	306	89,7
V jiné obci v rámci kraje	197	8,9	20	5,9
V jiné obci mimo kraj	73	3,3	9	2,6
V zahraničí	9	0,4	6	1,8
Celkem	2 222	100,0	341	100,0

Vyjma obecného určení na úrovni obce či kraje byla zjišťována i kategorie prostoru a přesné vymezení místa, kde k viktimizaci došlo. Populace SVL byla nejčastěji viktimizována (42 % všech viktimizací, oproti 27 % u NESVL) v soukromém prostoru v jeho striktním pojetí, do kterého lze zařadit prostředí vlastního domova respondentů, případně domova někoho jiného (příbuzného, kamaráda/ky apod.), včetně společných prostor domu, ubytovny apod. Pokud bychom ovšem sloučili kategorie veřejného prostoru, soukromého prostoru s veřejnou funkcí a místo výkonu zaměstnání, tak většina viktimizací SVL populace (57 %) se odehrála mimo soukromý prostor v jeho užším pojetí (viz tabulka č. 58). Další rozdíl mezi oběma populacemi je méně častá viktimizace SVL respondentů v soukromém prostoru s veřejnou funkcí, kterým rozumíme restaurace, obchody apod., což může souviset s jejich chudobu, segregací a diskriminací a v důsledku i odlišným způsobem trávení volného času.

Tab.58: Místo viktimizace dle kategorie prostoru (SVL a NESVL)

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Veřejný prostor	875	39,4	133	39,0
V zaměstnání	203	9,1	41	12,0
Soukromý prostor s veřejnou funkcí	181	8,1	59	17,3
<i>Mezisoučet</i>	<i>1 259</i>	<i>56,7</i>	<i>233</i>	<i>68,3</i>
Soukromý prostor	942	42,4	91	26,7
Na více místech	7	0,3	2	0,6
Virtuální prostor	7	0,3	11	3,2
Neví, nespecifikováno	7	0,3	44	1,2
Celkem	2 222	100,0	341	100,0

Na nižší úrovni určení (viz tabulka č. 59) byli respondenti ze SVL nejčastěji viktimizováni obecně na ulici, a to v 34 % (746) všech případů, přičemž zhruba polovina z nich, resp. 17 % (373) z celkového počtu incidencí, se odehrálo v blízkosti bydliště oběti. Druhým nejčastějším místem viktimizace byl domov dotazovaných, konkrétně 28 % případů, což

⁵³ Odpověď na otázku: „Stalo se to zde v obci?“

je o 9 p. b méně než u NESVL. Základním rozdílem oproti NESVL populaci není jen častější viktimizace SVL osob doma, ale obecně v místě bydliště. Doma, na zahradě, na dvorku, ve společných prostorách domu či na ulici v jeho blízkosti se odehrálo v SVL 55 % viktimizací, kdežto u NESVL obyvatel to bylo „pouze“ 34 %.

Tab.59: Místo viktimizace konkrétně (SVL a NESVL)

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Na ulici, z toho:	746	33,6	94	27,6
Obecně na ulici	373	16,8	63	18,5
V blízkosti/sousedství domova	373	16,8	31	9,1
Doma	622	28,0	64	18,8
Sklepní prostory, společné prostory domu	225	10,1	20	5,9
V práci	203	9,1	41	12,0
V restauraci, hospodě, baru	61	2,7	25	7,3
Na diskotéce, zábavě, koncertě	52	2,3	19	5,6
Na zahradě, na dvorku	49	2,2	4	1,2
V obchodě	46	2,1	9	2,6
Doma u někoho jiného	46	2,1	3	0,9
V parku, prostoru k rekreaci	37	1,7	3	0,9
Na nádraží (vlak, bus)	35	1,6	11	3,2
Ve škole	27	1,2	5	1,5
Na parkovišti	24	1,1	17	5,0
V nočním klubu, herně	13	0,6	2	0,6
V nákupním centru	9	0,4	4	1,2
Na více místech	7	0,3	2	0,6
Virtuální prostor	7	0,3	11	3,2
Neví, nespecifikováno	7	0,3	4	1,2
Veřejná doprava	4	0,2	0	0,0
Na úřadě, u doktora, v nemocnici	2	0,1	3	0,9
Celkem	2 222	100,0	341	100,0

Nicméně vyvodit z uvedeného tvrzení o vyšší míře „nebezpečnosti“ SVL oproti vnějšímu okolí by nemuselo být správné, neboť se dá předpokládat, že lidé v nich žijící tráví z podstaty svého vyloučení doma a v okolí svého bydliště daleko více času, a tudíž je u nich vyšší pravděpodobnost viktimizace právě tam. Nasvědčuje tomu i fakt, že SVL respondenti byli častěji viktimizováni během dne (viz tabulka č. 60), konkrétně odpoledne, a to nejvíce doma a v okolí svého bydliště. U NESVL se během dne častěji viktimizace odehrávala mimo domov či jeho okolí, avšak večer a v noci, kdy byla obecně častější, se nejvíce incidencí u této populace přihodilo v okolí bydliště a doma.

Tab.60: Viktimizace dle části dne (SVL a NESVL)

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Ráno	71	3,2	7	2,1
Dopoledne	184	8,3	26	7,6
Odpoledne	470	21,2	43	12,6
Navečer	238	10,7	34	10,0
Večer	248	11,2	53	15,5
V noci	245	11,0	57	16,7
Neví	766	34,5	121	35,5
Celkem	2 222	100,0	341	100,0

6.4.2 Újma na zdraví či majetku

Podíl respondentů, kterým byla způsobena újma na zdraví, byl v případě SVL i NESVL identický a dosahoval výše 7 % všech zapsaných incidencí (viz tabulka č. 61). V případě SVL pak pouze v polovině případů (3,5 % z celkového počtu incidencí) vyhledali respondenti ošetření a méně než 1 % muselo být hospitalizováno. U obyvatelstva NESVL byly tyto relativní podíly prakticky identické.

Tab.61: Újma na zdraví (SVL a NESVL)⁵⁴

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Ano	160	7,2	24	7,0
Ne	2062	92,8	317	93,0
Celkem	2 222	100,0	341	100,0

Některé oběti násilných trestných činů si mohou nést následky po celý život. V případě respondentů ze SVL bylo zjištěno, že 0,85 % mělo trvalé fyzické následky a 2,5 % trvalé následky psychického charakteru. U NESVL respondentů trvalé fyzické následky uvedlo 0,3 % respondentů a psychické 0,9 %. Mezi oběma skupinami lze tedy pozorovat určitý rozdíl, obzvláště u kategorie trvalých psychických následků.

Vyjma újmy na zdraví byla sledována i majetková újma, která byla uvedena u 50 % sledovaných SVL viktimizací a 54 % NESVL viktimizací (viz tabulka č. 62). Respondenti měli možnost vyšší majetkové škody odhadem vyčíslit. U SVL viktimizací dosáhla mediánová hodnota majetkové škody 3 000 Kč, zatímco u NESVL 5 000 Kč. Průměrná výše pak byla 10 080 Kč u SVL a 25 040 Kč u NESVL. Nad hranici 5 000 Kč, což představuje hranici mezi přestupkem a trestným činem, bylo 17 % případů viktimizací SVL obyvatelstva, kdežto u NESVL obyvatelstva se jednalo o 25 %.

⁵⁴ Odpověď na otázku: „Utrpěl/a jste nějakou újmu na zdraví?“

Tab.62: Majetková škoda (SVL a NESVL)⁵⁵

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Ano	1 124	50,6	183	53,7
Ne	1 098	49,4	158	46,3
Celkem	2 222	100,0	341	100,0

6.4.3 Použití zbraně

Spíše ojediněle respondenti uvedli, že pachatel či pachatelé viktimizace byli ozbrojeni (viz tabulka 63). Konkrétně tomu bylo v 6 % (130) sledovaných SVL viktimizací, přičemž se jednalo především o nože, tyče, kameny a v 1 % (23) případů i o střelnou zbraň. Z toho v 57 % (73) případech pachatel či pachatelé zbraň použili (u střelné zbraně tomu bylo v jednom případě).

Tab.63: Ozbrojenost pachatele (SVL a NESVL)⁵⁶

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Ano	130	5,9	14	4,1
Ne	2 092	94,1	327	95,9
Celkem	2 222	100,0	341	100,0

6.4.4 Nenávistná motivace viktimizace

V incidenčních dotaznících jsme sledovali okolnosti, za kterých k viktimizaci došlo a jaké byly jejich charakteristiky. Jednou z otázek bylo i to, zda z pohledu oběti byla viktimizace způsobena její etnickou, národnostní, náboženskou či politickou identitou. Tato otázka byla zahrnuta do incidenčního dotazníku proto, že nenávistná motivace se může vyskytovat prakticky u všech kategorií viktimizace, které jsou obecně definovány formou jednání pachatele. A protože v hlavním dotazníku byla otázka přímo na násilí z nenávisti zařazena úplně na konec výčtu jednotlivých kategorií viktimizace, mohlo se stát, že by některé případy nenávistné viktimizace byly započítány dvakrát, jednou třeba jako vandalismus, podruhé jako násilí z nenávisti. Právě proto, abychom se této eventuality vyhnuli a zároveň dali respondentům na vědomí, že nás zajímá nejen forma viktimizace, ale i motivace pachatele, rozhodli jsme se na násilí z nenávisti ptát de facto dvakrát.

⁵⁵ Odpověď na otázku: „Byla vám způsobena nějaká majetková škoda vzniklá poškozením či zcizením vašeho majetku, věci?“

⁵⁶ Odpověď na otázku: „Měl u sebe pachatel, pachatelka, pachatelé nějakou zbraň, zbraně?“

Příkladem kategorie, kdy mohla být přítomna nenávistná motivace, aniž by se jednalo přímo o kategorii „násilí z nenávisti“ může být vandalismus. Co do formy se jedná o poškození nějakého objektu, ovšem co se motivace týče, ta mohla, ale nemusela být nenávistná. Pokud se například vandalismus uskutečnil pomocí počmárávání dveří nápisem „Cigáni do plynu!“, jednalo se zjevně o útok motivovaný skutečnou či domnělou romskou identitou oběti.

Kladná odpověď na otázku týkající se nenávistné motivace v případech viktimizace za posledních 12 měsíců byla úhrnem u 18 % (404) případů ze SVL populace a 6 % (21) NESVL populace (viz tabulka č. 64). Logicky nejčastěji u kategorie násilí z nenávisti (100 %), kterou se značným odstupem následovaly psychické násilí (25 %), šikana (22 %) a vydírání (21 %).

Tab.64: Motivace pachatele z důvodů identity oběti dle kategorií viktimizace (SVL a NESVL)⁵⁷

	SVL				NESVL			
	Ano		Ne		Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Násilí z nenávisti	251	100,0	0	0,0	13	100,0	0	0,0
Vyhrožování násilím	27	15,6	146	84,4	3	10,3	26	89,7
Fyzické napadení	20	16,8	99	83,2	1	5,6	17	94,4
Psychické násilí	18	25,4	53	74,6	0	0,0	10	100,0
Šikana	16	22,2	56	77,8	1	14,3	6	85,7
Vydírání	15	20,5	58	79,5	0	0,0	6	100,0
Pracovní vykořisťování	12	9,5	114	90,5	1	4,8	20	95,2
Podvod	11	7,4	137	92,6	1	4,3	22	95,7
Vandalismus	11	6,0	172	94,0	0	0,0	34	100,0
Sexuální obtěžování	8	10,0	72	90,0	1	7,7	12	92,3
Obchodování s lidmi	6	15,0	34	85,0	0	0,0	4	100,0
Vystavení nelegálním drogám	5	5,7	83	94,3	0	0,0	41	100,0
Krádež kola, motocyklu	4	1,8	213	98,2	1	6,7	14	93,3
Krádež prostá	4	1,8	213	98,2	0	0,0	38	100,0
Loupežné přepadení	3	20,0	12	80,0	1	16,7	5	83,3
Vloupání	3	2,3	130	97,7	0	0,0	17	100,0
Korupce	1	6,3	15	93,8	0	0,0	7	100,0
Krádež automobilu	1	6,7	14	93,3	0	0,0	4	100,0
Krádež věcí z automobilu	1	2,1	46	97,9	0	0,0	17	100,0
Lichva	1	1,6	62	98,4	0	0,0	4	100,0
Pokus o vloupání	1	2,5	39	97,5	0	0,0	13	100,0
Jiná	1	20,0	4	80,0	0	0,0	0	0,0
Sexuální zneužití, znásilnění	0	0,0	5	100,0	0	0,0	0	0,0
Žhářství	0	0,0	25	100,0	0	0,0	1	100,0

⁵⁷ Odpověď na otázku: „Byla událost podle vás motivována vaší etnickou, národnostní, náboženskou, politickou identitou? Byla motivována tím, že jste...?“

	SVL				NESVL			
	Ano		Ne		Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Celkem	404	18,2	1 818	81,8	21	6,2	320	93,8

Jak ukazuje tabulka č. 65, kladnou odpověď na výše zmíněnou otázku uváděli častěji respondenti, kteří se sami hlásili k romské identitě (24 %), ale překvapivě „pouze“ o 10 p. b. ve srovnání s respondenty hlásícími se k české národnosti (16 %).

Tab.65: Motivace pachatele z důvodů identity oběti dle národnosti či etnicity (SVL)

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	194	15,6	1 051	84,4	1 245	100,0
Romská	177	23,9	564	76,1	741	100,0
Slovenská	15	16,3	77	83,7	92	100,0
Jiná	17	12,1	124	87,9	141	100,0
Celkem	403	18,2	1 816	81,8	2 219	100,0

6.4.5 Pachatel

O pachateli, pachatelce či pachatelích byly zjišťovány základní informace v podobě jejich počtu, pohlaví, odhadovaného věku a vztahu k oběti. Nicméně ve 29 % (642) případů viktimizace u SVL populace byl pachatel neznámý, ve 2 % (48) si nebyla oběť jistá a v 1 % (31) odmítla odpovědět (viz tabulka č. 66). Zbýlý počet viktimizací (1 501, tj. 68 %) spáchal v 64 % (966) jeden pachatel (44 % z celku viktimizačních dotazníků), v 13 % (188, tj. 8,5 % z celku) dva pachatelé a v 12 % (185, tj. 8 % z celku) pět a více. U NESVL v tomto ohledu zásadní rozdíly nebyly.

Tab.66: Počet pachatelů (SVL a NESVL)⁵⁸

	SVL			NESVL		
	abs.	sub. %	n %	abs.	sub. %	n %
1	966	64,4	43,5	155	69,8	45,5
2	188	12,5	8,5	22	9,9	6,5
3	97	6,5	4,4	6	2,7	1,8
4	65	4,3	2,9	7	3,2	2,1
5+	185	12,3	8,3	32	14,4	9,4
<i>Mezisoučet</i>	1 501	100,0	67,6	222	100,0	65,3
Odmítl/a odpovědět	31	x	1,4	7	x	2,1
Není si jist/á	48	x	2,2	4	x	1,2

⁵⁸ Odpověď na otázku: „Kolik pachatelů/pachatelek bylo do události zapojeno?“

	SVL			NESVL		
	abs.	sub. %	n %	abs.	sub. %	n %
Neví, neviděl/a	642	x	28,9	108	x	31,7
Celkem	2 222	x	100,0	341	x	100,0

Přibližně tři čtvrtiny (74 %, 1119) všech známých pachatelů incidentů u respondentů SVL tvořili muži (viz tabulka č. 67). Ženy byly za pachatelky označeny v 13 % (204) sledovaných incidentů a dalších 13 % (198) byly případy, kdy byli pachatelé obojího pohlaví. NESVL populace opět vykazovala podobné výsledky. Podíl mužů a žen je tak celkově (tj. včetně případů, kdy pachatelé byli obojího pohlaví) v poměru 79 % a 21 %, což můžeme srovnat s trestně stíhanými osobami v ČR v roce 2016, kde muži tvořili 83 % a ženy 17 % (ČSÚ 2017).

Tab.67: Pachatelé dle pohlaví (SVL a NESVL)⁵⁹

	SVL			NESVL		
	abs.	sub. %	n %	abs.	sub. %	n %
Muž/i	1 119	73,6	50,4	165	74,0	48,4
Žena, ženy	204	13,4	9,2	32	14,3	9,4
Obojí pohlaví	198	13,0	8,9	26	11,7	7,6
<i>Mezisoučet</i>	<i>1 521</i>	<i>100,0</i>	<i>68,5</i>	<i>223</i>	<i>100,0</i>	<i>65,4</i>
Odmítl/a	35	x	1,6	7	x	2,1
Neví	666	x	30,0	111	x	32,6
Celkem	2 222	x	100,0	341	x	100,0

Dle věkových skupin se na 88 % všech viktimizací s identifikovaným pachatelem či pachateli podílely osoby od 18 do 65 let. Hlavní odlišnost je u věkové kategorie 18 až 25, u které bylo zaznamenáno ze strany NESVL respondentů o 11 p. b. více pachatelů.

Tab.68: Pachatelé dle odhadovaného věku (SVL a NESVL)⁶⁰

	SVL			NESVL		
	abs.	sub. %	n %	abs.	sub. %	n %
Dítě, děti (12 a mladší)	26	2,1	1,2	1	0,5	0,3
Náctiletý, náctiletí (13 až 17)	97	7,7	4,4	15	7,9	4,4
Mladý dospělý, mladí dospělí (18 až 25)	252	19,9	11,3	59	30,9	17,3
Dospělý, dospělí (26 až 35)	349	27,6	15,7	44	23,0	12,9
Dospělý, dospělí (36 až 45)	316	25,0	14,2	36	18,8	10,6
Starší dospělý, dospělí (46 až 65)	197	15,6	8,9	30	15,7	8,8
Důchodce, důchodci (65 a více)	27	2,1	1,2	6	3,1	1,8

⁵⁹ Odpověď na otázku: „Jakého pohlaví byl/i pachatel/é?“

⁶⁰ Odpověď na otázku: „Jak staří byli pachatelé, pachatelky?“

	SVL			NESVL		
	abs.	sub. %	n %	abs.	sub. %	n %
Mezisoučet	1 264	100,0	56,9	191	100,0	56,0
Různého věku	141	x	6,3	16	x	4,7
Neví	817	x	36,8	134	x	39,3
Celkem	2 222	x	100,0	341	x	100,0

Jedním ze základních „mýtů“ panujících o kriminalitě je představa, že jejími pachateli jsou takřka výhradně osoby, které oběti neznají. Jedním z přínosů viktimizačních šetření je vyvrácení tohoto omylu. Nejinak je tomu i v případě viktimizace SVL populace, u které byla pachatelem známá osoba v 53 % případů z těch, u kterých byl pachatel identifikován (viz tabulka č. 69). Na úrovni podrobnějšího členění se nejčastěji jednalo obecně o známého, známou (15 %, 234) a o souseda či sousedku (13 %, 205). Informanti nezřídka zdůrazňovali, že pachatelé jsou v lokalitě pro svou činnost dobře známí a jedná se o recidivisty:

„Od té doby, co jsou určitý lidi jakoby pod zámekem... Vykradli ty sklepy, dokonce i byty, to si dovolili, když člověk spal! No v pravé poledne. Chvilí seká latinu a opět třeba teď, jo, tak okrádal lidi, že tam nechal svoji občanku. Mu vypadla z kapsy... Byl doma asi tři měsíce. No tak potom už jak potom, jak se krade, jak se třeba vrátí, víme, že už je doma z toho kriminálu a začne se něco takového dít, tak my víme zase, že to byl on, protože on jede furt jedno a to samé. Jo, buď kola, sklepy.“ (žena, 38 let)

„Jo, nějak na podzim řekla bych, tady přepadli cigánku, ale ona měla náušnice měla... takovou bohatší, šla s nákupem kolem šesté hodiny u kostela na zastávce. (Přepadl jí) zas Cigán, krade, který se tím živil a byl ve výkonu trestu, dělal to běžně, krádež, takže to jsme věděli, kdo to byl.“ (žena, 58 let)

V 7 % (104) incidencí, u kterých byl pachatel označen, šlo o někoho z rodiny, resp. blízkou osobu (manžel/ka, partner/ka). Můžeme se pouze domnívat, kolik obětí se zdráhalo nebo bálo označit za pachatele osobu blízkou. Nicméně skutečné číslo bude patrně spíše vyšší, než kolik bylo uvedeno.

„No stalo se mi, že mi někdo doma vzal mobil. Prostě zmizel. No nevím, prostě jako tam byl a pak jsem ho neměla. Nevím, to neřeším. Řekla jsem to mámě a ona že jsem ho někde ztratila a tak. Ale já ho nechala tam v kuchyni. No nikdo tam nebyl. Co já vím. Někdo si ho vzal a nevrátil. Co to budu řešit. To nemá cenu, jestli brácha nebo kdo.“ (žena, 21 let)

Nejvýraznější rozdíl v otázce vztahu pachatele a oběti mezi SVL a NESVL populací spočíval v častější viktimizaci ze strany „cizí osoby“ u druhé jmenované skupiny, a to o 9 p. b. Avšak je to v souladu s tím, že se ve srovnání se SVL populací stávali častěji oběti

mimo místo domova či okolí bydliště (viz dále). Odlišnosti lze nalézt i na úrovni dílčích kategorií pachatelů, potažmo i dílčích kategorií viktimizace, avšak absolutní hodnoty u vzorku NESVL respondentů jsou příliš nízké, aby bylo možné podrobnější srovnání bez potenciálního zkreslení (viz tabulka č. 70).

Tab.69: Pachatel/ka dle vztahu k oběti (SVL a NESVL)⁶¹

	SVL			NESVL		
	abs.	sub. %	n %	abs.	sub. %	n %
Blízký příbuzný	14	0,9	0,6	6	2,8	1,8
Vzdálený příbuzný	47	3,1	2,1	1	0,5	0,3
Manžel/ka, partner/ka	43	2,8	1,9	3	1,4	0,9
<i>Mezisoučet (rodina, blízká osoba)</i>	<i>104</i>	<i>6,8</i>	<i>4,7</i>	<i>10</i>	<i>4,6</i>	<i>2,9</i>
Ex manžel/ka, partner/ka	25	1,6	1,1	3	1,4	0,9
Známý, známá	234	15,3	10,5	19	8,8	5,6
Soused/ka	205	13,4	9,2	21	9,7	6,2
Zaměstnavatel	77	5,0	3,5	11	5,1	3,2
Kamarád/ka	72	4,7	3,2	12	5,6	3,5
Nadřízená osoba	36	2,4	1,6	6	2,8	1,8
Spolužák, spolužačka	18	1,2	0,8	5	2,3	1,5
Majitel bytu, ubytovny	16	1,0	0,7	0	0,0	0,0
Spolupracovník	13	0,9	0,6	5	2,3	1,5
<i>Mezisoučet (známá osoba)</i>	<i>800</i>	<i>52,5</i>	<i>36,0</i>	<i>92</i>	<i>42,6</i>	<i>27,0</i>
Policista	25	1,6	1,1	6	2,8	1,8
Cizí osoba	700	45,9	31,5	118	54,6	34,6
<i>Mezisoučet (určil/a pachatele)</i>	<i>1 525</i>	<i>100,0</i>	<i>68,6</i>	<i>216</i>	<i>100,0</i>	<i>63,3</i>
Neví, není si jist/á	669	x	30,1	117	x	34,3
Odmítl/a odpovědět	28	x	1,3	8	x	2,3
Celkem	2 222	x	100,0	341	x	100,0

Tab.70: Osoba pachatele obecně dle kategorií viktimizace a celkem (SVL)

	Cizí člověk		Známá osoba		Policista		Neví		Odmítl/a	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Násilí z nenávisi	194	77,3	40	15,9	1	0,4	13	5,2	3	1,2
Podvod	76	51,4	50	33,8	1	0,7	19	12,8	2	1,4
Vyhrožování násilím	68	39,3	95	54,9	2	1,2	6	3,5	2	1,2
Sex. obtěžování	49	61,3	27	33,8	0	0,0	4	5,0	0	0,0
Fyzické napadení	48	40,3	68	57,1	2	1,7	0	0,0	1	0,8
Vystavení drogám	34	38,6	43	48,9	0	0,0	9	10,2	2	2,3

⁶¹ Odpověď na otevřenou otázku: „Kdo byl pachatelem, pachateli?“ Osoby pachatelů byly převedeny na jednotku viktimizace, tudíž součet je roven počtu incidentů. V případě, že bylo pachatelů více a spadali do více kategorií, byl započítán ten, který měl k oběti bližší vztah.

	Cizí člověk		Známá osoba		Policista		Neví		Odmítl/a	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Lichva	32	50,8	26	41,3	0	0,0	5	7,9	0	0,0
Krádež prostá	27	12,4	60	27,6	0	0,0	125	57,6	5	2,3
Obchodování s lidmi	21	52,5	19	47,5	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Vydírání	21	28,8	46	63,0	5	6,8	1	1,4	0	0,0
Vandalismus	17	9,3	42	23,0	1	0,5	121	66,1	2	1,1
Vloupání	17	12,8	31	23,3	0	0,0	83	62,4	2	1,5
Prac. vykořisťování	16	12,7	98	77,8	1	0,8	7	5,6	4	3,2
Psychické násilí	15	21,1	53	74,6	2	2,8	0	0,0	1	1,4
Krádež kola, moto.	14	6,5	37	17,1	0	0,0	165	76	1	0,5
Loupežné přepadení	13	86,7	1	6,7	0	0,0	1	6,7	0	0,0
Pokus o vloupání	11	27,5	9	22,5	0	0,0	20	50	0	0,0
Šikana	9	12,5	28	38,9	4	5,6	31	43,1	0	0,0
Korupce	6	37,5	2	12,5	5	31,3	2	12,5	1	6,3
Krádež věcí z auto.	4	8,5	3	6,4	0	0,0	40	85,1	0	0,0
Žhářství	4	16,0	11	44,0	0	0,0	9	36	1	4,0
Krádež auto.	2	13,3	4	26,7	0	0,0	8	53,3	1	6,7
Sex. zneužití	2	40,0	3	60,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Jiná	0	0,0	4	80,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
Celkem	700	31,5	800	36,0	25	1,1	669	30,1	28	1,3

Eticky ožehavou otázkou je určení národnosti či etnicity pachatele. Zatímco u respondentů byla identita v souladu s právním řádem zjišťována na základě sebeidentifikace, u pachatelů byla určována z vnější samotnými oběťmi, tj. respondenty. To znamená převážně na základě somatických znaků („bílí“, „černí“) a stereotypů s tou či onou identitou spojených. V 57 % (717) SVL případů, u kterých došlo k identifikaci, byli za pachatele označeni „Češi“ a v 36 % „Romové“ (viz tabulka č. 71).

Tab.71: Pachatelé dle připsané národnosti či etnicity (SVL a NESVL)⁶²

	SVL			NESVL		
	abs.	sub. %	n %	abs.	sub. %	n %
Česká	717	57,1	32,3	118	65,6	34,6
Romská	447	35,6	20,1	52	28,9	15,2
Česká, romská	37	2,9	1,7	1	0,6	0,3
Slovenská	15	1,2	0,7	1	0,6	0,3
Německá	10	0,8	0,5	3	1,7	0,9
Jiná	30	2,4	1,4	5	2,8	1,5
<i>Mezisoučet</i>	1 256	100,0	56,7	180	100,0	52,8
Odmítl/a	70	x	3,2	11	x	3,2

⁶² Odpověď na otázku: „Jaké byl pachatel/ka národnosti či etnicity?“

	SVL			NESVL		
	abs.	sub. %	n %	abs.	sub. %	n %
Neví	887	x	39,9	148	x	43,4
Celkem	2 222	x	100,0	341	x	100,0

Víceméně stejný výsledek získáme, i pokud zohledníme připsanou národnost či etnicitu pachatele a to, zda došlo k viktimizaci doma a v okolí bydliště („v lokalitě“) nebo jinde (viz tabulka č. 72). S ohledem na to, že je na základě vnější identifikace odhadován v 75 % SVL nadpoloviční či vyšší podíl „romského“ obyvatelstva, resp. v 62 % tří čtvrtinový a vyšší (GAC spol. s r. o. 2015, s. 42), je podíl 36 % pachatelů označených za „Romy“ překvapivě nízký. Bylo by ovšem zavádějící z uvedeného vyvozovat jakékoli zásadní závěry, vyjma ponaučení, že jakékoli srovnání pachatelů na základě jejich více či méně domnělé etnicity je příliš komplikované na to, aby bylo analyticky přínosné.

Tab.72: Pachatelé dle připsané národnosti či etnicity a místa viktimizace (SVL)⁶³

	Doma, v okolí bydliště		Jinde		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	399	55,6	302	57,9	701	56,6
Romská	255	35,6	183	35,1	438	35,4
Česká, romská	30	4,2	7	1,3	37	3,0
Jiná	33	4,6	30	5,7	63	5,1
Celkem	717	100,0	522	100,0	1239	100,0

6.5 Latence

Latence kriminality, jak bylo již naznačeno, představuje základní problém oficiálních statistik nápadu kriminality. Obecně se odhaduje, že polovina případů, resp. událostí, které by skutkovou podstatu trestného činu mohly naplňovat, není hlášena, potažmo evidována. Míra latence je navíc odlišná u různých kategorií kriminality. Nejnížší bývá u krádeže motorových vozidel z důvodů jejich individuální registrace. Naopak se předpokládá, že nejvyšší míra latence je u drobné majetkové kriminality, jejíž míra újmy není úměrná úsilí spojenému s jejím ohlášením a pravděpodobností dopadení pachatele. Dále např. u znásilnění či pohlavního zneužívání z důvodů strachu, stigmatizace apod. nejen oběti, ale i jejího blízkého okolí (viz dále). Nebo u tzv. kriminality bez oběti, kdy kriminalitu páchá sama na sobě oběť (např. nedovolená výroba omamných látek), případně se za oběť z různých důvodů nepovažuje (např. obchod s lidmi za účelem pracovního a/nebo sexuálního vykořisťování) (v kontextu ČR srov. Martinková 2007).

⁶³ Zahrnuje pouze případy viktimizace za posledních 12 měsíců, u kterých byl pachatel označen.

Od latence v podobě nenahlášení viktimizace ze strany oběti je třeba odlišit tzv. umělou latenci, kterou se označuje situace, kdy je událost nahlášena, ale z různých důvodů, ať už úmyslných či nikoli, není policií zaevidována. Mezi příčiny záměrné umělé latence patří především neochota některých policistů zabývat se případy, které jsou bagatelní povahy, ale zároveň časově a důkazně náročné (viz např. Tomášek 2010, s. 77–78). Dále mezi ně patří situace, kdy je oběť či její okolí s ohledem na svou etnickou, národnostní či sociální identitu považována policií za „problematickou“, což je typické pro prostředí SVL (srov. Walach 2018).

Antropoložka Markéta Vaňková (2008) na základě výzkumu kriminality související se sociálním vyloučením hovoří v kontextu umělé latence o tzv. systému brány. Tím rozumí strategii, jejímž cílem je odradit oznamovatele od podání oznámení nejlépe již na samotné vrátnici obvodního oddělení policie, kde službu konající osoba hraje roli „odrazovače“. Mezi používané strategie odrazení oznamovatele patří dle Vaňkové (tamtéž) např. přesvědčování ze strany policisty o tom, že se nejedná o trestný čin, materiální újma byla nižší než pět tisíc, a nespadá to proto do kompetence policie, oznámení musí být podáno v místě trvalého bydliště, ve službě není kompetentní policista a podobně. Případně se oznamovatel nechá záměrně čekat tak dlouho, dokud sám neodejde.

Registrovaná kriminalita proto reprezentuje pouze část „skutečné“ kriminality, a to navíc část, která má odlišnou strukturu oproti té skryté. Jedním z hlavních důvodů realizace viktimizačních šetření je právě odhalení této „skryté tváře“ kriminality, přičemž jejich účelnost se zvyšuje u těch skupin obyvatel, u kterých je předpoklad zvýšené „běžné“ i umělé latence z důvodů jejich marginalizace a/nebo nižšího právního vědomí. Mezi ně bezpochyby patří i populace obývající SVL. Nicméně je nezbytné si uvědomit, že ani viktimizační výzkumy z metodologických a praktických důvodů tuto skrytou tvář zcela neodhalují, ale pouze poodhalují, a to zejména u některých forem viktimizace (srov. Mawby a Walklate 1994, s. 25–26; McLaughlin a Muncie 2006, s. 312–313).

V případě sledovaného vzorku SVL populace bylo policií oznámeno 23 % (499) viktimizací za posledních 12 měsíců, za které byly vyplněny incidenční dotazníky (viz tabulka č. 73). U NESVL byl tento podíl vyšší o 3 p. b., byť se u některých kategorií viktimizace významně lišil. Avšak absolutní hodnoty u většiny kategorií viktimizace NESVL populace jsou natolik nízké, že jejich vzájemná komparace na základě relativních četností je velmi problematická a nelze ji provést, aniž by nedošlo ke zkreslení. Bohužel nejsou k dispozici ani data, která by umožňovala srovnat zjištěnou latenci s její mírou na celostátní úrovni. Porovnat lze pouze některé dílčí kategorie na základě viktimologického výzkumu z roku 2006 (Martinková 2007), avšak je třeba zdůraznit, že z důvodů stárí sekundárních dat a odlišné metodologie výzkumu se jedná o srovnání jen ilustrativní, z něhož nelze vyvozovat zásadnější analytické poznatky.

Nejnižší míra latence byla u populace SVL zjištěna nepřekvapivě u krádeží automobilů, které byly ohlášeny v 87 %, což je prakticky shodný podíl jako u výše referovaného

celostátního šetření. Mezi další kategorie, které lze ilustrativně porovnat na základě jejich obdobného vymezení s výzkumem z roku 2006 (Martinková 2007), patří krádež věcí z automobilů, loupežné přepadení, prostá krádež a krádež kola. U všech kategorií byl podíl ohlášených viktimizací u SVL populace výrazně nižší, a to od 14 p. b. v případě krádeží věcí z automobilů až po 40 p. b. u krádeží kol.

Naopak nejvyšší míra latence byla zjištěna u lichvy, obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování, obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování, korupce, násilí z nenávisli a vystavení drogám, u kterých dosáhla 90 % a více, resp. u kterých bylo hlášeno jen 10 % všech případů či méně. Obchodování s lidmi, vystavení nelegálním drogám a svým způsobem i lichva patří mezi formy kriminality bez oběti. Lichva (též „úžera“), ve smyslu neformálního poskytování služby bez smlouvy,⁶⁴ je strukturální fenomén často spojený nejen s řadou jiných forem viktimizace (vydírání, vyhrožování násilím, obchodování s lidmi, vystavení nelegálním drogám, sexuální obtěžování, psychické násilí), ale je protkána sociálním životem v SVL jako takovým (pokud se v dané lokalitě vyskytuje). Role lichváře se nemusí omezovat pouze na poskytování finanční půjčky za nepřiměřený úrok, ale i poskytování bydlení, práce, materiálních statků, sociálního a symbolického kapitálu. Mezi lichvářem a dlužníkem dochází k navazování vztahu patrona a klienta.⁶⁵

Tab.73: Oznámení viktimizace policii dle kategorií a celkem (SVL a NESVL)⁶⁶

	SVL				NESVL			
	Ano		Ne		Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Krádež auto.	13	86,7	2	13,3	3	75,0	1	25,0
Jiná	4	80,0	1	20,0	0	0,0	0	0,0
Krádež věcí z auto.	23	48,9	24	51,1	9	52,9	8	47,1
Loupežné přepadení	7	46,7	8	53,3	5	83,3	1	16,7
Vloupání	57	42,9	76	57,1	12	70,6	5	29,4
Žhářství	9	36,0	16	64,0	0	0,0	1	100,0
Pokus o vloupání	14	35,0	26	65,0	3	23,1	10	76,9
Fyzické napadení	41	34,5	78	65,5	2	11,1	16	88,9
Vandalismus	54	29,5	129	70,5	10	29,4	24	70,6
Krádež prostá	60	27,6	157	72,4	16	42,1	22	57,9
Vydírání	18	24,7	55	75,3	0	0,0	6	100,0

⁶⁴ Od „tradiční“ lichvy je třeba oddělit poskytování finančních půjček za vysoké úroky ze stran formálních poskytovatelů, které mohou naplňovat skutkovou podstatu trestného činu dle § 218 tr. zákoníku, ale jejich funkce a charakter jsou odlišné (srov. Hruška a Ševčík 2016).

⁶⁵ Instituce patronství je používána např. v analýze a teorii sociálních sítí a rozumí se jí neformální sociální vztah vyskytující se tam, kde formální institucionální struktury společnosti jsou slabé a nejsou schopny dostatečným a uspokojivým způsobem zabezpečit statky či služby (Wolf 1966).

⁶⁶ Odpověď na otázku: „Nahlásil/a jste danou událost policii?“

	SVL				NESVL			
	Ano		Ne		Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Krádež kola, moto.	52	24,0	165	76,0	8	53,3	7	46,7
Šikana	17	23,6	55	76,4	2	28,6	5	71,4
Vyhrožování násilím	40	23,1	133	76,9	2	6,9	27	93,1
Psychické násilí	15	21,1	56	78,9	0	0,0	10	100,0
Sex. zneužití, znásilnění	1	20,0	4	80,0	0	0,0	0	0,0
Sex. obtěžování	15	18,8	65	81,3	2	15,4	11	84,6
Podvod	23	15,5	125	84,5	8	34,8	15	65,2
Vystavení drogám	8	9,1	80	90,9	3	7,3	38	92,7
Násilí z nenávisli	21	8,4	230	91,6	1	7,7	12	92,3
Korupce	1	6,3	15	93,8	1	14,3	6	85,7
Obchodování s lidmi	2	5,0	38	95,0	0	0,0	4	100,0
Prac. vykořisťování	3	2,4	123	97,6	2	9,5	19	90,5
Lichva	1	1,6	62	98,4	0	0,0	4	100,0
Celkem	499	22,5	1 723	77,5	89	26,1	252	73,9

Právě komplexní význam a systematická funkce lichvy zvyšuje její latenci, a to i na úrovni jejího nízkého reportování ve viktimizačním šetření. Jak bylo uvedeno výše, zaznamenaná prevalence lichvy byla na úrovni 2,5 % (63 osob) z celé zkoumané SVL populace, což je v hrubém rozporu nejen s poznatky z kvalitativní části výzkumu, ale i zjištěními jiných studií (např. Agentura pro sociální začleňování 2016; Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování 2009; Štěpánková a Lomozová 2013; Demografické informační centrum, o.s. 2011). Lakonicky řečeno, jednou z příčin vysoké latence lichvy je skutečnost, že nemusí být chápána ze strany obětí jako sociálně škodlivý jev, ale jev „normální“ a v podmínkách sociálního vyloučení „funkční“ a mnohokrát nemusí být v zájmu oběti ji ohlašovat:

„No oni, já si myslím, že vždycky ti policajti vědí, kdo jakoby je takový ten kápo, kdo to tady má prostě jako v merku... To je o tom, že policie vám řekne, kde není žalobce, tam není soudce. A na tom oni jedou. Oni ví, že ty lidi nepůjdou a neudají je. Jo, my jsme se tady snažili řešit lichvu...” (žena, 45 let)

Vysoká míra latence, druhá nejvyšší, u obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování má důvod zejména v tom, jak ukazují odpovědi respondentů, že oběti jsou si vědomy obtížné právní vymahatelnosti. Pracovní vykořisťování je spojeno s prací „na černo“ a nezřídka je součástí samotného systému lichvy. Oběti této kategorie viktimizace mohou mít též obavy z vlastního postihu, protože samy mohly jednat protiprávně. Případy obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování byly zaznamenány zejména v příhraničních lokalitách, ve kterých se jednalo o trvalou či občasnou formu

subsistence, u níž oběti deklarovaly její „dobrovolnost“, jakkoli k ní byly nuceny strukturními podmínkami a/nebo svým partnerem.

V rámci šetření bylo evidováno u SVL populace i pět případů znásilnění, resp. pohlavního zneužití v období posledních 12 měsíců. Pro ilustraci, v roce 2016 bylo v ČR registrováno 1342 případů znásilnění či pohlavního zneužití.⁶⁷ Index nápadu, který je standardně vyjádřen v podobě počtu případů na 10 tis. obyvatel, tak činí v ČR 1,27, zatímco u SVL populace 19,48. Nicméně pouze jedno znásilnění ze zjištěných pěti bylo ohlášeno policii. Mezi důvody vysoké latence znásilnění patří mimo jiné i to, že oproti běžným představám je často pachatelem osoba, kterou oběť zná. Nejinak tomu bylo i u zjištěných viktimizací. Ve dvou případech byla uvedena „cizí osoba“, ve dvou partner a v jednom případě „kamarád“. Obecně se odhaduje, že policii je oznámeno pouze jeden případ znásilnění z deseti. Můžeme se pouze domnívat, do jaké míry je toto číslo nižší v případě viktimizačních výzkumů.

Z hlediska pohlaví ženy úhrnem ohlásily viktimizaci v 25 % případů a muži v 20 % (viz tabulka č. 74). Největší rozdíly v relativních četnostech na úrovni jednotlivých kategorií viktimizace mezi ženami a muži, pokud vezmeme v potaz pouze kategorie s vyššími absolutními hodnotami, které nás k srovnání opravňují, byly u fyzického napadení a vyhrožování násilím, a to o 17, resp. 16 p. b. Odlišná míra latence u daných kategorií je s ohledem na konstrukci genderových rolí ve společnosti předvídatelná. U proměnné v podobě věku lze identifikovat snižující se latenci s jeho růstem, a to především u žen. Častěji oznamovaly viktimizaci nejstarší věkové skupiny, více ženy, ačkoli u nich byla prevalence i míra viktimizace ve srovnání s ostatními věkovými skupinami nižší.

Tab.74: Oznámení viktimizace policii dle pohlaví a celkem (SVL)

	Muži				Ženy				Celkem			
	Ano		Ne		Ano		Ne		Ano		Ne	
Věk	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
15–19	27	15,0	153	85,0	42	25,3	124	74,7	69	19,9	277	80,1
20–29	61	19,4	253	80,6	69	21,9	246	78,1	130	20,7	499	79,3
30–44	43	15,2	239	84,8	74	24,4	229	75,6	117	20,0	468	80,0
45–59	54	26,6	149	73,4	59	24,2	185	75,8	113	25,3	334	74,7
60+	31	29,5	74	70,5	39	36,4	68	63,6	70	33,0	142	67,0
Celkem	216	19,9	868	80,1	283	24,9	852	75,1	499	22,5	1 720	77,5

Vyšší latence viktimizace se obecně předpokládá u těch skupin obyvatel, které mají odlišnou etnickou či národnostní identitu od té majoritní, v případě ČR zejména „Romů“ (srov. kapitola Diskriminace). Odpovědi respondentů na základě jejich národnosti či

⁶⁷ Součet kategorií znásilnění (§ 185), pohlavní zneužívání v závislosti (§ 187/2) a pohlavní zneužívání ostatní (§ 187/1, 3, 4). Zdroj: Policejní prezidium ČR.

etnicity, ke které se sami přihlásili, tento předpoklad vyloženě nepotvrzují (viz tabulka č. 75). Rozdíl v latenci těch, kteří se identifikovali s romskou identitou, je o 4 p. b. vyšší ve srovnání s těmi, kteří se označili jako Češi. V případě latence, a to zejména té „umělé“, hraje ovšem podstatnou roli, jakým způsobem je etnická/národnostní identita oběti určena, zda na základě sebeurčení, nebo z vnější.

Jak bylo již zmíněno, sociální okolí zpravidla určuje příslušnost jedince k té či oné etnické/národnostní skupině za pomoci somatických znaků (zejména barva pleti), jazyka (etnolektu), neverbální komunikace a dalších stereotypů, které v různém kontextu a prostředí nabývají různé intenzity a významů. Můžeme tedy předpokládat, že jiná míra latence bude u těch obětí, které splňují lidovou představu „romství“, bez zřetele, zda se k romské identitě hlásí. V tomto ohledu se ve vztahu k latenci vyjevuje metodologická nevýhoda zvoleného postupu určování identity. Dalším faktorem, který je třeba vzít v potaz, je, že osoby žijící v SVL jsou z podstaty marginalizovány i přesto, pokud nejsou považovány svým okolím za etnický/národnostně odlišné od majority a ani se za odlišné samy nepovažují.

Tab.75: Oznámení viktimizace policii dle národnosti či etnicity (SVL)

	Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%
Česká	292	23,5	953	76,5
Romská	147	19,8	594	80,2
Jiná	39	27,7	102	72,3
Slovenská	21	23,0	71	77,2
Celkem	499	22,5	1 720	77,5

Nehlášení viktimizace respondenti obou populací zdaleka nejčastěji zdůvodňovali odpovědi „Nestálo to za to“ a „Policie by s tím nic neudělala“, resp. významově ekvivalentními odpověďmi (viz tabulka č. 76). První odpovědi, která odkazuje k nízké závažnosti způsobené újmy, dávali mírně častěji (o 5 p. b.) přednost NESVL respondenti. Nicméně toto vyjádření může znamenat i to, že s ohlášením trestného činu jsou spojeny zbytečné komplikace a starosti, které „nestojí“ za potenciální benefity plynoucí z trestního stíhání pachatele. Druhou odpověď, kterou lze chápat jako skeptický pohled na případný postup a řešení ze strany policie, volili naopak častěji SVL respondenti (o 6 p. b.):

„Nebo třeba se mi už stalo, že jsem šel tady nahoru pěšky, po tom kopci a jel frajer na skútru a normálně po nás střelil, tou airsoftkou nebo něco podobného, ty kuličky železné. Jsem se vlastně otočil, jsem slyšel ty výstřely, a jak přibrzdil trošku, vlastně když jsme se otočili, tak na to šlápl (...) Ne, nenahlásili jsme to. Co by s tím udělali? Nic vůbec, jako pak se ještě někde tahat po soudech a takové to.“ (muž, 21 let)

Tomu i odpovídají kategorie viktimizace, u kterých byly tyto dvě odpovědi nejčastější. U NESVL populace byl názor „Nestálo to za to“ prezentován nejvíce ve vztahu k vystavení nelegálním drogám, tedy kategorii, jež měla u této populace nejvyšší prevalenci i míru viktimizace. Naopak SVL respondenti se k přesvědčení o tom, že „policie by s tím nic neudělala“, přikláněli nejčastěji u násilí z nenávisti, tj. kategorii, která měla naopak nejvyšší prevalenci a míru u této populace. Absolutní četnost dalších kategorií je u NESVL natolik nízká, že případná komparace je irelevantní.

Tab.76: Důvody pro neoznámení případů viktimizace policii (SVL a NESVL)⁶⁸

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Nestálo to za to	611	35,5	103	40,9
Policie by s tím nic neudělala	406	23,6	44	17,5
Dokážu si to vyřídit sám/sama	116	6,7	23	9,1
Nedůvěřuji policii	93	5,4	17	6,7
Jiný důvod	71	4,1	4	1,6
Nechtěl/a jsem se dostat do problémů	64	3,7	5	2,0
Chráníl/a jsem tím pachatele	62	3,6	11	4,4
Někdo jiný to ohlásil policii	50	2,9	10	4,0
Nevím, na koho jsem se měl/a obrátit	47	2,7	11	4,4
Měl/a jsem strach z pachatelů	45	2,6	7	2,8
Domnívám se, že sám jsem jednal nezákonně	42	2,4	4	1,6
Není to moje starost, má to řešit někdo jiný	32	1,9	3	1,2
Nejsem udavač	31	1,8	6	2,4
Neví, neodpověděl/a	27	1,6	4	1,6
Styděl/a jsem se	10	0,6	0	0,0
Měl/a jsem strach z rodiny/přátel pachatelů	9	0,5	0	0,0
Nechtěl/a jsem, aby se to někdo dozvěděl	7	0,4	0	0,0

Z viktimizací, které byly ohlášeny SVL respondenty policii, jich bylo 28 % posouzeno jako trestný čin a 10 % jako přestupek (viz tabulka č. 77). Třetina případů (33 %) nebyla vyhodnocena ani jako trestný čin, ani jako přestupek a v 30 % případech respondenti nevěděli. Velmi podobně tomu bylo i u NESVL populace s tím rozdílem, že častěji uvedla odpověď „nevím“ a naopak méně často, že případ nebyl posouzen ani jako přestupek, ani jako trestný čin.

Úhrnem bylo tedy z celkového počtu případů viktimizace SVL populace za období 12 měsíců sledovaných detailně v incidenčních dotaznících posouzeno jako trestný čin pouze 6 % (139 z 2222). Na základě tohoto údaje lze stanovit spekulativní minimální hodnotu indexu nápadu trestné činnosti, který činí 541,7. Spekulativní a minimální proto, že je založen pouze na viktimizacích, u kterých byly vyplněny incidenční dotazníky (tj. bez

⁶⁸ Odpověď na otevřenou otázku: „Proč jste danou událost neoznámil/a policii?“

opakovaných viktimizací), které byly hlášeny policii, a u kterých si navíc respondenti byli vědomi, resp. to tvrdili, že byly vyhodnoceny jako trestné činy. U NESVL populace je tento index 440,7. Za celou ČR v roce 2016 dosáhl hodnoty 207,8.⁶⁹ To znamená, že u SVL populace je nápad trestné činnosti podstatně vyšší než u NESVL populace a nápad trestné činnosti v případech ČR. Platí tedy, že SVL populaci lze ve srovnání s majoritní populací považovat za ohroženější trestnou činností, ačkoli se jedná o velmi přibližné porovnání.

Tab.77: Posouzení hlášené viktimizace jako trestného činu ze strany policie (SVL a NESVL)⁷⁰

	SVL			NESVL		
	abs.	sub. %	%	abs.	sub. %	%
Ano	139	27,9	6,3	26	29,2	7,6
Ne	164	32,9	7,4	20	22,5	5,9
Ne, jako přestupek	49	9,8	2,2	11	12,4	3,2
Nevědělo	147	29,5	7,3	32	36,0	10,0
<i>Mezisoučet</i>	<i>499</i>	<i>100,0</i>	<i>22,5</i>	<i>89</i>	<i>100,0</i>	<i>26,1</i>
Nehlášeno	1 723	x	77,5	252	x	73,9
Celkem	2 222	x	100,0	341	x	100,0

6.6 Shrnutí

Základními ukazateli viktimizačních výzkumů jsou prevalence viktimizace (počet obětí) a míra viktimizace (počet viktimizací). Prevalence viktimizace obyvatel SVL za posledních 12 měsíců byla významně vyšší než u vzorku populace obyvatel NESVL, a to o 15 p. b. Srovnání prevalence viktimizace na celostátní úrovni není z důvodu absentujících dat z viktimizačních výzkumů v ČR možné. Prevalence viktimizace klesá v populaci SVL s věkem, přičemž častější je viktimizace mladších skupin specifickými kategoriemi viktimizace, jako je fyzické napadení, vyhrožování, násilí z nenávisti či prosté krádeže. Velikost obce ani počet obyvatel SVL není prediktorem prevalence viktimizace v SVL. To samé platí i pro index nápadu trestné činnosti, neboť s jeho růstem se prevalence zvyšuje jen mírně.

Důležitým zjištěním je, že prevalence se nezvyšuje ani s růstem podílu SVL obyvatel na celkové populaci obce. Z hlediska etnicity či národnosti byla mírně vyšší prevalence viktimizace u respondentů ze SVL, kteří se sami identifikovali jako Romové, což je dáno vyšším počtem viktimizovaných v kategorii „Násilí z nenávisti“. Zjednodušeně řečeno, v SVL je vyšší pravděpodobnost, že jednotlivci i domácnost budou vystaveni viktimizaci,

⁶⁹ www.mapakriminality.cz, zdroj dat Policejní prezidium ČR.

⁷⁰ Odpověď na otázku: „Byla událost/čin posouzen/a jako trestný čin?“

avšak jejím prediktorem je zejména konkrétní kategorie viktimizace a v menší míře i sebeidentifikace s romskou národností či etnicitou.

Ve vztahu k (celkové) míře viktimizace jsou trendy obdobné jako u prevalence, tj. rozdíly dle pohlaví jsou minimální, u velikosti obce a indexu nápadu trestné činnosti se žádný výrazný trend růstu či poklesu neprojevuje. A naopak se posiluje vliv dílčích kategorií viktimizace, u nichž je vyšší pravděpodobnost opakování a které jsou specifické pro SVL populaci. Touto specifickou kategorií je násilí z nenávisti, což souvisí s existujícími etnorasovými hierarchiemi uvnitř společnosti. Rozdíl oproti prevalenci je patrný u podílu populace SVL na celkové populaci obce, kdy s růstem tohoto podílu roste počet těch, kteří byli viktimizováni vícekrát. Jinými slovy, ačkoli v obcích s vyšším počtem obyvatel SVL není vyšší prevalence viktimizace, roste pravděpodobnost, že ti, kteří se stali obětí kriminality, se jí stali vícekrát. Opět je to způsobeno především specifickými kategoriemi viktimizace, které se častěji opakují, což platí u SVL populace zejména pro násilí z nenávisti.

V souladu s kategoriemi viktimizace byla zjišťována také viktimizace domácnosti oproti viktimizaci jedince. Domácnosti i osoby z populace SVL byly častěji viktimizovány oproti NESVL populaci, a to rozdílem 9 p. b., resp. 11 p. b, přičemž viktimizace jedince má vyšší prevalenci viktimizace a zároveň dochází k častějšímu opakování viktimizace (dáno specifickými kategoriemi). Při porovnání majetkové v. násilné viktimizace docházíme k závěru, že v SVL je vyšší pravděpodobnost násilné viktimizace i její kumulace (násilná viktimizace s opakovanými viktimizacemi je o 15 p. b. vyšší v SVL než v NESVL).

Nejčastěji se opakovanou viktimizací u obyvatel SVL, jak plyne z výše uvedeného, bylo násilí z nenávisti. S násilím z nenávisti mělo zkušenost celkem 12 % respondentů ze SVL (oproti 2,4 % NESVL populace). Nejvýznamnější odlišnost mezi mírou viktimizace a prevalencí viktimizace lze rozpoznat u kategorií „násilí z nenávisti“ v SVL, resp. u „vystavení nelegálním drogám“ u NESVL, neboť mohou mít verbální povahu a nevyžadují komplexnější jednání. Rozdíl můžeme vysvětlit na základě detailního pohledu na pachatele a místo viktimizace. Zatímco drogy v SVL byly častěji viktimizovaným osobám nabízeny poblíž jejich bydliště osobou, kterou znali, v NESVL byly drogy nabízeny cizími lidmi. Rozdíl u prevalence viktimizací SVL oproti NESVL byl také odhalen u kategorie „krádež kola“. Diference může být vysvětlena odlišnou funkcí prostoru v SVL, kdy obyvatelé nedisponují dostatkem bezpečného prostoru a kola se skladují zejména na veřejných místech, která jsou přístupná jak obyvatelům daného bytového domu, tak cizím lidem.

Viktimizační výzkumy (stejně jako oficiální statistiky nápadu trestné činnosti) jsou však značně zatíženy nadprezentací bagatelních kategorií viktimizace (např. prostá krádež) a latencí některých typů kriminality, které jsou citlivé či stigmatizující (např. domácí násilí, znásilnění apod.). Souhrnně lze konstatovat, že bydlení v SVL

znamená zvýšené riziko prevalence viktimizace. Největší odlišnosti mezi prevalencí viktimizace u SVL a NESVL obyvatel však jsou v kategoriích: „násilí z nenávisti“ (12 % SVL oproti 2,4 % NESVL), „vystavení nelegálním drogám“ (4,8 % SVL vůči 7,5 % NESVL) a „krádež kola“ (9 % SVL oproti 2,4 % NESVL). Každá z nich odpovídá jinému problému vážícímu se na SVL: vystavení drogám hustotě sociální sítě uvnitř SVL, násilí z nenávisti etnorasové hierarchii ve společnosti a krádež kola odlišné prostorové funkci.

Při hlubší analýze incidenčních dotazníků lze vyvodit další odlišnost mezi SVL a NESVL populacemi týkající se místa viktimizace: obyvatelé SVL jsou častěji viktimizováni v soukromém prostoru a obecně v místě bydliště oproti obyvatelům NESVL a méně v soukromém prostoru s veřejnou funkcí. Lidé v SVL jsou častěji ohrožováni ve svém soukromí, což se zakládá na odlišném vnímání soukromého a veřejného. Co se týče újmy na zdraví, je podíl respondentů, kterým byla újma způsobena, identický v SVL i NESVL populaci (7 % případů). Újma na majetku je u SVL viktimizací nižší oproti NESVL (u SVL je mediánová hodnota majetkové škody 3 tis. Kč, u NESVL 5 tis. Kč).

Obyvatelé SVL se domnívají, že jsou ve společenském žebříčku znevýhodněni, neboť věří, že viktimizace byla téměř v pětině případů motivována nenávisťně. V rámci zaznamenaných incidencí byli za pachatele označováni muži, a to v 74 % sledovaných incidencí (ve 13 % byly za pachatelky označeny ženy, ve 13 % byli pachatelé obojího pohlaví). Tento trend je srovnatelný s celkovou populací ČR. Viktimizační šetření v SVL také potvrdilo neplatnost „mýtu“, že pachateli jsou osoby, které oběti neznají. V 53 % případů viktimizace oběť znala pachatele. Respondenti NESVL byli častěji viktimizováni ze strany „cizí osoby“ (o 9 p. b.), což souvisí s již výše zmiňovanou častější viktimizací NESVL obyvatel mimo místo domova a okolí bydliště. Pachatel byl pouze ve třetině případů viktimizace označen za „Roma“, což může být překvapivé vzhledem k obecným odhadům etnického či národnostního složení obyvatelstva SVL, nicméně označení pachatele na základě připsané etnicity/národnosti je natolik analyticky komplikované, že jakékoli vyvozování závěrů je nanejvýš problematické. Nicméně na základě „známosti“ pachatele lze upozornit na skutečnost, že prevence kriminality musí být orientována i jiným směrem než „pouze“ na kontrolu veřejného prostoru. Je nutné se zaměřit také na přístup orientovaný na komunitu.

Cílem viktimizačního šetření v SVL bylo také odhalení specifík tzv. skryté kriminality, kterou nejsou statistická data o kriminalitě schopna dostatečně pokrýt. Latence je jedním ze základních problémů viktimizačních šetření. V případě sledované populace SVL bylo z celkového počtu viktimizací za posledních 12 měsíců nahlášeno policii pouze 23 % případů. Nejnižší míra latence byla u populace SVL zjištěna nepřekvapivě u krádeží automobilů, což je trend srovnatelný s celkovou populací v ČR. Vyšší míru latence lze upozorovat u forem újmy svázaných s každodenností SVL: u lichvy, obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování, obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování, korupce, násilí z nenávisti a vystavení drogám. Častěji oznamují viktimizaci

orgánům činných v trestném řízení ženy a nejstarší věkové skupiny. Výsledky šetření také ukázaly, že častěji se policii oznamují činy, kdy dojde k újmě na zdraví než k újmě na majetku. Jako důvody pro neohlášení viktimizace uváděli respondenti nejčastěji odpovědi jako „Nestálo to za to” nebo „Policie by s tím nic neudělala”. Za trestný čin bylo označeno jen 6 % všech viktimizací, což je však při přepočtení na počet obyvatel přibližně dva až třikrát více než u populace ČR. Lze také s nadsázkou učinit závěr, že obyvatelé SVL neoznamují na policii činy, které se jich existenčně dotýkají a reprodukují jejich nerovné postavení ve společnosti (např. lichvu, pracovní vykořisťování, obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování).

7 Násilí z nenávisti

S viktimizací nenávistným násilím, jak již bylo řečeno v kapitole Viktimizace, měli respondenti ze SVL relativně i absolutně největší zkušenost. Nejen z tohoto důvodu se jím zabýváme v samostatné kapitole. Násilí z nenávisti představuje významný společenský problém, který v konečném důsledku ohrožuje společenskou soudržnost a zpochybňuje klíčové demokratické hodnoty. Oběťmi nenávistného násilí nejsou pouze bezprostředně napadení a jejich blízcí. Silně se dotýká všech členů skupiny, k nimž napadení patří. Nenávistné útoky jim totiž vysílají signál, že také oni mohou být kdykoli napadeni, a to jenom proto, kým jsou. To v nich vyvolává strach a obecně posiluje nedůvěru mezi určitými společenskými skupinami (Iganski a Lagou 2015; In IUSTITIA 2016). Také proto je třeba věnovat násilí z nenávisti adekvátní pozornost, a to zvláště v situaci, kdy v podstatě neexistují jiné zdroje informací o tomto problému v SVL, než je náš výzkum.

Násilí z nenávisti můžeme definovat jako útok, jehož se pachatel dopustí na jedincích či jejich majetku kvůli jejich skutečné či domnělé skupinové příslušnosti. Jako takový není nenávistný útok ničím historicky novým. Poměrně nové je však ono označení „násilí z nenávisti“, případně „trestná činnost z nenávisti“ (anglicky: hate crime). A nutno dodat, že podle řady autorů je to označení spíše nevhodné, až zavádějící (např. Hall 2013; Perry 2005). To, co motivuje pachatele ke spáchání násilí z nenávisti, není totiž ani tak nenávist, jako spíše předsudek.⁷¹ Z hlediska výše uvedené definice není podstatné, zda pachatel jednal v důsledku dlouhotrvající nepřátelské emoce, jak bývá nenávist definována. Rozhodující je, že svou oběť napadl pro to, kým byla, resp. k jaké skupině skutečně nebo domněle náležela.

Nenávistný pachatel napadá druhé nikoli jako individua, nýbrž jako příslušníky skupiny, a to právě proto, že tuto skupinu v jeho očích zastupují. Skupinová příslušnost může být dána „rasou“, barvou pleti, národností, etnicitou, původem, sociálním postavením (bezdomovectví), náboženským vyznáním, genderem, sexuální orientací či identitou, věkem, politickou příslušností či zdravotním stavem. My jsme se v šetření rozhodli přidržet českého trestního zákona (zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník), a tak jsme se explicitně našich respondentů ptali na zkušenosti s viktimizací z důvodu barvy pleti, etnické, rasové, národnostní, sociální, náboženské a politické příslušnosti.

Napadení z důvodu národnosti či etnicity můžeme ilustrovat na případu účastnice výzkumu, jež popisovala svou zkušenost s nenávistnou viktimizací během návratu tramvají z poutě, kde ji a její kamarádky napadl neznámý muž:

„Jednou jsme byli... to byla pout' a byl tam... navíc tam zpíval Michal David, tak jsme tam jakože šli, že, to je jasný. A jeli jsme domů tramvají, a přijel tam pán, právě tam byly

⁷¹ Proto se také o nenávistném násilí někdy hovoří jako o předsudečném násilí (srov. Kalibová et al. 2016).

i kamarádky se mnou, a začal si nás počítat. A hned před námi stál a počítal: ‚Jedna, dva, tři, čtyři. Ani jedna, všechny jste Romky.‘ A začal nám nadávat. A strašně nadávat, úplně, že jsme měli... a byl tam s námi ještě jeden kluk, ale nebyl s námi jako, ale jako že seděl v té tramvaji. A jako taky Cigán, že. Tak už měl taky strach. A měl asi tak 12 roků. No, my jsme jako měli úplně strach. A venku bylo plno skinů. Plno. To jsme nevěděly, jestli máme vystoupit nebo jet dál. Říkám: ‚Tedka co máme dělat?‘ Tak jsme se vzaly z toho vagónu a šly jsme do jiného. Takže... ale jako že nikdo se nás nezastal nebo něco, prostě nic. Jako že jsme z toho měli úplně strach.“ (žena, 20 let)

7.1 Násilí z nenávisti – základní poznatky

Násilí z nenávisti představuje vůbec nejčastější kategorii kriminality u viktimizovaných respondentů ze SVL. Během svého dosavadního života ji zažila více než třetina z nich (869 respondentů) (viz tabulka č. 78). Tato hodnota celoživotní prevalence násilí z nenávisti u respondentů ze SVL silně kontrastuje se zkušeností respondentů mimo SVL, kdy bylo takto viktimizováno 11 % (63 respondentů). Důležitým zjištěním je také to, že přes 27 % respondentů ze SVL (698) bylo viktimizováno násilím z nenávisti více než jednou, přičemž 21 % (540) jich uvedlo, že takovou zkušenost měli pětkrát a vícekrát. Jen pro menší část (7 %) byl tento typ viktimizace jednorázovou zkušeností. A tato tendence, byť v menším rozsahu, je přítomna také u respondentů mimo SVL. Z toho lze vyvodit, že násilí z nenávisti se zpravidla vyskytuje v životech respondentů opakovaně, což patrně prohlubuje vzniklou újmu.

Tab.78: Celoživotní prevalence a opakování násilí z nenávisti (SVL a NESVL)⁷²

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
1	171	6,7	16	2,7
2	67	2,6	3	0,5
3	66	2,6	5	0,9
4	25	1,0	1	0,2
5+	540	21,0	38	6,4
<i>Mezisoučet</i>	869	33,9	63	10,7
Nikdy	1 679	66,1	527	89,3
Celkem	2 566	100,0	590	100,0

Újma plynoucí z násilí z nenávisti a obecně etnické stigmatizace bývá zakoušena velmi intenzivně, v některých případech obnáší až pocit studu za sebe sama. Takto to líčí také

⁷² Odpověď na otázku: „Dopustil se vůči Vám někdy někdo fyzického nebo slovního násilí kvůli Vaší barvě pleti, kvůli skutečné či domnělé etnické, rasové, národnostní, sociální, náboženské, politické příslušnosti, a to tím, že by Vás napadl, vyhrožoval Vám nebo Vám nadával?“

další informantka, která byla dotazována na zkušenosti týkající se nenávistného napadání. Její odpověď ukazuje, že násilí z nenávisti bývá nejen opakovanou, ale také často velmi ranou zkušeností – dostavuje se již v dětství, zde konkrétně po nástupu do základní školy. Vyrovnávání se s nenávistným napadáním je velmi obtížné a příliš nepomáhá ani pomoc rodičů:

„Nějaký rasismus? Něco jako rozlišnost. Neuměla jsem si to přebrat, vždyť mě bylo probíhá šest sedm roků, jo? A já jsem prostě těm klukům říkala, oni mi nadávali do Cigánek a to. A já jim říkám, prostě jako holčina: ‚Já nejsem Cigánka, já jsem se jenom špatně narodila, asi, jo?‘ Já jsem prostě fakt nechápala, ne? Já jsem to řekla doma, tak mamka: ‚Jako z toho si nic nedělej. To bude v pohodě, ne?‘ Jako snažila se mě jakoby jako to, ne? A potom jsem to začala postupem času chápat a začala jsem se stydět za to. Říkám: ‚Proč jsem jiná? Vždyť jsem úplně stejná jako oni. Chovám se, chodím do školy, učím se.‘ Říkám: ‚Jako to ne.‘ Ze začátku jsem nevěděla fakt za co, co se děje? Že proč? Ale pak jako už jsem věděla, co to je, ten Cigán. Takže jsem normálně se začala stydět sama za sebe, jo?“ (žena, 39 let)

V posledních 12 měsících bylo násilím z nenávisti viktimizováno 12 % všech respondentů ze SVL (309), u NESVL respondentů to byly jen 2 % (14) (viz tabulka č. 79). Rovněž i v tomto období se projevuje tendence k opakované viktimizaci v případech násilí z nenávisti, neboť u SVL populace bylo pětkrát a vícekrát viktimizováno 43 % respondentů (viz tabulka č. 80) a celková míra viktimizace této populace byla 0,35 (906) viktimizací na jednu osobu (viz tabulka č. 56 v kapitole Viktimizace). U NESVL populace srovnání s ohledem na nízký absolutní počet (14 osob) postrádá relevanci.

Tab.79: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti podle časového období (SVL a NESVL)

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
V posledních 12 měsících	309	12,0	14	2,4
V posledních 5 letech	362	14,1	33	5,6
Více než před 5 lety	199	7,8	16	2,7
Celkem	869	33,9	63	10,7

Tab.80: Opakovaná viktimizace násilím z nenávisti v posledních 12 měsících (SVL a NESVL)

	SVL			NESVL		
	abs.	%	n %	abs.	%	n %
1	136	44,0	5,3	8	57,1	1,4
2	18	5,8	0,7	1	7,1	0,2
3	19	6,1	0,7	1	7,1	0,2
4	3	1,0	0,1	0	0,0	0,0
5+	133	43,0	5,2	4	28,6	0,7

	SVL			NESVL		
	abs.	%	n %	abs.	%	n %
<i>Mezisoučet</i>	309	100,0	12,0	14	100,0	2,4
Nikdy	2 257	x	88,0	576	x	97,6
Celkem	2 566	x	100,0	590	x	100,0

Prevalence násilí z nenávisti je u populace SVL nadstandardně vysoká. Jakkoli je velmi ošemetné ji srovnávat s jinými studiemi z důvodů odlišné metodologie, resp. vymezení zkoumané populace, tak např. v Anglii a Walesu v období 2012 až 2015 násilí z nenávisti zasáhlo 0,4 % respondentů (Corcoran et al. 2015, s. 15). V londýnské čtvrti Islington byla prevalence násilí z nenávisti stanovena na 6 % respondentů, přičemž autoři šetření zohledňovali viktimizaci v delším časovém období, konkrétně v posledních 15 měsících (Matthews et al. 2016, s. 120). Metodologické rozdíly pochopitelně mohou tvořit část vysvětlení, proč se hodnoty viktimizace násilím z nenávisti liší. Jako pravděpodobnější se však jeví to, že naše šetření bylo zaměřeno na zvláště zranitelnou populaci, co se násilí z nenávisti týče.

Tomu nasvědčují výsledky šetření FRA z roku 2016, podle nějž 56 % „Romů“ v ČR čelilo v posledních 12 měsících alespoň jedné z uvedených forem obtěžování (*harassment*): slovní útoky nebo zastrašování tváří v tvář, vyhrožování násilím tváří v tvář, nepřátelské projevy či pohledy, nepřátelské nebo vyhrožující emaily či textové zprávy a nepřátelské komentáře o nich na internetu (European Union Agency for Fundamental Rights 2018, s. 20). Oběti přímého fyzického násilí se pak v posledních 12 měsících staly 4 % „romských“ respondentů, přičemž 34 % vědělo o takové viktimizaci v případech svých příbuzných nebo přátel (European Union Agency for Fundamental Rights 2018, s. 22). Navzdory odlišné konceptualizaci násilí z nenávisti se můžeme domnívat, že jedním z hlavních faktorů vysoké prevalence tohoto typu kriminality je typ populace, s níž bylo šetření uskutečněno.

7.2 Sociodemografické charakteristiky obětí násilí z nenávisti

Co se týče sociodemografických charakteristik respondentů ze SVL, kteří byli v posledních 12 měsících viktimizováni násilím z nenávisti, platí, že pohlaví nehraje roli (viz tabulka č. 81). Jak u mužů, tak u žen tvořil podíl viktimizovaných násilím z nenávisti 12 %.

Tab.81: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti za posledních 12 měsíců dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL)

		Ano		Ne	
		abs.	%	abs.	%
SVL	Muži	142	11,6	1 082	88,4
	Ženy	167	12,4	1 175	87,6
	Celkem	309	12,0	2 257	88,0
NESVL	Muži	8	2,8	280	97,2
	Ženy	6	2,0	296	98,0
	Celkem	14	2,4	576	97,6

Tabulka č. 82 znázorňuje rozložení prevalence násilí z nenávisti v rámci věkových skupin. Za nejohroženější lze považovat příslušníky skupiny „15 až 19 let“, kde bylo obětí násilí z nenávisti 18 % (53) respondentů. Naopak nejméně byli nenávistně napadáni respondenti nad 60 let a obecně lze říct, že prevalence násilí z nenávisti klesá s věkem. Relativně nízkou prevalenci násilí z nenávisti lidí nad 60 let a relativně vysokou prevalenci násilí z nenávisti u lidí ve věku do 20 let lze interpretovat jako důsledek různé podoby rutinních aktivit u různých věkových skupin, což platí pro viktimizaci jako takovou, nikoli jen pro tu nenávistnou. Mladí lidé se častěji během svého běžného chování dostávají do situací, které je vystavují vyššímu riziku, že se stanou obětí kriminality (chodí ven v noci, navštěvují místa, kde se konzumuje alkohol atp.). Naopak senioři nemají tolik příležitostí, aby byli viktimizováni, což zase vysvětluje jejich omezený podíl na obětech nenávistného násilí.

Tab.82: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti z hlediska věku za posledních 12 měsíců (SVL)

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
15–19	53	17,5	250	82,5	303	100,0
20–29	78	14,9	447	85,1	525	100,0
30–44	100	14,9	571	85,1	671	100,0
45–59	62	10,4	537	89,6	599	100,0
60+	16	3,4	452	96,6	468	100,0
Celkem	309	12,0	2 257	88,0	2 566	100,0

Z hlediska rodinného stavu byli nejvíce viktimizováni, jak ukazuje tabulka č. 83, respondenti nesezdaní, ale žijící v partnerském vztahu (18 %). Následují svobodní (13 %) a ženatí či vdané (11 %). Zdá se, že i zde bude zkušenost viktimizace dána spíše věkem než čímkoli jiným, a to především s přihlédnutím k tomu, že rozvedení a ovdovělí, kteří jsou obecně starší než respondenti zastoupení v ostatních kategoriích, mají s násilím z nenávisti jen malé zkušenosti v pozici obětí.

Tab.83: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti z hlediska rodinného stavu za posledních 12 měsíců (SVL)

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Nesezdaný, v partnerském vztahu	90	17,6	421	82,4	511	100,0
Svobodný	117	13,4	756	86,6	873	100,0
Ženatý/vdaná	66	11,0	536	89,0	602	100,0
Rozvedený	29	7,5	358	92,5	387	100,0
Vdovec	7	3,6	186	96,4	193	100,0

Určité vztahy nacházíme také mezi prevalencí násilí z nenávisti a etnicitou či národností (viz tabulka č. 84). V souladu s našimi očekáváními se potvrzuje, že viktimizováni byli spíše ti, kteří se v dotazníku označili za Romy. Mezi Romy bylo 17 % obětí násilí z nenávisti, kdežto u Čechů to bylo 10 %. Nositelé slovenské a jiné národnosti či etnicity se nacházejí za oběma těmito skupinami. Jejich počet však byl velmi malý, dohromady jsou zastoupeni 21 respondenty.

Podle Barbary Perry (2001) je třeba chápat násilí z nenávisti jako mechanismus sociální kontroly, jímž udržuje dominantní skupina příslušníky různě definovaných ovládaných skupin v jejich společensky druhořadém postavení. Rozumíme-li násilí z nenávisti tímto způsobem, je zcela pochopitelné, že mezi jeho oběťmi je relativně více „Romů“. „Romové“ patří mezi nejvíce znevýhodněné skupiny nejen v české společnosti, ale obecně v EU (European Union Agency for Fundamental Rights 2018).

Tab.84: Prevalence viktimizace násilím z nenávisti z hlediska etnicity či národnosti za posledních 12 měsíců (SVL)

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	154	10,2	1 360	89,8	1 514	100,0
Romská	134	17,2	644	82,8	778	100,0
Slovenská	13	10,6	110	89,4	123	100,0
Jiná	8	5,3	143	94,7	151	100,0

Signifikantní vztah k násilí z nenávisti má diskriminace (viz tabulka č. 85). Z 309 SVL respondentů, kteří se stali obětí násilí z nenávisti v posledních 12 měsících, jich bylo 233 diskriminováno, což odpovídá 75 % obětí násilí z nenávisti. Jinak platí, že nejvyšší relativní prevalence násilí z nenávisti existuje u pětikrát a vícekrát diskriminovaných a naopak nejnižší se vyskytuje u těch, kteří diskriminováni nebyli. S přihlédnutím k výše řečenému můžeme říci, že násilí z nenávisti a diskriminace se často doprovázejí. Oběti násilí z nenávisti bývají velmi často rovněž i oběťmi diskriminace. Ostatně podle Perry (2001) představuje násilí z nenávisti pouze špičku ledovce předsudečného jednání, což vysoký podíl diskriminovaných mezi oběťmi násilí z nenávisti potvrzuje.

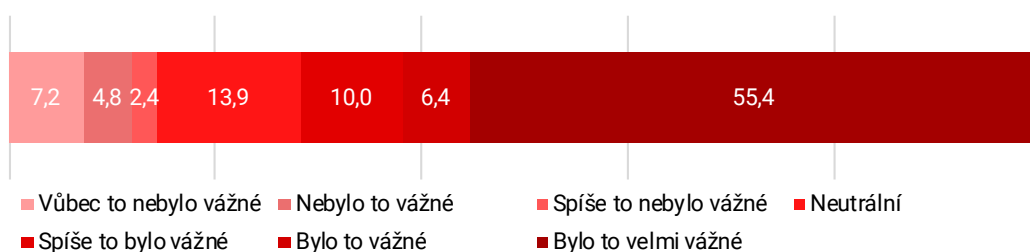
Tab.85: Viktimizace násilím z nenávisti za posledních 12 měsíců dle diskriminace (SVL)

Počet diskriminací	abs.	%
Jednou	22	7,1
Dvakrát	12	3,9
Třikrát	6	1,9
Čtyřikrát	9	2,9
Pětkrát a vícekrát	184	59,5
Mezisoučet	233	75,4
Ani jednou	76	24,6
Celkem	309	100,0

7.3 Vnímání závažnosti napadení násilím z nenávisti

Od celkem 309 respondentů ze SVL, kteří se stali v posledních 12 měsících obětí viktimizace násilím z nenávisti, jsme získali 251 incidenčních dotazníků. V incidenčních dotaznících jsme mimo jiné zjišťovali, jak závažně vnímali respondenti svou viktimizaci. V případě násilí z nenávisti lze říci, že ji vnímali poměrně vážně. Jak ukazuje graf č. 18, 62 % těchto obětí uvedlo, že své napadení považovalo za vážné a velmi vážné. Z toho 55 % hodnotilo tuto událost jako velmi vážnou. Závažnost násilí z nenávisti potvrzuje i průměrná hodnota vážnosti této kategorie, která na škále od 1 do 7 činila 5,5. Násilí z nenávisti lze tedy vnímat jako kategorii kriminality, jež byla vnímána spíše závažně.

Graf 18: Hodnocení závažnosti viktimizace násilím z nenávisti za posledních 12 měsíců v % (SVL)

Viktimizace násilím z nenávisti pro většinu takto viktimizovaných v posledních 12 měsících neznamenal žádnou újmu. Pouze u 17 respondentů lze zaznamenat újmu na zdraví. Z toho čtyři byli ošetřeni ambulantně a dva byli hospitalizováni. Pouze jeden z hospitalizovaných respondentů byl léčen déle než měsíc až čtvrt roku. Osm respondentů uvedlo, že má trvalé následky psychického rázu, a jeden respondent odpověděl, že má fyzické trvalé následky. Majetková škoda vznikla pouze čtyřem respondentům. Jednalo se o poničení vybavení domácnosti, poškozený telefon, zcizení většího obnosu peněz či neproplacené přesčasy a odměny v důsledku útoku. Z výše uvedeného lze

vyvodit, že násilí z nenávisti mělo často podobu verbálních či graficky znázorněných útoků, resp. že fyzické násilí se vyskytovalo jen v omezeném množství případů.

7.4 Čas a místo násilí z nenávisti

Nejčastěji byla viktimizace násilím z nenávisti zaznamenána v odpoledních hodinách, a to ve třetině případů (81 z 251 respondentů). Rovněž lze říci, že obecně byli respondenti nenávistně napadáni spíše přes den, kdy se jednalo o 46 % obětí násilí z nenávisti. Mezi 16.00 a 4.00 hodinou bylo viktimizovaných 28 %. V ostatních případech si již nebyli respondenti s to denní dobu svého napadení vybavit, anebo ji neznali (viz tabulka č. 86).

Tab.86: Viktimizace násilím z nenávisti z hlediska denní doby za posledních 12 měsíců (SVL)

	abs.	%
Ráno	6	8,5
Dopoledne	29	15,8
Odpoledne	81	17,2
Navečer	32	13,4
Večer	28	11,3
V noci	10	4,1
Neví	65	8,5
Celkem	241	100,0

Tabulka č. 87 ukazuje, že zcela nejčastěji se odehrálo násilí z nenávisti, stejně jako viktimizace u jiných kategorií, v obci bydliště oběti, konkrétně v 87 % případech. Jen zlomek případů proběhl v jiné obci (9 %), resp. v jiném kraji (4 %).

Tab.87: Místo viktimizace násilím z nenávisti obecně (SVL)

	abs.	%
V obci bydliště	217	86,5
V jiné obci v rámci kraje	23	9,2
V jiné obci mimo kraj	11	4,4
V zahraničí	0	0,0
Celkem	251	100,0

Respondenti byli nejčastěji napadeni (tabulka č. 88) obecně na ulici (35 %), resp. na ulici v blízkosti domova (21 %). Pokud vezmeme v úvahu kategorie prostoru z hlediska funkce (viz tabulka č. 89), tak 67 % případů se odehrálo ve veřejném prostoru a 16 % v soukromém prostoru s veřejnou funkcí (restaurace, obchodní centrum apod.). Celkem 10 % incidencí násilím z nenávisti proběhlo v soukromém prostoru.

Tab.88: Násilí z nenávisti z hlediska konkrétního místa viktimizace (SVL)

	abs.	%
Obecně na ulici	87	34,7
Na ulici v blízkosti/sousedství domova	52	20,7
V obchodě	17	6,8
Doma	15	6,0
V zaměstnání	13	5,2
V restauraci, hospodě, baru	11	4,4
V parku, prostoru k rekreaci	10	4,0
Na nádraží (vlak, bus)	10	4,0
Sklepní prostory, veřejné prostory domu	8	3,2
Ve škole	6	2,4
Na diskotéce, zábavě, koncertě	6	2,4
V nočním klubu, herně	4	1,6
V nákupním centru	3	1,2
Veřejná doprava	2	0,8
Na zahradě, na dvorku	2	0,8
Virtuální prostor	1	0,4
Neví, nespecifikováno	1	0,4
Na více místech	1	0,4
Na úřadě, u doktora, v nemocnici	1	0,4
Na parkovišti	1	0,4
Celkem	251	100,0

Tab.89: Viktimizace násilím z nenávisti dle kategorie prostoru (SVL)

	abs.	%
Veřejný prostor	169	67,3
Soukromý prostor s veřejnou funkcí	41	16,3
V zaměstnání	13	5,2
<i>Mezisoučet</i>	223	88,8
Striktně soukromý prostor	25	10,0
Na více místech	1	0,4
Virtuální prostor	1	0,4
Neví, nespecifikováno	1	0,4
Celkem	251	100,0

7.5 Pachatelé násilí z nenávisti

Pachatelem násilí z nenávisti byl ve 46 % případů, kdy byl spatřen, jednotlivec. Z celkového počtu případů, tedy včetně těch, kdy respondenti odmítli odpovědět, nebyli si jistí anebo pachatele neviděli, se jednalo o 41 % případů (viz tabulka č. 90). Dvojice, trojice a čtveřice pachatelů se shodně podílely na přibližně 10 % případech. Co je ovšem podstatné je, že

ve srovnání s celkovou viktimizací (srov. tabulka č. 56 v kapitole Viktimizace) se viktimizace násilím z nenávisti vyznačuje častějšími případy, kdy útočilo pět a více osob. V případě násilí z nenávisti se jedná o 25 % útoků. Zbytek tvoří případy, kdy si respondenti nebyli jisti, nevěděli anebo odmítli tuto informaci sdělit.

Tab.90: Pachatelé násilí z nenávisti z hlediska jejich počtu za posledních 12 měsíců (SVL)⁷³

	abs.	sub. %	n %
Jeden	103	46,1	41,0
Dva	23	10,3	9,2
Tři	20	9,0	8,0
Čtyři	22	9,9	8,8
Pět a více	55	24,7	21,9
<i>Mezisoučet</i>	<i>223</i>	<i>100,0</i>	<i>88,8</i>
Odmítl/a odpovědět	5	x	2,0
Není si jist/á	12	x	4,8
Neví, neviděl/a	11	x	4,4
Celkem	251	x	100,0

Co do pohlaví (viz tabulka č. 91) se v případě pachatelů nenávistného násilí jednalo většinou o muže (55 %). Ženy byly mezi pachateli zastoupeny spíše méně, a to jak v doprovodu mužů (25 %), tak samostatně (19 %). Pokud se zaměříme na věk pachatelů násilí z nenávisti (viz tabulka č. 92), převažovaly osoby ve středním věku (26–45 let), které se podílely na téměř polovině viktimizací násilí z nenávisti z těch, u kterých byl pachatel spatřen. Naopak žádného nenávistného útoku se nedopustily děti a na chvostu se ocitly osoby v důchodovém věku.

Tab.91: Pachatelé násilí z nenávisti z hlediska pohlaví za posledních 12 měsíců (SVL)⁷⁴

	abs.	sub. %	n %
Muž/i	132	56,2	52,6
Žena, ženy	45	19,1	17,9
Obojí pohlaví	58	24,7	23,1
<i>Mezisoučet</i>	<i>235</i>	<i>100,0</i>	<i>93,6</i>
Neví	16	x	6,4
Celkem	251	x	100,0

⁷³ Odpověď na otázku: „Kolik pachatelů/pachatelek bylo do události zapojeno?“

⁷⁴ Odpověď na otázku: „Jakého pohlaví byl/i pachatelé?“

Tab.92: Pachatelé násilí z nenávisti z hlediska věku za posledních 12 měsíců (SVL)⁷⁵

	abs.	sub. %	n %
Dítě, děti (12 a mladší)	0	0,0	0,0
Náctiletý, náctiletí (13 až 17)	15	17,8	6,0
Mladý dospělý, mladí dospělí (18 až 25)	32	28,9	12,7
Dospělý, dospělí (26 až 35)	52	18,3	20,7
Dospělý, dospělí (36 až 45)	33	23,3	13,1
Starší dospělý, dospělí (46 až 64)	42	3,3	16,7
Důchodce, důchodci (65 a více)	6	8,3	2,4
<i>Mezisoučet</i>	<i>180</i>	<i>100,0</i>	<i>71,7</i>
Různého věku	30	x	12,0
Neví	41	x	16,3
Celkem	251	x	100,0

Z hlediska totožnosti pachatele převažovala v absolutní většině cizí osoba, a to v 83 % z počtu případů násilí z nenávisti, kdy byl pachatel spatřen, resp. v 77 % všech případů. V tomto ohledu se násilí z nenávisti významně odlišuje od ostatních kategorií viktimizace (vyjma např. loupežného přepadení), u kterých byly ostatní skupiny pachatelů zastoupeny častěji, resp. cizí osoby méně často (viz tabulka č. 69 v kapitole Viktimizace).

Tab.93: Pachatelé násilí z nenávisti z hlediska vztahu k oběti za posledních 12 měsíců (SVL)⁷⁶

	abs.	sub. %	n %
Cizí člověk	194	82,6	77,3
Soused/ka	16	6,8	6,4
Známý, známá	9	3,8	3,6
Spolupracovník	5	2,1	2,0
Spolužák, spolužačka	4	1,7	1,6
Kamarád/ka	3	1,3	1,2
Nadřízený	1	0,4	0,4
Policista	1	0,4	0,4
Sourozenec	1	0,4	0,4
Zaměstnavatel	1	0,4	0,4
<i>Mezisoučet</i>	<i>235</i>	<i>100,0</i>	<i>93,6</i>
Neví	13	x	5,2
Odmítl/a odpovědět	3	x	1,2
Celkem	251	x	100,0

⁷⁵ Odpověď na otázku: „Jak staří byli pachatelé, pachatelky?“

⁷⁶ Odpověď na otevřenou otázku: „Kdo byl pachatelem, pachateli?“ Osoby pachatelů byly převedeny na jednotku viktimizace, tudíž součet je roven počtu incidencí. V případě, že bylo pachatelů více a spadali do více kategorií, byl započítán ten, který měl k oběti bližší vztah.

Jak může vypadat takový útok ze strany souseda, popisuje následující úryvek z rozhovoru s informantem, který byl nenávistně napaden spolu se svou manželkou na cestě na bohoslužbu. Útočníka znali, bydlel ve vedlejším domě. Nejprve je sprostě urážel a pak i vyhrožoval. K fyzickému střetu však nedošlo:

„[J]eden člověk, a to jsem nechal tak, nešel jsem už dál v té situaci, když nás tady napadl, tady někoho z vedlejšího baráku, slovně nás napadl, a to byla síla, to bylo silný kafe. Protože útočil na manželku, útočil i na mě, slovně, a my jsme šli zrovna v neděli na bohoslužbu... Nelíbilo se mu, že jsme Romové prostě. Vyhrožoval na parkovišti u auta. A já jsem, nejdřív jsem chtěl zareagovat, že se zastanu manželky, ale ona mě zastavila slovně, tak jsem se uklidnil, protože jsem si uvědomil, že jdu na bohoslužbu a teď tady nebudu dělat tuto věc. Jsem věřící, tak nebudu někoho napadat. Ale kdyby on mě napadl, tak bych se určitě bránil. A on pět či sedm minut na nás útočil slovně.“ (muž, 53 let)

Z tabulky č. 94 je evidentní, že pachatel (či pachatelé) měl zbraň jen v ojedinělých případech, a to celkem ve 13 (5 %). Jednalo se o tupé předměty, jako je tyč, baseballová pálka, kámen, cihla apod.

Tab.94: Ozbrojení pachatelé násilí z nenávisti za posledních 12 měsíců (SVL)

	abs.	%
Ano	12	4,8
Ne	239	95,2
Celkem	251	100,0

7.6 Ne/oznamování násilí z nenávisti

Oběti násilí z nenávisti oznámili vlastní viktimizaci policii jen v omezeném počtu případů, kterých bylo konkrétně 21, tj. 8 % (viz tabulka 95). Z těch, kdo událost policii nenahlásili, ji 14 (6 %) osob oznámilo zástupci jiné organizace/instituce, 121 (48 %) svým nejbližším a 95 (38 %) vůbec nikomu.

Tab.95: Oznámení viktimizace násilím z nenávisti za posledních 12 měsíců (SVL)⁷⁷

	abs.	%
Policii	21	8,4
Zástupci jiné organizace	14	5,6
Svým nejbližším	121	48,2
Vůbec nikomu	95	37,8
Celkem	251	100,0

⁷⁷ Odpověď na otázku: „Nahlásil/a jste danou událost policii?“

Respondentů, kteří svou viktimizaci násilím z nenávisti policii neoznámili, jsme se ptali na důvody, které je k jejich rozhodnutí vedly (tabulka č. 96). Nejčastější odpověď byla, že „to nestálo za to“. Takto odpovědělo 93 respondentů, kteří byli v posledních 12 měsících napadeni násilím z nenávisti. Na druhém místě se nachází důvod „Policie by s tím nic neudělala“ a na třetím „Nedůvěřuji policii“.

Z hlediska relativních hodnot je pořadí na prvních třech místech přesně opačné (odmyslíme-li si varianty „Odmítl/a odpovědět“ a „Měl/a jsem strach z rodiny pachatele“, které se však týkají pouze čtyř, resp. tří respondentů). Na prvním místě nacházíme možnost „Nedůvěřuji policii“, následuje „Policie by s tím nic neudělala“ a pak teprve „Nestálo to za to“. To lze interpretovat tak, že za neoznamováním násilí z nenávisti můžeme hledat spíše skepsi ve vztahu k činnosti policie.

Tab.96: Důvody neoznámení viktimizace násilím z nenávisti policii (SVL)⁷⁸

	abs.	%
Nestálo to za to	93	36,6
Policie by s tím nic neudělala	69	27,2
Nedůvěřuji policii	18	7,1
Dokážu si to vyřídit sám	14	5,5
Nechtěl/a jsem se dostat do problémů	7	2,8
Někdo jiný to ohlásil policii	6	2,4
Měl/a jsem strach z pachatelů	6	2,4
Nejsem udavač/ka	4	1,6
Nevím, na koho jsem se měl/a obrátit	4	1,6
Není to moje starost	3	1,2
Měl/a jsem strach z rodiny nebo přátel pachatele	3	1,2
Styděl/a jsem se	1	0,4
Sám/sama jsem jednal/a nezákonně	1	0,4
Nechtěl/a jsem, aby se to někdo dozvěděl	1	0,4
Chránil/a jsem tím pachatele	1	0,4
Jiné důvody	19	7,5
Odmítl/a odpovědět	4	1,6

Vztah účastníků výzkumu k policii a důvody k neoznámení násilí z nenávisti ilustrují následující dvě citace. První popisuje zkušenost mladého muže, který se s násilím z nenávisti setkával opakovaně. Zpravidla se jednalo o slovní útoky, ale výjimečné nebylo ani zastrašování střelbou z „airsoftové“ pušky.

⁷⁸ Odpověď na otevřenou otázku: „Proč jste danou událost neoznámil/a policii?“ Možnost více odpovědí.

Druhý informant měl zkušenost i s oznamováním nenávistného napadání policii. Protože se však jednalo o slovní útok, jak ho popisuje, policie jeho oznámení nepřijala:

„Ne jako, že bych dostal do držky přímo, ale nadávat určitě. Za nic, pro nic. Někdě jede autem, zabrzdí, stáhne okýnko a zařve: ‚Co ty kurvo černá, mám tě přejet?‘. To už se mi stalo, dvakrát, třikrát.“ (muž, 21 let)

„[J]e to jen o slovech, ale přitom to je trestný čin někoho hanobit, nějakou rasu. Mně přijde, že ta policie se k tomu stavěla, že až vás probodne nožem, tak pak, tohle není nic. Já už jsem se s tím nechtěl dál zaobírat...“ (muž, 53 let)

Pro úplnost dodejme, že většina z 21 respondentů, kteří byli nenávistně napadeni a své napadení nahlásili policii, se domnívala, že policie měla zájem věc řešit (16 oproti pěti respondentům). V pěti případech policie posoudila napadení jako trestný čin a v jednom případě se jednalo o přestupek. Zbývajících deset případů policie nevyhodnotila jako protiprávní jednání a v pěti případech respondenti nevěděli, jak bylo jejich napadení právně posouzeno. Pachatelé byli dopadeni v deseti případech, v dalších deseti případech nikoli a v jednom případě respondent nevěděl. Všichni nebo jen někteří pachatelé byli odsouzeni v pěti případech.

S postupem policie však byli respondenti spíše nespokojeni. Připomeňme, že z 251 respondentů oznámilo svou nenávistnou viktimizaci policii pouze 21 respondentů. Celkem 12 jich vyjádřilo krajní nespokojenost s postupem policie (sedm na Likertově škále). K neutrálnímu hodnocení (čtyři na Likertově škále) se přiklonili tři respondenti. Zbývajících šest respondentů pak bylo spíše spokojeno, spokojeno nebo velmi spokojeno. Čtyři respondenti zvolili možnost jedna – maximální spokojenost. Jeden byl spokojený a ohodnotil svou spokojenost číslem dvě a poslední respondent uvedl číslo tři, tedy spíše spokojenost s výsledkem práce policie.

7.7 Shrnutí

Násilí z nenávisti představuje kategorii viktimizace, kterou jsou mnohem více poznamenáni obyvatelé SVL než jejich sousedé. To platí na úrovni jak celoživotní prevalence, kdy se obětí násilí z nenávisti stala více než třetina SVL respondentů a 11 % NESVL respondentů, tak prevalence v posledních 12 měsících, kdy bylo takto viktimizováno 12 % SVL populace a pouze 2 % NESVL populace. Vzniklou újmu prohlubuje skutečnost, že násilí z nenávisti má tendenci se opakovat, což platí nejen pro SVL respondenty, ale také pro NESVL respondenty, byť v menší míře. V období posledních 12 měsíců bylo více než jednou nenávistně napadeno 56 % obětí, z toho 43 % pětikrát a vícekrát.

Jako v zásadě jediné prediktory násilí z nenávisti se ukazují věk a národnost či etnicita. Podobně jako u celkové viktimizace je to tak, že s věkem prevalence klesá a spíše

jsou viktimizováni ti, kteří se přihlásili k romské etnicitě/národnosti, přičemž oproti celkové viktimizaci je tato tendence mnohem silnější. Z hlediska rodinného stavu je relativní prevalence nejvyšší v případě nesezdaných, ale žijících v partnerském vztahu a svobodných, nicméně tady se spíše jedná o vliv věku. Pohlaví prevalenci viktimizace násilím z nenávisti neovlivňuje. Významný vztah existuje mezi násilím z nenávisti a diskriminací. Tři čtvrtiny obětí násilí z nenávisti v posledních 12 měsících měly zároveň zkušenost s diskriminací, z toho 60 % bylo diskriminováno pětkrát a vícekrát.

Respondenti, kteří byli v posledních 12 měsících viktimizováni násilím z nenávisti, hodnotili toto své napadení spíše závažněji. Z hlediska sedmibodové Likertovy škály, kdy jednička označuje nejméně závažnou pozici a sedmička nejzávažnější pozici, činilo průměrné hodnocení 5,5. K tomu je třeba dodat, že většina respondentů (55 %) ohodnotila své nenávistné napadení právě sedmi body, tj. jako velmi závažné. Současně platí, že obětem násilí z nenávisti vznikla újma na zdraví či škoda na majetku ve velmi omezené míře. Převážně se jednalo o slovní či graficky znázorněné útoky. Závažnost viktimizace násilím z nenávisti je proto vhodné vnímat jako útok zasahující do lidské důstojnosti, který narušuje vazbu na širší společnost.

Co se týče charakteristik viktimizací v posledních 12 měsících, k násilí z nenávisti docházelo spíše přes den, v obci, kde respondenti bydleli, a ve veřejném prostoru. Nejčastějším místem, kde byl nenávistný útok spáchán, byla obecně „ulice“ nacházející se mimo bezprostřední sousedství domova. Takto odpověděla více než třetina respondentů nenávistně napadených v posledních 12 měsících.

Z hlediska pachatelů, které oběť viděla, se v 83 % jednalo o „cizího člověka“. To je výrazně více, než kolikrát byl pachatel takto charakterizován v celkové viktimizaci. Lze tedy konstatovat, že se jedná o specifikum viktimizace tohoto typu. Dalším specifikem je, že i když nejčastěji útočil jednotlivec, ve čtvrtině případů, kdy oběť pachatele viděla, se jednalo o skupinu pěti a více osob. To je ve srovnání s celkovou viktimizací dvojnásobně více. Jinak se ve většině případů jednalo výhradně o muže. V menšině případů útočily buď jen ženy, anebo ženy a muži dohromady. Pachatelé byli nejčastěji mladí dospělí (18–25 let). U celkové viktimizace tuto pozici obsadili dospělí (26–35 let) a mladé dospělé předstihli ještě dospělí ve věku 36–45 let. Lze tedy říci, že pachatelé násilí z nenávisti byli oproti pachatelům celkově spíše mladší. Opět se jedná o hodnoty v případě, kdy respondent pachatele spatřil.

Viktimizaci násilím z nenávisti oznámilo policii pouze 8 % respondentů nenávistně napadených v posledních 12 měsících. Jak již bylo řečeno, latence je v případě násilí z nenávisti obecně vyšší než u jiných kategorií viktimizace. Platí to i pro celkovou viktimizaci, kdy bylo oznámeno 23 % viktimizací. Jako nejčastější důvody k neoznámení byly uvedeny: „Nestálo to za to,“ „Policie by s tím nic neudělala“ a „Nedůvěřuji policii“.

Zdá se, že nedůvěra k policii je jednou z příčin neoznamování násilí z nenávisti. Z 21 respondentů viktimizovaných násilím z nenávisti v posledních 12 měsících se většina domnívala, že policie měla zájem jejich napadení řešit. V pěti případech byl skutek kvalifikován jako trestný čin. Zároveň však platí, že 12 z 21 respondentů vyjádřila krajní nespokojenost s postupem policie – na Likertově škále zvolili hodnocení sedm. Jedná se však o natolik malé počty, že by bylo zavádějící z toho něco vyvozovat.

8 Diskriminace

Součástí viktimizačního šetření bylo i téma diskriminace. Diskriminací se obecně rozumí záměrné či nezáměrné odlišné zacházení s jednotlivci a skupinami obyvatel ve srovnatelných situacích kvůli konkrétnímu osobnímu rysu ve srovnatelných situacích bez rozumného odůvodnění (Scheu 2016). Těmito rysy mohou podle Evropské úmluvy o lidských právech (Rada Evropy 2010, s. 14) být „pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod nebo jiné postavení“.⁷⁹

Mnohé výzkumy ukazují, že nerovnoprávné zacházení v různých oblastech lidské činnosti může mít závažné dopady nejenom na psychiku a zdravotní stav diskriminovaných jednotlivců, ale také celých komunit, jejichž členové jsou takovému jednání pravidelně vystavováni (k tématu viz Pascoe a Smart Richman 2009; Rosich 2007; Seng et al. 2012). Tyto dopady se pak mohou zpětně promítat do postojů, které diskriminovaní jedinci a komunity zaujímají vůči formálním institucím (European Union Agency for Fundamental Rights 2017a; 2017b; 2017c; Levitt 2015; Nunnally 2012). Formálním institucím zůstává většina diskriminačního jednání neohlášena. Důvodů k tomu může být celá řada, od omezeného právního povědomí, v jehož důsledku nemusí být diskriminace chápána jako protiprávní jednání, až právě po nedůvěře v formální instituce, které za boj proti diskriminaci zodpovídají.

Diskriminace obvykle není součástí národních viktimizačních výzkumů (Bureau of Justice Statistics 2016; Flatley 2017), které vznikly, jak již bylo řečeno, v reakci na neúplnost statistických informací o kriminalitě orgánů činných v trestním řízení. Diskriminace totiž zpravidla nemá status trestného činu (pokud není podněcována).⁸⁰ Z toho důvodu

⁷⁹ V českém právu je diskriminace chápána jako porušení rovnosti každého člověka v důstojnosti a právech, tedy hodnot chráněných ústavou, resp. Listinou základních práv a svobod. Právo na ochranu před diskriminací je v ČR konkrétně vymezeno v tzv. antidiskriminačním zákoně (zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů). Antidiskriminační zákon rozeznává podobně jako v jiných zemích EU dva základní druhy diskriminace: přímou a nepřímou. Podle shrnutí KVOP je za přímou diskriminaci považováno „jednání, při němž se s jednou osobou zachází méně příznivě než s jinou ve srovnatelné situaci, a to z důvodů, které zákon zakazuje“. Jako nepřímá diskriminace je pak chápáno „jednání, při němž se s někým zachází méně příznivě na základě kritéria, které je zdánlivě neutrální“ (KVOP nedatováno). Ochrana před diskriminací protíná celý český právní řád. Přehled konkrétních právních předpisů je k dispozici na internetových stránkách veřejného ochránce práv (KVOP nedatováno).

⁸⁰ V českém trestním zákoníku je sice diskriminace vymezena prostřednictvím paragrafů § 356 (trestný čin Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod), § 401 odst. 1 písm. f (trestný čin Apartheid, segregace nebo diskriminace), § 402 (trestný čin Apartheid a diskriminace skupiny lidí) a § 413 (trestný čin perzekuce obyvatelstva v době ozbrojeného konfliktu), ale není známo, že by za tyto činy byl v průběhu existence ČR někdo kvůli diskriminačnímu jednání odsouzen. K postihování diskriminace dochází obvykle na úrovni rozhodnutí o ne/porušení antidiskriminačního zákona (k monitoringu správních rozhodnutí a činnosti

je pochopitelné, že do viktimizačních výzkumů nebývá zahrnuta. To nicméně neznamená, že by diskriminace nebyla zkoumána. Spíše jsou však takto zaměřené výzkumy realizovány samostatně (European Union Agency for Fundamental Rights 2017a; KVOP 2015).

My jsme se nicméně rozhodli otázky na diskriminaci do našeho viktimizačního výzkumu zařadit. Vedlo nás k tomu naše chápání viktimizace jako jakékoli újmy, jejíž charakter se neomezuje na činy kvalifikovatelné jako trestné. Strukturu otázek na diskriminaci jsme převzali z výzkumu realizovaného KVOP (2015), a to proto, abychom mohli zkušenosti populace obývající SVL porovnat se zkušenostmi populace celé ČR.⁸¹ Konkrétně jsme se zaměřili na následující oblasti diskriminace: při hledání zaměstnání, v zaměstnání, při hledání bydlení či prodloužení smlouvy, během poskytování služeb, v případě poskytování zdravotní péče, ve vzdělávání a v jiných nekonkretizovaných oblastech.⁸²

8.1 Celková diskriminace

Diskriminace patří mezi nejčastější typy újmy populace SVL. V posledních 12 měsících (dále také jako „nedávná zkušenost“) bylo alespoň jednou diskriminováno 27 % obyvatel SVL (693 jedinců; viz tabulka č. 97), v průběhu svého života (dále také jako „v průběhu života“) přibližně 47 % respondentů (1 200 jedinců; viz tabulka č. 98). Pro srovnání, ve výzkumu KVOP (2015, s. 12), který se soustředil na dospělou populaci v ČR,⁸³ uvedlo zkušenost s diskriminací v posledních pěti letech pouze 11 % dotázaných. Významný počet našich respondentů ze SVL navíc prezentoval diskriminační jednání jako obvyklou životní

správních orgánů blíže viz KVOP 2015, s. 87-131). Navíc, nerovnoprávné zacházení nemusí být vnímáno jako nezákonné jednání samotnými poškozenými. Odmítání identity diskriminovaného je podle KVOP (2015, s. 30) charakteristické právě především pro jednotlivce s nižším vzděláním a socioekonomickým statusem, kteří jsou zároveň příslušníky etnických menšin.

⁸¹ V případě NESVL populace nebyly otázky na diskriminaci na pokládány, proto zde porovnáваме získané hodnoty pouze s populací ČR.

⁸² Dotazování na zkušenost s diskriminací jsme s jednotlivými respondenty uvozovali takto: „Rád/a bych vám položil/a několik otázek týkajících se diskriminace – to znamená, když s nějakou osobou nebo skupinou někdo jedná méně příznivě než s ostatními kvůli konkrétnímu osobnímu rysu, např. kvůli tomu, že je Rom nebo Romka, má zdravotní postižení, má malé děti, je ve vyšším věku a podobně.“ Podobně jako ve zbytku dotazníku jsme nezkoumali právní opodstatnění odpovědí respondentů, ale přistupovali jsme k nim z hlediska subjektivního vnímání újmy. Pokud tedy v textu na některých místech hovoříme o „diskriminovaných“ respondentech, hovoříme o respondentech, kteří „uvedli zkušenost s diskriminací“. Na diskriminační újmu jsme se pak ptali s ohledem jak na posledních 12 měsíců, tak na období kdykoli předtím. K jednotlivým oblastem i obdobím měli respondenti uvést počet případů, kdy byli diskriminováni.

⁸³ Výzkum KVOP (2015: 6) byl realizován agenturou Focus v červenci a srpnu 2014 na vzorku 2 079 osob, přičemž výběr vzorku proběhl metodou kvótního výběru. K metodologii tohoto výzkumu blíže v příslušné kapitole závěrečné zprávy.

zkušenost. Až 33 % (839) respondentů prohlásilo, že v průběhu života měli zkušenost s diskriminací pětkrát a vícekrát (viz tabulka č. 99).

Respondenti však často nechápali diskriminaci pouze jako konkrétní událost, ale jako všeprostupující ponižující životní zkušenost. Jedna informantka v rámci etnografického šetření v této souvislosti dokonce uvedla, že jejím největším přáním v době těhotenství bylo, aby její dítě mělo světlou barvu pleti a nemuselo tento ponižující úděl odlišné barvy pleti prožívat:

„Řeknu jednu ošklivou věc, ale řeknu ji. Když jsem čekala syna, tak jsem se modlila, ať není tmavý, jo? Já vím, že nejsem tmavá, ale může se ti normálně stát. Jako že, i když máš dítě s bílým, nebo takhle. Prostě já jsem se modlila, ať není tmavý. Protože můj názor byl takový, že ti bílí to mají jednodušší. Ne že bych byla nějak rasisticky nějak nabuzená. Jo? Takže to byl základ takový... takového mého těhotenství.“ (žena, 39 let)

Pokud takové výpovědi neobsahovaly konkrétní zkušenost s diskriminací, v šetření jsme je nezaznamenávali. Vzhledem k orientaci výzkumu na viktimizaci však tyto promluvy považujeme za klíčové k porozumění každodennosti obyvatel SVL (blíže k tématu viz Walach et al. 2017). I další příklady uvedené v této kapitole totiž ukáží, jakým způsobem se diskriminace promítá do každodenního složitého vyjednávání jinak banálních situací.

Tab.97: Prevalence diskriminace za 12 měsíců dle věku, pohlaví a celkem (SVL)⁸⁴

	Muži				Ženy				Celkem			
	Ano		Ne		Ano		Ne		Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
15–19	39	24,2	122	75,8	28	19,7	114	80,3	67	22,1	236	77,9
20–29	93	38,6	148	61,4	107	37,7	177	62,3	200	38,1	325	61,9
30–44	100	32,4	209	67,6	124	34,3	238	65,7	224	33,4	447	66,6
45–59	84	29,5	201	70,5	78	24,8	236	75,2	162	27,0	437	73,0
60+	29	12,7	199	87,3	11	4,6	229	95,4	40	8,5	428	91,5
Celkem	345	28,2	879	71,8	348	25,9	994	74,1	693	27,0	1 873	73,0

Tab.98: Prevalence diskriminace kdykoli během života dle věku, pohlaví a celkem (SVL)

	Muži				Ženy				Celkem			
	Ano		Ne		Ano		Ne		Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
15–19	50	31,1	111	68,9	47	33,1	95	66,9	97	32,0	206	68,0
20–29	144	59,8	97	40,2	157	55,3	127	44,7	301	57,3	224	42,7

⁸⁴ Odpověď na otázku: „Diskriminace může mít mnoho podob. Stalo se vám někdy v minulosti, že vás někdo v České republice diskriminoval?“ V případě potřeby bylo respondentům vysvětleno, co se pojmem diskriminace myslí, či byli doptáváni na konkrétní případy.

	Muži				Ženy				Celkem			
	Ano		Ne		Ano		Ne		Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
30–44	178	57,6	131	42,4	194	53,6	167	46,1	372	55,4	298	44,4
45–59	146	51,2	139	48,8	159	50,6	155	49,4	305	50,9	294	49,1
60+	65	28,5	163	71,5	60	25,0	179	74,6	125	26,7	342	73,1
Celkem	583	47,6	641	52,4	617	46,0	723	53,9	1 200	46,8	1 364	53,2

Tab.99: Počet diskriminací kdykoli během života dle věku a celkem (SVL)

	Nikdy		1		2		3		4		5 +	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
15–19	206	68,0	14	4,6	11	3,6	4	1,3	7	2,3	61	20,1
20–29	224	42,7	37	7,0	22	4,2	15	2,9	10	1,9	217	41,3
30–44	299	44,6	33	4,9	36	5,4	18	2,7	15	2,2	270	40,2
45–59	294	49,1	34	5,7	28	4,7	20	3,3	8	1,3	215	35,9
60+	343	73,3	23	4,9	14	3,0	6	1,3	6	1,3	76	16,2
Celkem	1 366	53,2	141	5,5	111	4,3	63	2,5	46	1,8	839	32,7

V rámci výzkumu byli respondenti dotazováni na oblasti, v nichž se diskriminace měla stát. U všech oblastí uváděli respondenti počet opakování a také to, zda se událost stala v uplynulých 12 měsících nebo kdykoli předtím. V českých i mezinárodních výzkumech se jako oblast nerovnoprávného zacházení nejčastěji objevuje hledání zaměstnání, výkon povolání, hledání bydlení a pořizování zboží nebo služeb (European Union Agency for Fundamental Rights 2017a, s. 34; KVOP 2015, s. 14). V českých SVL respondenti nejčastěji zmiňovali zkušenost s diskriminací při hledání bydlení nebo zaměstnání.

V oblasti bydlení uváděla zkušenost s diskriminací více než polovina osob, které byly v posledních 12 měsících jakkoli diskriminovány (352 z 693 jednotlivců). To znamená, že 14 % všech obyvatel SVL zažilo v posledních 12 měsících diskriminaci v oblasti bydlení (viz tabulka č. 100). V průběhu svého života se pak s takovým jednáním setkala 568 osob, resp. asi 22 % populace SVL, což je o 13 p. b. více než u populace ČR (tabulka č. 101, srov. KVOP 2015, s. 14).

Následující citace je svědectví romské ženy, která má zkušenost s přímou diskriminací. Diskriminačního jednání se vůči ní dopustil realitní makléř, s nímž žena vyjednávala telefonicky podmínky pronájmu bytu v jednom z ostravských obvodů a který nevěděl, že se žena považuje za Romku. Kříklavým momentem citace je situace, kdy žena s realitním makléřem vyjednávala, jestli je možné považovat ji podle barvy pleti za „Romku“, nebo ne:

„Ten makléř Novák⁸⁵ mi nabízel byt na Slezské Ostravě. Sice u soukromého vlastníka, ale dostupnost obchodů, hromadné dopravy, parkování před domem, fakt úplně výhodné. Já jsem to viděla i na internetu, jak to vypadá i uvnitř. Tak jsem si řikala: ‚1+kk, jakože paráda.‘ No a když jsem mu volala a chtěla jsem jakoby domluvit schůzku, tak jsem se ještě doptávala, jaká jsou kritéria toho, než dojde k podpisu nájemní smlouvy. A on říkal: ‚No víte paní Čermáková, máme tři taková hlavní kritéria: nesmíte mít mazlíčka, nesmíte být kuřák a nesmíte být Romka.‘ No tak jakože jsem byla úplně ticho v telefonu, a říkám: ‚Tak to mám asi dva problémy.‘ A on mi říká: ‚Jako, že jste kuřák a máte mazlíčka?‘ Tak jsem byla chvíli ticho a pak jsem mu odpověděla, že jsem kuřák a jsem Romka. Takže zas ticho na jeho straně a pak řekl: ‚To si teď ze mě děláte srandu.‘ A já mu říkám: ‚Ne nedělám.‘ A on říká: ‚Já jsem z vaší komunikace vůbec nevyrozuměl, že mluvím s nějakou ženou romského původu.‘ Ještě pořád byl slušný. No a já mu říkám: ‚A to je jako problém to nějak vysvětlit tomu, kdo si vás najal?‘ A on říkal: ‚Oni jsou jakoby přísní, ti sousedé jsou na Romy hákliví, že žijí bujarým životem, že jsou temperamentní.‘ A já mu říkám: ‚No víte, pane Novák, ale já nežiju takový způsob života. Já jsem pracující, já jsem pořád od rána do večera v práci, nepouštím romskou hudbu a nezdržuje se u mě nějaká velká rodina, jsem klidná, ctím pravidla daného vchodu a dodržuji pořádek. Můžu dodat ještě nějaké svoje příjmy.‘ Tak jsem mu řekla, kde pracuju, a bylo ticho úplně. A on: ‚To si ze mě děláte teď legraci.‘ [...] Jako můžete říct, jaké máte příjmy?‘ Tak jsem mu řekla, jaké mám příjmy, a on prostě dělal ‚hm hm‘ a [pak začal] monolog o tom, jak Romové zneužívají sociální systém, jak žijí. [...] A já mu říkám: ‚Víte, já jsem nekonfliktní člověk, a pokud mi řeknete ne, tak já to budu respektovat, jako co mi jiného zbudě, ale byla bych ráda, kdybyste s tím vlastníkem té nemovitosti promluvil.‘ Tak odpověděl: ‚No dobře, tak já to udělám a dám vám jakoby vědět.‘ A já mu říkám: ‚No ale já bych se ráda s vámi sešla, abyste posoudil, alespoň podle vzhledu, zda je možné nebo to není možné.‘ [Tak se zeptal]: ‚No a jste hodně tmavá?‘ A já říkám: ‚Záleží, co pro vás hodně tmavá znamená. Italové jsou stejně tmaví jako Romové [...]‘ Jako snažila jsem se opravdu přirovnat svoji barvu pleti k jiné, k jiným lidem, jiného státu. [...] Nakonec já jsem doložila i ty příjmy, já jsem si to vyřídila a Novák se neozval.“ (žena, 42 let)

Primát diskriminace při hledání bydlení mezi všemi ostatními oblastmi nerovnoprávného zacházení můžeme považovat za rys, který odlišuje populaci českých SVL od populace ČR, a zároveň za jeden z nejdůležitějších faktorů reprodukce rezidenční segregace (viz např. Mingione 2008; Peach et al. 1981; Picker 2017; Sýkora 2009, s. 201).

V oblasti hledání práce se získané hodnoty blíží hodnotám v oblasti bydlení. V posledních 12 měsících zažilo diskriminaci při hledání práce podle svých slov 12 % (306) respondentů, v průběhu života to pak už bylo 27 % (684) populace SVL (viz tabulky č. 100 a 101). Podobně jako v případě hledání bydlení i diskriminace při hledání práce může mít mnoho podob. Jeden z informátorů zaměstnaný jako dělník uvádí svou

⁸⁵ Uvedené jméno je pseudonym. To platí i pro všechny další obdobné případy v tomto textu.

opakovanou zkušenost se zaměstnavateli, kteří se snaží dopad diskriminačního jednání na jednotlivce skrýt tím, že jej po odmítnutí nechají vyplnit osobní dotazník:

„[A to dostávají] jenom Cigáni! V devadesáti devíti procentech, jo. Protože když se volá, telefonicky, jo, tak: ‚Jasně, přijďte, bereme.‘ Během pěti minut jsi tam a řeknou, že ne. [Tak jim říkám]: ‚Teď jsem s vámi mluvil, před několika minutami, a řekla jste mi, že mě berete.‘ ‚No ale někdo vás předběhnul. Vypíšte mi dotazník.‘ (...) Jméno, příjmení, datum narození, poslední zaměstnání. Mm, jo u některých: proč k nám chcete nastoupit, pak tam byla kolonka: jakou máte představu o platu, jo. (...) To není otevřená diskriminace. Klasika: vypíšte nám dotazník. Jeden, dva, pět. Deset. Jo. [Všechny jsem je vyplnil] a čekám doteďka na odpověď.“
(muž, 54 let)

Naopak méně často byla uváděna zkušenost s diskriminací v průběhu výkonu práce, u lékaře, ve škole či jinde. Obyvatelům SVL tedy sice není odpíráno účastnit se běžného společenského dění, ale jsou jim tvořeny překážky v tom, aby se tohoto dění účastnili jako zaměstnaní lidé žijící v důstojných podmínkách.

Tab.100: Diskriminace za posledních 12 měsíců dle oblasti života (SVL)⁸⁶

	Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%
Hledání práce	306	11,9	2 260	88,1
V práci	70	2,7	2 496	97,3
Hledání bydlení	352	13,7	2 214	86,3
Pořizování zboží, služeb	151	5,9	2 415	94,1
U lékaře	65	2,5	2 501	97,5
Ve škole	79	3,1	2 487	96,9
Jinde	35	1,4	2 531	98,6

⁸⁶ Odpověď na otázku: „Diskriminace může mít mnoho podob. Stalo se vám někdy v minulosti, že vás někdo v České republice diskriminoval. Pokud ano, stalo se to, když jste: (1) hledal/a práci, (2) pracoval/a (tj. diskriminovali vás lidé, se kterými pracujete nebo pro které pracujete), (3) hledal/a k pronájmu či koupí nový byt/dům nebo chtěl/a prodloužit smlouvu (tj. diskriminovali vás lidé z bytového odboru obce nebo města, soukromník nebo realitní kancelář apod.), (4) pořizoval/a zboží nebo služby (např. při vstupu do obchodu, restaurace nebo nočního klubu, při nákupu, při pokusu o zřízení bankovního účtu nebo získání půjčky od banky apod.), (5) byl/a u lékaře nebo k němu chtěl/a jít (tj. diskriminoval/a vás zdravotní sestra nebo lékař apod.), (6) byl/a ve škole, ať už jako student, nebo rodič žáka (např. nechtěli vás nebo vaše dítě zapsat do školy, diskriminoval vás nebo vaše dítě učitel nebo ředitel v mateřské škole, základní/střední/vysoké škole apod.), (7) stalo se to někde jinde?“

Tab.101: Diskriminace kdykoli během života dle oblasti života (SVL)

	Ano		Ne	
	abs.	%	abs.	%
Hledání práce	684	26,7	1 882	73,3
V práci	177	6,9	2 389	93,1
Hledání bydlení	568	22,1	1 998	77,9
Pořizování zboží, služeb	269	10,5	2 297	89,5
U lékaře	69	2,7	2 497	97,3
Ve škole	193	7,5	2 373	92,5
Jinde	55	2,1	2 511	97,9

8.2 Oběti diskriminace a jejich viktimizace

Diskriminaci jsme ve výzkumu konstruovali jako specifickou kategorii viktimizace, která obvykle stojí stranou viktimizačních výzkumů založených na kategoriích trestního práva. Analýza však ukázala, že respondenti, kteří měli zkušenost s diskriminací, zároveň patřili mezi ty, kteří byli v nedávné době vystaveni „klasické“ viktimizaci. Konkrétně, dvě třetiny všech diskriminovaných respondentů byly v posledních 12 měsících zároveň viktimizovány (67 %, 465; viz tabulka č. 102).

Navíc, čím častěji byl respondent diskriminován, tím byla větší šance, že byl i častěji viktimizován. Průměrná míra viktimizace totiž stoupá s počtem diskriminací, kterým byli respondenti v průběhu života vystaveni. Zatímco průměrná míra viktimizace nediskriminovaných respondentů v průběhu života je 6,87, u respondentů diskriminovaných pětkrát a vícekrát to je 12,42, tzn. téměř dvakrát tolik (viz tabulka č. 103).

Sledování prevalence diskriminace (viz tabulka č. 104 a č. 105) dle kategorií viktimizace také ukazuje, že větší riziko diskriminace mají lidé, kteří byli v nedávné době i v průběhu života vystaveni násilí z nenávisti, ale také korupci, lichvě, vydírání a pracovnímu vykořisťování. Menší riziko zkušenosti s nerovnoprávným zacházením pak měli ti, kteří byli vystaveni krádežím, vandalismu či vloupání. Lze tedy říci, že větší podíl diskriminovaných je mezi lidmi, jimž byla způsobena újma související s výkonem práce nebo se zneužíváním jejich tísně, než mezi těmi, kteří byli okradeni nebo jim byl poničen majetek.

Naše data nám neumožňují traktovat časovou posloupnost diskriminace a viktimizace. Nemůžeme tedy říci, zda zkušenosti s diskriminací předcházely viktimizacím, viktimizace zkušenostem s diskriminací nebo zda k nim docházelo nezávisle na sobě. Na druhou stranu je třeba vztah mezi diskriminací a jednotlivými kategoriemi viktimizace vzít v úvahu. Ukázalo se totiž, že diskriminace může souviset s vystavením specifické formě újmy, které sociální vyloučení populace SVL dále prohlubuje. Tuto hypotézu je v budoucím výzkumu nutno podrobit dalšímu zkoumání.

Tab.102: Prevalence diskriminace a viktimizace za 12 měsíců (SVL)

	Ne		Ano		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Ano	228	32,9	465	67,1	693	100,0
Ne	1 036	55,3	837	44,7	1 873	100,0
Celkem	1 264	49,3	1 302	50,7	2 566	100,0

Tab.103: Počet diskriminací kdykoli během života a průměrná míra viktimizace kdykoli během života (SVL)

	Viktimizace	
	Ø	Σ
Nediskriminován/a	6,87	7,70
Jednou	9,38	8,92
Dvakrát	8,35	7,75
Třikrát	10,73	9,90
Čtyřikrát	12,02	10,90
Pětkrát a vícekrát	12,42	10,41
Odmítl/a odpovědět	4,50	6,36

Tab.104: Prevalence diskriminace dle kategorií viktimizace kdykoli během života (SVL)⁸⁷

		Diskriminace kdykoli			
		Ano		Ne	
		abs.	%	abs.	%
1.	Násilí z nenávisi	633	72,8	236	27,2
2.	Korupce	95	68,8	43	31,2
3.	Lichva	277	63,8	157	36,2
4.	Vydírání	118	62,1	72	37,9
5.	Pracovní vykoisťování	411	61,2	261	38,8
...					
20.	Krádež věcí z automobilu	125	50,6	122	49,4
21.	Vandalismus	321	50,2	317	49,6
22.	Krádež prostá	377	49,9	377	49,9
23.	Vloupání	305	49,8	307	50,2
24.	Krádež automobilu	62	48,1	67	51,9

⁸⁷ V tabulce jsou zahrnuty všechny kategorie viktimizace.

Tab.105: Prevalence diskriminace dle kategorií viktimizace v posledních 12 měsících (SVL)⁸⁸

	Kategorie viktimizace	Diskriminace v posledních 12 měsících			
		Ano		Ne	
		abs.	%	abs.	%
1.	Násilí z nenávisti	177	57,3	132	42,7
2.	Lichva	30	47,6	33	52,4
3.	Vydírání	24	46,2	28	53,8
4.	Žhářství	10	45,5	12	54,5
5.	Pracovní vykořisťování	72	45,3	87	54,7
...					
20.	Krádež prostá	78	34,8	146	65,2
21.	Vyhrožování násilím	76	34,5	144	65,5
22.	Vandalismus	64	30,9	143	69,1
23.	Jiná	7	28,0	18	72,0
24.	Pokus o vloupání	12	26,1	34	73,9

8.3 Sociodemografické charakteristiky obětí diskriminace

Diskriminace se oproti některým jiným kategoriím viktimizace dotýká mužů a žen ze SVL v podobné míře, přičemž nezáleží na tom, jestli se jednalo o zkušenost jednorázovou, anebo opakovanou (viz tabulka č. 97). Téměř rovnoměrné rozložení zkušeností s diskriminací z hlediska pohlaví tak odpovídá dosavadnímu stavu poznání o diskriminaci v ČR (srov. European Union Agency for Fundamental Rights 2017a, s. 29; KVOP 2015, s. 14).

Co se týče věku, s diskriminací má zkušenost především dospělá populace SVL. Ve věkových skupinách „20–29“, „30–44“ a „45–59“ byl mezi respondenty větší podíl těch se zkušeností s diskriminací než těch bez ní. Adolescenti (věková skupina „15–19“) a senioři (věková skupina 60+) zkušenost s diskriminací zmiňovali méně často (viz tabulky č. 98 a 99). Nižší míra diskriminace zaznamenaná u těchto dvou věkových skupin může být výsledkem jejich omezeného vystavení situacím, v nichž by se mohli s nerovným zacházením setkávat (např. hledání práce nebo bydlení).

Podstatnější zjištění se nabízí při pohledu na vztah mezi diskriminací a národností či etnicitou (viz tabulka 106). Zkušenost s diskriminací totiž uvedly téměř dvě třetiny všech Romů (65 %; 507) obývajících SVL. Nejčastěji se v průběhu života s diskriminačním jednáním setkávali při hledání zaměstnání (38 %; 298, viz tabulka č. 107) a při hledání bydlení (35 %; 270, viz tabulka č. 108). Respondenti, kteří uvedli českou národnost či etnicitu, zmiňovali zkušenost s diskriminací v průběhu života v podstatně menší míře. Diskriminaci při hledání práce a bydlení přiznalo 21 % (323), resp. 16 % (244) Čechů obývajících SVL. Vysoký podíl uváděné zkušenosti s diskriminací odpovídá výsledkům

⁸⁸ V tabulce nejsou zahrnuty kategorie viktimizace, jejichž četnost nepřekročila 20.

mezinárodního výzkumu FRA (European Union Agency for Fundamental Rights 2017c), v němž tuto zkušenost uvádělo přes 60 % „Romů“ žijících v ČR (ibid.: 36).

Tab.106: Diskriminace kdykoli během života dle etnicity/národnosti (SVL)

	Česká		Romská		Slovenská		Jiná		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Nikdy	936	61,8	271	34,8	68	55,3	91	60,3	1 366	53,2
1	79	5,2	44	5,7	8	6,5	10	6,6	141	5,5
2	57	3,8	45	5,8	5	4,1	4	2,6	111	4,3
3	38	2,5	22	2,8	2	1,6	1	0,7	63	2,5
4	22	1,5	20	2,6	1	0,8	3	2,0	46	1,8
5+	382	25,2	376	48,3	39	31,7	42	27,8	839	32,7
Celkem	1 514	100,0	778	100,0	123	100,0	151	100,0	2 566	100,0

Tab.107: Diskriminace kdykoli během života při hledání práce (SVL)

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	323	21,3	1 191	78,7	1 514	59,0
Romská	298	38,3	480	61,7	778	30,3
Ostatní	63	23,0	211	77,0	274	10,7
Celkem	684	26,7	1 882	73,3	2 566	100,0

Tab.108: Diskriminace kdykoli během života při hledání bydlení (SVL)

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	244	16,1	1 270	83,9	1 514	59,0
Romská	270	34,7	508	65,3	778	30,3
Ostatní	54	19,7	220	80,3	274	10,7
Celkem	568	22,1	1 998	77,9	2 566	100,0

Struktura diskriminované populace SVL podle jiných sociodemografických charakteristik, jako je ekonomický status, rodinný stav, vzdělání nebo délka bydlení na adrese, v zásadě odpovídá sociodemografické struktuře populace SVL. Zkušenost s diskriminací tedy častěji uváděli lidé „bez zaměstnání“, svobodní nebo bez partnera, se základním vzděláním nebo bez vzdělání a bydlící na současné adrese od jednoho do pěti let. Míra uvedené zkušenosti s diskriminací pravomocně odsouzených a respondentů, kteří se přiznali k překročení zákona nebo k užívání drog, taktéž odpovídá rozložení hodnot u populace SVL. Vliv na zkušenost s diskriminací neměla ani velikost obývané obce nebo SVL.

8.4 Oznamování diskriminace

Obecně platí, že navzdory vysoké míře uváděné zkušenosti s diskriminací zůstává nerovnoprávné jednání většinou nenahlášeno (srov. EQUINET 2016; European Union Agency for Fundamental Rights 2017a, s. 45–50; KVOP 2015, s. 18–19). Nejinak je tomu i v našem výzkumu. Ze všech 1200 diskriminovaných respondentů ze SVL nahlásilo alespoň jednou toto jednání 16 % (196) lidí (viz tabulka 109). To je přibližně o 5 p. b. více než v případě ohlášení diskriminace v celé populaci ČR (KVOP 2015, s. 18). Menší podíl ohlášené ve výzkumu KVOP může souviset s odlišnou mírou konkrétnosti. Zatímco KVOP zjišťovala, komu respondenti diskriminaci hlásili, nás zajímalo pouze to, zda ji nahlásili a kolik z případů. Přitom lze předpokládat, že nižší míra konkrétnosti potenciálně zvyšuje míru kladných odpovědí na oznámení diskriminace. V ohlašování diskriminace nebyl prokázán rozdíl mezi pohlavími; z celkového počtu 196 ohlášení pocházelo 94 ohlášení od mužů a 102 od žen.

Tab.109: Hlášení diskriminace (SVL)⁸⁹

Ano, některé případy		Ano, všechny případy		Ne	
abs.	%	abs.	%	abs.	%
132	11,0	64	5,3	1 004	83,7

Většina sociodemografických charakteristik (věk, vzdělání, rodinný status, délka bydlení na adrese či v obci) nepředstavovala při oznamování diskriminace významnější odchylku od podílu SVL populace. Zatímco výzkum KVOP (2015, s. 10) ukázal, že „ochota vyhledat právní pomoc se zvyšuje přímo úměrně s rostoucím vzděláním a socioekonomickým statusem“, výzkum viktimizace v SVL tento závěr nepotvrdil. Obyvatelé SVL se základním i středním vzděláním, kteří uvedli zkušenost s diskriminací, totiž oznamovali toto jednání v podobné míře (17 % [135], resp. cca 16 % [60]). Tento poznatek je však třeba interpretovat obezřetně; v populaci SVL se totiž nachází celkem málo lidí se středoškolským a vyšším vzděláním.

Z výzkumu taktéž vyplynulo, že Romové měli tendenci diskriminaci nahlašovat častěji než Češi (viz tabulka č. 110). Podíl nahlášeného diskriminačního jednání ze strany Romů ze SVL (17 %) převyšuje o 2 p. b. i podíl oznámených diskriminací u populace „Romů“ v ČR podle mezinárodního výzkumu FRA (European Union Agency for Fundamental Rights 2017c, s. 40).

⁸⁹ Odpověď na otázku: „Nahlásil/a jste někde tento případ či někdo jiný nahlásil?“ bylo možné odpovědět: „Ano, všechny případy“, „Ano, ale pouze některé případy“ nebo „Ne“.

Tab.110: Hlášení diskriminace dle etnicity/národnosti (SVL)

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	86	14,9	492	85,1	578	48,2
Romská	88	17,4	419	82,6	507	42,3
Slovenská	8	14,5	47	85,5	55	4,6
Jiná	14	23,3	46	76,7	60	5,0
Celkem	196	16,3	1 004	83,7	1 200	100,0

V dotazníkovém šetření jsme jednotlivé případy ohlášených diskriminací dále nezkoumali a na ohlášení konkrétním institucím jsme se ptali pouze v hypotetické rovině s ohledem na možná budoucí ohlášení.⁹⁰ Mezi subjekty, na které by se obyvatelé SVL v případě diskriminace v budoucnu obrátili, zcela zřetelně dominovala policie. Ta se objevila v odpovědích respondentů přibližně ve čtvrtině případů (677). Častý výskyt této odpovědi je možné interpretovat tak, že obyvatelé SVL obecně policii vnímali jako univerzální instituci k ohlášení nezákonného jednání, a proto ji také jmenovali jako první, když odpovídali na otevřenou otázku. Pro srovnání, na veřejného ochránce práv by se obrátilo pouze 1,5 % (38) dotázaných.

Obyvatelé SVL však často volili i jinou odpověď, než byla v našem dotazníku předem připravena. Celkový počet těchto odpovědí činil téměř 24 % (630). V této kategorii pak převažovaly odpovědi odkazující na rodinu, kamarády a jiné blízké, kteří byli v kategorii „Někdo jiný“ zmíněni ve 30 % (187) případů. V obdobné míře (183) by se pak obyvatelé SVL obraceli na zástupce obecního úřadu či sociální pracovníky. Tři respondenti by se obrátili na Boha. Přibližně 42 % (1121) respondentů u případné budoucí diskriminace uvedlo, že by se neobrátilo vůbec na nikoho.

Určité světlo do ne/ohlašování diskriminace může vnést zkušenost naší informantky z etnografického šetření, dvacetileté ženy, aktivně vyhledávající pracovní příležitosti. Tato žena uvedla jako diskriminaci svou zkušenost z práce v prodejně mezinárodního obchodního řetězce, kterou jí zprostředkovala pracovní agentura. Poté, co vedoucí prodejny zjistil, že je Romka, oddaloval její zaškolení do doby, než jí skončila dohoda o provedení práce. Žena událost nenahlásila, protože si nejprve nebyla jistá, zda se o diskriminaci jedná či nikoli. Zpětně si však tuto situaci jako zkušenost s diskriminací vysvětlovala:

⁹⁰ Odpověď na otázku: „Pokud byste se v budoucnu cítil/a diskriminován/a, na koho byste se obrátil/a se stížností na diskriminaci?“ Obyvatelé SVL mohli v této otázce volně jmenovat, přičemž tazatel jejich odpověď zanašel do dotazníku zaškrtnutím jedné z nabízených kategorií, mezi které patřili: policie, veřejný ochránce práv (ombudsman), právník (advokát), odbory, nevládní/neziskové organizace, inspekční orgány (např. obchodní inspekce), někdo jiný a nikdo. V této otázce tedy nebylo nijak rozlišováno, jestli jde o PČR, MP či jiné instituce spojované s policejní činností (např. APK). Vzhledem k možnosti více odpovědí zde nebyl základem pro výpočet počet odpovídajících respondentů (2566), ale absolutní četnost jmenovaných subjektů (2655).

„Minulý rok se mi stalo, to bylo před Vánoci, jsem si našla brigádu, takovou vánoční, že? Agentura mě vybrala a poslala do [název řetězce] na Dubině. Nic mi neřekli, jo, jen: ‚Jste přijata‘, a hned mi vypsali smlouvu. Měla jsem jít na zaučení, protože jsem měla pracovat u pokladny. Tak jsem tam šla a oni nevěděli, že přijde Romka. Tak oni: ‚No, aha, tak jo. A víte o tom, že když uděláte manko, tak že to musíte zaplatit?‘. Já říkám: ‚Ano, to je jasný, to chápu.‘ ‚No tak jasný, přijďte ve čtvrtek na zaškolení a v pondělí už byste šla do práce.‘ Ve středu mi měli zavolat. A ve středu mi volali, že nemají čas na zaškolování, že toho mají hodně. Takže, když tak [že se ozvou] až po Novém roce. Říkám si, jasně, po Novém roce mi končí smlouva, takže jasný, no.” (žena, 20 let)

Žena svou zkušenost s diskriminací neohlásila. V první chvíli si nebyla jistá, jestli se o diskriminaci jedná, později se však přiklonila k názoru, že ano. Od události k vlastnímu přesvědčení však uplynulo mnoho času a ona si před Vánoci musela hledat jinou práci. Podobně jako mnoho jiných podezření na diskriminační jednání tak i toto zůstalo nenahlášeno.

8.5 Shrnutí

Diskriminací se obecně rozumí záměrné či nezáměrné odlišné zacházení s jednotlivci a skupinami obyvatel ve srovnatelných situacích kvůli konkrétnímu osobnímu rysu bez rozumného odůvodnění. Mapování zkušeností s diskriminací však není ve viktimizačních výzkumech příliš časté, a to přesto že nerovnoprávné zacházení je často uváděno jako příčina mentálních, zdravotních i společenských nesnází. Podle KVOP (2015, s. 38) je diskriminaci nutno rozumět především jako sociálnímu aktu, jenž své oběti dostává do tíživých situací s vážným dopadem na jejich psychiku, vztah s blízkým okolím i ochotu navazovat neformální společenské vazby. Diskriminace tak dopadá na jednotlivce zejména „v rovině emocí a sebepojetí diskriminované osoby“ (ibid.).

V populaci SVL uvedlo alespoň jednu zkušenost s nerovným zacházením za posledních 12 měsíců 27 % respondentů, během svého života pak 47 % respondentů. Diskriminace se dotýká v podobné míře mužů i žen, aniž by záleželo na tom, zda se jednalo o zkušenost jednorázovou nebo opakovanou. Zkušenost s diskriminací uváděli respondenti nejčastěji v oblastech hledání bydlení a zaměstnání. Právě převahu zkušeností s diskriminací v oblasti bydlení nad jinými oblastmi společenského života lze považovat za specifický rys českých SVL. Nedávnou zkušenost s diskriminací v oblasti bydlení uvádělo 13 % celkové populace SVL, v průběhu života pak 22 % celkové populace SVL.

Téměř pětina populace SVL (19 %, 493) navíc uvedla, že v posledních 12 měsících neměla pouze zkušenost s diskriminací, ale i s viktimizací. Mezi všemi diskriminovanými pak viktimizovaní představovali dvě třetiny všech respondentů (67 %, 493). Souvislost mezi diskriminací a viktimizací však není pouze na úrovni prevalence, ale i míry a typu

viktimizace. Průměrná míra viktimizace totiž stoupá s počtem diskriminací, kterým byli respondenti v průběhu života vystaveni. To znamená, že čím častěji byl respondent diskriminován, tím byla větší šance, že byl i častěji viktimizován. Největší riziko vystavení diskriminaci pak měli lidé, kteří byli v nedávné době i v minulosti vystaveni závažným formám viktimizace: násilí z nenávisti, lichvě, vydírání a pracovnímu vykořisťování. Naopak menšímu riziku viktimizace čelili lidé, kteří byli okradeni nebo kterým byl poškozen majetek.

Nerovnoprávnému zacházení byli častěji vystaveni respondenti, kteří se ve výzkumu označili za Romy. Ze všech romských respondentů obývajících SVL uvedlo plných 38 %, že se v průběhu života setkala s diskriminací v oblasti hledání zaměstnání, a 34 % Romů pak mluvilo o této zkušenosti v oblasti bydlení. Naproti tomu jenom 21 % respondentů, již se ve výzkumu označili za Čechy, zmínilo zkušenost s diskriminací při hledání práce a 16 % při hledání bydlení.

Z celkového počtu 1200 diskriminovaných respondentů nahlásilo alespoň jednou toto jednání 16 % lidí. Přitom platí, že respondenti Romové ohlašovali toto jednání o 2,5 p. b. častěji než respondenti hlásící se k jiné národnosti či etnicitě. V případě budoucí diskriminace by se obyvatelé SVL obrátili ve 26 % na policii, v menší míře pak na obecní úřad a sociální pracovníky. Konečně 42 % respondentů uvedlo, že by se při nerovnoprávném zacházení neobrátilo na nikoho.

9 Kriminalizace a stigmatizace

Existence SVL je spojována některými odborníky s kriminalizací a stigmatizací jejich obyvatel, a to nejen ze strany veřejnosti, politických aktérů, médií, ale také ze strany státních orgánů (srov. např. Toušek a Hejnal 2011b; 2011b; 2011c). Jsou to právě obyvatelé SVL, kteří často přicházejí do styku se zástupci policie a orgány poskytujícími sociální služby, jež se podílejí na diskriminačních a represivních praktikách (srov. Ort et al. 2016). Z těchto důvodů jsme se rozhodli zahrnout do dotazníku otázky zaměřené na zkušenosti s (ne)přímou kriminalizací a stigmatizací obyvatel SVL ze strany policie a OSPOD.⁹¹

Kriminalizací míníme proces, v němž je předtím nepostihované jednání obyvatel SVL s nízkou nebo žádnou společenskou nebezpečností označováno jako nezákonné a je trestáno, a to především v oblasti tzv. veřejného pořádku. Kriminalizace produkuje stigmatizaci: pravidelné označování a trestání jednání obyvatel SVL je používáno jako důkaz, že jsou „problematickou“ nebo „závadovou“ populací (srov. Young 1999). Nicméně, nebýt stigmatizace, nebyla by kriminalizace banálních a běžných forem jednání tak jednoduchá: kriminalizace a stigmatizace fungují jako spojené nádoby.

V českém kontextu se tato forma kriminalizace odehrává především na úrovni obce zavedením vyhlášek stavějících mimo zákon jisté formy jednání (např. vyhlášky proti sezení na trávníku, prostituci apod.), posílením důrazu na vymáhání už platných, ale nevymáhaných norem u dané populace (důsledné pokutování za drobné prohřešky proti veřejnému pořádku jako např. konzumace alkoholu na veřejnosti nebo znečišťování veřejného prostranství), posílením kapacit dohledu nad SVL (zavedení kamerových systémů, posílení hlídek MP, nabírání APK apod.) a v neposlední řadě podrobením populace SVL rutinním bezdůvodným kontrolám nebo procedurám identifikace ze strany policejních složek, jak bývají nezřídka viděny našimi informanty:

„Každý večer, když se jde domů, tak jsou policajti všude, jezdí (...) a i přes den je tu hodně policajtů. To jsem byla ještě na základce a šla jsem domů a policajti mě zastavili, jestli jsem byla ve škole. ‚A ukaž mi to a máš tady jako knížky.‘ A třeba mi prohledali, jestli jsem byla ve škole, jestli jsem někde nebyla a takové věci. Policajt mě zastavil: ‚Kontrola osob, předložte občanský průkaz.‘ A já říkám, že ho mám doma. ‚A to mě nezajímá, máte ho mít u sebe.‘ A já říkám: ‚Když jdu se smetím?‘ Říká: ‚Jestli se vám to nelíbí, tak běžte bydlet do džungle.‘ A prostě mě zapsal a řekl, že ještě jednou, tak dám pokutu pět set.“ (žena, 17 let)

V uvedené citaci se ukazuje, jak může šikanózní kontrola ze strany represivních složek vypadat: prohledání osobních věcí, vyžadování identifikace bez zákonného důvodu či dokonce trvání na tom, aby občané s sebou nosili občanský průkaz (pod hrozbou

⁹¹ Otázky na kriminalizaci a stigmatizaci nebyly zahrnuty do dotazníku určeného pro skupinu NESVL respondentů.

pokuty). Praktiky kriminalizace a stigmatizace zvětšují vzdálenost mezi formálními institucemi a marginalizovanými populacemi. Mohou vést k výrazné erozi důvěry obyvatel SVL v instituce PČR, MP či samosprávy (viz kapitola Důvěra, prevence a právní vědomí), některé strategie, jež jsou na nich postaveny (např. tzv. nulová tolerance) mohou být velice frustrující i pro jejich vykonavatele (příslušníky MP nebo PČR). Dalším důsledkem nadměrné kriminalizace a stigmatizace může být vyvolání zdání, že se v lokalitách odehrává prudký nárůst trestné nebo přestupkové činnosti, který vyžaduje ještě tvrdší postupy. Důsledkem může být absurdní obrácení priorit MP nebo samosprávy od snahy mít co nejmenší evidovanou míru přestupkové či trestní činnosti ke snaze o co největší míru, která bude dokumentovat, že kriminalita „skutečně“ je velká, a represivní opatření jsou tudíž nutná.

9.1 Hlídkování policie

V prvních třech otázkách jsme se zaměřili na potenciálně kriminalizující praktiky, které se soustředí na identifikaci, označení a trestání specifického jednání nebo osob pokládá- ných za „problémové“. V první otázce jsme se tázali respondentů na přítomnost policie v SVL. Přes dvě třetiny respondentů (1 705) vypovědělo, že v okolí svého bydliště vidí po- licii každý den (viz tabulka č. 111). Téměř polovina respondentů (1 210) pak policii v místě svého bydliště viděla dvakrát a vícekrát za den. Zvýšená přítomnost policejních hlídek v SVL může být výsledkem aktuálních lokálních policejních strategií, které reagují na volání po posílení hlídkové činnosti v SVL, nebo může souviset s tím, že PČR či MP mají přímo v některých SVL své služebny.

Více než pětina respondentů však uvedla, že vidí policii jen jednou za týden nebo ještě méně často, což naznačuje, že v některých lokalitách se může objevovat proti- chůdný trend rezignace na policejní dohled. Stejně tak to ale lze vysvětlit individuál- ním jednáním, kdy tato pětina může patřit mezi ty, kteří se méně zdržují ve veřejném prostoru či se méně zajímají o okolní dění, a tak mají také menší pravděpodobnost, že policii spatří.

Tab.111: Četnost výskytu policie v okolí bydliště (SVL)⁹²

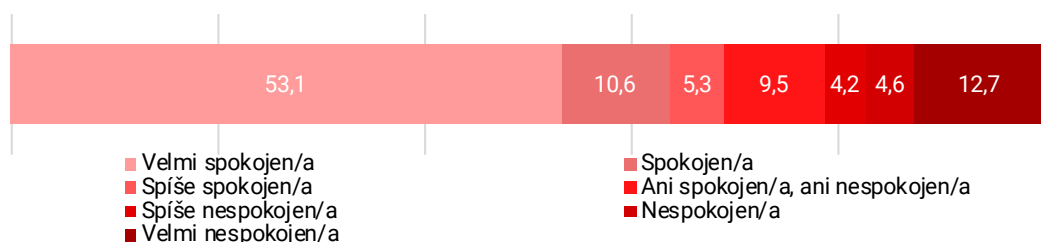
	Česká		Romská		Slovenská		Jiná		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Dvakrát a vícekrát za den	678	44,8	398	51,0	62	50,4	72	47,7	1 210	47,2
Jednou denně	307	20,3	145	18,6	18	14,6	25	16,6	495	19,3
Dvakrát, třikrát za týden	192	12,7	87	11,2	11	8,9	19	12,6	309	12,0
Jednou za týden	106	7,0	56	7,2	9	7,3	16	10,6	187	7,3
Jednou za dva týdny	64	4,2	23	3,0	7	5,7	5	3,3	99	3,9
Jednou za měsíc	78	5,2	30	3,9	8	6,5	8	5,3	124	4,8

⁹² Odpověď na otázku: „Jak často vidíte policii v místě vašeho bydliště?“

	Česká		Romská		Slovenská		Jiná		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Méně než jednou za měsíc	88	5,8	40	5,1	8	6,5	6	4,0	142	5,5
Celkem	1 513	100,0	778	100,0	123	100,0	151	100,0	2 566	100,0

Více než dvě třetiny respondentů, kteří se domnívali, že se policie zaměřuje více na jejich místo bydliště než na jiné části obce, byly nicméně se zvýšenou pozorností policie zaměřenou na okolí jejich bydliště spíše spokojeny. Výraznou spokojenost přitom vyjádřila nadpoloviční většina těchto respondentů (viz graf č. 19). Zvýšená přítomnost policejních složek v lokalitě je tedy chápána jejími obyvateli pozitivně.

Graf 19: Spokojenost s vyšší přítomností policie v okolí bydliště (SVL)⁹³

V rámci našeho šetření jsme se také zaměřili na to, jakou roli v percepci policejní práce sehrává subjektivní etnicita či národnost. Pokud by se v rámci zkoumané populace ukázalo, že zvýšenou přítomnost policie v okolí svého bydliště uvádějí více lidé, kteří se hlásí k nějaké etnické/národnostní identitě, mohlo by to poukazovat na problémy spojené s institucionalizovaným etnorasovým profilováním, případně na zvýšenou citlivost určitých skupin obyvatel vůči policii. Jak je patrné z výše uvedené tabulky (tabulka č. 111), rozdíly mezi jednotlivými etnickými/národnostními kategoriemi jsou minimální. Nelze tedy říci, že by percepce výskytu policie v SVL nějak souvisela s etnickou/národnostní identitou obyvatel.

Dalším faktorem, který může mít vliv na vnímanou přítomnost policie v okolí bydliště respondentů, je velikost obce (viz tabulka č. 112). Lze předpokládat, že v malých obcích bude výrazně nižší frekvence policejních hlídek. To se v zásadě potvrdilo i v prezentovaných názorech a respondenti obývající SVL v nejmenších a menších obcích uvádějí méně častou přítomnost policie oproti těm z větších obcí.

⁹³ Odpověď na otázku: „Pokud se policie zaměřuje více na vaše místo bydliště, do jaké míry považujete tento přístup za správný? Odpovězte mi prosím na stupnici 1–7, kdy 1 znamená ‚velmi správný‘ a 7 ‚vůbec ne správný‘.“

Tab.112: Četnost výskytu policie v okolí bydliště dle velikosti obce (SVL)⁹⁴

	<2 800		2 800–7 599		7 600–16 999		17 000–49 999		50 000–377 508	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Vícekrát za den	107	30,9	179	47,6	329	52,2	286	46,7	308	51,2
Dvakrát, třikrát za týden	51	14,7	43	11,4	63	10,0	84	13,7	68	11,3
Jednou za týden	43	12,4	28	7,4	37	5,9	35	5,7	44	7,3
Jednou za 14 dnů	23	6,6	15	4,0	23	3,7	21	3,4	17	2,8
Jednou za měsíc	23	6,6	14	3,7	23	3,7	31	5,1	33	5,5
Méně než jednou za měsíc	25	7,2	27	7,2	25	4,0	35	5,7	30	5,0
Celkem	346	100,0	376	100,0	630	100,0	612	100,0	601	100,0

Poměr populace SVL vůči obyvatelstvu obce představuje rovněž možný faktor vnímané přítomnosti policie v SVL. Pokud je podíl sociálně vyloučené populace na celkovém obyvatelstvu obce vyšší, dá se předpokládat zvýšená přítomnost policie. Četnost hlídkování policie, alespoň na základě názorů respondentů, se skutečně dle uvedeného ukazatele liší (viz tabulka č. 113). V obcích, kde je podíl obyvatelstva SVL vyšší, respondenti deklarovali častější přítomnost policie, a to zejména tam, kde se podíl pohybuje v rozmezí 0,05–0,099. V daném případě se jedná o obce s mediánovou hodnotou počtu obyvatel 16 913. Jsou to tedy středně velká sídla, ve kterých je vyšší nejen poměr, ale i celkový počet obyvatel SVL. Druhé v pořadí byly obce, kde žije odhadem v SVL 10 % obyvatel a kam patří nejmenší obce s mediánovou hodnotou 2 565 obyvatel. Naopak nejméně často byla policie viděna v obcích s nejnižším podílem SVL obyvatel a s nejvyšším počtem obyvatel (medián 45 453). Podíl populace SVL na velikosti obce tedy hraje významnou roli ve vnímání přítomnosti policie v lokalitě.

Tab.113: Četnost výskytu policie v okolí bydliště dle poměru SVL populace (SVL)

	≤ 0,0099		0,01–0,0199		0,02–0,049		0,05–0,099		0,1 a více	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Dvakrát a vícekrát za den	156	32,2	276	44,2	306	49,4	212	62,2	259	52,1
Jednou denně	94	19,4	115	18,4	133	21,5	54	15,8	99	19,9
Dvakrát, třikrát za týden	82	16,9	79	12,7	69	11,1	23	6,7	56	11,3
Jednou za týden	46	9,5	51	8,2	41	6,6	23	6,7	26	5,2
Jednou za dva týdny	27	5,6	20	3,2	20	3,2	12	3,5	20	4,0
Jednou za měsíc	37	7,6	39	6,3	24	3,9	10	2,9	14	2,8

⁹⁴ Odpověď na otázku: „Jak často vidíte policii v místě Vašeho bydliště?“

	≤ 0,0099		0,01–0,0199		0,02–0,049		0,05–0,099		0,1 a více	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Méně než jednou za měsíc	42	8,7	44	7,1	26	4,2	7	2,1	23	4,6
Celkem	484	100,0	624	100,0	619	100,0	341	100,0	497	100,0

9.2 Kontrola totožnosti

Další otázka se týkala kontrol totožnosti obyvatel SVL ze strany policie. Vyžadování identifikace občanů bez zákonného důvodu může sloužit jako lehce dostupný a těžko kontrolovatelný nástroj šikany. Identifikace potenciálních pachatelů je zároveň pro proces kriminalizace nutným předpokladem. Pravidelné zneužívání tohoto úkonu zároveň možno chápat jako nástroj disciplinace, který opakovaně nastoluje situaci podřízení identifikovaných osob autoritě a názorně jim demonstruje, že se na ně vztahují jiná, přísnější pravidla než na ostatní občany (srov. Fassin 2013).

„Jednou mě zastavil jeden policajt, asi tak před dvěma roky, a chtěl po mě občanku. A tu jsem neměla. Nevím, jenom ho to prostě asi napadlo. Takže jsem jim řekla: ‚Někoho hledáte, nebo něco?‘ ‚Ne, to je normální věc, že po vás policajt může chtít občanku.‘ A já říkám: ‚Ale já jsem nic neudělala.‘ ‚No, a máte občanku u sebe?‘ ‚No nemám, já jsem šla jenom tady k tetě, na co bych měla mít občanku u sebe? Abych ji ještě ztratila?‘ On: ‚No, když někam jdete, tak prostě občanku musíte mít.‘ A ještě mi dával jako pokutu.‘ Nic jsem nedělala, já jsem šla domů. Já jsem byla u tety, ještě jsem byla i se Simonou, mou kamarádkou. Teď nevím, jestli to byla pokuta, ale vím, že mi něco vypsali a dal. No, a nevím, co to bylo. Ale nebyly tam asi peníze, nebo já nevím ani už. Já jsem si to ani nezkontrolovala, já jsem to dala do kapsy.“ (žena, 20 let)

Podobně jako v první ilustrativní citaci i tu je kontrolována totožnost bez uvedení zákonného důvodu. Od mladé ženy je vyžadováno, aby s sebou vždy nosila občanský průkaz, i když jí to žádný zákon nepřikazuje a nevyžaduje to ani úkon kontroly totožnosti, a nakonec jí je udělena pokuta nebo napomenutí. Žena na to však reaguje tak, že se ani nepodívá, co to vlastně je, odmítajíc snahu o podřízení ze strany autority. Výsledná situace je absurdní: policista bezdůvodně kontroluje totožnost, následně udělí napomenutí nebo pokutu za neexistující přestupek a pokutovaný občan to ignoruje, nespokojení jsou všichni zúčastnění.

Jak ukazuje tabulka č. 114, téměř třetina (30 %, celkem 781) SVL respondentů uvedla, že se s kontrolami totožnosti ze strany policie v posledních 12 měsících setkala minimálně jednou. Z toho 8 % (210) respondentů těmito kontrolám čelilo pětikrát a více. Ačkoli jsme v našem šetření nezjišťovali, zda dané kontroly byly provedeny v souladu se zákonem, jejich časté opakování indikuje, že se policie o identitu daného respondenta

zajímá neobvykle často a že tento úkon může v těchto případech sloužit spíše rituálu podřízení autoritě než skutečné snaze o zjištění totožnosti ze zákonného důvodu.

Rozdíly mezi kontrolami totožnosti respondentů na základě jejich etnické/národnosti příslušnosti jsou jen malé. Lze tedy předpokládat, že jakkoli mírně častěji (celkově o 4 p. b.) uváděli kontroly totožnosti respondenti sebeidentifikující se jako Romové, je dostačujícím faktorem pro zvýšenou míru kontrol to, že daný člověk bydlí v SVL. S ohledem na to, že SVL jsou v českém mediálním, politickém i laickém diskurzu rutinně spojovány s romskou etnicitou/národností, nelze však zároveň vyloučit ani skutečnost, že roli v tomto případě může hrát etnicita/národnost připsaná zvnějšku, tj. že je daný respondent chápán policií jako příslušník dané etnické/národnostní skupiny (např. kvůli barvě pleti) bez ohledu na vlastní sebeidentifikaci.

Tab.114: Kontroly totožnosti v posledních 12 měsících dle etnicity a celkem (SVL)⁹⁵

	Česká		Romská		Slovenská		Jiná		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	184	12,2	88	11,3	15	12,2	14	9,3	301	11,7
2	78	5,2	54	6,9	10	8,1	10	6,6	152	5,9
3	38	2,5	34	4,4	4	3,3	5	3,3	81	3,2
4	16	1,1	17	2,2	3	2,4	1	0,7	37	1,4
5+	119	7,9	66	8,5	8	6,5	17	11,3	210	8,2
<i>Mezisoučet</i>	435	28,9	259	33,3	40	32,5	47	31,2	781	30,4
Nikdy	1 079	71,3	519	66,7	83	67,5	104	68,9	1 785	69,6
Celkem	1 514	100,0	778	100,0	123	100,0	151	100,0	2 566	100,0

Podobně jako u přítomnosti policie v okolí bydliště jsme předpokládali, že roli může u frekvence kontrol totožnosti respondentů žijících v SVL sehrávat velikost obce (viz tabulka č. 115) nebo poměr obyvatel lokality vůči obyvatelům celé obce (viz tabulka č. 116). S růstem velikosti obce je patrný trend mírného zvyšování frekvence kontrol totožnosti a rozdíl mezi nejmenšími a největšími obcemi v počtu těch, kteří byli alespoň jednou kontrolováni, je 13 p. b. Obdobné je to i v případě poměru počtu obyvatel SVL vůči celkovému počtu obyvatel, jen v opačném gardu, tj. frekvence kontrol totožnosti se mírně snižuje s růstem podílu obyvatel SVL. Zdánlivý rozpor s vnímanou přítomností police je v tomto případě dán tím, že s růstem podílu SVL populace zároveň klesá celkový počet obyvatel, tj. obce s vysokým podílem jsou většinou ty menší.

⁹⁵ Odpověď na otázku: „Kolikrát za posledních 12 měsíců si od vás policie vzala občanský průkaz anebo jinak zjišťovala vaši osobní totožnost?“

Tab.115: Kontroly totožnosti v posledních 12 měsících dle velikosti obce (SVL)

	<2 800		2 800–7 599		7 600–16 999		17 000–49 999		50 000–377 508	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	38	11,0	47	12,5	61	9,7	81	13,2	74	12,3
2	19	5,5	15	4,0	42	6,7	31	5,1	45	7,5
3	9	2,6	11	2,9	17	2,7	20	3,3	24	4,0
4	3	0,9	6	1,6	14	2,2	9	1,5	5	0,8
5+	14	4,0	19	5,1	46	7,3	59	9,6	72	12,0
Mezisoučet	83	24,0	98	26,1	180	28,6	200	32,7	220	36,6
Nikdy	263	76,0	278	73,9	450	71,4	413	67,4	381	63,4
Celkem	346	100,0	376	100,0	630	100,0	613	100,0	601	100,0

Tab.116: Kontroly totožnosti v posledních 12 měsících dle poměru počtu obyvatel SVL (SVL)

	≤ 0,0099		0,01–0,0199		0,02–0,049		0,05–0,099		0,1 a více	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	62	12,8	75	12,0	70	11,3	37	10,9	57	11,5
2	35	7,2	36	5,8	39	6,3	17	5,0	25	5,0
3	15	3,1	20	3,2	14	2,3	18	5,3	14	2,8
4	5	1,0	9	1,4	15	2,4	2	0,6	6	1,2
5+	58	12,0	57	9,1	37	6,0	26	7,6	32	6,4
Mezisoučet	175	36,1	197	31,5	175	28,3	100	29,4	134	26,9
Nikdy	310	63,9	427	68,4	444	71,7	241	70,7	363	73,0
Celkem	485	100,0	624	100,0	619	100,0	341	100,0	497	100,0

9.3 Udělení pokuty

Dále jsme se zaměřili na otázku, zda a jak často bývají obyvatelé SVL policií pokutováni za přestupky (vyjma porušení dopravních předpisů). Nejen během dotazníkového šetření se totiž ukázalo, že obyvatelé SVL jsou pokutováni i za jednání, které je u majority ze strany (zejména městské) policie běžně tolerováno (např. udělování pokut za odhození cigaretových nedopalků). Podobně jako v zahraničí také v ČR může být přístup policie ve vztahu k obyvatelům SVL odlišný, represivnější (srov. Fassin 2013).

„Že oni místo aby pomohli, tak oni vás v tom ještě jakoby dráždí. Ještě jako by se vysmívali, co uděláš. Já jsem policajt a ty neuděláš nic (...) Dejme tomu, něco se třeba ztratí, nebo něco, já nevím. Ale třeba policajti se tady hodně nudí. Někdy mi přišlo, že nemají co na práci, tak se nudí. To se mi třeba stalo, vyhodila jsem vajgl před svým vlastním barákem. Já to tam všechno uklízím, já jediná. A přišel policajt, tak se nudil, že jezdil furt dokola. Nakonec mi dal pokutu, protože před vlastním barákem jsem vyhodila vajgl. A víte, co mi řekl? Že si ho mám zvednout a dát do kapsy. A já jsem mu řikala: ‚Víte, kolik lidí tady kouří? A myslíte, že jakože co? A jeho, že to nezajímá, že si mám prostě zvednout.‘ Říkám: ‚Proč ho nezvedneš ty,

jako?‘ On mi dal takovou blokovou pokutu. ‚Klidně ten papír sněž, já to platit nebudu, vůbec mě to nezajímá.‘ Prostě jak se může policajt takhle s vámi bavit. Za vajgl, kde si uklízím před vlastním barákem, neříkám, kdyby to bylo na zastávce, a oni se takhle nudí a takhle buzerují lidi. Já si myslím, že to už je trošku moc. A ještě vám řekne do plusu jakoby do držky a co uděláš? Neuděláš nic. Jako by chtěl říct, že já jsem někdo a ty jsi hovno.” (žena, 25 let)

Popisovaná situace už dospěla do bodu úplné kontraproduktivity: na jedné straně je aktivita policisty vnímána jako realizovaná „z nudy“ (tj. jako zbytečná), nesprávně zacílená a šikanózní, na straně druhé ve svém důsledku nefunguje ani jako rituál podřízení a disciplinace – naopak, povzbuzuje k rezistenci, k prohlubování propasti mezi institucemi sociální kontroly a občany a paradoxně tak narušuje řád, který má střežit. Zatímco ve vztahu k majoritě slouží policejní diskrece jako možnost odvrátit zrak a nezakročovat proti problematickému, ale bagatelnímu jednání s minimální mírou škody, ve vztahu k obyvatelům SVL je to spíš nástroj rozšiřující možnosti represe, která následně sama potvrdí svou oprávněnost. Frekvence udělování pokut bývá zároveň vyšší v místech, kde se uplatňují některé specifické policejní strategie, typicky tzv. nulová tolerance, jejíž úspěšnost se nezřídka (a v kontrastu s úspěšností jiných strategií) měří a vykazuje prostřednictvím zvýšeného počtu evidovaných přestupků (srov. Trlifajová et al. 2015).

Celkově 86 % respondentů (2 197) však uvedlo, že jim v posledních 12 měsících nebyla udělena žádná pokuta, což naznačuje, že šikanózní udělování pokut není nijak zvlášť rozšířeným fenoménem (viz tabulka č. 117). Nicméně každý sedmý respondent (369) byl policií pokutován za přestupek v posledních 12 měsících minimálně jednou.

Tab.117: Udělení pokuty v posledních 12 měsících (SVL)⁹⁶

	abs.	%
1	217	8,5
2	57	2,2
3	29	1,1
4	9	0,4
5+	57	2,2
<i>Mezisoučet</i>	369	14,4
Nikdy	2 197	85,6
Celkem	2 566	100,0

Porovnání s velikostí obce a podílem SVL obyvatel k celkovému počtu obyvatel je ve vztahu k četnosti udělení pokuty nejednoznačné. Na jednu stranu se četnost pokutování mírně zvyšovala s velikostí obce (viz tabulka č. 118), na druhou stranu byla

⁹⁶ Odpověď na otázku: „Kolikrát jste dostal/a od policie pokutu, vyjma porušování dopravních předpisů, v posledních 12 měsících?“

nejvyšší u respondentů z obcí s vyšším a nejvyšším podílem SVL populace (viz tabulka č. 119). Tento rozpor, v kontextu výše uvedené četnosti kontrol a faktu, že s vyšším poměrem obyvatel SVL klesá celkový počet obyvatel obce, může být způsoben tím, že v obcích s vysokým podílem SVL populace byly častěji uplatňovány pokuty v souvislosti s kontroverzními vyhláškami o veřejném pořádku, které byly nálezem šetření Ústavním soudem zrušeny (Ústavní soud 2017). Tuto hypotézu by však bylo třeba ještě ověřit.

Tab.118: Udělení pokuty v posledních 12 měsících dle velikosti obce (SVL)

	<2 800		2 800–7 599		7 600–16 999		17 000–49 999		50 000–377 508	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	26	7,5	29	7,7	36	5,7	60	9,8	66	11,0
2	4	1,2	8	2,1	13	2,1	16	2,6	16	2,7
3	2	0,6	2	0,5	10	1,6	10	1,6	5	0,8
4	2	0,6	1	0,3	1	0,2	4	0,7	1	0,2
5+	6	1,7	8	2,1	15	2,4	16	2,6	12	2,0
<i>Mezisoučet</i>	40	11,6	48	12,7	75	12,0	106	17,3	100	16,7
Nikdy	306	88,4	328	87,2	555	88,1	507	82,7	501	83,4
Celkem	346	100,0	376	100,0	630	100,0	613	100,0	601	100,0

Tab.119: Udělení pokuty v posledních 12 měsících dle poměru počtu obyvatel SVL (SVL)

	≤ 0,0099		0,01–0,0199		0,02–0,049		0,05–0,099		0,1 a více	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	42	8,7	58	9,3	43	6,9	29	8,5	45	9,1
2	10	2,1	11	1,8	14	2,3	14	4,1	8	1,6
3	7	1,4	7	1,1	5	0,8	6	1,8	4	0,8
4	1	0,2	4	0,6	0	0,0	1	0,3	3	0,6
5+	5	1,0	13	2,1	14	2,3	9	2,6	16	3,2
<i>Mezisoučet</i>	65	13,4	93	14,9	76	12,3	59	17,3	76	15,3
Nikdy	420	86,6	531	85,1	543	87,7	282	82,7	421	84,7
Celkem	485	100,0	624	100,0	619	100,0	341	100,0	497	100,0

9.4 Kontroly sociálního odboru

Z dotazníkového šetření se ukázalo, že 85 % respondentů (2187) nemělo v posledních 12 měsících žádný kontakt s úředníky z OSPOD. Nicméně je nutné brát v potaz to, že na tuto otázku odpovídali také respondenti, kteří byli bezdětní či již měli zletilé děti. Přesto nezanedbatelná část, 15 % respondentů (379), byla minimálně jednou za posledních 12 měsíců úředníkem OSPOD/sociálního odboru kontaktována, z čehož 154 respondentů (6 %) bylo kontaktováno pětkrát a vícekrát (viz tabulka č. 120).

Pro srovnání, ve vztahu k celé české populaci nad 15 let je podíl všech evidovaných případů OSPOD na úrovni zhruba 2,5 %⁹⁷ – obyvatelé SVL jsou tedy ze strany OSPOD kontaktováni téměř šestkrát častěji. Na druhé straně se to dá vykládat také jako logický důsledek těžších životních podmínek v SVL, který navíc indikuje, že OSPOD se věnuje i terénní práci a SVL – na rozdíl od jiných institucionálních aktérů – pravidelně navštěvuje.

Tab.120: Kontakt s OSPOD v posledních 12 měsících (SVL)⁹⁸

	abs.	%
1	117	4,6
2	55	2,1
3	28	1,1
4	25	1,0
5+	154	6,0
<i>Mezisoučet</i>	379	14,8
Nikdy	2 187	85,2
Celkem	2 566	100,0

Rozdíly v relativní četnosti kontaktů ze strany OSPOD jsou u respondentů z různě velkých obcí jen nepatrné, byť nejméně je uváděli ti z nejmenších obcí (viz tabulka č. 121). Jasnější trend je zřetelný u podílu obyvatel SVL vůči celkovému počtu obyvatel, kdy relativní četnost kontaktů ze strany OSPOD paradoxně klesá s růstem relativní velikosti populace SVL (viz tabulka č. 122). Nejvyšší vliv na uváděný počet kontaktů však měl typ bydlení respondentů (viz tabulka č. 123). Nejméně kontaktů s OSPOD měli respondenti bydlící „ve vlastním“ a naopak nejvíce (23 %) ti, co bydleli na ubytovně. Jelikož jsou ubytovny kvalitativně substandardním typem bydlení, je zvýšený dohled OSPOD pochopitelný, avšak zároveň to potvrzuje kritizovanou skutečnost ohrožení rodin s dětmi z důvodu jejich materiální chudoby.

Tab.121: Kontakt s OSPOD v posledních 12 měsících dle velikosti obce (SVL)

	<2 800		2 800–7 599		7 600–16 999		17 000–49 999		50 000–377 508	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	12	3,5	16	4,3	28	4,4	35	5,7	26	4,3
2	4	1,2	10	2,7	19	3,0	13	2,1	9	1,5
3	5	1,4	6	1,6	6	1,0	6	1,0	5	0,8
4	4	1,2	2	0,5	4	0,6	8	1,3	7	1,2
5+	17	4,9	25	6,6	35	5,6	40	6,5	37	6,2

⁹⁷ Údaj z roku 2017, viz https://www.mpsv.cz/files/clanky/34001/SUM_Ceska_republika_2017.xls.

⁹⁸ Odpověď na otázku: „Jak často vás kontaktovali úředníci z Oddělení sociálně právní ochrany dětí (OSPOD), ze „sociálky“, v posledních 12 měsících?“

	<2 800		2 800–7 599		7 600–16 999		17 000–49 999		50 000–377 508	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
<i>Mezisoučet</i>	42	12,1	59	15,7	92	14,6	102	16,6	84	14,0
Nikdy	304	87,9	317	84,3	538	85,4	511	83,4	517	86,0
Celkem	346	100,0	376	100,0	630	100,0	613	100,0	601	100,0

Tab.122: Kontakt s OSPOD v posledních 12 měsících dle podílu SVL obyvatel v obci (SVL)

	≤ 0,0099		0,01–0,0199		0,02–0,049		0,05–0,099		0,1 a více	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	25	5,2	33	5,3	20	3,2	16	4,7	23	4,6
2	5	1,0	15	2,4	21	3,4	9	2,6	5	1,0
3	7	1,4	13	2,1	2	0,3	1	0,3	5	1,0
4	7	1,4	6	1,0	6	1,0	4	1,2	2	0,4
5+	42	8,7	42	6,7	42	6,8	10	2,9	18	3,6
<i>Mezisoučet</i>	86	17,7	109	17,5	91	14,7	40	11,7	53	10,7
Nikdy	399	82,3	515	82,5	528	85,3	301	88,3	444	89,3
Celkem	485	100,0	624	100,0	619	100,0	341	100,0	497	100,0

Tab.123: Kontakt s OSPOD v posledních 12 měsících dle kategorie bydlení (SVL)

	Nájemní byt obecní		Nájemní byt soukromý		Vlastní byt		Rodinný dům		Ubytovna		Ostatní	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
1	27	3,7	48	4,6	9	3,8	4	4,7	28	6,9	1	2,1
2	19	2,6	24	2,3	2	0,8	2	2,3	8	2,0	0	0,0
3	10	1,4	10	0,9	1	0,4	0	0,0	7	1,7	0	0,0
4	5	0,7	8	0,8	1	0,4	1	1,2	9	2,2	1	2,1
5+	42	5,7	60	5,7	8	3,4	1	1,2	40	9,8	3	6,4
<i>Mezisoučet</i>	103	14,0	150	14,2	21	8,9	8	9,3	92	22,6	5	10,6
Nikdy	632	86,0	904	85,8	216	91,1	78	90,7	315	77,4	42	89,4
Celkem	735	100,0	1054	100,0	237	100,0	86	100,0	407	100,0	47	100,0

9.5 Shrnutí

V této části jsme se zaměřili na praktiky formálních institucí, které mohou napomáhat kriminalizaci nebo stigmatizaci obyvatel SVL. Ukázalo se, že zvýšená přítomnost policie v lokalitě není pro obyvatele problém, naopak většina z nich vyjadřovala spokojenost. Neprokázalo se, že by ve vnímání zvýšené přítomnosti policie sehrávala roli etnicita/národnost obyvatel SVL, ale roli sehrává podíl sociálně vyloučené populace na populaci obce, podobně jako velikost obce samotné. Nezanedbatelná část respondentů se však setkala s problematickými policejními praktikami, zejména s opakovanými a bezdůvodnými kontrolami totožnosti ze strany policie (MP či PČR) či udělováním

pokut za jednání, které není nezákonné nebo je vysloveně bagatelní. Každý sedmý respondent byl přitom v posledním roce alespoň jednou pokutován za nedopravní přeštek. Tyto praktiky, navázané na lokální policejní strategie, mohou výrazně ovlivnit důvěru obyvatel SVL v policejní složky a snížit jejich ochotu spolupracovat. V části zaměřené na praktiky OSPOD jsme zjistili, že se na obyvatele SVL zaměřuje více než na běžnou populaci, a v tomto kontextu cílí zejména na obyvatele ubytoven; naše data nicméně neprokazují, že by praktiky OSPOD byly celoplošně problematické.

10 Self-report kriminalita

Součástí viktimizačních výzkumů někdy bývají i otázky zaměřené naopak na to, zda se sami respondenti někdy dopustili kriminálního jednání. Jedná se o tzv. *self-report crime* přístup, který bývá realizován i formou samostatného výzkumu. Ačkoli se první self-reportové studie prováděly již v první polovině 20. století, jejich systematické používání se stalo běžným až v 80. letech 20. století. Obdobně jako u viktimizačních výzkumů je důvodem jejich využití snaha získat lepší přehled o páchané kriminalitě, než nabízejí oficiální statistiky evidované kriminality.

S viktimizačními výzkumy sdílejí self-reportové studie obdobné metodologické problémy. Jedním z nich je obtížné podchycení závažných forem kriminality z důvodu předpokládané nižší ochoty respondentů se k nim vyjádřit a dále jejich celková „nízká“ prevalence ve společnosti, která snižuje pravděpodobnost jejich výskytu v rámci zkoumaného vzorku populace. Tento problém je v kontextu self-reportových přístupů o to významnější, že značnou část objemu páchané kriminality, zejména té závažnější, má na svědomí malý počet osob.⁹⁹ Z tohoto důvodu se self-reportové studie zaměřují zejména na delikvenci mládeže, která je pro účely takového výzkumu snáze dostupná na dostatečně velkém vzorku (Junger-Tas a Marshall 1999; Tomášek 2010, s. 90–92).¹⁰⁰

V rámci realizovaného viktimizačního výzkumu v SVL nebyla s ohledem na jeho hlavní cíl self-report kriminalita zkoumána natolik komplexně, jak tomu bývá u specificky zaměřených výzkumů. Zjišťovány byly tři základní otázky. Zaprvé, zda byli respondenti někdy během svého života pravomocně odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a pokud ano, za jaký trestný čin či trestné činy. Zadruhé, jestli se dopustili nějaké formy kriminality, vyjma té, za kterou byli případně pravomocně odsouzeni k odnětí svobody, a pokud ano, tak jaké. Poslední otázka této sekce se týkala užívání „tvrdých“ drog. Pokud se respondenti k užívání drog v rámci dotazování přiznali, ptali jsme se, jaké drogy užívají či užívali.

10.1 Pravomocně odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Úhrnem 16 %, resp. 413 osob z celkového vzorku SVL populace uvedlo, že byli v minulosti pravomocně odsouzeni k nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody (viz tabulka č. 124). Z toho v 86 % (413) případů se jednalo o muže, což je 29 % všech mužů zkoumané populace, a v 14 % (59) o ženy, tj. 4 % všech žen. U populace NESVL byl poměr vězněných

⁹⁹ Lapidárně řečeno, předpokladem je, že distribuce kriminality a jejích pachatelů v populaci neodpovídá, na rozdíl od sociodemografických charakteristik, ale i obecné viktimizace, normálnímu rozdělení. Spíše bude mít charakter, jako např. bohatství, mocinného rozdělení.

¹⁰⁰ Příkladem může být mezinárodní opakované šetření The International Self-Report Delinquency Study (ISRD), které se provádí na žácích základních škol (viz níže).

pachatelů mnohem menší a dosahoval výše 3 % (17). Vzhledem k tomu, že v ČR nejsou k dispozici statistiky o celkovém počtu lidí, kteří v minulosti absolvovali pobyt ve vězení, není možné v tomto případě srovnávat získané údaje s celou populací ČR. Nicméně srovnání s NESVL populací naznačuje, že zkušenost s pobytem ve vězení bude u SVL populace několikanásobně vyšší, než je tomu v celkové populaci.

V kontextu uvedeného je třeba vzít v potaz, že v SVL dochází k více či méně cílenému soustředění sociodemograficky specifické populace a osoby propuštěné z výkonu trestu mají jen omezené šance získat standardní bydlení. Je tedy vyšší pravděpodobnost jejich výskytu právě v SVL. Zároveň vědomí skutečnosti této koncentrace může vést k tomu (a jak jsme si ukázali v kapitole Kriminalizace a stigmatizace, podle respondentů tomu tak je), že se na SVL více zaměřuje činnost policie, čímž by rovněž bylo možné vysvětlit vyšší podíl vězněných osob v populaci SVL (viz též níže). Tak jako tak, vězení představuje důležitou instituci v životech obyvatel SVL a její role v kontextu každodenního života v prostředí sociálního vyloučení by měla být dále zkoumána.¹⁰¹ A zkoumána by měla být nejen s ohledem na kriminogenní charakter vězeňského prostředí, jak na to upozorňuje informantka citovaná níže:

„Já ho znala odmala, hodnej kluk, měl rodinu, pracoval, pak ale kvůli vlastní blbosti šel sedět, ani mu nedali podmínku, a byl tam jen chvílku, pár měsíců, ale když se vrátil, tak to s ním už nebylo k vydržení. Čórky, dluhy, frajeřiny, bitky a už tam byl zase.“ (žena, 53 let)

Tab.124: Pravomocné odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL)¹⁰²

		Ano		Ne		Celkem	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
SVL	Muži	354	28,9	870	71,1	1 224	100,0
	Ženy	59	4,4	1 283	95,6	1 342	100,0
	Celkem	413	16,1	2 153	83,9	2 566	100,0
NESVL	Muži	14	4,9	274	95,1	288	100,0
	Ženy	3	1,0	299	99,0	302	100,0
	Celkem	17	2,9	573	97,1	590	100,0

Z hlediska etnicity či národnosti měli mírně vyšší relativní zkušenost s pobytem ve vězení ti respondenti ze SVL, kteří se přihlásili k jiné než české či romské národnosti. Není jasné, jak tuto skutečnost interpretovat. Odhlédneme-li od toho, že slovenskou i jinou národnost uvedlo mnohem méně respondentů se zkušeností s pobytem ve vězení, nabízí se jako možné hledisko to, že se jednalo o cizince, a tudíž je lze považovat za v jistém

¹⁰¹ Loïc Wacquant v tomto ohledu konstatuje, že segregované rezidenční lokality (ghetta) mají podobnou funkci jako vězení a jsou nástrojem udržování socioekonomické a symbolické marginality části populace, a to především na základě rasy a etnicity (viz např. Wacquant 2001).

¹⁰² Odpověď na otázku: „Byl/a jste někdy v životě pravomocně odsouzen/a k odnětí svobody?“

smyslu ještě více znevýhodněné skupiny oproti českým občanům v rámci SVL populace. Pokud se jednalo o cizince, mohli být rovněž častěji vězněni mimo ČR, a tím pádem by se jednalo o vliv odlišného systému trestní justice. Obojí je však spekulace.

Tab.125: Pravomocné odsouzení k nepodmíněnému trestu odnětí svobody dle etnicity či národnosti (SVL)

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	220	14,5	1 294	85,5	1 514	100,0
Romská	130	16,7	648	83,3	778	100,0
Slovenská	30	24,4	93	75,6	123	100,0
Jiná	33	21,9	118	78,1	151	100,0
Celkem	413	16,1	2 153	83,9	2 566	100,0

U jednotlivých kategorií trestných činů,¹⁰³ pro něž byli SVL respondenti pravomocně odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody (viz tabulka č. 126), převažovalo výrazně fyzické napadení (30 % z celku odpovědí) a krádež (21 % z celku odpovědí). Samotní respondenti rámovali některé trestné činy, za které byl jejich blízkým udělen trest odnětí svobody, jako banální:

„[Z]a blbé železo (manžel) sedí. Za to, že si chtěl člověk přivydělat do kapsy. A na kameře byl, je to recidivista... Je mu třicet. Tam má trvalý pobyt a tu má přechodný...on se tam furt vrací, no, tak bohužel, no. Čtyřicet dva měsíců dostal.“ (žena, 36 let)

Mezi odpověďmi respondentů však byly i formy závažné trestné činnosti, včetně zabití či vraždy. S ohledem na velikost vzorku nebyly závažnější formy trestné činnosti zachyceny u NESVL, což vypovídá o výše zmíněném problému, který je se self-reportovým dotazováním spojen, tj. že prevalence pachatelů závažné kriminality je v populaci natolik nízká, že ve výběrovém šetření nemusí být zachycena (k této problematice viz Junger-Tas a Marshall 1999). Současně je však třeba vzít v potaz, že se u NESVL jednalo jen o 17 respondentů, kteří byli ve vězení.

Tab.126: Kategorie trestných činů nepodmíněného odnětí svobody (SVL a NESVL)¹⁰⁴

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Fyzické napadení	145	29,5	3	17,6
Krádež	102	20,8	1	5,9

¹⁰³ V daném případě, na rozdíl od zbytku textu, je namísto použití pojmu „trestný čin“, neboť jde o určení orgány činnými v trestním řízení.

¹⁰⁴ Odpověď na otevřenou otázku s možnostmi více odpovědí: „Za co jste byl/a pravomocně odsouzen/a k nepodmíněnému trestu pobytu ve vězení?“

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Neplacení alimentů	27	5,5	1	5,9
Podvod	27	5,5	1	5,9
Trestné činy spojené s řízením auta	22	4,5	0	0,0
Loupežné přepadení	21	4,3	0	0,0
Maření výkonu úředního rozhodnutí	15	3,1	1	5,9
Poškození cizí věci	15	3,1	0	0,0
Příživnictví	10	2,0	0	0,0
Vloupání	10	2,0	0	0,0
Kuplířství	6	1,2	0	0,0
Napadení veřejného činitele	5	1,0	0	0,0
Výroba či prodej drog	4	0,8	0	0,0
Vražda	3	0,6	0	0,0
Zabití	3	0,6	0	0,0
Lichva	2	0,4	0	0,0
Sexuální obtěžování	2	0,4	0	0,0
Jiné, nespecifikováno	32	6,5	10	58,8
Odmítl/a odpovědět	40	8,1	0	0,0
Celkem	491	100,0	17	100,0

10.2 Překračování zákona

Ke spáchání kriminality kdykoli během svého života, které nebylo pravomocně potrestáno nepodmíněným trestem odnětí svobody a nemuselo jít nezbytně ani o trestný čin,¹⁰⁵ se přiznalo 20 % (501) respondentů SVL populace a 14 % (84) NESVL (viz tabulka č. 127). Oproti předchozí otázce došlo k výraznému zmenšení rozdílu mezi oběma populacemi, což je v souladu s převažujícími závěry self-reportových výzkumů.

Self-reportové studie shodně prokazují, že jsou značné rozdíly mezi sociálními a ekonomickými charakteristikami pachatelů, jejichž kriminální jednání bylo evidováno orgány činnými v trestním řízení, a těch, jejichž nebylo. Jinak řečeno, evidované protiprávní jednání bývá vyšší u některých skupin obyvatel (např. u lidí s nižšími příjmy, odlišnou připsanou etnickou/národnostní identitou od té majoritní), ale zkušenost s ním udávána v rámci self-reportových studií tyto rozdíly stírá, případně i obrací (viz např. Phillips a Bowling 2012). To znamená, že ne u všech, kteří se dopouštějí kriminality, je stejná pravděpodobnost, že bude odhalena (evidována) a případně klasifikována jako trestný čin.

¹⁰⁵ Přesněji řečeno, mohlo jít o kriminalitu v podobě trestného činu bez trestu odnětí svobody, ale i o kriminalitu, která nebyla klasifikována jako trestný čin (např. přestupek za lehké ublížení na zdraví), stejně tak jako o kriminalitu, která nebyla vůbec evidována a nelze o ní říct, zda by naplňovala formu trestného činu nebo přestupku. Logika toho, co je u self-reportu označované za „kriminalitu“, je tedy stejná jako u viktimizace.

Můžeme jen spekulovat, jaký by byl rozdíl mezi oběma populacemi při stejném vzorku, resp. dostatečně velickém vzorku NESVL, neboť, jak již bylo řečeno, prevalence pachatelů kriminality v populaci neodpovídá normálnímu rozdělení.

Tab.127: Překročení zákona dle pohlaví a celkem (SVL a NESVL)

		Ano		Ne		Celkem	
		abs.	%	abs.	%	abs.	%
SVL	Muži	360	29,4	864	70,6	1 224	100,0
	Ženy	141	10,5	1 201	89,5	1 342	100,0
	Celkem	501	19,5	2 065	80,5	2 566	100,0
NESVL	Muži	63	21,9	225	78,1	288	100,0
	Ženy	21	7,0	281	93,0	302	100,0
	Celkem	84	14,2	506	85,8	590	100,0

Opět bohužel nejsou k dispozici data, na základě kterých bychom mohli provést srovnání s (jinou) populací v ČR. I když byla ČR součástí dvou vln mezinárodního šetření International Self-Report Delinquency Study v letech 2006 a 2012, jeho cílovou populací byli pouze žáci základních a středních škol ve věku 12 až 15 let (k výsledkům za ČR viz Podaná a Moravcová 2012; obecně viz Aebi et al. 2009). S ohledem na takto vymezenou cílovou populaci, ale i použitou metodologii žádné smysluplné porovnání výsledků učinit.¹⁰⁶

Nejčastější uváděnou self-report kategorií kriminality (viz tabulka č. 128) u SVL populace byly prosté krádeže (22 % z celku uvedených), následované fyzickým napadením nebo ublížením na zdraví (20 % z celku uvedených). U NESVL populace respondenti nejčastěji uváděli druhou zmiňovanou kategorii (24 % z celku). Obě zkoumané populace je opět obtížné srovnávat, neboť jak bylo již zmíněno, můžeme předpokládat rozdílnou distribuci hodnot v různě velickém vzorku populace. Nicméně hlavní rozdíl mezi nimi je patrný u kriminality související s používáním motorového vozidla, což patrně odpovídá rozdílné míře jeho vlastnictví mezi oběma populacemi. Obecně se potvrdil sklon self-reportového dotazování v přiznávání se k méně závažným formám kriminality, z nichž velká část by s největší pravděpodobností nebyla kvalifikována jako trestný čin. V souladu s tím je i vyšší frekvence odmítnutí odpovědi oproti jiným otázkám. Do skupiny „jiné“ byly zařazeny ty případy, u kterých nešlo na základě otevřené odpovědi respondenta určit, o jaký typ kriminality se jednalo.

V etnografické fázi výzkumu informátoři tematizovali zejména drobné krádeže jako specifické rizikové formy přivýdělnku motivované zejména chudobou:

¹⁰⁶ Nicméně jen pro zajímavost, třetí vlna (ISRD-3) tohoto šetření uvádí 32% prevalenci delikvence mládeže v ČR (Podaná a Moravcová 2012).

„To jako pubertáci! Potřebuješ na kino, potřebuješ na tamto, s holkou do kina, pozvat jí na něco, kdo je starší tak potom pozvat na vínečko, však že. No tak co. Peněz málo, že, no tak: „Čau, kam jdeš?“ „Á, jedu si... Můžu?“ „Jasně, pojď!“ A něco se vykopalo. Něco, co bylo jen tak na povrchu se prostě shrnulo. Jako nebylo to zase nějaké závrtné. Nešlo to do nějakých tisíců! Kdyby to tenkrát šlo do nějakých tisíců, tak dneska nebydlím tady, ale někde na zámku navrchu nad bazarem! To skoro každý z těch mladých.“ (muž, 54 let)

Tab.128: Překročení zákona dle kategorií self-report kriminality (SVL a NESVL)¹⁰⁷

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Krádež prostá	126	22,1	12	14,0
Fyzické napadení, ublížení na zdraví	115	20,2	21	24,4
Podvod	45	7,9	1	1,2
Vloupání	36	6,3	3	3,5
Krádež věcí z vozidla	32	5,6	3	3,5
Řízení vozidla pod vlivem, zavinění nehody	25	4,4	12	14,0
Prodej, distribuce, přechovávání drog	23	4,0	4	4,7
Poškození cizího majetku	18	3,2	3	3,5
Loupežné přepadení	17	3,0	0	0,0
Krádež vozidla	11	1,9	4	4,7
Vyhrožování násilím	11	1,9	1	1,2
Krádež kola	9	1,6	0	0,0
Násilí z nenávisti	9	1,6	2	2,3
Zanedbání povinné péče	7	1,2	1	1,2
Neplacení alimentů	6	1,1	1	1,2
Napadení veřejného činitele	3	0,5	1	1,2
Sexuální násilí	3	0,5	1	1,2
Obchodování s lidmi	2	0,4	0	0,0
Lichva	1	0,2	0	0,0
Jiné, nespecifikováno	16	2,8	4	4,7
Odmítl/a odpovědět	54	9,5	12	14,0
Celkem	569	100,0	86	100,0

Mezi SVL respondenty se zkušeností s překročením zákona převažovali ti, kteří uvedli, že se dopustili kriminálního jednání jednou (58 %, resp. 11 % z celku) (viz tabulka č. 129). Druhou nejpočetnější skupinu tvořili nicméně ti, již uvedli, že se kriminality dopustili pětkrát a vícekrát. Těch bylo u SVL 19 % (4 % z celku) a u NESVL 23 % (3 % z celku respondentů). To potvrzuje obecné závěry self-reportových výzkumů, že jakkoli se zkušenost s páchanou kriminalitou neomezuje v populaci na úzký okruh osob, tak se odlišuje její

¹⁰⁷ Respondenti mohli v rámci otevřené otázky uvést víc odpovědí. Součet hodnot u kategorií v tabulce se tedy nerovná celkovému počtu respondentů, kteří uvedli, že se dopustili nějaké kriminality, aniž by za to byli pravomocně odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

intenzita, resp. míra. Jinými slovy, nemalá část populace se dopustí kriminálního jednání, ale jen zlomek z ní opakovaně (Tomášek 2010, s. 90–91).

Tab.129: Překročení zákona dle frekvence (SVL a NESVL)

	SVL			NESVL		
	abs.	%	n %	abs.	%	n %
Jednou	289	57,7	11,3	40	47,6	6,8
Dvakrát	31	6,2	1,2	10	11,9	1,7
Třikrát	25	5,0	1,0	3	3,6	0,5
Čtyřikrát	12	2,4	0,5	0	0,0	0,0
Pětkrát a více	94	18,8	3,7	19	22,6	3,2
Odmítl/a	50	10,0	1,9	12	14,3	2,0
<i>Mezisoučet</i>	<i>501</i>	<i>100,0</i>	<i>19,5</i>	<i>84</i>	<i>100,0</i>	<i>14,2</i>
Nespáchal/a	2 065	x	80,5	506	x	85,8
Celkem	2 566	x	100,0	674	x	100,0

Respondenti, kteří někdy v minulosti překročili zákon, byli daleko častěji viktimizováni než ti, kteří nic takového neuvedli (viz tabulka č. 130). Rozdíly mezi oběma skupinami v průměrném počtu viktimizací byly velmi výrazné, a to jak u SVL, tak NESVL. Je tedy očividné, že ty osoby, které se dopouštějí kriminálního jednání, se ocitají v situacích s vyšším rizikem viktimizace a naopak.

Tab.130: Překročení zákona a viktimizace (SVL a NESVL)

		Viktim. 12 měsíců		Viktim. 5 let		Viktim. kdykoli	
		ø	σ	ø	σ	ø	σ
SVL	Ano	2,80	4,08	8,76	7,74	13,40	10,92
	Ne	1,63	3,21	4,94	5,96	8,01	8,40
NESVL	Ano	2,00	2,82	8,76	7,74	13,80	9,41
	Ne	0,94	1,94	4,22	5,44	7,55	7,64

O něco častěji se ke kriminálnímu jednání přiznávali ti respondenti, kteří se sami identifikovali s romskou etnicitou/národností, a to o 5 p. b. ve srovnání s těmi, kteří zvolili národnost českou (viz tabulka č. 131).

Tab.131: Překročení zákona z hlediska etnicity/národnosti (SVL)

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Česká	264	17,4	1 250	82,6	1 514	100,0
Romská	180	23,1	598	76,9	778	100,0
Slovenská	21	17,1	102	82,9	123	100,0

	Ano		Ne		Celkem	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Jiná	36	23,8	115	76,2	151	100,0

Na základě agregace odpovědí respondentů, kteří se přiznali k spáchání nějaké formy kriminality a/nebo byli pravomocně odsouzeni za spáchání trestného činu k nepodmíněnému odnětí svobody, můžeme stanovit celkovou prevalenci zkušenosti s páchanou kriminalitou (viz tabulka č. 132). V případě SVL populace měla zkušenost s pácháním kriminality, ať už evidované, či nikoli, jedna čtvrtina respondentů. U NESVL respondentů byla tato zkušenost nižší, na úrovni 16 %, přičemž tento rozdíl byl dán především nižší mírou zkušeností s evidovanou kriminalitou, která byla klasifikována jako trestný čin. Jak už bylo uvedeno, za nižší mírou klasifikace evidované kriminality jako trestného činu mohou stát tyto faktory: (1) menší počet NESVL respondentů; (2) vyšší pravděpodobnost evidence a klasifikace určitého jednání jako trestného u marginalizované SVL populace; (3) socioekonomické postavení osob propuštěných z výkonu trestu a jejich snížené možnosti získat standardní bydlení.

Tab.132: Celková zkušenost s trestnou činností a jiným překročením zákona (SVL a NESVL)

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Ano	629	24,5	93	15,8
Ne	1 937	75,5	497	84,2
Celkem	2 566	100,0	590	100,0

10.3 Zkušenost s užíváním „tvrdých“ drog

SVL jsou velmi často spojovány s vyšší mírou užívání drog a ti, kdo je užívají, jsou považováni za pachatele kriminality. Nicméně žádná data o užívání drog v SVL či jejich vztahu ke kriminalitě nejsou dostupná. Z tohoto důvodu byly do self-reportové části zahrnuty i otázky týkající se právě drog. Otázky byly dvě: (1) zda respondenti užívají či užívali v minulosti „tvrdé“ drogy, a pokud ano, (2) tak jaké.

Respondentů, kteří odpověděli, že v současnosti užívají „tvrdé“ drogy (viz tabulka č. 133), bylo v SVL populaci 1 % (28). Těch, kteří uvedli, že je užívali v minulosti, bylo 7 % (168). Celkově tak zkušenost s „tvrdými“ drogami byla zjištěna u 8 % (196) SVL respondentů. U NESVL populace to bylo 6 % respondentů (34). Nejčastější zkušenost měli SVL respondenti zcela jednoznačně s pervitinem, a to v 63 % z těch, kdo užívali nebo užívají drogy, resp. 6 % z celku populace. U NESVL to bylo 46 %, resp. 4 % z celkové populace (viz tabulka č. 134). V rámci etnografického výzkumu byly však drogy respondenty opakovaně spojovány s ostatními formami kriminality, zejména s krádežemi:

„Peníze na drogy... Bud', já nevím, bud' si zarobíš, robíš si na to, nebo bud' krádež, nevím. Třeba čorneš telefon...třeba nefunkční telefon jsem prodal, víš? Normálně to, že jsem měl telefon a třeba ten telefon nebyl funkční, víš, no, tak jsem zahrál, jakože takový... jakože je vybitý, víš, že nemám na to nabíječku, že nemám ani jinou, no, ale potom ten telefon nešel, víš. Dostaneš tak třeba...jakože po dvě stě, víš... Dvě stě korun.“ (muž, 21 let)

Tab.133: Zkušenost s užíváním „tvrdých“ drog v současnosti či minulosti (SVL a NESVL)¹⁰⁸

	SVL		NESVL	
	abs.	%	abs.	%
Ano, užíval/a	168	6,5	32	5,4
Ano, užívám	28	1,1	2	0,3
Mezisoučet	196	7,6	34	5,8
Ne	2370	92,4	556	94,2
Celkem	2 566	100,0	590	100,0

Tab.134: Zkušenost s „tvrdými“ drogami podle druhů (SVL a NESVL)

	SVL			NESVL		
	abs.	% uživatelů	% populace	abs.	% uživatelů	% populace
Pervitin	161	63,1	6,3	22	45,8	3,7
Heroin	28	11,0	1,1	4	8,3	0,7
Kokain	23	9,0	0,9	9	18,8	1,5
Toluen	17	6,7	0,7	2	4,2	0,3
Jiné, nespecifikováno	26	10,2	1,0	11	22,9	1,9
Celkem	255	100,0	x	48	100,0	x

10.4 Shrnutí

Součástí výzkumu byly i tzv. *self-report crime* otázky, otázky dotazující se na kriminální jednání samotných respondentů. Zjišťování se týkalo třech oblastí. Zaprvé, zda byli respondenti někdy během svého života pravomocně odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a pokud ano, tak za jaký trestný čin či trestné činy. Zadruhé, jestli se dopustili nějaké formy kriminality, vyjma té, za kterou byli případně pravomocně odsouzeni k odnětí svobody, a pokud ano, tak jaké. Poslední otázka se týkala užívání „tvrdých“ drog a jejich případné konkretizace.

První otázku na zkušenost s pravomocným odsouzením k nepodmíněnému trestu odnětí svobody kladně zodpovědělo 16 % dotazovaných z celkového vzorku SVL populace. Z toho se v 86 % případech jednalo o muže, což je 29 % všech mužů zkoumané populace, a v 14 % o ženy, tj. 4 % všech žen. U populace NESVL byl poměr vězněných pachatelů

¹⁰⁸ Odpověď na otázku: „Užíváte, užíval/a jste někdy nějaké tvrdé drogy, jako např. heroin, pervitin, kokain, toluen...?“

mnohem menší a dosahoval 3 %. Vyšší zastoupení lidí se zkušeností s pobytem ve vězení uvnitř SVL populace můžeme vysvětlovat tak, že osoby se záznamem v rejstříku trestů mají horší přístup k sociálním jistotám (práce, bydlení apod.), a tudíž se často ocitají na okraji společnosti. Ony omezené společenské zdroje a jistoty jsou zároveň i častým spouštěčem kriminálního jednání. Významným faktorem je zřejmě i zvýšená pozornost policie směřující k této části populace.

Z hlediska etnicity či národnosti měli mírně častější zkušenost s pobytem ve vězení ti respondenti ze SVL, kteří se přihlásili k jiné než české či romské národnosti, tj. k slovenské a jiné národnosti či etnicity. Je však třeba konstatovat, že nevíme, zdali trest odnětí svobody vykonávali na území ČR, či nikoli. Souhrnně pak v celé populaci SVL bylo nejčastějším důvodem uvěznění spáchání fyzického napadení (30 %) a krádeže (21 %). Další kategorie jsou nižší než 5,5% hranice.

K druhé oblasti, k překročení zákona, které nikdy nebylo potrestáno odnětím svobody, se přiznalo 20 % respondentů SVL populace; z toho různé kriminální jednání častěji přiznávaly osoby identifikující se s romskou a jinou národností či etnicitou v kontrastu s těmi, kteří zvolili národnost českou či slovenskou. U NESVL populace páchaní kriminality potvrdilo 14 % dotazovaných. I přes velikost obou vzorků, resp. menšího vzorku NESVL, můžeme konstatovat, že se rozdíl mezi oběma populacemi významně snižuje. V kontextu kategorií spáchaných trestných činů u SVL stále převládá kategorie krádeže (22 %) a fyzického napadení či ublížení na zdraví (20 %), u NESVL se v podstatě shodně nejčastěji objevuje kategorie fyzického napadení či ublížení na zdraví (24 %).

Mezi SVL i NESVL respondenty, kteří mají zkušenost s překročením zákona, dominují ti, kteří tak učinili jednou. U SVL se jednalo o 58 % a u NESVL 48 %. Druhou nejpočetnější skupinu tvořili ti, již uvedli, že se kriminality dopustili pětkrát a vícekrát. Těch bylo u SVL 19 % a u NESVL 23 %. Osoby jak v SVL tak NESVL populaci, které se dopustily kriminálního jednání, jsou též podstatně častěji i viktimizovány. Vzhledem k prostředí a sociálním kontextům, ve kterých se pohybují, je to logické.

Shrme-li první dvě oblasti self-reportového dotazníku, tj. zkušenost s pobytem ve vězení a překračováním zákona, můžeme obecně konstatovat, že v případě SVL populace měla zkušenost s páchaním kriminality, ať už evidované, či nikoli, jedna čtvrtina respondentů (25 %). U NESVL respondentů tato zkušenost byla nižší, a to na úrovni 16 %, přičemž je tento rozdíl dán především nižší mírou zkušenosti s evidovanou kriminalitou, tedy s pobytem ve vězení.

Třetím a posledním tématem self-report dotazníku byla zkušenost s užíváním „tvrdých“ drog. V SVL populaci v současnosti užívá „tvrdé“ drogy 1 % respondentů. Těch, kteří uvedli, že je užívali v minulosti, bylo 7 %. Celkově tedy zkušenost s „tvrdými“ drogami odpovídá 8 % SVL respondentů. U NESVL populace má obecnou zkušenost s drogami 6 % respondentů. V obou populacích je či byl jednoznačně nejčastěji užívanou drogou pervitin, a to v 63 % případů u SVL a 46 % u NESVL.

Závěr

Hlavním cílem výzkumu BRIZOLIT bylo zjistit, jaký je rozsah a podoba viktimizace v populaci SVL. Za tímto účelem bylo v rámci viktimizačního šetření získáno 2566 dotazníků s respondenty z řad obyvatel SVL. K tomu jsme dále sebrali 590 dotazníků mezi lidmi, kteří žijí ve stejných obcích, kde se nacházely námi navštívené SVL, ale mimo ně. Tyto lokality se vyskytovaly na celém území ČR s výjimkou Prahy. Kromě otázek týkajících se viktimizace jsme se dále zajímali také o oblasti, jako je strach z kriminality a vnímání sociálních problémů, důvěra v instituce zajišťující bezpečnost, prevence a právní vědomí, zkušenost s násilím z nenávisti a diskriminací, kriminalizace a stigmatizace a self-reportová kriminalita. Spolu s tím jsme sledovali sociodemografické ukazatele, abychom mohli zjištění ve výše uvedených oblastech dát do patřičných sociálních souvislostí.

Shrnutí ke každé oblasti lze nalézt na konci každé příslušné podkapitoly. V tomto závěru jsme se rozhodli naše hlavní zjištění prezentovat prostřednictvím deseti základních otázek, které jsou uvedeny spolu s odpověďmi níže.

1. Kdo žije v SVL a jak se tato populace odlišuje od svého okolí?

Přestože „sociálně vyloučené lokality“ byly poprvé identifikovány v tzv. Gabalově zprávě z roku 2006 (GAC spol. s r. o. 2006), až do provedení šetření BRIZOLIT nebyly charakteristiky populace obývajících SVL známy. Existovaly pouze odhady výzkumníků monitorujících výskyt sociálně vyloučených lokalit na českém území.

Ve srovnání se svým okolím, ať už ve smyslu sousedů ze stejných obcí žijících mimo SVL, anebo z hlediska celé populace ČR, se obyvatelé SVL odlišují v následujících ukazatelích: rodinný stav, vzdělání, ekonomický status, počet členů domácnosti, typ bydlení, migrace a národnost či etnicita. Jinými slovy, populace SVL se vyznačuje tím, že její příslušníci:

- jsou častěji svobodní;
- mají významně nižší vzdělání, přičemž mezigeneračně dochází k poklesu vzdělanostní úrovně;
- potýkají se s vyšší nezaměstnaností a nižšími příjmy;
- žijí v domácnostech s vyšším počtem členů;
- bydlí častěji v nájemním bydlení a na ubytovnách;
- častěji se stěhují a v neposlední řadě se
- častěji hlásí k romské etnicitě či národnosti.

SVL tedy obývají lidé, které lze považovat za v mnoha ohledech znevýhodněné a tím pádem také za zranitelnější oproti jejich okolí. Tuto skutečnost je třeba vzít v potaz také při interpretaci následujících zjištění. Týká se to především viktimizace, kdy je zřejmé, že její negativní účinky budou obecně více dopadat na obyvatele SVL než na jiné, méně zranitelné skupiny.

2. Jaký je rozsah a charakter viktimizace mezi obyvateli SVL?

Viktimizace označuje proces či zkušenost se stáváním se obětí kriminality. Její rozsah a charakter jsme zjišťovali v rámci našeho šetření. Hlavní předností poznatků získaných z viktimizačních šetření je, že na rozdíl od oficiálních statistik kriminality zahrnují informace také o tzv. skryté neboli latentní kriminalitě.

Klíčovým zjištěním provedeného šetření je, že obyvatelé SVL byli v posledních 12 měsících výrazně častěji viktimizováni než jejich sousedé (populace NESVL). Je tomu tak jak z hlediska podílu osob, které byly alespoň jednou v daném období viktimizovány (o 15 p. b. více než populace NESVL), tak z hlediska míry viktimizace, tj. počtu viktimizací připadajících na jednoho respondenta (o 0,8 viktimizací více oproti populaci NESVL).

Prevalenci viktimizace ovlivňuje v případě obyvatel SVL především věk, v menší míře pak etnicita či národnost. Častěji viktimizovány byly mladší ročníky, a sice především tehdy, pokud se staly obětí některé z následujících kategorií viktimizace: fyzické násilí, vyhrožování, násilí z nenávisti a prosté krádeže. Zároveň byli častěji viktimizováni respondenti, kteří se přihlásili k romské etnicitě či národnosti, a to hlavně v důsledku poměrně častých zkušeností s viktimizací násilím z nenávisti. Vliv pohlaví se u prevalence neprojevuje, muži a ženy jsou viktimizováni podobně. Naproti tomu u populace NESVL je mezi oběťmi vyšší zastoupení mužů. Obdobně prevalenci neovlivňuje velikost obce (vyjma těch nejmenších obcí), index nápadu trestné činnosti ani počet obyvatel SVL.

Podobné trendy můžeme sledovat i u míry viktimizace. U populace SVL míra viktimizace klesá s přibývajícím věkem. Mezi nejčastěji viktimizovanou věkovou skupinu patří mladiství a mladí dospělí (tj. 15 až 29 let), a to u obou sledovaných populací. Naopak vůbec nejméně byli viktimizováni u obou populací obyvatelé ve věku 60 a více let.

Míra viktimizace se dále nijak signifikantně nemění s pohlavím, velikostí obce ani nápadem trestné činnosti dle oficiálních statistik. Jakkoli se růst podílu populace SVL na celkovém počtu obyvatel neprojevuje ve vztahu k prevalenci, tak ve vztahu míře viktimizace ano. To znamená, že čím větší populace SVL, tím je větší pravděpodobnost výskytu jedinců, u kterých dochází ke kumulaci viktimizací. Míra viktimizace se taktéž mírně zvyšuje u Romů. Nejčastější opakovanou viktimizací je přitom násilí z nenávisti.

U obou zkoumaných populací bylo zjištěno, že z hlediska viktimizace převažuje majetková kriminalita nad násilnou. Při porovnání majetkové a násilné viktimizace však docházíme k závěru, že v SVL je vyšší pravděpodobnost násilné viktimizace i její kumulace. Rozdíl u násilné viktimizace s opakovanými viktimizacemi činí oproti populaci NESVL až 15 p. b. Tento rozdíl však opět významně ovlivňuje násilí z nenávisti.

Pohlédneme-li na „žebříček“ nejčastějších kategorií viktimizací, lze říci, že populace SVL čelila nejčastěji násilí z nenávisti, krádeži kola, krádeži prosté, vyhrožování násilím a vandalismu. Populace NESVL se pak nejčastěji potýkala s vystavením nelegálním drogám, následně pak s krádeží prostou, vyhrožováním násilím, vandalismem a podvody.

Násilí z nenávisti je diskutováno níže. Skutečnost, že populace NESVL se častěji střetávala s vystavením nelegálním drogám, lze interpretovat s přihlédnutím k pachatelům této kriminality a místu viktimizace. Drogy v SVL byly častěji viktimizovaným osobám nabízeny poblíž jejich bydliště osobou, kterou znaly. Vzhledem k vyšší hustotě sociálních sítí v SVL se tak lze domnívat, že jsou drogy nabízeny spíše těm, o nichž je známo, že o ně mají zájem. To v případě populace NESVL neplatí. Jejím příslušníkům byli drogy nabízeny lidmi, které neznali. A vzhledem k širším sítím a vyšší míře anonymity mimo SVL lze předpokládat, že drogy jsou jim nabízeny spíše náhodně. Významný rozdíl byl zjištěn také u kategorie „Krádež kola“, který lze vysvětlit odlišnou funkcí prostoru v SVL. Obyvatelé SVL totiž v těchto místech obvykle nedisponují dostatkem bezpečného prostoru a kola se obvykle skladují na veřejných místech, která jsou přístupná obyvatelům daného bytového domu i cizím lidem.

Na vyšší zatížení kriminalitou v případě obyvatel SVL se lze podívat ještě jedním způsobem. Z viktimizací oznámených policii jich bylo 28 % posouzeno policií jako trestný čin, což je 6 % všech zjištěných viktimizací. Na jednoho SVL respondenta spadá tedy 0,054 trestných činů. Porovnáme-li tuto hodnotu s průměrným počtem trestných činů na obyvatele ČR, dospějeme k závěru, že populace SVL je vystavena dvakrát až třikrát více trestným činům než celková populace ČR.

3. Kdo je pachatelem viktimizace?

Pokud se obyvatelé SVL stali obětí kriminality v posledních 12 měsících, byli dotazováni na informace o pachateli či pachatelích. Ne vždy však pachatele viděli nebo se dozvěděli, kdo se viktimizace dopustil. Jestliže tomu tak bylo, což bylo cca ve třetině viktimizací, bylo zjištěno následující. V obou populacích byl pachatelem častěji muž než žena či skupina složená z osob obou pohlaví. V polovině případů konal pachatel sám, jinak se jednalo o skupiny dvou a více osob.

Co se týče vztahu pachatele a oběti, u populace NESVL byla pachatelem cizí osoba častěji než u populace SVL. Toto zjištění koresponduje s tím, že ve srovnání s populací SVL byli respondenti NESVL častěji viktimizováni mimo místo svého domova či okolí

svého bydliště. Toto vyvrací běžnou představu, že pachatelé bývají zejména osoby, které oběti neznají. Respondentům ze SVL byla totožnost pachatele častěji známa. Nejčastěji se jednalo obecně o známého či souseda. Můžeme se pouze domnívat, kolik obětí se zdráhalo nebo obávalo označit za pachatele osobu blízkou; uvedené číslo bude ve skutečnosti vyšší.

Bezmála devět z deseti pachatelů spadalo do věkového intervalu 18 až 65 let. To znamená, že mladiství a senioři se na viktimizaci podíleli jen v malé míře. Pokud jde o srovnání pachatelů identifikovaných populacemi SVL a NESVL, hlavní rozdíl byl zaregistrován v intervalu 18 až 25 let, kdy bylo ze strany té druhé uvedené populace zaznamenáno výrazně více pachatelů (o 11 p. b. oproti populaci SVL).

Optikou národnosti či etnicity byl u obětí z řad obyvatel SVL pachatel nejčastěji identifikován jako „Čech“, pouze ve třetině případů byl označen za „Roma“. Nicméně označení pachatele na základě připsané etnicity/národnosti je natolik analyticky komplikované, že jakékoli vyvozování závěrů z těchto zjištění by bylo nanejvýš problematické.

Použití zbraně při zjištěných viktimizacích bylo ojedinělé. Rozdíly mezi oběma populacemi jsou přitom rovněž minimální. Se zbraní bylo provedeno 6 % viktimizací na populaci SVL ve srovnání se 4 % viktimizací na populaci v NESVL. Nejčastěji se jednalo o tupé předměty jako tyče, klacky, baseballové pálky, kameny apod.

4. Jaké jsou další okolnosti viktimizace?

Naprostá většina viktimizací, které se staly v posledních 12 měsících a u kterých byl vyplněn incidenční dotazník, se odehrála přímo v obci bydliště respondentů. Respondenti ze SVL se ve srovnání s respondenty NESVL častěji stávali obětí v soukromém prostoru, tj. prostředí vlastního domova, případně domova někoho jiného (příbuzného, kamaráda/ky apod.), včetně společných prostor domu, ubytovny apod., a na ulici v blízkosti svého domova. Naopak méně často se stávali obětí v soukromých prostorech s veřejnou funkcí (obchod, restaurace, diskotéka aj.).

Tyto okolnosti mohou souviset s chudobou, segregací a diskriminací obyvatel SVL a v důsledku i odlišným způsobem trávení volného času. Nutně tedy nemusejí svědčit o vyšší míře „nebezpečnosti“ SVL oproti vnějšímu okolí. Dá se předpokládat, že obyvatelé SVL tráví z podstaty svého vyloučení doma a v okolí svého bydliště daleko více času, a tudíž je u nich vyšší pravděpodobnost viktimizace právě tam. Nasvědčuje tomu i fakt, že respondenti ze SVL byli častěji viktimizováni během dne, konkrétně odpoledne, a to doma a v okolí svého bydliště. U respondentů NESVL se během dne častěji viktimizace odehrávala mimo domov či jeho okolí. Avšak večer a v noci, kdy byla obecně častější, se nejvíce incidencí u této populace přihodilo v okolí bydliště a doma.

Míra újmy na zdraví či škody na majetku byla podobná u obou zkoumaných populací. Co se však týče následků újmy, horší psychické následky byly zaznamenány u respondentů ze SVL. Majetková škoda byla naopak u SVL nižší.

5. Jaká kriminalita se nejméně oznamuje policii a kdo ji hlásí?

Tzv. skrytá (latentní) neboli policii neevidovaná kriminalita je jedním z nejdiskutovnějších témat ve vztahu k bezpečnosti v SVL. Je tomu tak především proto, že je považována za spouštěč sociálního napětí mezi starousedlíky, poukazující na vztah mezi latentní kriminalitou a nově přistěhovalými obyvateli těchto lokalit, kteří jsou považováni za její původce. Přestože za sociálním napětím mohou být i jiné faktory, je třeba problém latence vzít vážně a tematizovat jej.

Obecně platí, že většina viktimizací, které se staly v posledních 12 měsících, nebyla policii oznámena. V tomto ohledu jsou rozdíly mezi oběma populacemi minimální. Zatímco obyvatelé SVL oznámili 23 % viktimizací, obyvatelé NESVL 26 % viktimizací. Nejnižší míra latence byla u respondentů ze SVL zjištěna u krádeží automobilu. Se značným odstupem následují krádeže věcí z automobilů, loupežná přepadení a vloupání. Naopak nejvyšší míra latence se týká lichvy, obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování, obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování, korupce, násilí z nenávisti, vystavení drogám a podvodů. Obyvatelé SVL tedy nejčastěji hlásili krádeže, nejméně pak jednání související se strukturálními problémy svázanými s každodenností v SVL.

Lichva představuje nástroj, jehož prostřednictvím lze kompenzovat omezený přístup k finančním zdrojům, pracovní vykořisťování je součástí nejistého postavení populace SVL na pracovním trhu, podvody a korupce se pak často vztahují ke zneužívání společenského postavení obyvatel SVL a jejich obtížné prokazatelnosti. Vystavení drogám, násilí z nenávisti a sexuální vykořisťování jsou pak obecně vysoce latentní trestnou činností vyplývající z rozsahu a normalizace drogové ekonomiky, normalizace předsuudečného jednání, ponížení a hrozby násilím v případě ohlašování intimních záležitostí nebo deklarování její dobrovolnosti.

V populaci SVL hlásily viktimizaci častěji ženy a nejstarší věkové skupiny, ačkoli u těchto skupin byla prevalence i míra viktimizace ve srovnání s ostatními věkovými skupinami nejnižší. Častěji se pak hlásí újma na zdraví než majetková činnost.

Mezi dva nejčastěji zmiňované důvody k neoznámení viktimizace policii patřila připsovaná bagatelnost viktimizace („Nestálo to za to“) a předpoklad neschopnosti či nezájmu policie na řešení viktimizace („Policie by s tím nic neudělala“).

6. Jak jsou obyvatelé SVL postihováni pro svou jinakost?

Obyvatelé SVL jsou pro svou jinakost postihováni dvěma, resp. třemi různými způsoby. Jednak je to nenávistná motivace u kriminality, již se stávají obětí, resp. násilí z nenávisti. Násilí z nenávisti představuje kategorii viktimizace, pro jejíž spáchání je nenávistná motivace nezbytná. U ostatních kategorií nenávistná motivace mohla být přítomna, ale nemusela. Jednak to je diskriminace, která odpovídá odlišnému zacházení s jednotlivci či skupinami obyvatel ve srovnatelných situacích bez legitimního odůvodnění a která se oproti nenávistným viktimizacím liší tím, že z hlediska práva není zpravidla považována za trestný čin. V našem šetření jsme se sice právní úpravy nepřidržovali, ale v případě dotazování se na viktimizaci a diskriminaci zvlášť zůstalo toto rozlišení i tak reflektováno.

Nenávistně motivované viktimizace a diskriminaci spojuje to, že jsou páčány na základě představy jinakosti jejich obětí. Jak již bylo uvedeno výše, obyvatelé SVL se oproti svému okolí odlišují v mnoha ohledech. Jejich odlišnost byla mimo jiné definována národností či etnicitou, k níž se respondenti mohli během dotazování přihlásit. Národnost či etnicita patří mezi charakteristiky, na základě kterých si své oběti obvykle vybírají pachatelé nenávistného násilí. Ti útočí z důvodu svých předsudků vůči určitým společenským skupinám, jež jsou definovány právě touto charakteristikou. Kromě etnicity a národnosti jsme se v šetření ptali na barvu pleti, „rasu“, náboženství, politickou identitu, případně i sociální postavení. V případě diskriminace jsme se na konkrétní typ motivace neptali, spíše nás zajímalo, v jakých společenských oblastech k nim dochází.

Co se týče nenávistné viktimizace, v posledních 12 měsících se jí stal obětí bezmála každý pátý obyvatel SVL. Kromě násilí z nenávisti se to týkalo kategorií jako vyhrožování násilím, fyzické napadení, psychické násilí, šikana, vydírání aj. Pouze násilím z nenávisti bylo v posledních 12 měsících viktimizováno 12 % obyvatel SVL, přičemž se jedná o nejčastější kategorii kriminality, již se stávali obětí. Kdykoli během svého života zažila násilí z nenávisti v pozici oběti více než třetina obyvatel SVL. Jak během celého dosavadního života, tak v posledních 12 měsících přitom existuje u násilí z nenávisti tendence ke kumulaci nenávistných útoků. Jinak řečeno, většina obětí násilí z nenávisti zažila tento druh útoku více než jednou. Z toho pětkrát a vícekrát se stal obětí násilí z nenávisti během celého dosavadního života každý pátý respondent ze SVL a pětkrát a vícekrát bylo nenávistně napadeno 43 % respondentů, kteří se v posledních 12 měsících stali obětí násilí z nenávisti.

Prevalence diskriminace je u obyvatel SVL ještě vyšší. Zatímco v posledních 12 měsících byl alespoň jednou diskriminován více než každý čtvrtý respondent ze SVL, během předchozího života to pak byl bezmála každý druhý. U všech tří ukazatelů přitom platí, že hodnota prevalence u populace SVL významně převyšuje hodnotu prevalence u populace NESVL, případně hodnoty zjištěné na celospolečenské úrovni pomocí

jiných šetření. Nejčastěji se přitom diskriminace u obyvatel SVL týkala hledání bydlení a hledání práce.

Obecně můžeme konstatovat, že obyvatelé SVL jsou postihováni pro svou jinakost ve značné míře. V případě násilí z nenávisti měly na prevalenci viktimizace vliv věk a národnost či etnicita. Podobně jako u celkové viktimizace prevalence klesá s přibývajícím věkem a častěji jsou viktimizováni také ti, kteří se přihlásili k romské národnosti či etnicitě. Romská národnost či etnicita také zvyšovala riziko diskriminace. Významné vztahy existovaly také v případě násilí z nenávisti a diskriminace. Tři čtvrtiny obětí násilí z nenávisti v posledních 12 měsících měly zároveň zkušenost s diskriminací, z toho 60 % bylo diskriminováno pětkrát a vícekrát. A podobně významný vztah registrujeme také u diskriminace a viktimizace obecně. V posledních 12 měsících byla téměř pětina populace SVL současně diskriminována a viktimizována, respektive více než dvě třetiny diskriminovaných v posledních 12 měsících byly zároveň viktimizovány. A kromě prevalence se zvyšuje i míra viktimizace. Čím více byl respondent diskriminován, tím větší šance, že měl i více viktimizací.

Vzhledem k výše řečenému můžeme nenávistnou viktimizaci, ale i diskriminaci vnímat jako nástroje sociální kontroly, jimiž se obyvatelé udržují na „svém“ místě ve společenském uspořádání. Podle kriminoložky Barbary Perry (2001) je násilí z nenávisti namířeno proti příslušníkům marginalizovaných skupin, aby je udrželo v jejich druhoradém postavení. Na oběti pak má tendenci působit tak, že v nich vyvolává pocit, že ve společnosti, v níž žijí, nejsou vítáni, že tam nepatří. Navíc to u nich může posilovat dojem vlastní nepatřičnosti, deprese i strach, a to právě proto, že na ně bylo útočeno z důvodu jejich identity, jež je často neměnná.

Respondenti, kteří byli v posledních 12 měsících viktimizováni násilím z nenávisti, hodnotili toto své napadení jako spíše závažné. Většina z nich dokonce jako velmi závažné. K této viktimizaci docházelo spíše přes den, v naprosté většině případů v obci, kde respondenti bydleli, a ve veřejném prostoru. Nejčastějším místem, kde byl nenávistný útok spáchán, byl domov oběti. Takto odpověděla více než čtvrtina respondentů nenávistně napadených v posledních 12 měsících. Na druhé straně pouze ve velmi malém počtu případů vznikla napadeným újma na zdraví nebo škoda na majetku. To svědčí o tom, že se jednalo hlavně o verbální či psané útoky.

Z hlediska pachatelů, které oběť viděla, se v 83 % jednalo o cizího člověka. To je výrazně více, než kolikrát byl pachatel takto charakterizován v celkové viktimizaci. Dalším specifickým znakem viktimizace násilím z nenávisti je, že i když nejčastěji útočil jednotlivec, ve čtvrtině případů, kdy oběť pachatele viděla, se jednalo o skupinu pěti a více osob. To je ve srovnání s celkovou viktimizací dvojnásobně více. Jinak se převážně jednalo o muže. Z hlediska věku byli pachateli nejčastěji mladí dospělí (18–25 let). U celkové viktimizace tuto pozici obsadili dospělí (26–35 let) a mladé dospělé předstihli ještě dospělí ve věku

36–45 let). Lze tedy říci, že pachatelé násilí z nenávisti byli oproti pachatelům celkově spíše mladší. Opět se jedná o hodnoty v případě, kdy respondent pachatele spatřil.

V tomto ohledu představuje další významné zjištění to, že násilí z nenávisti i diskriminace zůstaly převážně neoznámeny. Viktimizaci násilím z nenávisti oznámilo policii pouze 8 % těch respondentů, kteří byli takto napadeni v posledních 12 měsících. Jak již bylo řečeno, latence je v případě násilí z nenávisti obecně vyšší než u řady jiných kategorií viktimizace. Jako nejčastější důvody k neoznámení byly uvedeny: „Nestálo to za to,“ „Policie by s tím nic neudělala“ a „Nedůvěřuji policii“. Zdá se, že nedůvěra k policii je jednou z příčin neoznamování násilí z nenávisti. Z diskriminovaných obyvatel nahlásilo tuto zkušenost 16 %. To je mimochodem o něco více než hodnota oznámených diskriminací zjištěná veřejným ochráncem práv.

7. Je kriminalita vnímána jako závažný problém a kdo se bojí častěji?

Obyvatelé SVL považovali kriminalitu, společně s nezaměstnaností a přistěhovalectvím za největší společenské problémy. Nejméně kriticky hodnotili školství, zdravotnictví a životní prostředí. Respondenti NESVL k těmto tématům přistupovali podobně.

Přestože registrovaná kriminalita od roku 2013 konstantně klesá, přibližně šest z deseti obyvatel SVL odhadovalo, že kriminalita v celostátním měřítku stoupá. Ten samý názor pak zastávala polovina populace NESVL. Na úrovni obce je u obou populací odhad míry kriminality o poznání nižší. Zvyšování kriminality v obci, kde bydlí, odhadovali už jen čtyři z deseti respondentů SVL i NESVL.

Rozdíly však byly identifikovány v případě znepokojení mírou kriminality v obci. Respondenti ze SVL, kteří byli kriminalitou v obci znepokojeni, volili častěji krajní hodnoty než respondenti z NESVL. Kromě znepokojení mírou kriminality v obci, kde žijí, měli obyvatelé SVL také častěji strach z pobytu venku na ulici v okolí svého bydliště v noci.

Kriminality se pak více obávaly ženy, nejstarší věkové skupiny, respondenti z větších měst a ti respondenti, kteří byli v posledních 12 měsících viktimizováni. Na strach z kriminality pak nemá vliv podíl populace SVL na celkovém počtu obyvatel v obci. Nejnižší míru strachu deklarují muži ve věku 15 až 19 a 20 až 29, u nichž je pravděpodobnost viktimizace nejvyšší. Z hlediska přiznané etnické/národnostní identity nebyly zjištěné významné rozdíly. Mírně nižší strach z kriminality vyjadřovali také respondenti označující se jako Romové.

Prediktory strachu z kriminality jsou tedy odlišné od prediktorů viktimizace, jimiž jsou nižší věk, etnicita/národnost a podíl obyvatel SVL na celkové populaci obce. Jinými slovy, strach z kriminality mají většinou jiní lidé než ti, kteří mají větší šanci být viktimizováni. Tomuto fenoménu se říká také paradox strachu z kriminality.

Kriminalita je vnímána obyvateli SVL jako velký problém spolu s dalšími oblastmi. Citlivěji či spíše hůře vnímají kriminalitu zejména v případě míry kriminality v obci a pohybu v noci na ulici v okolí svého bydliště.

8. Jak obyvatelé SVL hodnotí instituce zajišťující bezpečnost?

Spokojenost a důvěra v formální instituce zajišťující bezpečnost v SVL – PČR, MP, APK a místní samospráva – představují dlouhodobě důležité téma při formulaci i implementaci lokálních i národních veřejných politik. Obyvatelé SVL jsou v tomto ohledu často pokládáni za skupinu obyvatel charakteristickou relativně nízkým právním vědomím a relativně nízkou důvěrou ve formální instituce, včetně policie.

Odpověď na položenou otázku však zůstává i po šetření BRIZOLIT spíše otevřená. Hodnocení spokojenosti s těmito institucemi a důvěry v ně se nachází zhruba uprostřed sedmibodové škály, přičemž u populace SVL je nepatrně nižší. V případě této populace lze navíc pozorovat zřejmou tendenci k zaujímání krajních postojů. Často vyjadřují buď maximální spokojenost a důvěru, nebo naopak maximální nespokojenost a nedůvěru. Právě z toho důvodu je průměrné hodnocení těchto institucí v zásadě neutrální, i když spíše tíhne k negativní polovině spektra.

Ze všech zkoumaných bezpečnostních institucí obyvatelé SVL nejvíce důvěřovali APK. Naopak nejhorší hodnocení si získala místní samospráva, kterou respondenti v oblasti zajišťování bezpečnosti taktéž posuzovali. U obyvatel NESVL je tomu přesně naopak. Zatímco APK důvěřovali nejméně, místní samosprávu hodnotili nejprázlivěji.

Přestože PČR byla obecně vnímána spíše neutrálně, patřila mezi nejčastěji uváděné osoby či instituce, na které by se obyvatelé SVL v případě obav o bezpečnost svou či blízkých obrátili (43 %). Oproti obyvatelům NESVL však jde o téměř o 10 p. b. menší zájem řešit své bezpečnostní problémy s touto institucí. Svůj zájem pak rozprostřeli mezi další formální instituce.

O žádném opatření v oblasti prevence kriminality v místě bydliště nevěděl každý osmý až devátý obyvatel SVL. Pokud už bylo některé opatření zmiňováno, pak to byli zejména APK.

Důvěra v PČR, MP, APK a místní samosprávu v oblasti bezpečnosti a spokojenost s nimi není v podstatě ovlivněna žádnými vnějšími proměnnými (index kriminality, velikost obce, míra nezaměstnanosti, počet příjemců dávek SSP, viktimizace v posledních 12 měsících), ani postoji (strach z kriminality, míra znepokojení kriminalitou, počet viktimizací v posledních 12 měsících, resp. incidenčních záznamů).

Vysvětlení pro odlišnosti v důvěře a spokojenosti s těmito institucemi je tak v budoucnu třeba hledat na: (1) lokální úrovni, sledováním toho, jak se činnost a reprezentace činnosti sledovaných institucí odráží na každodennosti obyvatel; a dále

na (2) kognitivní úrovni, soustředěním se na to, jak vlastně vzniká individuální spokojenost či nespokojenost s těmito institucemi.

9. Jak často jsou kontrolováni obyvatelé SVL?

Kontrola obyvatel SVL bezpečnostními institucemi představuje důležité téma především v kontextu politiky nulové tolerance a různých vyhlášek, jež specificky cílily na tuto populaci. Ačkoli byly prezentovány jako bezpečnostní opatření, některými obyvateli byly spíše interpretovány jako zdroj nebezpečnosti, neboť za nimi viděli šikanu, které byli nespravedlivě vystaveni. V jiných obcích však mohla být jako problematická viděna naopak nepřítomnost policie jakožto hlavní bezpečnostní instituce. Z těchto důvodů jsme se rozhodli v šetření pokrýt i tuto oblast.

Dvě třetiny respondentů prohlásily, že v místě svého bydliště vídají policii nejméně jednou denně. Přes polovinu respondentů dokonce vícekrát za den. Přestože tuto hodnotu nemáme s čím srovnat, domníváme se, že přítomnost policie v SVL je relativně vysoká. Na druhé straně, více než pětina respondentů uvedla, že v místě svého bydliště vidí policii jednou týdně nebo i méně často. Je otázkou, jestli to vypovídá o rozdílech na úrovni jednotlivců nebo lokalit. V každém případě, naprostá většina obyvatel SVL zažívá přítomnost policie v místě svého bydliště dennodenně. Také jsme se ptali, jestli se policie podle jejich názoru zaměřuje na jejich lokalitu častěji než na jiné části obce a jestli takový přístup považují za správný. V naprosté většině případů, ve dvou třetinách, byly odpovědi pozitivní. Nadpoloviční část dokonce větší zájem policie hodnotila jako velmi správný. Lze tedy říci, že přítomnost policie a její zacílení na SVL jsou obyvateli spíše vítány.

To platí i navzdory skutečnosti, že nemalé množství obyvatel SVL zažilo v posledních 12 měsících kontrolu občanského průkazu či jiné zjišťování osobní totožnosti a uložení pokuty za nedopravní přestupek. Kontrola totožnosti se týkala téměř třetiny obyvatel SVL, přičemž u 8 % byla tato kontrola provedena pětkrát a vícekrát. Pokutováno bylo 14 % obyvatel SVL, z čehož 5 % dvakrát a vícekrát.

Vnímání přítomnosti policie ovlivňuje podíl populace SVL na celkovém počtu obyvatel obce. Čím větší podíl, tím častěji viděná policie. U kontrol totožnosti a udělování pokut se naopak se zvyšujícím se podílem obyvatel SVL na populaci obce jejich míra snižuje. Zvyšuje se však s větší velikostí obce, resp. celkovým počtem obyvatel. Vliv etnicity/národnosti se projevil pouze u kontrol totožnosti. Respondenti, kteří se přihlásili k romské etnicitě/národnosti, byli kontrolováni mírně častěji.

V neposlední řadě jsme se ptali na kontaktování ze strany OSPOD. Celkem 15 % obyvatel SVL mělo v posledních 12 měsících s touto kontrolou zkušenost, z toho 6 % bylo v kontaktu pětkrát a vícekrát. To znamená, že obyvatelé SVL jsou šestkrát častěji ve

styku s OSPOD než populace ČR. Množství kontaktů s OSPOD souvisí s typem bydlení a nejčastěji se týkaly obyvatel žijících na ubytovnách.

Na základě výše uvedených indikátorů se zdá, že obyvatelé SVL jako celek jsou kontrolováni poměrně často. Vzhledem k neexistenci dat ke srovnání na úrovni obcí i celé české populace je však toto zjištění v budoucnu dále podrobit dalšímu zkoumání.

10. Jaký je rozsah a charakter self-report kriminality a užívání „tvrdých“ drog?

Self-report kriminalita označuje kriminalitu, k níž se v rámci dotazování doznali sami respondenti. Celoživotní prevalence self-report kriminality je obecně u populace SVL nižší oproti prevalenci viktimizace. Zatímco zkušenost s viktimizací mělo přibližně devět z deseti obyvatel SVL, pachatelem kriminality, bez ohledu na to, zda byla evidována v podobě trestné činnosti, byl zhruba každý čtvrtý. U populace NESVL se ke spáchání kriminality přihlásilo 16 % respondentů. Rozdíly v prevalenci páchané kriminality u obou populací jsou dány zejména menším počtem NESVL respondentů, kteří byli v důsledku svého kriminálního jednání pravomocně odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

V populaci SVL bylo 16 % lidí, kteří měli zkušenost s pobytem ve vězení. U obyvatel oblastí mimo SVL to byla pouze 3 %. Naprostou většinu (86 %) uvězněných respondentů ze SVL tvořili muži. To znamená, že ze všech mužských respondentů ze SVL jich bylo ve vězení 29 %. U žen to byly pouze 4 %. Nejčastějšími důvody k uvěznění bylo fyzické napadení a krádeže.

Dále jsme sledovali kriminalitu, kterou respondenti spáchali, ale nebyli za ni pravomocně odsouzeni k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Mohli tedy dostat nejen podmíněný trest, ale také se mohlo jednat o přestupek nebo o jednání, jímž se policie nezabývala. V tomto případě se rozdíly mezi populací SVL a NESVL zmenšily. Zatímco v případě prvně jmenované populace přiznalo tuto kriminalitu 20 %, u poslední jmenované to bylo 14 %. Jednalo se opět především o krádeže a fyzické napadení, a to jak u populace SVL, tak u populace NESVL, jenom v jejím případě se ještě pořadí proměnilo: nejčastější bylo fyzické napadení a teprve pak krádeže. Většina pachatelů této kriminality překročila zákon pouze jednou. Nicméně každý pátý z těchto pachatelů tak učinil pětkrát a vícekrát, což signalizuje přítomnost recidivistů.

Častější zkušenost s pácháním kriminality, jež neskončila uvězněním, souvisí se dvěma faktory: viktimizace a národnost či etnicita. Častěji se k páchání této kriminality doznávali ti, kteří sami byli viktimizováni, a také ti, kteří se přihlásili k „jiné“ nebo romské národnosti či etnicitě.

Čím si vysvětlit vyšší prevalenci u populace SVL? Jak již bylo řečeno, ta je dána především menšími zkušenostmi s pravomocným odsouzením k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na straně populace NESVL. To lze vysvětlit tím, že u marginalizovaných

skupin, jako je populace SVL, bude z různých důvodů vyšší pravděpodobnost k zaznamenání a posouzení jejich jednání jako trestného. Dále se na tom může podepisovat socioekonomické postavení osob propuštěných z výkonu trestu, jehož vinou nejsou s to najít bydlení jinde než právě v SVL. Může se však jednat také o zkreslení z důvodů odlišné velikosti vzorku obou zkoumaných populací.

Naopak zkušenosti s „tvrdými“ drogami nebyly u obou zkoumaných populací příliš rozdílné. Mírně vyšší prevalenci lze pozorovat u obyvatel SVL, jednalo se o 8 % respondentů. Z toho bylo aktivních uživatelů 1 %. Nejčastější užívanou drogou byl pervitin, přičemž opět u SVL populace pozorujeme vyšší prevalenci, tentokrát však výrazně vyšší.

Summary

The main aim of BRIZOLIT was to learn about the extent, forms and structure of victimization of people living in socially excluded localities (SEL) in the Czech Republic. In the first phase of research, we conducted 2566 structured survey interviews with inhabitants of socially excluded localities across all Czech regions except for Prague and 590 structured survey interviews with people living outside SEL in selected municipalities we visited. Besides victimization, the interviews focused on fear of crime, self-report crime, attitudes to various social problems, trust in formal institutions dealing with security and crime prevention, as well as experience of respondents with hate crime, discrimination, criminalization and stigmatization. Our survey also produced the first systematic overview of sociodemographic characteristics of SEL inhabitants, allowing us to set our victimological findings in the proper social context.

At the end of each chapter of this book, there is a summary of findings relevant to its topic – here, however, we would like to present the main findings of the project in a set of 10 questions and answers.

1. Who lives in socially excluded localities and how does this population differ from the general population of the Czech Republic?

Socially excluded localities were first identified in the Czech Republic in the 2006 Gabal Report (GAC spol. s r. o. 2006). Despite a decade has passed, the sociodemographic characteristics of their inhabitants remained largely unknown, becoming a matter of more or less informed guesses and myths.

When compared to the average Czech population or to their NON-SEL neighbours (living in the same municipalities but outside SEL) SEL inhabitants differ in the following demographic characteristics: marital status, education, economic status, average number of household members, type of housing, migration and nationality or ethnicity. In other words, SEL inhabitants:

- are more often single;
- are significantly less educated (and in between generations, average education level tends to decrease even further);
- have lower income and are more often unemployed;
- live in more numerous households;
- live more often in rental apartments and dormitories;
- migrate more often;
- identify more often as Roma.

These characteristics constitute a set of disadvantages in the context of Czech society and the basis for increased vulnerability of this population. This must be taken into account especially with regard to trends in victimization which will impact SEL inhabitants more than other, less vulnerable groups.

2. What is the extent and character of victimization of SEL inhabitants?

By victimization we understand the process or experience of being a victim of a crime. Our project focused on its extent as well as its structure and character. The victimization survey allowed us also to delve deeper into crimes that are not included in official crime statistics, that is, unreported crime.

Our key finding is that SEL inhabitants were significantly more often victimized in the last 12 months than their NON-SEL neighbours, both in the sense of the proportion of people who were victimized at least once (15 per cent more than NON-SEL), as well as in the sense of victimization rate (average number of victimizations per person, 0,8 victimizations more than NON-SEL).

Prevalence of victimization among SEL inhabitants is influenced mainly by age, and, to a lesser extent, by ethnic/national self-identification. Younger people were victimized more often, especially by physical violence, intimidation, hate crime and theft; hate crime is mainly responsible for the increased prevalence of victimization among persons who identified as Roma. We did not find any significant influence of gender among SEL inhabitants, among NON-SEL however, males were victimized more often. Nor did we find any relation between prevalence of victimization and municipality population, crime index or population of SEL.

Rate of victimization shows similar trends: it decreases in older age groups, the most victimized in both populations are persons between 15 and 29, the lowest rate is among persons older than 60. Rate of victimization is slightly higher among persons who identify as Roma. Gender does not seem to have any influence, nor does the local crime index, municipality population or proportion of SEL population to municipality population. There seems to be a relation, however, between SEL population and repeat victimization – in bigger SEL, people are more often victimized repeatedly, especially by hate crime.

Both populations, SEL and NON-SEL, are victimized mainly by property crime, overall victimization by violent crime as well as repeat victimization by violent crime tends to increase among SEL inhabitants (with repeat violent victimization 15 per cent higher than NON-SEL). This trend again seems to be related to increased victimization by hate crime among SEL inhabitants.

SEL population was most frequently victimized by hate crime, bike and motorcycle theft, simple theft, intimidation and vandalism. NON-SEL population, on the other

hand, was most frequently victimized by drug abuse, simple theft, intimidation, vandalism and fraud. We will discuss hate crime more extensively later. The difference in drug-related victimization might be interpreted by focusing on the perpetrators and place of victimization. SEL inhabitants were more often victimized near their home by a person they knew. As the social networks in SEL are denser, we might infer that drug traffic is more frequent among known drug users, while among NON-SEL population, where the social networks are less dense, it tends to extend further. The difference in bike/motorcycle theft might be explained by differences in the spatial dimension of socially excluded localities. SEL inhabitants do not have at their disposal as many safe spaces where they could leave their bikes and must leave them in public spaces, unguarded and easier to steal.

Our data shows that the police classified 28 per cent of reported victimizations (6 per cent of all victimizations) of SEL inhabitants as criminal offences. This means, in comparison with official crime statistics in the Czech Republic, that SEL population is two to three times more often victimized than average Czech population.

3. Who are the perpetrators?

If our respondents reported victimization in the last 12 months, they were asked to provide details on the perpetrator or perpetrators if available (about one third of victimized respondents). Individual perpetrators were most often male and represented about 50 percent of reported cases, groups of two or more persons, representing the second half of known perpetrators in reported cases, were most often mixed.

Among NON-SEL respondents, the perpetrator was more often a person unknown to the victim than among SEL respondents. This finding corresponds with the fact that in comparison with SEL respondents, NON-SEL were victimized more often outside their home or neighbourhood. SEL respondents knew the perpetrator more often, usually it was either an acquaintance or a neighbour. We can however only speculate about whether the respondents were reluctant to provide accurate answers as to the identity of the perpetrator in case it was a person close to them (e.g. family member).

Almost nine out of ten perpetrators were 18-65 years old: juvenile and senior perpetrators are responsible for only a minor fraction of the reported cases of victimization. One of the main age differences between perpetrators of SEL and NON-SEL victimizations is in the 18-25 age group, which was more often present (by 11 per cent) in cases reported by NON-SEL respondents.

SEL respondents reported the ethnicity/nationality of perpetrators most often as Czech, one third reported a “Roma” perpetrator. As we are dealing with ascribed identity, it would be analytically untenable to draw any conclusions.

Perpetrators were most often unarmed, with minimal differences between SEL and NON-SEL reported victimizations (6 per cent armed perpetrators among SEL victimizations, 4 per cent among NON-SEL).

4. What were the conditions of victimization?

Most of the reported victimizations in the last 12 months happened in the respondents' home municipality. SEL respondents were more often victimized in their private space, that is in their homes or homes of their friends and relatives including apartment buildings' communal spaces, dormitories etc. They were less victimized in private spaces with public function (shops, restaurants, discos etc.).

These differences in victimization might be related to poverty, segregation and discrimination of SEL inhabitants, and, in effect, with different modes of spending their free time. They do not necessarily mean that socially excluded localities are inherently more dangerous – due to the fact of their exclusion, SEL inhabitants tend to spend more time at home and near their homes and thus they are victimized more often there. This is indicated also by the time of day of their victimizations: they tended to happen during daytime, especially in the afternoon. During daytime, NON-SEL respondents tended to be victimized more often outside their homes. Most evening and night victimizations however tended to happen at home or near home for both groups.

Bodily harm caused by victimization was similar for both SEL and NON-SEL populations. SEL respondents however reported more severe psychological trauma as a result of victimization and less property damage.

5. What kinds of crime are least reported to the police and who reports crime?

The so-called unreported or hidden crime is one of the most discussed phenomena of security in socially excluded localities. The reasons for this lie in the frequent assumption that it is this hidden force that is responsible for increasing tensions between “old” and “new” residents, and that the main source of this hidden crime are the „newcomers“. Though the reasons for hidden crime might well lie somewhere else, it is certainly a significant problem that we will shortly.

In general, most of the victimizations in the last 12 months were not reported to the police, with minimal differences between SEL and NON-SEL respondents. SEL inhabitants reported 23 per cent of victimizations, while NON-SEL respondents reported 26 per cent. The most reported category of crime among SEL respondents was car theft, followed by a relatively large margin by theft from motor vehicles, robbery and burglary. The least reported crimes were loan-sharking, human trafficking for labour exploitation, human trafficking for sexual exploitation, corruption, hate crime, drug abuse and

fraud. SEL inhabitants thus most frequently reported theft-based crimes, and least frequently crimes related to the structural problems of social exclusion.

For SEL inhabitants, loan-sharking represents a vital service through which they can compensate their limited access to financial resources. Exploitation of labour is directly related to the precarious and unstable position of SEL population in the labour market, fraud and corruption are often related to the abuse of power in relation to SEL inhabitants, as well as to the limited enforceability of laws in this area. Drug abuse hate crime and sexual exploitation are hidden mostly due to the extent and normalization of the drug economy, normalization of prejudiced behaviours, humiliation, threats of violence or declarations of consent in relation to reporting sex crimes.

Among SEL respondents, victimizations were more often reported by females and seniors, prevalence as well as rate of victimization among these groups was however relatively low. Respondents also tended to report crimes resulting in bodily harm more frequently than crimes causing financial or property damage.

Among the two most often reported reasons for not reporting a crime to the police was trivialization (“it wasn’t worth it”) or distrust in the capability or interest of the police („the police would not do anything about it“).

6. What is the extent and structure of prejudice-based harm done to SEL inhabitants?

Prejudice-based harm done to SEL inhabitants might be classified into two basic categories. First, hate crime and crimes motivated by prejudice. Hate crime represents victimizations defined directly by their prejudicial motivation, there are other crimes, however, which might have a secondary prejudicial motivation (e.g. regarding the choice of victim, place or type of crime). Second, discrimination, that is, prejudicial treatment motivated by the perceived identity of individuals which, in contrast with hate crime, does not constitute a criminal offence. In our research, we tried to distinguish between the two, though we did not base our survey on a strictly legalistic approach.

In the last 12 months, almost one in five SEL respondents was victimized by prejudice-based crimes. Hate crime constituted 12 percent of all victimizations, the rest was mostly represented by intimidation, assault, psychological abuse, bullying or extortion. Hate crime is the single most frequent category of victimization for SEL respondents, with more than a third of SEL respondents reporting victimization during their lifetime. Prevalence of discrimination among SEL inhabitants is even higher. In the course of the last 12 months one in four SEL inhabitants was discriminated against at least once, and almost a half of SEL inhabitants experienced discrimination during their lifetime, with housing and hiring discrimination as the most frequent types.

Prevalence of victimization by hate crime, prejudice-based crime and discrimination is among the most significant differences between SEL and NON-SEL population,

and they appear to differ significantly also from the findings of other researchers regarding the prevalence of discrimination or hate crime in Czech society.

Victimization by prejudice-based harm is rampant in socially excluded localities. Regarding hate crime, ethnic self-identification and age appear to play the most significant role. Similar to overall victimization, also the prevalence of hate crime victimization tends to decrease with age, and people who identify themselves as Roma tend to be victimized more often. Moreover, hate crime appears to be strongly related to discrimination. Three out of four hate crime victims were discriminated against in the course of the last 12 months, 60 per cent of them were discriminated against repeatedly (five or more times). There also appear to be a strong relation between discrimination and victimization in general. In the last 12 months, one in five SEL respondents were both victimized and discriminated against, and more than two thirds of people who were discriminated against were victimized in the last 12 months. Being discriminated against also seems to influence the rate of victimization: the more a person was victimized, the greater chance of repeat victimization.

We can view hate crime, prejudice-based crime as well as discrimination as instruments of social control serving the purpose of maintaining and cementing the low social position of SEL inhabitants. Barbara Perry (2001) perceives the main function of hate crime to be the reproduction of the inferior status of marginalized groups. It tends to make victims feel that they do not belong and that they are not welcome in the society they live in. It may increase feelings of displacement and alienation, depression and anxiety based on the fact that the victimization was motivated by the identity of the victim, perceived as immutable and impossible to change.

Respondents victimized by hate crime in the last 12 months tended to assess the harm caused by the victimization as serious, with most respondents classifying it as grave.

Victimization happened usually during daytime, in home municipality and in public space. The most frequent specific place where hate crime victimizations happened were the homes of victims (more than a fourth of respondents victimized by hate crime in the last 12 months). On the other hand, only a few cases did the respondents report bodily harm or property damage, which seems to point at verbal abuse as the main form of hate crime.

Victims of hate crime usually did not know the perpetrator (83 per cent, in contrast with overall victimization where the perpetrator was more often a person the victim knew). Though in most cases there was a single perpetrator, a group of five or more persons was identified as perpetrator in 25 per cent of reported cases of hate crime victimization (more than two times more than perpetrators overall). The perpetrators were most often young adults (18 to 25), while overall the perpetrators were older (persons from 26 to 35 and 36 to 45 age groups were identified more often as perpetrators

overall). Hate crime perpetrators thus tend to be younger, though our data only record cases when the victim saw the perpetrator.

As we stated before, hate crime tends to get reported to the police less than other crimes. Hate crime as well as discrimination were usually not reported to the police. Victimization by hate crime was only reported to the police in 8 per cent of cases of persons victimized in the last 12 months, the most frequent reasons given by respondents we “it wasn’t worth it”, “police would not do anything about it” and “I do not trust the police”. This seems to indicate that distrust in the police or their capability to deal with hate crime might be among the reasons why hate crime does not get reported. As regards discrimination, it was reported only in 16 per cent of cases, which is only slightly more than the value reported by the office of the Czech Public Defender of Rights.

7. Is crime considered to be a serious problem and who fears crime more?

SEL as well as NON-SEL inhabitants consider crime along with unemployment and immigration to be the most important social problems, with the most favourable attitudes recorded toward schools and education, health and environment.

Though the official Czech crime rate declines since 2013, about 60 per cent of SEL and about half of NON-SEL respondents estimated that it is on the rise. At the municipal level, only 40 per cent of both SEL and NON-SEL respondents estimated that crime is rising.

There were however differences in concern about crime in municipality. SEL respondents who were concerned about crime in their municipality tended to select more extreme values than NON-SEL respondents. SEL respondents also reported more often that they are afraid to walk alone at night in their neighbourhood.

Fear of crime was generally higher among women, older age groups, respondents from more populated municipalities and respondents who were victimized in the last 12 months. The proportion of SEL population to municipality population does not appear to have any significant effect, just as ethnic/national self-identification (though respondents who identified as Roma expressed slightly lower fear of crime). The least fearful were men in 15-19 and 20-29 age groups (that is, the most victimized groups).

Predictors of fear of crime appear to be different than predictors of victimization (young age, ethnic/national self-identification and the proportion of SEL to municipality population). In other words, fear of crime is more present among persons who are less victimized, which constitutes the paradox of fear of crime.

SEL inhabitants view crime as a serious problem, along with other areas. They tend to be more sensitive to crime at municipal level and toward the notion of walking alone at night in their neighbourhood.

8. How do SEL inhabitants assess security institutions?

Trust and satisfaction with official institutions dealing with security in socially excluded localities (state police, city police, crime prevention assistants and municipal government) are important both for formulation and implementation of local and national public policies. SEL inhabitants are often considered to be less aware of the workings of law and to have lower levels of trust in official institutions, especially the police.

Our research did not bring an unambiguous answer to the above question. Average satisfaction with and trust in security institutions is in the middle of the scale, with SEL respondents scoring slightly more negative values. There is also a stronger tendency among SEL inhabitants to assume extreme positions (either absolute trust and satisfaction or distrust and dissatisfaction). That is also why the average value is neutral with a slight tendency toward negative assessment.

SEL inhabitants expressed the most trust in and satisfaction with in crime prevention assistants, the lowest scores were recorded in their attitudes to municipal government. NON-SEL respondents assessed official institutions the other way around, trusting municipal government the most and crime prevention assistants the least.

Though the state police was viewed rather neutrally on average, it is the most often mentioned institution SEL respondents would turn to if they would fear for their safety or the safety of their relatives (43 per cent). When compared with NON-SEL respondents, their willingness to cooperate with state police is almost 10 per cent lower, and they tend to involve other institutions.

One in eight to nine SEL respondents did not know about any crime prevention measure in their neighbourhood. Out of the all the various crime prevention measures implemented across the Czech socially excluded localities, SEL respondents are the most aware of crime prevention assistants.

Trust in state police, city police, crime prevention assistants and municipal government does not seem to have any measurable relation to objective variables (e.g. crime index, municipality population, unemployment rate, number of welfare benefit recipients, victimization in the last 12 months) or subjective variables (fear of crime, concern about crime, number of victimizations in the last 12 months).

Explanation of these differences in trust and satisfaction with official institutions might be found in future research: (1) at the local level, focusing on how the activities and representation of these institutions impact the everyday life of SEL inhabitants; (2) at the cognitive level, focusing on how attitudes of trust and satisfaction arise.

9. How often do SEL inhabitants have to face checks and inspections?

Checks and inspections by various institutions constitute an important issue especially regarding the so-called zero-tolerance policies and local regulations designed specifically

to discipline SEL population. Though these measures tend to be represented as security measures, some inhabitants might interpret them as sources of insecurity, seeing them as abuse of power and unjust treatment. In some municipalities, on the other hand, the absence of state police as the main law enforcement and security institution might be considered a problem. That is why we decided to focus on this area in our research.

Two thirds of SEL respondents reported seeing the police in their neighbourhoods at least once a day and more than a half of respondents see the police more than once a day. Though there are no data to compare these values with, we suppose that this indicates a relatively high presence of the police in socially excluded localities. On the other hand, more than a fifth of SEL respondents reported that they see the police in their neighbourhood only once a week or even less frequently (though this might be a problem of individual perception rather than differences between localities). In any case, most of SEL respondents come into contact with state police on everyday basis. We also asked respondents whether they think that the police focus on their neighbourhood more than on other parts of the municipality and what do they think about that. In most cases (two thirds) the respondents viewed the increased presence of the police positively, more than a half of respondents considered such approach to be very good. We might thus say that increased police presence is generally welcome by SEL inhabitants.

This is despite a significant number of SEL inhabitants have experience with ID checks or on-the-spot fines by the police, with 8 per cent who were checked five or more times. 14 per cent of SEL respondents were fined, 5 per cents of them were fined repeatedly (two or more times).

Perception of police presence is influenced by the proportion of SEL population to municipality population: the greater the proportion, the more police presence. The frequency of on-the-spot fines and ID checks however tends to decrease with greater proportion of SEL population to municipality population and increase with greater municipal population. Ethnic self-identification seems only to play a role with ID checks, as the respondents who identify as Roma were checked slightly more frequently.

We also focused on contact between child social services and SEL population. Among SEL respondents, 15 per cent came into contact with child social services in the last 12 months, 6 per cent of them came into contact five or more times. This means that SEL inhabitants come into contact with child social services six times more often than the average Czech population. The frequency of contact with child social services appears to be higher with certain types of housing, with the most frequent contact with respondents living in dormitories.

Based on the above indicators we may argue that SEL inhabitants have to submit to various checks relatively often – this problem calls however for further research, as there is no comparable dataset for the average Czech population.

10. What is the extent and character of self-reported crime and drug use?

Self-reported crime refers to criminal behaviours admitted by respondents themselves in the course of the interview. Prevalence of self-reported crime among SEL respondents is generally lower than prevalence of victimization. While every other SEL respondent was victimized in the last 12 months, only one fourth of them admitted perpetration of a crime. Among NON-SEL respondents, 16 per cent of respondents admitted having perpetrated a crime. Differences in prevalence are influenced by smaller number of respondents who were convicted and imprisoned for their crimes.

16 per cent of SEL respondents admitted having spent some time in prison – in contrast, among NON-SEL respondents this figure was only 3 per cent. Most of the SEL respondents with prison experience were male, meaning that 29 per cent of all male (and 4 per cent of female) SEL respondents had experience with prison. The most frequent crimes listed as reasons for imprisonment were assault and theft. Respondents who identify as Slovak or other tended to be imprisoned more often than respondents who identified as Czech or Roma. Differences between Czech and Roma respondents were minimal.

Furthermore, we focused on self-reported crime that did not lead to prison sentence (that is, either sentence of probation, classification as misdemeanour or crime not dealt with by the police). In this case, the differences between SEL and NON-SEL respondents diminished. While 20 per cent of SEL respondents reported such crime, among NON-SEL respondents it was 14 per cent. Again, the offences reported included most often assault and theft with a slight difference between SEL and NON-SEL respondents in that NON-SEL reported assault more often, and SEL reported more theft. Majority of respondents admitted to a single crime, but one in five admitted having committed five or more crimes, signalling the presence of repeat offenders.

Victimization and ethnic/national self-identification appear to be most relevant for crime that did not end in prison sentence. Respondents who were victimized and who identified as Roma or other non-Czech ethnicity admitted to perpetrating a crime more often.

How to explain higher prevalence among SEL respondents? The first reason lies in the smaller proportion of NON-SEL respondents with prison experience. Marginalized groups tend to end up in prison more frequently as their behaviours tend to be classified more often as criminal and prison-worthy. Also, the socioeconomic condition of persons released from prison might make it problematic for them to find housing outside socially excluded localities. However, it is possible that it is a matter of sample size: if the SEL and NON-SEL samples were of more comparable sizes, maybe the differences in proportion would change.

Experience with “hard” drugs was very similar for both populations, with a slightly higher prevalence among SEL inhabitants (8 per cent, 1 per cent active users). The most frequently mentioned drug was methamphetamine, with a significantly higher prevalence among SEL respondents.

Bibliografie

- AEBI, Marcelo F., Lina ANDERSSON a Cecile CARRA, 2009. *Self-reported Crime and Deviance Studies in Europe: Current State of Knowledge and Review of Use*. Brussels: Asp / Vubpress / Upa.
- AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2016. *Most. Vstupní analýza*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.
- AUGUR CONSULTING S.R.O., 2015. *Shromáždění názorů Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách na innost Policie České republiky a názorů a podnětů na změnu a zkvalitnění její činnosti*. Praha: Policie České republiky.
- BARŠOVÁ, Andrea, 2002. Problémy bydlení etnických menšin a trendy k rezidenční segregaci v České republice. In: *Romové ve městě*. Praha: Socioklub, s. 5–29.
- BERNARD, Josef, 2007. Participace a partnerství na lokální úrovni v českém sociálním výzkumu. In: Pavel NEJDL a Daniel ČERMÁK, ed. *Participace a partnerství v místní veřejné správě*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, s. 27–46.
- BUREAU OF JUSTICE STATISTICS, 2016. *Data Collection: National Crime Victimization Survey (NCVS)* [online]. Washington: Bureau of Justice Statistics. Dostupné z: <https://www.bjs.gov/index.cfm?ty=dcdetail&iid=245#Questionnaires>
- BURIÁNEK, Jiří, 2011. Pocit bezpečí u občanů: trendy a diferenciacie. In: Kazimír VEČERKA, ed. *Propojení teorie a praxe při studiu sociálních deviací*. Praha: MČSS, s. 153–163.
- BURIÁNEK, Jiří, 2016. Česká veřejnost na cestě od strachu ze zločinu k obavám z korupce. *Česká kriminologie*. 1(3), 1–17.
- BURJÁNEK, Aleš, 1997. Segregace. *Sociologický časopis*. 33(4), 423–434.
- CORCORAN, Hannah, Deborah LADER a Kevin SMITH, 2015. *Hate Crime, England and Wales, 2014/15*. London: Home Office.
- CRAWFORD, Adam, 1990. *The Second Islington Crime Survey*. Middlesex: Middlesex Polytechnic Centre for Criminology.
- CREWS, Gordon A., 2009. Education and Crime. In: J. Mitchell MILLER, ed. *21st Century Criminology: A Reference Handbook*. Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, Inc, s. 59–66.
- CSEPELI, György a Dávid SIMON, 2007. Construction of Roma identity in Eastern and Central Europe: perception and self-identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 30(1), 129–150.
- CVVM, 2016a. *Důvěra k vybraným institucím veřejného života – duben 2016. Tisková zpráva*. [online]. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/cl/a7557/f3/pol160509.pdf

CVVM, 2016b. *Důvěra k vybraným institucím veřejného života – září 2016. Tisková zpráva*. [online]. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/cl/a7603/f3/pol61014.pdf

CVVM, 2017. *Důvěra k vybraným institucím veřejného života – březen 2017. Tisková zpráva*. [online]. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/cl/a7687/f3/pol70410.pdf

ČSÚ, 2017. *Zaostřeno na ženy a muže – 2017: 6 – 6. Stíhané osoby podle pohlaví a druhu trestných činů v roce 2016* [online]. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/6-soudnictvi-kriminalita-rd6x4k7nx4>

ČSÚ, 2013. *Demografická příručka, e-4032-13* [online]. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2012-xwafiyp4ne#>

ČSÚ, 2014. *Úroveň vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu, 170232-14* [online]. SLDB. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536250/17023214.pdf/7545a15a-8565-458b-b4e3-e8bf43255b12?version=1.1>

ČSÚ, 2016. *Zjištěné oběti trestných činů na území České republiky v roce 2015* [online]. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/32853391/300002166601.pdf/53cb377f-601d-4018-9359-0ea8a6ec9c88?version=1.2>

ČSÚ, 2017. *Věkové složení obyvatel podle pohlaví a rodinného stavu k 31. 12. 2016* [online]. B.m.: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vekove-slozeni-obyvatelstva-2016>

ČSÚ, 2018. *Registrované trestné činy v České republice* [online]. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/61508910/32018118_1401.pdf/

ČTK, 2013. Protiromské pochody se v Česku stávají národním sportem. Denik.cz [online]. Dostupné z: https://www.denik.cz/ze_sveta/die-welt-protiromske-pochody-se-v-cesku-stavaji-narodnim-sportem-20130805.html?fbclid=IwAR3iQXTW26Q9PY_PntmtEaHQNrkhnkAjvVZL4vURPETBdA17TSCu6MCENkg

DAIGLE, Leah E., Jamie A. SNYDER a Bonnie S. FISHER, 2016. Measuring Victimization: Issues and New Directions. In: Beth M. HUEBNER a Timothy S. BYNUM, ed. *The Handbook of Measurement Issues in Criminology and Criminal Justice*. Malden, MA; Oxford: John Wiley & Sons, s. 249–276.

DAVIDOVÁ, Eva, 2012. Antigypsyism in Czechoslovakia during the Communist Era (1950–1989). In: Hristo KYUCHUKOV, ed. *New Faces of Antigypsyism in Modern Europe*. Prague: Slovo 21, s. 16–30.

- DEMOGRAFICKÉ INFORMAČNÍ CENTRUM, O.S., 2011. *Situační analýza Krupka*. Praha: Demografické informační centrum, o.s.
- DIBLÍKOVÁ, Simona, 2016. *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2015*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- DVOŘÁKOVÁ, Tereza, 2013. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit v Karlovarském kraji* [online]. Karlovy Vary: TD kontext. Dostupné z: http://www.kr-karlovarsky.cz/kraj-sky-urad/cinnosti/Documents/ANALYZA_FINAL_FINAL.pdf
- EQUINET, 2016. *Fighting Discrimination on the Ground of Race and Ethnic Origin. European Network of Equality Bodies* [online]. Brussels: EQUINET. Dostupné z: http://www.equineteurope.org/IMG/pdf/equinet_discussion_paper_final_-_web-2.pdf
- ESTHER, Dermott, 2017. *Poverty and Social Exclusion in the UK: Vol 1: Volume 1 – The Nature and Extent of the Problem*. B.m.: Policy Press.
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2016. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey. Roma – Selected findings*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2017a. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Main Results* [online]. Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights. Dostupné z: <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/eumidis-ii-main-results>
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2017b. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Muslims - Selected findings* [online]. Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights. Dostupné z: <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/eumidis-ii-muslims-selected-findings>
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2017c. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Roma – Selected findings* [online]. Vienna: European Union Agency for Fundamental Rights. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_cs.pdf
- EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2018. *A Persisting Concern: Anti-Gypsyism as a Barrier to Roma Inclusion* [online]. Luxembourg: European Union Agency for Fundamental Rights. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-anti-gypsyism-barrier-roma-inclusion_en.pdf
- EUROSTAT, 2017. *At-risk-of-poverty thresholds - EU-SILC survey* [online]. B.m.: Eurostat. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/database#>

- FARRALL, Stephen D., Jonathan JACKSON a Emily GRAY, 2009. *Social Order and the Fear of Crime in Contemporary Times*. Oxford: Oxford University Press.
- FARRALL, Stephen a Murray LEE, 2008. *Fear of Crime: Critical Voices in an Age of Anxiety*. Abingdon, Oxon: Routledge-Cavendish.
- FASSIN, Didier, 2013. *Enforcing Order: An Ethnography of Urban Policing*. Cambridge: Polity Press.
- FERRARO, Kenneth F., 1995. *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk*. Albany: SUNY Press.
- FILADELFIOVÁ, Jarmila a Daniel GERBERY, 2012. *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. Bratislava: Regionálne centrum Rozvojového programu OSN Pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave.
- FLATLEY, John, 2017. *Public perceptions of crime in England and Wales: year ending March 2016* [online]. Newport: Office for National Statistics. Dostupné z: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/articles/publicperceptionsofcrimeinenglandandwales/yearendingmarch2016>
- FOLDYNOVÁ, Ivana, Jan JURÁŠ a A KOL., 2016. *Výzkum vnitrostátní migrace sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených obyvatel ČR*. Ostrava: PROCES – Centrum rozvoj obcí a regionů, s.r.o.
- GAC SPOL. S R. O., 2006. *Analýza sociálně vyloučených lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: GAC spol. s r. o.
- GAC SPOL. S R. O., 2007. *Analýza postojů a vzdělávacích potřeb romských dětí a mládeže*. Praha: GAC spol. s r. o.
- GAC SPOL. S R. O., 2009. *Dlouhodobý monitoring situace romských lokalit - České lokality. Ústí nad Labem*. [online]. Praha: GAC spol. s r. o. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Usti-nad-Labem.pdf>
- GAC SPOL. S R. O., 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s r. o.
- GOFFMAN, Alice, 2015. *On the Run: Fugitive Life in an American City*. Reprint edition. New York: Picador.
- GRYGAR, Jakub a Tereza STÖCKELOVÁ, 2006. *Příčiny a souvislosti stěhování vsetínských Romů z pavlačového domu č.p. 1336 v říjnu 2006. Zpráva z šetření*. Brno: Masarykova Univerzita, Fakulta sociálních studií.
- HAJSKÁ, Markéta, Michaela PIXOVÁ, Jakob HURRLE a Lucie TRLIFAJOVÁ, 2013. *Situační analýza Rumburk a Staré Křečany* [online]. Praha: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/situacni-analyzy/situacni-analyza-rumburk-krecany/download>
- HALL, Nathan, 2013. *Hate Crime*. 2. vyd. London and New York: Routledge.

- HARDILL, Irene, David T. GRAHAM a Eleonore KOFMAN, 2001. *Human Geography of the UK: An Introduction*. B.m.: Psychology Press.
- HARPER, Peter, Jayne MOONEY, Jock YOUNG a Michael POLLACK, 1995. *Islington Street Crime Survey*. London: Islington Council.
- HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK, ed., 2004. *Souhrnná zpráva o realizaci výzkumného projektu "Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit"*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- HRUŠKA, Lubor a Jiří ŠEVČÍK a kol., 2016. *Nové formy lichvy a zadlužení*. Ostrava: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z. ú.
- HURRLE, Jakob, Luděk SÝKORA, Lucie TRLIFAJOVÁ a Petr KUČERA, 2016. Socially excluded localities revisited. *Geografie*. 121(4), 544–565.
- CHAPLIN, Rupert, John FLATLEY a Kevin SMITH, 2011a. *Crime in England and Wales 2010/11. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime (2nd Edition)* [online]. London: Home Office. Dostupné z: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/116417/hosb1011.pdf
- ICL MANAGEMENT V.O.S., 2013. *Město Dubí: Situační analýza formou aplikovaných výzkumů* [online]. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <https://www.esfcr.cz/databaze-klicovych-dokumentu-analyza-svl-v-cr/-/dokument/792798>
- IGANSKI, Paul a Spiridoula LAGOU, 2015. Hate Crimes Hurt Some More Than Others: Implications for the Just Sentencing of Offenders. *Journal of Interpersonal Violence*. 30(10), 1696–1718.
- IN IUSTITIA, 2016. *Zpráva o stavu násilí z nenávisli v České republice za rok 2015*. Praha: IN IUSTITIA, o.p.s.
- JEWKES, Yvonne, 2004. *Media and Crime*. London: Sage.
- JUNGER-TAS, Josine a Ineke Haen MARSHALL, 1999. The Self-Report Methodology in Crime Research. *Crime and Justice*. 25, 291–367.
- KAFKOVÁ, Jiřina, Linda SOKAČOVÁ a Edit SZÉNÁSSY, 2012. *Analýza migračních trendů na Šluknovsku (Varnsdorf, Rumburk, Jiříkov, Krásná Lípa a Šluknov) (Varnsdorf, Rumburk, Jiříkov, Krásná Lípa a Šluknov)*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- KALIBOVÁ, Klára, Katarzyna. PAWLIK a Irena BIHÁRIOVÁ, 2016. *Tváří v tvář předsudečnému násilí – příručka pro sociální pracovníky a pracovnice*. Praha: IN IUSTITIA, o.p.s.
- KALIBOVÁ, Květa, 2009. Demografické charakteristiky Romů ve vybraných zemích střední a východní Evropy. In: Marek JAKOUBEK a Lenka BUDILOVÁ, ed. *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), s. 213–237.

- KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV, 2015. *Diskriminace v ČR: oběť diskriminace a její překážky v přístupu ke spravedlnosti. Závěrečná zpráva z výzkumu veřejné ochránky práv. Kancelář veřejného ochránce práv* [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ESO/CZ_Diskriminace_v_CR_vyzkum_01.pdf
- KARMEN, Andrew, 2012. *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. B.m.: Cengage Learning.
- KAŠPAROVÁ, Irena, Štěpán RIPKA a Kateřina JANKŮ, ed., 2008. *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice. Moravské lokality* [online]. Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity, Úřad vlády: Praha. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/urad-vlady/vydavatelstvi/vydane-publikace/Monitoring-romskych-lokalit_Morava.pdf
- KLÍČOVÁ, Kateřina, 2006. Sčítání lidu: Romští Češi nebo čeští Romové. In: Radim MARADA, ed. *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 221–255.
- KLUKNAVSKÁ, Alena a Lenka ZAGIBOVÁ, 2013. Neprispôsobiví Rómovia a slušná väčšina? Spravodajský diskurz po násilných udalostiach na severe Českej republiky 2011. *Stredoevropské politické studie*. 15(4), 300–323.
- KRAJSKÝ ÚŘAD ÚSTECKÉHO KRAJE, 2012. *Bezpečnostní situaci v Ústeckém kraji ovlivňují zejména sociálně vyloučené lokality* [online]. Dostupné z: https://www.kr-ustecky.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=450018&id=1668403&n=bezpecnostni-situa-ci-v-usteckem-kraji-ovlivnuji-zejmena-socialne-vyloucene-lokality
- KREJČÍ, Jindřich, 2008. *Kvalita sociálněvědních výběrových šetření*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- KŘÍŽKOVÁ, Martina, 2012. *Analýza mediálního zobrazení Romů v českých médiích od začátku července 2011 do konce května 2012*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.
- KUCKARTZ, Udo, 2014. *Qualitative Text Analysis: A Guide to Methods, Practice and Using Software*. London; Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- KUPKA, Petr a Václav WALACH, 2017. Hledání analytických hranic tzv. sociálně vyloučených lokalit. In: *Konference ČSS 2017*.
- LEE, Murray, 2001. The Genesis of 'Fear of Crime'. *Theoretical Criminology*. 5(4), 467–485.
- LEE, Murray, 2007. *Inventing Fear of Crime: Criminology and the Politics of Anxiety*. London: Willan Publishing.
- LEVITT, Barry S., 2015. Discrimination and the distrust of democratic institutions in Latin America. *Politics, Groups, and Identities*. 3(3), 417–437.

- LISKA, Allen E., Joseph J. LAWRENCE a Andrew SANCHIRICO, 1981. Fear of Crime as a Social Fact. *Social Forces*. 60, 760.
- MAREŠ, Miroslav, 2011. Militantní demonstrace v ČR: analýza vybraných jevů a problémů. *Kriminalistika*. 44(1), 39–52.
- MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA, 2008. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) - koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis*. 44(2), 271–294.
- MARTINKOVÁ, Milada, 2007. *Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty – výsledky viktimologického výzkumu* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/339.pdf>
- MATTHEWS, Roger, Kerry LEE, Jackie TURNER, Helen JOHNSON a Tara YOUNG, 2016. *The Islington Crime Survey. Part One*. [online]. Kent: University of Kent. Dostupné z: https://islingtoncrimesurvey.files.wordpress.com/2016/02/islington_crime_survey_20162.pdf
- MAWBY, R. I. a Sandra WALKLATE, 1994. *Critical Victimology: International Perspectives*. B.m.: SAGE.
- MCLAUGHLIN, Eugene a John MUNCIE, 2006. *The Sage Dictionary of Criminology*. London: Sage.
- MINGIONE, Enzo, 2008. *Urban Poverty and the Underclass*. B.m.: John Wiley & Sons.
- MINISTERSTVO VNITRA ČR, 2011. *Události ve šluknovském výběžku* [online]. Praha: Ministerstvo vnitra. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/udalosti-ve-sluknovskem-vybezk-k-pdf.aspx>
- MORAVCOVÁ, Eva, Zuzana PODANÁ a Jiří BURIÁNEK, 2014. *Delikvence mládeže. Trendy a souvislosti*. B.m.: Stanislav Juhaňák – TRITON.
- MORRISON, Wayne, 2009. In: Chris HALL, ed. *What is crime? Contrasting definitions and perspectives*. Oxford: Oxford University Press, s. 3–22.
- MORVAYOVÁ, Petra, 2008. Děti trvale žijící v prostředí sociálně vyloučené lokality. Determinanty vzdělávání v sociokulturním kontextu. *AntropoWebzin*. 2008(1), 27–55.
- MULLER, Edward N. a Mitchell A. SELIGSON, 1994. Civic Culture and Democracy: The Question of Causal Relationships. *The American Political Science Review*. 88(3), 635–652.
- MUSIL, Jiří, 2008. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Czech Sociological Review*. 44(2), 321–348.
- MUŠINKA, Alexander, Daniel ŠKOBLA a Jakob HURRLE, 2014. *Atlas rómských komunit na Slovensku 2013*. Bratislava: Regionálne centrum Rozvojového programu OSN Pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov v Bratislave.
- NATIONAL CRIMINAL JUSTICE, 2014. *National Crime Victimization Survey: Technical documentation*. NCJ 247252. Washington,,: Bureau of Justice Statistics, US Department of Justice.

- NEKORJAK, Michal, Adéla SOURALOVÁ a Klára VOMASTKOVÁ, 2011. Uváznutí v marginalitě: vzdělávací trh, „romské školy“ a reprodukce sociálně prostorových nerovností. *Sociologický časopis*. 47(4), 657–680.
- NESEHNUTÍ, 2016. Pochody z nenávisti: Rasismus, pravicový extremismus a média. Brno: Nesehnutí.
- NILSSON, Anders a Felipe ESTRADA, 2006. The Inequality of Victimization: Trends in Exposure to Crime among Rich and Poor. *European Journal of Criminology*. 3(4), 387–412.
- NUNNALLY, Shayla C., 2012. *Trust in Black America: Race, Discrimination, and Politics*. New York: NYU Press.
- ORT, Jan, Filip POSPÍŠIL a Štěpán RIPKA, 2016. *Bezpečnost a sekuritizace Romů v České republice. Zpráva z kvalitativního šetření*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s.
- PANTAZIS, Christina, 2000. 'Fear of Crime', Vulnerability and Poverty. *The British Journal of Criminology*. 40(3), 414–436.
- PASCOE, Elizabeth A. a Laura SMART RICHMAN, 2009. Perceived discrimination and health: a meta-analytic review. *Psychological Bulletin* [online]. 135(4), 531–554.
- PEACH, Ceri, Vaughan ROBINSON a Susan SMITH, ed., 1981. *Ethnic Segregation in Cities*. London: Croom Helm.
- PERRY, Barbara, 2001. *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. 1. vyd. B.m.: Routledge.
- PERRY, Barbara, 2005. A Crime by Any Other Name: The Semantics of “Hate”. 4(1), 121–137.
- PHILLIPS, Coretta a Ben BOWLING, 2012. Ethnicities, racism, crime, and criminal justice. In: Mike MAGUIRE, Rod MORGAN a Robert REINER, ed. *The Oxford Handbook of Criminology*. 5 edition. New York, NY: OUP Oxford, s. 370–397.
- PICKER, Giovanni, 2017. *Racial Cities: Governance and the Segregation of Romani People in Urban Europe*. London; New York: Routledge.
- PODANÁ, Zuzana a Eva MORAVCOVÁ, 2012. Juvenile Delinquency in the Czech Republic: First Results of the ISRD-3 Self-Report Survey. *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica*. XVIII(2), 57–68.
- PTÁČKOVÁ, Kateřina, 2013. *Českobudějovické sídliště Máj – Léto 2013. Základní screening situace sociálního vyloučení*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.
- PUTNAM, Robert D., 2001. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. B.m.: Simon and Schuster.
- RADA EVROPY, 2010. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv* [online]. Strasbourg: Evropský soud pro lidská práva. Dostupné z: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

- RADA EVROPY. EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA, 2007. *D. H. a ostatní vs Česká Republika*.
- RADIČOVÁ, Iveta, ed., 2004. *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2004*. Bratislava: Centrum pre analýzu sociálnej politiky (INEKO, SPACE, IVO).
- ROSICH, Katherine, 2007. *Race, ethnicity, and the criminal justice system* [online]. Washington: American Sociological Association. Dostupné z: <http://www.asanet.org/sites/default/files/savvy/images/press/docs/pdf/ASARaceCrime.pdf>
- RŮŽIČKA, Michal, 2011. Časoprostorové a infrastrukturní aspekty procesu sociální exkluze. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 47(2), 273–295.
- RŮŽIČKA, Michal, 2012. Wacquant v „romském ghettu“: Poznámky k procesu ghettoizace v českých městech. In: Jana TEMELOVÁ, Lucie POSPÍŠILOVÁ a Martin OUŘEDNÍČEK, ed. *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., s. 20–45.
- RŮŽIČKA, Michal a Laco TOUŠEK, 2014. Sociální exkluze: její prostorové formy a měnící se podoby. In: Jiří ŠUBRT, ed. *Soudobá sociologie VI (Oblasti a specializace)*. Praha: Univerzita v Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, s. 117–143.
- RYDRYCH, Eva, 2013. Integrovaní strategie v oblasti bydlení v sociálně vyloučených lokalitách v Ostravě. In: Dana BITTNEROVÁ, ed. *Etnické komunity – Romové*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, s. 105–112.
- SENG, Julia S., William D. LOPEZ, Mickey SPERLICH, Lydia HAMAMA a Caroline D. REED MELDRUM, 2012. Marginalized identities, discrimination burden, and mental health: empirical exploration of an interpersonal-level approach to modeling intersectionality. *Social Science & Medicine* (1982) [online]. 75(12), 2437–2445.
- SCHEU, Harald Christian, 2016. Problematika důkazního břemene v judikatuře Soudního dvora EU. In: Ivana ŠILHÁNKOVÁ, ed. *Vliv judikatury Soudního dvora Evropské unie na antidiskriminační právo. Sborník z odborného semináře uskutečněného dne 2. prosince 2014 v Kanceláři veřejného ochránce práv*. [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv a Wolters Kluwer, s. 55–68. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/DISKRIMINACE/Vliv_judikatury_SDEU__eBook.pdf
- SOCIOFACTOR S.R.O., 2011. *Situační analýza sociálně vyloučené lokality Přichystalova – Holická*. Ostrava: Sociofactor s.r.o.
- SOCIOTRENDY, 2011. *Situační analýza vybraných sociálně vyloučených lokalit v obci Havířov* [online]. Olomouc: Sociotrendy. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-havirov/situacni-analyza-vybranych-socialne-vyloucenych-lokalit-v-obci-havirov-sociotrendy-2011/download>
- SVĚTOVÁ BANKA, 2008. *Česká republika: Šance na zlepšení zaměstnanosti Romů*.

- SVOBODA, Zdeněk a Petra MORVAYOVÁ, 2010. *Schola excludus*. Ústí na Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta.
- SÝKORA, Luděk, 2009. New socio-spatial formations: places of residential segregation and separation in Czechia. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*. 100(4), 417–435.
- SZTOMPKA, Piotr, 1999. *Trust: A Sociological Theory*. B.m.: Cambridge University Press.
- ŠMÍDOVÁ, Michaela, Martin VÁVRA a Tomáš. ČÍŽEK, 2017. *Inventura předsudků*. Praha: Akademie věd ČR.
- ŠTASTNÁ, Anna, 2011. *Situační analýza Duchcov*. Praha: Demografické informační centrum, o.s.
- ŠTĚPÁNKOVÁ, H. a P. LOMOZOVÁ, 2013. *Analýza bytové problematiky v Předlicích*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.
- TKACZYK, Michal, Pavel POSPĚCH a Jakub MACEK, 2015. *Analýza mediálního pokrytí uprchlické krize (výzkumná zpráva)*. Brno: Masarykova univerzita.
- TOMÁŠEK, Jan, 2010. *Úvod do kriminologie*. Praha: Leda.
- TOMÁŠEK, Jan, 2013. *Self-reportové studie kriminálního chování*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- TOPINKA, Daniel a Klára JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově* [online]. Ostrava: Sociofaktor. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/uploads/file/1364590154-cerny%20petr.pdf>
- TOSELAND, Ronald W., 1982. Fear of crime: Who is most vulnerable? *Journal of Criminal Justice* [online]. 10(3), 199–209.
- TOURANGEAU, Roger, Brad EDWARDS a Timothy P. JOHNSON, 2014. *Hard-to-Survey Populations*. B.m.: Cambridge University Press.
- TOUŠEK, Laco, Miroslav BROŽ a Petra KINTLOVÁ, 2007. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem* [online]. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/uploads/file/1364590154-cerny%20petr.pdf>
- TOUŠEK, Laco, 2009. *Raxen National Focal Point Thematic Study: Housing Conditions of Roma and Travellers in the Czech Republic* [online]. B.m.: People in Need; European Union Agency for Fundamental Rights. Dostupné z: https://www.academia.edu/1790258/Thematic_Study_Housing_Conditions_of_Roma_and_Travellers
- TOUŠEK, Laco a Bohdan GANICKÝ, 2014. *Analýza strachu z kriminality ve Velkých Hamrech. Zpráva z šetření*. B.m.: Západočeská univerzita v Plzni.
- TOUŠEK, Laco a Bohdan GANICKÝ, 2015. *Analýza pocitu bezpečí v Českých Velenicích*. B.m.: Západočeská univerzita v Plzni.

- TOUŠEK, Laco a Ondřej HEJNAL, 2011a. *Analýza pocitu bezpečí občanů města Rotava. Zpráva z šetření.*(nepublikováno). B.m.: Západočeská univerzita v Plzni.
- TOUŠEK, Laco a Ondřej HEJNAL, 2011b. *Analýza pocitu bezpečí občanů vybraných obcí Plzeňského kraje. Zpráva z šetření.* (nepublikováno). B.m.: Západočeská univerzita v Plzni.
- TOUŠEK, Laco a Radka VEPŘKOVÁ, 2009. *Analýza postojů veřejnosti ke kriminalitě v Pardubicích. Zpráva z šetření.* B.m.: Západočeská univerzita v Plzni.
- TOUŠEK, Ladislav a Ondřej HEJNAL, 2011c. *Analýza pocitu bezpečí občanů města Sokolov. Zpráva z šetření.* B.m.: Západočeská univerzita v Plzni.
- TRLIFAJOVÁ, L., F. POSPÍŠIL, P. KUČERA, B. MATYSOVÁ a B. KISSOVÁ, 2015. *Analýza politik nulové tolerance v Litvínově a Duchcově* [online]. B.m.: SPOT – Centrum pro společenské otázky, z. s. Dostupné z: http://centrumspot.cz/wp-content/uploads/2016/07/SPOT_-_vyzkumna_zprava_-_Nulova-tolerance-v-Litvinove-a-Duchcove.pdf
- TRUMAN, Jennifer a Rachel MORGAN, 2015. *National Crime Victimization Survey 2015.* B.m.: U.S. Department of Justice.
- UHEREK, Zdeněk, 2010. Poznámky k tématu identity a jejího vytváření u Romů v České republice. *Romano džaniben.* 16(1), 11–24.
- UHL, Pavel, 2017. *Návrh dle čl. 87 odst. 1 písm. 4 Ústavy České republiky (dále jen Ústava) na zrušení ustanovení zákona, a to § 33 odst. 9 a § 33d zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů* [online]. Praha: Pavel Uhl, advokát. Dostupné z: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Navrhy/Pl_US_40_17_navrh.pdf
- UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME, 2010. *Manual on Victimization Surveys.* Geneva: United Nations.
- ÚŘAD VLÁDY ČR – AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2009. *Situační analýza sociálně vyloučených lokalit území města Litvínova se zaměřením na sídliště Janov* [online]. Praha: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-litvinov/situacni-analyza-soc-vyl-lokalit-na-uzemi-mesta-litvinova-se-zamerenim-na-sidl-janov-asz-2009/download>
- ÚSTAVNÍ SOUD, 2017. *Nález č. 245/2017 Sb.* [online]. Brno: Ústavní soud České republiky. Dostupné z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=Pl-34-15_2
- VACKOVÁ, Barbora, Lucie GALČANOVÁ a Ondřej HOFÍREK, 2011. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis.* 47(4), 633–656.
- VANDERVEEN, Gabry, 2006. *Interpreting Fear, Crime, Risk and Unsafety.* Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

- VAŇKOVÁ, Markéta, 2007. „Systém brána“: *Problematické strategie policejní práce* [online]. Praha: Multikulturní centrum Praha. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/79a-33131c9c4293e0fcefb50bfa263ef/MVankova_Systembrana.pdf
- VAŇKOVÁ, Markéta, 2008. „Systém brána“ aneb Jak přispívá práce policie k reprodukci sociálního vyloučení. In: Marek JAKOUBEK a Lenka BUDILOVÁ, ed. *Romové a Cikáni – neznámí i známí. Interdisciplinární pohled*. Praha: Leda, s. 125–135.
- WACQUANT, Loïc, 2001. Deadly Symbiosis: When Ghetto and Prison Meet and Mesh. *Punishment & Society*. 3(1), 95–133.
- WACQUANT, Loïc, 2009. *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. First edition, paperback issue edition. Durham NC: Duke University Press Books.
- WALACH, Václav, 2018. Zdroje nebezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 54(02), 253–275.
- WALACH, Václav, 2013. Czescy Romowie, społeczne wykluczenie a bezpieczeństwo. Spojrzenie z drugiej strony konfliktu etnicznego. In Elżbieta Szyszlak a Tomasz Szyszlak (eds.) *Kwestia romska w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego*. In: Elżbieta SZYSZLAK a Tomasz SZYSZLAK, ed. *Kwestia romska w kontekście bezpieczeństwa wewnętrznego*. Wrocław: Centrum Badań Partnerstwa Wschodniego, s. 209–224.
- WALACH, Václav, 2014. Where Only the „Decent People“ Live: The Gypsy „Menace“ and Forging a Neoliberal Utopia in a Czech Postsocialist City. *Wschodnioznawstwo*. 2014(8), 71–88.
- WALACH, Václav, 2016. (Ne)bezpeční Romové? Analýza výzkumu bezpečnosti ve vztahu k Romům ve vládních dokumentech České a Slovenské republiky. *Sociologia*. 48(2), 172–191.
- WALACH, Václav, Petr KUPKA, Lubomír LUPTÁK, Kateřina TVRDÁ, Laco TOUŠEK, Alica BRENDZOVÁ, Petra BURZOVÁ, Barbora MENDLOVÁ, Ondřej PLACHÝ a Klára VANKOVÁ, 2017. Dobývání kriminality: Reflexe viktimizačního šetření v českých sociálně vyloučených lokalitách. *Cargo: Journal for Cultural and Social Anthropology (v tisku)*. (1).
- WEINEROVÁ, Renata, 2014. Anti-Gypsyism in the Czech Republic: Czechs' Perception of Roma in Cultural Stereotypes. *Acta Ethnographica Hungarica*. 59(1), 211–221.
- WOLF, Eric R., 1966. Kinship, friendship, and patron-client relations in complex societies. In: Michael BANTON, ed. *The Social Anthropology of Complex Societies*. s. 1–22.
- YOUNG, Jock, 1999. *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London: SAGE.

Rejstřík

A

Agentura pro sociální začleňování 16, 31
alimenty 170, 172
alkohol 129, 155
Amazon 53
amnestie 52–53
Analýza sociálně vyloučených lokalit 31
antidiskriminační zákon 141, 208
Asistenti prevence kriminality (APK)
 22, 71–83, 152, 155, 185–186
 důvěra v APK 73–78, 83, 185
 spokojenost s prací APK 74–78, 83,
 185

B

bezpečnost 185
BRIZOLIT 16–17, 20–21, 177, 185, 189
Bůh 152
bydlení 26, 42–43
 kategorie bydlení 43, 180
 trh s bydlením 42–43
bydliště 22–23, 45, 56, 64, 68, 77, 82–83,
 101–104, 112–114, 121–122,
 132–133, 156–158, 160, 179–180,
 185–186

Č

Čech, Češka, Češi 46, 64, 68, 78, 80–81,
 90, 94, 108, 112–113, 118, 130,
 150, 152, 154, 156, 160, 169, 173,
 180, 205
Český statistický úřad (ČSÚ) 33, 38, 39,
 44–45, 55, 87, 201
Člověk v tísni 31

D

deregulace 26
disciplinace 159, 162
diskriminace 26, 33, 46, 49, 52–53,
 68–69, 78, 103, 118, 130, 139,
 141–143, 147, 151
 latentní diskriminace 151–154
 prevalence diskriminace 143, 147–149,
 153, 182
 při hledání bydlení 43, 144–146, 153

 při hledání zaměstnání 50, 144, 147,
 153
 u lékaře 146–147
 ve škole 38, 146–147
 v oblasti služeb 146–147
 v zaměstnání 146–147
dluh, dluhy 44, 52–53, 81, 169
domácnost 32–33, 38, 41–42, 44, 47, 86,
 96, 131
 počet členů domácnosti 41–42, 44, 47,
 177
 příjem domácnosti 41–42
dotazník 28, 32–33, 146–147
 incidenční dotazník 34, 101–102, 180
dotazníkové šetření 21, 31, 35, 46, 82,
 152, 161, 163
drogy 23, 121, 150, 167, 170, 174–175
 heroin 175
 kokain 175
 pervitin 175
 toluen 175
 užívání drog 174–176, 187–188
 vystavení nelegálním drogám 34,
 99–101, 107, 111, 115–116, 119,
 121–123, 179, 181
důstojnost 22
důvěra 22, 35, 53, 71–72, 80, 82, 125,
 140, 156, 166, 177, 184

E

ekonomický status 21, 40–41, 47,
 150–151, 177
etnicita 22, 45–47, 63–64, 68, 72, 76–78,
 80–81, 89–90, 93–94, 108,
 111–113, 118, 120, 122, 125, 130,
 138–139, 149–152, 154, 157,
 160–161, 165, 168–169, 173,
 176–178, 180, 182–184, 186–187
etnická/národnostní indiference 46
etnografie, etnografický výzkum 15–16,
 20–21, 35, 51–52, 71, 73, 76, 79,
 143, 152, 172, 174
etnorasové 43, 89, 99, 121–122, 157
 etnorasové profilování 157
European Union Agency for
 Fundamental Rights (FRA) 40,
 42, 128, 150–152
Eurostat 41, 42
Evropský soud pro lidská práva 38
exekuce 52, 69

F

fyzické napadení 22, 25, 33, 87, 97,
99–100, 107, 111, 115, 117, 120,
125, 169, 171–172, 176, 182,
187–188

G

genderové role 64, 117
ghetto 168

H

homosexualita 27

CH

chudoba 15, 19, 37, 53, 69, 103, 172, 180
hranice chudoby 42
materiální chudoba 164
obchod s chudobou, obchodníci
s chudobou 42–43, 45
příjmová chudoba 41
relativní chudoba 38

I

incidence. *Viz* viktimizace
index nápadu trestné činnosti. *Viz* index
kriminality
informátor, informátorka 71, 79, 145,
172

J

Jihočeský kraj 36
Jihomoravský kraj 36

K

Kalderaši 46
kamerový systém 72–73, 82–83, 155
Kancelář veřejného ochránce práv
(KVOP) 141–142, 144, 149, 151,
153
Karlovarský kraj 32, 36
konstrukce vzorku 21, 32, 142
kontrola totožnosti 23, 159–161, 165,
186
korupce 33, 97, 115, 123, 181
krádež 110, 148, 169, 172, 175–176, 181,
187, 188
krádež automobilu 22, 33, 96–97, 100,
107, 112–115, 122, 148, 172, 181

krádež kola, motocyklu 33, 96–97, 99,
101, 107, 112, 115–116, 121–122,
172, 179

krádež prostá 34, 87, 97, 99–102, 107,
112, 115, 120, 148–149, 171–172,
178, 179

krádež věcí z motorového prostředku
34, 96–97, 99–100, 107, 112, 115,
148, 172, 181

kriminalita

bagatelní kriminalita 85, 88, 114, 121,
162, 166, 181

index kriminality 62–63, 78, 83, 85,
88–89, 94–95, 117, 120–121, 178,
186. *Viz také* nápad kriminality,
statistiky kriminality

kategorie kriminality 28, 33

latentní kriminalita 77, 82, 88,
113–114, 178, 181. *Viz také* la-
tentní viktimizace

nápad kriminality 19–20, 49, 55, 62,
85, 88, 95, 120

statistiky kriminality 19–21, 28–29, 68,
87, 95, 102, 113, 121, 167, 178

znepokojení mírou kriminality 22, 57,
60–64, 66, 69, 78, 83, 184–185.

Viz také strach z kriminality

kriminalizace 21, 23, 25, 27, 39, 73,
155–156, 159, 165, 168, 177

kuplířství 170

kvantitativní výzkum 20, 31

kvótní výběr 32–33, 72, 142

L

latence. *Viz* diskriminace; kriminalita;
viktimizace

Liberecký kraj 36

lichva 34, 52, 97, 99–100, 107, 112,
115–116, 122–123, 147–149, 154,
170, 172, 181

likertova škála, stupnice 138–140

Listina základních práv a svobod 45

loupežné přepadení 34, 97, 100, 107,
110, 112, 115, 135, 170, 172, 181

M

majetková škoda. *Viz* újma na majetku
marginalita, marginalizace 47, 91, 114,
118, 156, 168, 174, 183, 187

maření výkonu úředního rozhodnutí
170

materiální deprivace 26, 47. *Viz také* chudoba
 média 42, 61, 99–100, 155
 mediální konstrukce 65
 městská policie (MP) 72
 důvěra v MP 72–78, 83, 185
 spokojenost s prací MP 74–78, 83, 185
 migrace 44, 50–51, 55, 69, 177. *Viz také* přistěhovalectví
 mladiství 178, 180
 Moravskoslezský kraj 27, 35, 36
 Muglinov 35

N

náhodná procházka 32
 náhodný výběr 28, 32
 napadení veřejného činitele 170, 172
 nápad trestné činnosti. *Viz* kriminalita, nápad kriminality
 národnost 22, 45–47, 63–64, 68, 76, 78, 80–81, 89–90, 93–94, 99, 106–108, 111–114, 117–118, 120–122, 125–126, 130, 138–139, 141, 150–152, 154, 157, 160, 165, 168–170, 173, 176–178, 180, 182–184, 186–187
 násilí
 domácí násilí 28, 122
 psychické násilí 34, 97, 99–100, 108, 112, 116, 182
 vyhrožování násilím 34, 87, 97, 99–101, 107, 111, 116, 120, 128, 149, 172, 178–179, 182
 násilí z nenávisťi 22, 23, 34, 86–87, 89–101, 106–108, 111, 115–116, 119–123, 125–141, 147–149, 154, 172, 178–179, 181–184, 204
 Nemanice 35
 nezaměstnanost 22, 26, 40–41, 47, 49–50, 52–55, 68–69, 78, 83, 150, 177, 184–185
 novousedlíci 50, 69
 nulová tolerance 19, 72, 83, 156, 163, 186

O

občanská práva 25
 obecní policie. *Viz* městská policie (MP)
 obchodování s lidmi 100, 107, 112, 115–116, 172

obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování 34, 115, 117, 122, 181
 obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování 34, 97, 115–116, 123, 181

Obrnice 35
 ochrana osobních dat 33
 Olaši 46
 Olomoucký kraj 36
 ombudsman. *Viz* veřejný ochránce práv
 opora výběru 31–32
 orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) 23, 155, 163–166, 186–187
 orgány činné v trestním řízení 28–29, 169–170
 Ostrava 20, 35, 76, 144–145
 Bedřiška 35
 Kunčičky 20, 35, 76

P

pachatel 22, 29, 101–102, 106, 108–113, 117–119, 121–122, 125, 133–140, 159, 167–168, 170–171, 174–175, 179–180, 182–184, 187
 vztah k oběti 111–112, 135, 179
 Pardubický kraj 36
 Plzeňský kraj 36
 pocit bezpečí. *Viz* strach z kriminality
 podvod 34, 52, 97, 99–100, 107, 111, 116, 170, 172, 179, 181
 pohlaví 22, 27, 33, 37, 44, 56–58, 60, 64–65, 69, 79, 88, 92–93, 108–110, 117–118, 121–122, 129, 134–136, 139, 141, 143–144, 149, 151, 169, 171, 178–179, 201
 pokuta, pokutování 23, 72, 155–156, 159, 160–163, 165–166, 186
 Policie České republiky (PČR) 22, 71–83, 152, 156–157, 165, 185
 důvěra v PČR 72–78, 83, 185
 spokojenost s prací PČR 74–78, 83, 185
 politická reprezentace 100
 politická situace 22, 49, 52, 54–55, 69
 poškozování cizí věci nebo majetku 34, 170. *Viz také* vandalismus
 pracovní vykořisťování 97, 99–100, 107, 116, 123, 148–149, 181
 Praha 32, 177

právní vědomí 22, 53, 71, 81–82, 114,
142, 156, 177, 185
prevence 22, 53, 68, 72, 81–83, 122, 156,
177, 185
privatizace 26
prostor
soukromý prostor 101, 103, 122,
132–133, 180
veřejný prostor 65, 69, 101, 103, 133,
139, 157, 183
virtuální prostor 103–104, 133
prostorová segregace. *Viz* segregace, rezidenční segregace
předsudky 22, 75, 78, 182
přestupek 162
příjem. *Viz* domácnost, příjem
domácnosti
přistěhovalectví 19, 22, 49–52, 54,
56, 69, 101, 181, 184. *Viz*
také migrace
příživnictví 170

R

rasa 141, 168
rasismus 127
represe 72, 155–156, 161–162
restituce 26
rodina 51, 79–80, 101, 111, 145
rodinný stav 21, 37–38, 47, 150–151, 177
Rom, Romka, Romové 19, 43, 46, 51,
63–64, 68, 72, 78, 80, 89–90, 94,
108, 112–113, 118, 120–121, 130,
136, 145, 150–152, 154, 160, 169,
183–184, 200, 205, 208, 211

S

Sčítání lidu, domů a bytů 2011 (SLDB
2011) 33, 37, 46
sebeidentifikace 45–47, 63, 93, 112, 121,
160
segregace 38, 103, 141, 180
rezidenční segregace 21, 25–27, 145,
168
self-report (kriminalita, metoda, studie)
23, 29, 167, 170–177, 187, 189,
198, 200, 204, 208–209
senioři 129, 149, 180
sexuální obtěžování 34, 97, 99–100, 107,
111, 116, 170
sexuální styk 27

sexuální zneužití, znásilnění 34, 97, 100,
107, 112, 116
Sinti 46
skrytá kriminalita. *Viz* kriminalita, latentní kriminalita
Slovák, Slovenka, Slováci 46, 64, 68, 78,
80, 90, 94, 108, 112, 118, 130, 150,
152, 156, 160, 169, 173
Slovensko 47
sociální dávky 19
doplatek na bydlení 42, 51
příspěvek na živobytí 26, 31
státní sociální podpora (SSP) 78, 83
sociální konstrukce 28
sociální kontrola 21, 25, 33, 60, 69, 71,
75–76, 82, 101, 130, 162, 183
sociální problém 22, 33, 49, 52–55, 88,
177, 184
sociální role 65
sociodemografické ukazatele, charakteristiky 21, 23, 29, 33, 36, 44, 49,
52, 71, 87, 128, 149–151, 168
socioekonomický status (postavení) 21,
142, 151, 174, 188
společenský problém. *Viz* sociální
problém
společné prostory domu 101, 103–104,
180
starousedlíci 50–51, 69, 181
statistiky trestné činnosti. *Viz* kriminalita, statistiky kriminality
stereotypy 46
stigmatizace 23, 26, 29, 46, 113, 126,
155–156, 165, 168, 177
strach z kriminality 22, 25, 33, 49,
59–60, 64–69, 78, 83, 88, 177, 185.
Viz také kriminalita, znepokojení
kriminalitou
strach v noci na ulici 22, 64–69,
184–185
strukturovaný rozhovor 33
Středočeský kraj 36

Š

šikana 34, 89, 97, 99–100, 107–108, 112,
116, 155, 159, 162, 182, 186
školství 22, 49, 52–54, 184

T

trestní právo 27

trestný čin 28, 33, 71, 73, 78, 86–88,
105, 113–115, 118–120, 125, 138,
140–141, 167, 169–172, 174–176,
179, 182, 201
trest odnětí svobody 23, 167, 169–170,
174–187
Trmice 35

U

ublížení na zdraví 170–172, 176
ubytovna 32, 42–44, 164–165, 180
újma 28
 újma na majetku 102, 105–106,
 122–123, 132, 139, 181, 183
 újma na zdraví 105, 123, 139, 181, 184
Ústavní soud 163
Ústecký kraj 27, 36

V

vandalismus 29, 34, 96–97, 99–101,
106–107, 112, 115, 147–149, 179
věk 22, 33, 37–38, 42, 44, 58–59, 64–66,
88, 92–93, 108–110, 117–118,
129–130, 134–136, 138–139, 142–
144, 149, 151, 171, 178, 183–185
věková skupina 37, 39, 58–59, 64–65, 87,
93, 109, 118, 123, 129, 149, 182,
184
Velká Británie 47
veřejný ochránce práv 141, 152, 184. *Viz*
 také Kancelář veřejného ochránce
 práv
veřejný pořádek 55, 71, 155, 163
veřejný prostor 65
vězení 52, 168, 170, 187
viktimizace
 bagatelní viktimizace. *Viz* kriminalita,
 bagatelní kriminalita
 latence 102
 latentní viktimizace 71, 78, 85, 102,
 114–118, 122, 139, 184
 majetková viktimizace 97–98, 121, 179
 míra viktimizace 34, 85, 90–94, 97–99,
 101, 118, 120, 128, 147, 149, 154,
 178, 181, 183
 násilná viktimizace 97–98, 121, 179
 prevalence viktimizace 22, 85–90, 97–
 98, 101, 117, 120–122, 128–130,
 138, 153, 178, 181, 183
 viktimizace domácnosti 33, 86, 96–97,
 121

 viktimizace jedince 33, 96–97, 121
viktimizace šetření 15–16, 28–29, 33,
35, 49, 85, 96, 102, 110, 114, 116,
122, 178
viktimologie 28
vloupání 22, 97, 99–100, 107, 112, 115,
147–149, 170, 172, 181
 pokus o vloupání 34, 96, 99–100, 107,
 112, 115, 149
 vloupání do domu, bytu, chaty, garáže,
 sklepa 34, 96
vražda 170
výběr vzorku. *Viz* konstrukce vzorku
vydírání 34, 108, 147, 154, 182
vyhrožování 34, 87, 97, 99–101, 107,
111, 116–117, 120, 128, 149, 172,
178–179, 182
Vysočina 36
vzdělání 21, 26, 38–39, 47, 53, 81, 142,
150–152, 177, 201

Z

zabití 170
zbraň 106, 137, 180
zdravotnictví 22, 49, 53–54, 184
Zlínský kraj 36

Ž

žhářství 34, 96, 100, 107, 112, 115, 149
Židenice 35
životní prostředí 22, 49, 53–54, 184
životní úroveň 22, 49, 52, 54, 69

Kolektiv BRIZOLIT

Labyrintem zločinu a chudoby: kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách

Společensko-ekologická edice, svazek 27

Jako svou 451. publikaci vydal

Jan Šabata, Kallabova 29, 616 00 Brno,

nakladatelství DOPLNĚK, v Brně roku 2018

Autoři: Laco Toušek, Václav Walach, Petr Kupka, Kateřina Tvrďá, Alica Brendzová,

Ľubomír Lupták, Tereza Dvořáková, Ondřej Plachý, Klára Vanková

Jazyková redakce Kateřina Tesárková, Václav Walach a Alica Brendzová

Technická redaktorka Janina Vrátníčková

Odpovědná redaktorka Marcela Šabatová

Obálka, grafická úprava a sazba Laco Toušek

Počet stran 216

Vydání 1.

Vytiskla Tiskárna Helbich, a. s., Valchařská 36, 614 00 Brno

ISBN 978-80-7239-340-4 (tištěná kniha)

ISBN 978-80-7239-341-1 (e-kniha)

www.doplnek.cz

e-mail: doplnek@doplnek.cz

Kniha *Labyrintem zločinu a chudoby* přináší komplexní pohled na kriminalitu, jejímiž oběťmi se stávají obyvatelé tzv. sociálně vyloučených lokalit. Zaměřuje se tedy na viktimizaci, která je definována jako proces, během něhož vzniká někomu újma v důsledku jednání (či nejednání) jiných osob. Publikace vychází především z viktimizačního šetření provedeného v téměř 300 sociálně vyloučených lokalitách po celé České republice. Dále čerpá z dlouhodobého etnografického výzkumu realizovaného ve dvou vybraných obcích v Ústeckém a Moravskoslezském kraji. Autory publikace jsou Laco Toušek, Václav Walach, Petr Kupka, Kateřina Tvrdá, Alica Brendzová, Lubomír Lupták, Tereza Dvořáková, Ondřej Plachý a Klára Vanková, kteří působí na Katedře antropologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni.

Katedra antropologie
FF ZČU

ISBN 978-80-7239-340-4

9 788072 393404

Doporučená cena 220 Kč